

Tutkimuksia
Suomen taloudellisesta historiasta.

Julkaissut

Suomen Historiallinen Seura.

II.

POHJOIS-SUOMEN
MAALAI SVARALLISUUS

16:LLA JA 17:LLÄ VUOSISADALLA.

KIRJOITTANUT

J. H. VENNOLA

I.

HELSINGISSÄ,
SUOM. KIRJALL. SEURAN KIRJAPAINON OSAKEYHTIÖ,
1901.

Kun muutamia vuosia takaperin aloin kerätä aineksia tutkimustani varten, oli aikomukseni muutamilta vuosikymmeniltä käsitellä Pohjois-Suomen taloudellista historiaa koko laajuudessaan. Kun sittemmin tutkimusalueeni laajeni paljon suuremmaksi kuin miksi sen alkuperäisesti olin aikonut ja myös tuli käsittämään lähes sadan vuoden ajan, ei kaikkien taloudellisen elämän ilmiöiden perusteellinen käsitteleminen yhdessä ainoassa tutkimuksessa enää ollut mahdollinen. Rajoittauduin sentähden keräämistäni aineksista käyttämään ainoastaan niitä, mitkä valaisivat maalaisväestön varallisuussuhteita. Tämän tein sitä suuremmalla syyllä, kun maalaisväestön varallisuusolojen käsitteleminen muodostui yhteiskunnallisessa elämässämme tärkeäksi kysymykseksi ja kun sen elinkeinoelämän ilmiöiden historiallinen erikoiskäsittely, josta vielä nykyäänkin kolme neljättä osaa kansastamme elää, oli mielestäni oikeutettu ja tarpeen vaatima.

Seuraavassa olen näitä varallisuusoloja 16:lla ja 17:llä vuosisadalla käsitellyt sinä aikana, jolloin säilyneet lähteet kysymyksessä olevien varallisuusseikkojen historiallistilastollisen selvittämisen näillä vuosisadoilla tekevät mahdolliseksi. Lähteitten laatu ja tutkimusalueen laajuus ovat tehneet että tutkimukseni on paisunut niin laajaksi, että kysymyksessä olevassa osassa ainoastaan karjavarallisuuden käsitteleminen on voinut tulla kysymykseen. Se muodostaa kuitenkin, ollen maa-

laisvarallisuuden irtaimiston tärkein osa, jo sinänsä kokonaisuuden. Seuraavassa osassa, jonka ennen pitkää toivon saavani julkisuuteen, tulevat käsittelyn alaisiksi kiinteimistö, maaomaisuus eli viljellyn maan laajuus ja varallisuussuhteet siinä, kylvön ja sadon suuruus, maalaisväestön metalli- ja rahavarat y. m. maalaisvarallisuudessa esiintyvät ilmiöt.

Kiitollisuuden velassa olen kaikille niille arvoisille henkilöille, jotka tavalla tai toisella ovat olleet minulle avullisina. Erittäinkin pyydän saada lausua hartaimmat kiitokseni professori, vapaaherra E. G. Palménille, joka minut tälle tutkimusalalle on opastanut ja arvokkaita neuvoja antanut sekä hyväntahtoisesti jättänyt käytettäväkseni 6 ensimmäistä painoarkkia tutkimustaan Muinaisen Huittisten taloudellisista oloista, Suomen valtioarkiston aktuarille, tohtori J. W. Ruuthille ja maisteri Gunnar Palanderille saadusta avustuksesta. Mieluinen velvollisuuteni on myös muistaa se isällinen hyväntahtoisuus, mitä Ruotsin valtioarkiston aktuari, tohtori E. V. Bergman-vainaja minulle Ruotsissa tutkimuksia harjoittaessani osoitti.

Tekijä.

Sisällys.

I. Tutkimusalue ja sen varallisuuden määrittäminen.

Tutkimusalue. Asutuksen laajuus. Alueen valtiollinen omistus. Alueen hallinnollinen jako. Tutkimusalueen laajuuden määrittäminen. Käsiteltävänä olevat kysymykset. Piirijako ja siinä huomioon otettavat näkökohdat. Luonnolliset ja hallinnolliset rajat. Kaarlebyyn, Käläjoen, Salon, Limingan, Iin ja Kemin piirit. Erilaisuuksia piirialueissa. Lukuisampi piirijako. Käytettävänä olevat lähteet. Tutkijan tehtävä lähteitä käyttäessä. Vaillinaisuuksien syntyminen lähteissä. Verotettujen merkitseminen lähteissä. Tiedonantojen kokoaminen. Sen käytännöllinen tarkoitus. Mahdolliset vaillinaisuudet samansuuntaisia. Numeroiden tarkastus eri vuosilta. Vertailu paikkakunnittain. Varallisuusasteittainen vertailu. Kategoriajako. Maaomaisuusarvaukset jakoperusteena. Kategoriajaon hyöty. Yleiset historialliset tiedot. Tutkimuksen yleinen luonne . . . . . siv. 1—24.

II. Karja ja sen lukumäärä.

I. Maakirjan karjalukua koskevat tiedonannot 1500-luvun kolmannella neljänneksellä vuoteen 1576.

Karjaa koskevien numerotietojen syntyminen. Tutkimusalueellamme saatavat tiedonannot. Varhaisimmat tiedonannot maakirjassa. Veroperusteena käytetty lehmäluku. Tiedonantojen eriäväisyys eri osista Suomea. Kysymys tilastolliselta kannalta tärkeä. Määräykset veroperusteesta lähteissä. Myöhemmät määräykset. Verosuoritus Norrlannissa. Ristiriitaisia määräyksiä. Ristiriitaisten määräysten selittämi-

nen. Tuloksemme viljelysalojen ja verojärjestelmän kannalta selitettynä. Verosuorituksesta syntyneet numerotiedot. Kysymyksessä olevan lehmäluvun merkitseminen. Tutkimuksen esineiksi otettujen vuosien valitseminen. Absolutinen lehmäluku. Eri piirien lehmäluku prosenteissa. Lehmäluku reduceeratuissa suhdeluvuissa. Numeroiden osoittama kehitys. Karjailmoitusten suhde väestön lukumäärään. Manttaaliluku väkiluvun ilmoittajana. Verotettujen luku väkiluvun ilmoittajana. Verotettujen luvun suhde huonekuntalukuun. Maakirjan ja kymmenysluetteloiden verotettujen luku. Maakirjan verotettujen luvun tarkkuus. Irtain väestö. Syyt sen vähyyteen. Huonekuntaluvun laskeminen maakirjasta. Huonekuntaluku. Eri piirit prosenteissa. Huonekuntaluku reduceeratuissa suhdeluvuissa. Numeroiden osoittama kehitys. Keskimääräinen lehmäluku huonekuntaa kohti. Alueen varallisuus ajanjakson kuluessa. Varallisuus Suomen muissa osissa. Keskimäärien merkitys. Keskimäärät eri varallisuustilojen osoittajina. Kategoriain absolutinen lehmäluku. Kategoriain huonekuntaluku. Sama prosenteissa. Autiotilain lukumäärä. Varallisuusluokat ja yleiset keskimäärät. Varallisuusluokat eri varallisuustilojen vallitessa. Kategoriain keskimääräinen lehmäluku. Varallisuussuhteet alueen eri piireissä . siv. 25—72.

II. Hopeaveroluettelon ilmoittama karjaluku v. 1571.

Hopeavero ja siitä säilyneet luettelot. Tutkimusalueemme hopeaveroluettelot. Tiedonantojen luotettavuus. Niiden kokoomistapa. Veromääräykset karjasta. Veromääräyksistä johtuva epämääräisyys. Hopeaveroluettelon tiedonantojen oikaiseminen. Hopeaveroluettelon ja maakirjan absolutinen lehmäluku. Hopeaveroluettelon ja maakirjan huonekuntaluku. Hopeaveroluettelon huonekuntaluvun tarkkuus. Hopeaveroluettelon keskimääräinen lehmäluku. Hopeaveroluettelon ilmoitukset muusta Suomesta. Hopeaveroluettelon absolutinen sarvikarjaluku. Suhde eri sarvikarjaryhmien välillä. Käyttämämme hopeaveroluettelon tiedonantojen oikaiseminen. Oikaisemisen tarpeettomuus tutkimusalueemme tiedonannoissa. Nuoren ja täysikäisen karjan ikäraja. Hopeaveroluettelon absolutinen karjaluku. Hopeaveroluettelon keskimääräinen karjaluku. Neljänneskuntien varallisuus. Arvostelu nautayksiköissä. Hopeaveroluettelon karjaluku nautayksiköissä. Nautayksiköiden kuvastama varallisuus. Lehmäluvun suhde karjan nautayksikköarvoon. Kategoriain absolutinen karjaluku. Kategoriain huonekuntaluku. Kategoriain huone-

kuntaluku prosenteissa. Kategoriain keskimääräinen karjaluku. Kategoriain välinen suhde sama kaikissa eläinlajeissa. Varallisuussuhteet kysymyksessä olevien piirien eri neljänneskunnissa. Hopeaveroluettelon tiedonantojen totuudenmukaisuus . . . . . siv. 73—103.

III. Maakirjan karjalukua koskevat tiedonannot 1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosisadan alulla vuoteen 1608.

Tiedonannot kysymyksessä olevalta ajanjaksolta. Absolutinen lehmäluku. Eri piirien lehmäluku prosenteissa. Lehmäluku reduseeratuissa suhdeluissa. Numeroiden osoittama kehitys. Huonekuntaluku. Sen suhde kymmenysluetteloon. Irtain väestö. Irtaimen väestön suhde maakirjan huonekuntalukuun. Eri piirien huonekuntaluku prosenteissa. Huonekuntaluvun epäsäännöllisyydet ja lehmäluku. Huonekuntaluku reduseeratuissa suhdeluissa. Huonekuntaluvun kasvaminen 1600-luvun alussa. Syyt huonekuntaluvun kasvamiseen. Maakirjan huonekuntaluku v. 1608 ja irtain väestö. Keskimääräinen lehmäluku huonekuntaa kohti. Varallisuuden taantuminen. Keskimäärät eri varallisuustilojen osoittajina. Kategoriain absolutinen lehmäluku. Kategoriain huonekuntaluku. Kategoriain huonekuntaluku prosenteissa. Viidenteen ja kuudenteen kategoriaan kuuluvien lukumäärä. Autiotilain lukumäärä. Varallisuusluokat ja yleiset keskimäärät. Kategoriain keskimääräinen lehmäluku. Varallisuussuhteet alueen eri piireissä. Epämääräisyys kysymyksessä olevan ajanjakson numeroissa siv. 104—133.

IV. Karjalukua koskevat tiedonannot Juhana Ottenpojan tarkastusluettelossa v. 1608.

Tarkastusluettelo. Sen karjasarekkeet. Tarkastusluettelon ja maakirjan absolutinen karjamäärä. Tiedonantojen oikaiseminen. Tarkastusluettelon ja maakirjan oikaistu absolutinen karjamäärä. Tarkastusluettelon karjasarekkeiden merkitys. Tiedonantojen vertaaminen huonekuntalukuun. Tarkastusluettelon ja maakirjan huonekuntaluku. Vähävaraisten tilain käsitteleminen lähteissä. Tarkastusluettelon huonekuntaluvun tarkkuus. Poisjäävät huonekunnat. Yhteinen huonekuntaluku. Tarkastusluettelon ja maakirjan keskimääräinen sarvikarjaluku.

Tarkastusluettelon täyskelpoisten lehmien luku jakoperusteena. Kategoriain absolutinen sarvikarjaluku. Kategoriain huonekuntaluku. Kategoriain keskimääräinen sarvikarjaluku. Varallisuussuhteet alueen eri piireissä. Kysymyksessä olevien lähteiden totuudenmukaisuus siv. 133—156.

V. Karjaveroluetteloiden ilmoittama karjaluku 17:n vuosisadan alkupuoliskolla.

Karjavero ja siitä säilyneet luettelot. Tiedonantojen luotettavuus. Tutkijain arvostelu. Edellytykset lähteiden luotettavuuteen verotustavassa. Vapautusten kautta syntyneet vaillinaisuudet. Veromääräykset karjasta. Veromääräyksistä johtuva epämääräisyys. Epämääräisyyden korjaaminen. Eläinlajien ryhmittäminen. Tiedonantojen kokoomistapa. Rangaistukset laiminlyömisistä. Verotustavan merkitys lähteiden luotettavuudelle. Absolutinen lehmäluku. Kaupunkikuntain karjaluvun käsitteleminen. Puuttuvien tiedonantojen arvioiminen. Karjaveroluetteloiden ja tarkastusluettelon lehmäluku. Eri piirien absolutinen lehmäluku prosenteissa. Lehmäluku reduceeratuissa suhdeluvuissa. Numeroiden osoittama kehitys. Lehmäluvun merkitys. Huonekuntaluku. Vertaus edellisiin lähteisiin. Karjaveroluettelot ja irtain väestö. Vertaus kymmenysluetteloiden ja maakirjan huonekuntalukuun. Eri piirien huonekuntaluku prosenteissa. Huonekuntaluku reduceeratuissa suhdeluvuissa. Keskimääräinen lehmäluku huonekuntaa kohti. Keskimäärät ennen saatuihin verrattuina. Varallisuustila. Absolutinen karjaluku. Vaillinaisuuksien arvioiminen. Lehmäluku kehityksen osoittajana. Lehmäluvun suhde koko karjan nautayksikköarvoon. Keskimääräinen karjaluku. Varallisuus eri eläinlajeissa. Absolutinen karjaluku eri piireissä. Keskimääräinen karjaluku eri piireissä. Karjaluku kategoriajaossa. Lehmäluvun merkitys karjassa. Suhde eri sarvikarjaryhmien välillä. Eri piirien karjavarallisuus nautayksiköissä. Eri piirien karjavarallisuus eri eläinlajeissa. Karjavarallisuus vuoteen 1571 verraten. Varallisuuden jakautuminen eri varallisuusluokkiin. Kategoriain absolutinen karjaluku. Kategoriain huonekuntaluku. Kategoriain huonekuntaluku prosenteissa. Autiutilain lukumäärä. Varallisuusluokat ja yleiset keskimäärät. Kategoriain keskimääräinen karjaluku. Kategoriain välinen suhde sama kaikissa eläinlajeissa. Varallisuussuhteet alueen eri piireissä . . . . . siv. 156—223.

VI Syyt numeroiden ilmoittaman karjavarallisuuden vaihteluihin.

Varallisuusvaihtelujen selittäminen. Selitettävät ilmiöt numeroiden sarjassa. Vaikuttavat syyt. Syiden selittämisen tilastollinen tarkoitus. Vaikuttavien syiden erilaisuus eri kehitysjaksoilla. Varallisuuden lisääntyminen 1560-luvulla. Varallisuuden vähentyminen Juhana III:n aikana. Varallisuuden lisääntyminen 1500-luvun lopussa. Köyhtyminen 1600-luvun ensi vuosina. Varallisuuden kasvaminen 1600-luvun ensi neljänneksellä. Köyhtyminen 1630-luvulla. Vaikuttaneiden syiden keskinäinen suhde. Maanviljelyksen tuotannon ja sotien vaikutus. Muiden taloudellisten ja yhteiskunnallisten ilmiöiden merkitys. Numerotietojemme totuudenmukaisuus. . . . . siv. 223—278.

Liitteinä seuraavat Taulut I—V.

I. Tutkimusalue ja sen varallisuuden määrääminen.

Se tutkimusalue, jonka vanhempia taloudellisia oloja alempana olemme ottaneet selvittääksemme, käsittää nykyään pohjoisen ja keskisen Pohjanmaan eli Oulun lääniin kuuluvan osan, lukuunottamatta Kajaanin kihlakuntaa, mainitusta maakunnasta sekä Vaasan läänistä Pietarsaaren kihlakunnan, lukuunottamatta samannimistä pitäjää sekä Haapasalon kylää nykyisestä Kruunubyyn pitäjästä. Pinta-alalleen käsittää kysymyksessä oleva alue noin 66,500 neliökilometriä. Siihen kuuluu siis suurin osa nykyisestä Pohjanmaasta eli noin viides osa koko nykyisestä Suomesta ¹⁾.

---

¹⁾ Vertaus on tehty Suomenmaan tilastollisesta vuosikirjasta saatavina olevien pinta-alailmoitusten mukaan (vrt. Suomenmaan tilastollinen vuosikirja 1900). Haapasalon kylää emme puuttuvien tietojen takia ole voineet alueesta eroittaa, joten ilmoitettu summa on tässä suhteessa liian suuri. Muutoinkin on ilmoitettu määrä tietysti ainoastaan ylimalkaisena arvosteltava.

Kajaanin kihlakunta, jonka olojen käsitteleminen tutkimusalueemme yhteydessä maantieteelliseltä kannalta katsoen olisi aivan luonnollinen, ei voi tulla mukaan luetuksi jo syystä, että siitä puuttuvat useimmat niistä lähteistä, joihin tutkimuksemme perustuu. Sen lisäksi on huomattava, lukuunottamattakaan että se 1500-luvulla usein oli

Keskipaikoilla 1500-lukua, jolloin historialliset lähteet alkavat antaa seikkaperäisempiä tietoja käsiteltävänä olevan alueen oloista ja joihin aikoihin tutkimuksemme alkuaika on asetettava, oli nykyinen Pohjanmaa vielä varsin epämääräistä ja harvaan, ainoastaan rannikkoseuduilla, asuttua aluetta. Pohjoisimmat osat, Kemijärven ja Kuusamon seudut, sekä koko itäinen Pohjanmaa olivat vielä autioina erämaina, joissa harhailevat lappalaisperheet etsivät pakopaikkoja säännöllisemmän viljelyksen tieltä ja jonne ainoastaan metsän riistan runsaus ja kalavesien rikkaus houkuttelivat rantaseudun asukkaita retkiään tekemään ja niitä takamaan viljelemään. Kemijärven ja Kuusamon seudut, jotka koko 1500-luvun kuluessa luettiin Kemin Lappiin ja sen veronkantoalueeseen, liittyivät vasta seuraavan vuosisadan alkupuolella Pohjanmaahan, jolloin suomalainen asutus näillä seuduilla alkoi pysyväiseksi muodostua, niin että voi säännöllisessä verotuksessa tulla kysymykseen. Samoihin aikoihin vakaantui asutus myös pitkin Iijoen vesistöä itäänpäin aina Tyräjärven kylään asti ¹⁾. Oulunjärven seudut tulivat

aivan autiona, että elinkeinot siellä eivät olleet vakaantuneet, vaan metsästyks ja kalastus vielä kilpailivat maanviljelyksen kanssa, joten se tässäkin suhteessa muodosti oman erikoisen alansa, seikka, joka tulee sen verotuksessa näkyviin ja suurimmaksi osaksi selittää kysymyksessä olevan lähteiden puutteen. Tutkimusalueemme käsittääkin, kun koillisimmat ja itäisimmät osat jo käytännöllisistä syistä, viljelyksen puutteen takia, jäävät suurimmaksi osaksi pois, pääasiallisesti pohjoisen ja keskisen Pohjanmaan rantaseudun eli juuri sen alueen, mikä Pohjois-Suomessa oli vakitukselle maanviljelykselle voitettu ja jossa siis varsinaisten maalaistaloudellisten olojen käsitteleminen voi tässä maamme osassa tulla kysymykseen.

¹⁾ Vrt. Santeri Ingman, Tutkimuksia Pohjois-Suomen historiassa vuosilta 1595—1635, Helsingissä 1890, siv. 53 ja seur. sekä Suomen valtioarkistossa 4962 y. m.

jo 1550-luvulla Kustaa Vaasan toimesta asutuiksi, mutta seuraavien aikojen epävakaiset olot vaikuttivat, että nämä seudut usein olivat autioina ja vasta saman vuosisadan lopulla ja seuraavan sataluvun alulla asutus ja viljelys niissä alkoi pysyväiseksi muodostua ¹⁾. Samoihin aikoihin, vuosisadan vaiheissa, vakaantui asutus niilläkin seuduilla, jotka pitkin Suomen selän rinnettä kuuluivat Pohjanmaahan. Että täällä jo edellisten aikojen kuluessa oli uudisasutuksia muodostunut, on luonnollista, mutta vasta näihin aikoihin olivat ne niin vakaantuneet, että voivat erityisiä kyläkuntia muodostaa ja tulla verokirjoihin merkityiksi ²⁾.

Valtiollisessa suhteessa olivat maakunnan pohjoisosat myös määräämätöntä, riidan alaista aluetta, jonka valtiollinen omistusoikeus oli kysymyksen alaista. Pähkinäsaaren rauhanteon epäselvät rajamääräyksetkin, jotka Ruotsin ja Venäjän puolelta antoivat syytä erilaisiin tulkitsemisiin, olivat sen siksi tehneet ja pysyi se sellaisena aina 1500-luvun lopulle, jolloin Täyssinän rauhassa rajaseikat saatettiin vakavammalle kannalle ja Ruotsi tunnustettiin näiden pohjoisten seutujen lailliseksi haltijaksi. Tosin ei tällä seikalla itse Pohjanmaan omistukseen nähden ollut suurempaa merkitystä, sillä säännöllisellä viljelyksellä ja rauhallisilla keinoilla oli Ruotsi tämän maakunnan itselleen vallannut, huolimatta niistä muistutuksista, mitä Venäjän puolelta kulloinkin tehtiin. Mutta sitä suurempi merkitys oli sillä maakunnan si-

---

¹⁾ Vrt. Hannes Gebhard, Mitä vanhat asiakirjat kertovat Oulunjärven pitäjästä. Valvoja 1887, siv. 345—355.

²⁾ Vrt. A. G. Fontell, En blick på Österbottens tillstånd år 1571 samt gränsfejden 1573—1585 (Valan, album utgifvet af svenske österbottningar, Helsingfors 1881), siv. 6—7, Yrjö Koskinen, Pohjanmaan asuttamisesta, Suomi 1857, siv. 149 sekä maa- ja tilikirjoja vuosisadan vaiheilta Suomen valtioarkistossa.

sällisiin oloihin ja kehitykseen nähden. Huomattava on nimittäin, että tästä syntyneet riitakysymykset eivät rajoittuneet ainoastaan hallitusten välisiin kinastuksiin, vaan muodostuivat täällä hävittäväksi veljessodaksi kahden eri heimokansan välillä, sodaksi, joka laatuaan oli maamme historian merkillisimpiä ja jonka tuhoa tuottava, hävittävä vaikutus painoi leimansa tämän maakunnan ja varsinkin sen pohjoisten osien koko silloiseen kehitykseen.

Hallinnollisessa suhteessa ei Pohjanmaa 1500-luvulla myöskään muodostanut mitään pysyväistä. Se oli tavallisesti yhtenä ainoana voutikuntana, mutta myös kahtena, vieläpä kolmenakin. Silloin kuin se muodosti kaksi voutikuntaa, kuuluivat eteläiseen silloiset Mustasaaren, Kyrön ja Vöyrin pitäjät sekä Ilmajoen kappeli, kaikki muut pohjoiseen ¹⁾. Viimemainittu alue myös oli sitä ennen ollut kahtena, jolloin pohjoiseen eli n. s. Limingan voutikuntaan kuuluivat Limingan, Iin ja Kemin pitäjät, eteläiseen eli Pietarsaaren voutikuntaan — vaikkei sille mitään erityistä nimeä mainita — Salon, Kalajoen, Kaarlebyyn ja Pietarsaaren pitäjät. Kun Pohjanmaa 1600-luvun alussa jaettiin kahteen voutikuntaan, kuuluivat pohjoiseen kaikki nämä Limingan ja Pietarsaaren voutikuntiin kuuluneet pitäjät, paitsi Pietarsaari. Näitä uusia voutikuntia nimitetään myös rovastikunniksi, joka nimitys tilikirjoissa onkin tavallisempi ²⁾. Vasta

---

¹⁾ Närpiön pitäjä, joka oli kuulunut yliseen Satakuntaan, luettiin Pohjanmaahan vasta 1500-luvun lopussa.

²⁾ Yhtenä voutikuntana oli Pohjanmaa vuoteen 1556, jolloin se jaetaan kolmeksi ja pysyy sellaisena vuoteen 1562, jolloin siitä muodostetaan kaksi voutikuntaa. Tämä jako säilyi vuoteen 1573, jolloin maakunta muuttuu yhdeksi ainoaksi voutikunnaksi, pysyen sellaisena aina vuoteen 1602, jolloin se jaetaan kahteen vouti- eli rovastikuntaan.

Jo v. 1549 oli Pohjanmaa kirkollisessa suhteessa jaettu kahteen

1600-luvun alulla muodostaa siis tutkittavanamme oleva alue yhtenäisen hallinnollisen alueen, pohjoisen vouti- eli rovastikunnan, lukuunottamatta ennen mainittua Kajaanin kihlakuntaa sekä Haapasalon kylää Kruunubyyn pitäjästä.

Mutta tutkimusalueemme laajuutta eivät olekaan määranneet mitkään hallinnolliset syyt, vaan kokonaan käytännölliset, riippuen niistä lähteistä, mitkä tältä ajalta ovat kysymyksessä olevalta alueelta saatavissa, sekä itse tutkimuksen laadusta. Sillä me tapaamme puheena olevan alueen eteläisimmistä ja pohjoisimmista osista lähteitä, joita ei sen keskiosista löydy, mutta joiden huomioon ottaminen myös näiden seutujen kehitykselle samoin kuin itse lähteiden keskinäiselle vertailulle on välttämätön. Sitäpaitsi on alueen pohjoisesta osasta yleiseen varallisuuteen ja väkiluvun tilastoon nähden tavattavissa tietoja, joita, samalla kuin niillä saamme valaistuksi paikkakunnallisia oloja, voimme käyttää hyväksemme selvittäessämme muualla tutkimusalueellamme esiintyviä näitä seikkoja koskevia kysymyksiä. Jotta siis olisimme tilaisuudessa verrata alueen eri osista ja erilaisista lähteistä saatuja tietoja ja sen kautta voisimme pyrkiä totuuden perille, olemme tutkimuksemme ulottaneet kysymyksessä olevalle alueelle.

Olemme ottaneet tutkimuksessamme selvittääksemme niitä varallisuusoloja, jotka kysymyksessä olevalla alueella 16:lla ja 17:llä vuosisadoilla olivat vallitsevina. Se väestö, mikä mainitulla alueella asui, oli maalaisväestöä, sillä var-

---

rovastikuntaan, jolloin pohjoiseen eli Salon rovastikuntaan kuuluivat silloiset Salon, Kalajoen, Limingan, Iin ja Kemin pitäjät, eteläiseen eli Pietarsaaren rovastikuntaan kaikki eteläiset pitäjät. Seuraavalla vuosikymmenellä on kuitenkin jo eteläisen rovastikunnan keskuksena Kyrö, pohjoisen Liminka. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4538 fol. 2, 4567 ja 4568.

sinaista kaupunkilaisväestöä ei vielä 1500-luvulla lainkaan löytynyt ja seuraavallakin vuosisadalla tutkittavanamme olevana aikana ainoastaan nimeksi. Ne varallisuuskysymykset, jotka tarjoutuvat käsiteltäviksemme, koskevat maanviljelystä ja maalaistaloutta, karjaa ja sen lukumäärää, maaomaisuutta ja sen arvioimista, kylvön ja sadon suuruutta, väkilukua ja sen suhdetta varallisuuteen j. n. e., ja näitä seikkoja olemme koettaneet valaista tilastollisilla numeroilla. Käsiteltävänämmme olevat kysymykset koskevat siis, sen mukaan kuin lähteet siihen antavat tilaisuutta, samoja seikkoja, mitkä nykyään ovat agraaritilastollisen tutkimisen esineinä ¹⁾).

Ne seikat, jotka tällaisessa tutkimuksessa ovat kysymyksen alaisia, ovat eri seuduilla hyvinkin vaihtelevia, riippuen niistä oloista ja olosuhteista, mitkä kussakin ovat vallitsevina. Senpätähden pyrkiikin nykyinen tilastotiede ottamaan näitä paikkakunnallisia oloja huomioon ja koettaa tutkimalla pienempiä alueita ja niitä keskenään vertaamalla täydentää sitä yleistä kuvaa, jonka se tahtoo mainituista kysymyksistä antaa ²⁾). Jos tämä kerran nykyaikojen oloja käsittelevässä tilastotieteessä on tunnustettu, niin on se sitä enemmän huomioon otettava, kun pyrimme selvittämään entisaikojen oloja ja elinsuhteita, jolloin asutuksen ja viljelyksen erilaisuus muodosti suurempia eroavaisuuksia eri paikkakuntien välille ja jolloin nykyisen kulttuurikehityksen eri muodot ja sen tuomat apuneuvot vuorovaikutukseen eri seutujen välillä eivät olleet tätä erilaisuutta tasoittamassa.

Tätä tilastollista näkökantaa silmällä pitäen emme voi myöskään tutkittavanamme olevaa aluetta, jonka laajuus ja

---

¹⁾ Vrt. Hannes Gebhard, Maanviljelystilasto meillä ja muualla, Helsingissä 1895.

²⁾ Vrt. Hannes Gebhard, Sama teos, siv. 40 ja seur.

maantieteellinen asema tekevät, että se piiriinsä sulkee seutuja, joiden viljelys ja olosuhteet ovat erilaisia, käsitellä ainoastaan yhtenäisenä alueena, vaan olemme pakoitettut jakamaan sen eri tilastopiireihin. Mutta kysymys on, minkä perusteiden mukaan kysymyksessä oleva piirijako tällaisessa tutkimuksessa on tehtävä ja kuinka pieniin alueisiin ja yksiyssiekkoihin se on menevä.

Nykyaikaisissa tilastollisissa tutkimuksissa olemme useimmiten tilaisuudessa noudattamaan niitä vaatimuksia, joita tiede ja käytäntö tällaisille tutkimuksille kulloinkin asettaa. Mutta toisin on asianlaita tutkimuksessamme. Tosin me voimme saada selville eri seutujen paikkakunnalliset ja luonnolliset olot, niiden asutus- ja viljelyssuhteet j. n. e., joita seikkoja voimme silmällä pitää tilastopiirejä muodostaessa. Mutta meidän on sen lisäksi huomioon otettava, että ne lähteet, jotka ovat käytettävänäamme, ovat tavallisesti kootut kokonaan toista tarkoitusta varten, varsinaisia tilastollisia näkökohtia silmällä pitämättä. Että ne silloin ovat muodostuneet eri ryhmiin, joissa silloiset hallinnolliset rajat, jotka nekään eivät suinkaan aina olleet pysyviä, ovat tulleet määrääviksi, on luonnollista. Sitäpaitsi ovat ne usein vaillinaisia, se mitä toisesta alueesta löytyy, voi toisesta puuttua, samoin kuin ne eri seuduilla voivat olla tehdyt kokonaan eri perusteiden mukaan ja siis erilaisia. Kaikki nämä ovat seikkoja, joihin silloisten kameralisten olojen epämääräisyys oli syynä, ja jotka ovat tarkasti silmällä pidettävät tutkimusalueita eri piireihin jakaessa.

Huomioon on siis piirijakoa tehdessä otettava, ei ainoastaan ne luonnolliset syyt, jotka johtuvat eri seutujen maantieteellisestä asemasta ja viljelys- ja asutusoiloista, mutta myös ne historialliset, jotka johtuvat silloisista hallinnollisista oloista ja itse lähteiden laadusta. Varsinainen tutki-

musalueemme käsittää pohjoisen ja keskisen Pohjanmaan rantaseudun ja laajenee sisämaahan ainoastaan sikäli kuin asutus ja viljelys sielläkin jalansijaa saavuttavat. Tämä muodostaa jo itsessään luonnollisen alueen, jossa eri jokilaaksot luonnonomaisten viljelys- ja asutussuhteittensa puolesta muodostavat eri alueita. Ne hallinnolliset alueet, jotka tässä tulevat kysymykseen, olivat pitäjät ¹⁾. Mutta silloisten pitäjien alueet rajoittuivat pääasiallisesti jokien juoksun ympärille, jokilaaksoihin, joten luonnolliset ja hallinnolliset rajat tässä suureksi eduksi tutkimuksellemme käyvät yhteen. Näitä luonnollisia ja hallinnollisia sekä historiallisia seikkoja silmällä pitämällä olemme muodostaneet seuraavat tilastopiirit:

Kaarlebyyn piiri käsittää sen alueen, joka rajoittuu Lestijoen, Perhojen ja Teerijoen varsille ja joka nykyään sisältää Kokkolan rovastikunnan eli Kokkolan kaupungin alueen ja Kokkolan, Kruunubyyn (paitsi Haapasalon kylää), Teerijoen, Alavetelin, Vetelin, Kaustisen, Perhon, Toholammin, Kälviän, Kannuksen ja Lohtajan pitäjät sekä Kärkisenojan kylän Kalajoen pitäjästä ²⁾. Tämä alue muodosti 1500-luvulla suurimman osan muinaista Kaarlebyyn pitäjää, johon myös luettiin silloiset Rahjan, Linnuslahden, Alajoen,

---

¹⁾ Pitäjät olivat 1500-luvulla usein jaetut myös eri neljännekuntiin, joka jako ei kuitenkaan kaikkialla ollut säännöllinen eikä myöskään kaikkina vuosina verokirjoissakaan tule esiin. Vrt. Maakirjoja 1500-luvulta Suomen valtioarkistossa.

²⁾ Haapasalon kylä luetaan vasta 1600-luvulta saatavina olevissa lähteissä muinaisen Kaarlebyyn pitäjän alueeseen kuuluvaksi, mutta muissa lähteissä Pietarsaareen, joten olemme sen myös näihin nähden jättäneet tutkimusalueestamme pois. Kärkisenojan kylä luetaan taas koko kysymyksessä olevan ajan kuluessa Kaarlebyyhyn, joten ei ole ollut syytä sitä eroittaa.

Evijärven, Kortetjärven ja Reisjärven kylät, jotka nykyään kuuluvat Oulun läänin eteläisimpiin pitäjiin ¹⁾. Mainittu pitäjä oli silloin jaettu neljään neljänneskuntaan, nimittäin Kirkon, Pooraksen (Kruunubyyn), Ruotsalan ja Lohtajan. Tämä neljänneskuntajako hävisi jo kuitenkin seuraavan sata-luvun alulla ja alue, josta nykyiseen Oulun lääniin kuuluvat osat, paitsi Kärkisenojan kylä, luettiin pois, jakaantui v. 1607 Kruunubyyn, — mainittu Lohtaja-niminen neljänneskunta oli jo noin vuodesta 1575 ollut eri kirkkokuntana — ja Kaarlebyyn pitäjiin, josta viime-mainitusta Kälviä v. 1639 eroittautui eri pitäjäksi ²⁾. Asutus oli luonnollisesti tiheintä rannikolla sekä Perho- ja Teerijoen varsilla, mutta ulottui jo varhain kauas sisämaahan, niin että Lestijärven ja Räytingin seudut esiintyvät verokirjoissa itsenäisinä kylinä jo 1500-luvun keskivaiheilla. Perhon ja Halsuan seudut sitä vastoin tulevat esiin itsenäisinä kylinä

---

¹⁾ Kysymyksessä olevat kylät luetaan useimmissa lähteissä muinaisen Kaarlebyyn pitäjän alueeseen kuuluviksi, mutta 1600-luvulta saatavina olevissa karjaveroluetteloissa ovat ne luetut Kalajokeen, johon me myös olemme ne lukeneet ja johon ne luonnollisemmin ja nykyajan oloihinkin katsoen kuuluvat. Muissakin lähteissä ovat useat niistä väliin jakautuneina kahteen osaan mainittujen pitäjien välille.

²⁾ Vrt. C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II, Åbo 1834, siv. 128, 133, 136 sekä maa- ja tilikirjoja kysymyksessä olevilta vuosilta Suom. valtioarkistossa. Kysymyksessä olevien piirialueiden jakautumista hallinnollisessa ja kirkollisessa suhteessa olemme tässä, samoin kuin muitakin piirejä esitettäessä, käsitelleet ainoastaan siinä määrässä kuin on tarpeellista käytettävänäamme olevien lähteiden ymmärtämiseksi. Tarkemmin eri pitäjien jakautumisesta kirkollisessa y. m. suhteessa vertaa yllä mainittu teos sekä K. G. Leinberg, Finlands territoriala församlingars ålder, utbildning och utgrening intill 1885 års utgång. Helsingfors 1886. (Skrifter utgifna af Sv. Literatursällsk. i Finland III).

vasta seuraavan sataluvun alulla, josta voi päättää, että asutus näillä tienoilla vasta vuosisadan vaiheissa alkoi vakaantua.

Kalajoen piiri käsittää alueen Kalajoen ja Pyhäjoen ympärillä, jossa nykyään on Kalajoen rovastikunta eli Kalajoen, Ylivieskan, Sievin, Nivalan, Haapajärven, Reisjärven sekä Pyhäjoen, Oulaisten, Haapaveden, Kärämäen ja Pyhäjärven pitäjät. Tämä alue käsitti 1500-luvulla, paitsi edellä mainittuja Kaarlebyyn pitäjään kuuluvia kyliä, silloisen Kalajoen ja Pyhäjoen pitäjät, joista jälkimmäinen kumminkin vasta v. 1573 erotettiin Salosta, johon se ennen oli neljänneskuntana kuulunut, eri pitäjäksi ¹⁾. Kalajoen pitäjä jaettiin Haapajärven, Vieskan ja Pitkäsenkosken neljänneskuntiin, joka jako ei kuitenkaan ollut pysyväinen. Seuraavalla vuosisadalla käsitti sama alue mainitut kaksi pitäjää, jolloin ne kylät, jotka ennen olivat kuuluneet Kaarlebyyhyyn, luettiin ainakin 1620-luvulta alkaen Kalajoen pitäjään. Asutus oli tässä piirissä jo 1500-luvulla levinnyt koko sille alueelle, mille se nykyäänkin ulottuu, niin että äärimmäisissä osissa, kuten Reisjärven, Haapajärven ja Pyhäjärven ympäristöillä, tavataan säännöllinen asutus jo 1500-luvun keskivaiheilla.

Salon piiri käsittää pääasiallisesti Siikajoen jokilaakson ja vastaa nykyistä Raahen rovastikuntaa eli Raahen kaupungin aluetta sekä Saloisten, Siikajoen, Paavolan, Rantasilan, Piippolan ja Kestilän ynnä Hailuodon pitäjiä. Tätä aluetta vastasi 1500-luvulla silloinen Salon pitäjä, jossa oli vaan kaksi neljänneskuntaa, Siikajoen ja Salon, ja johon Pyhäjoen pitäjä kolmantena neljänneskuntana kuului vuoteen 1573. Sama oli asianlaita seuraavalla sataluvulla, lukuunottamatta että Hailuoto eroittautui eri kirkkokun-

---

¹⁾ Vrt. C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II, siv. 155 sekä maa- ja tilikirjoja Suomen valtioarkistossa.

naksi¹⁾. Asutuksen suhteen on huomattava, että nykyiset Piippolan, Kestilän, Rantsilan ja Paavolan pitäjät 1500-luvulla luettiin kaikki yhteen kylään, nimittäin Siikajokisavoon, seikka, joka kuvastaa asutuksen laatua kysymyksessä olevalla alueella.

Limingan piiri sijaitsee Oulujoen sekä Tyrnävän- ja Temmes- y. m. pienempien jokien muodostamalla alueella ja käsittää osan nykyistä Oulun rovastikuntaa eli Oulun kaupungin alueen sekä Limingan, Oulun, Muhoksen ja Utajärven pitäjät. Tämä alue muodosti 1500-luvulla silloisen Limingan pitäjän jaettuna Limingan, Lumijoen, Oulunsalon ja Laitasaaren neljänneskuntiin. Seuraavan vuosisadan alulla erosi siitä eri pitäjäksi Oulun pitäjä ja sen alle kuuluva Muhoksen kappeli²⁾. Asutus oli tässä piirissä jo 1500-luvun keskivaiheilla levinnyt koko alueelle, ollen, kuten luonnollista, tiheintä jokien varsilla.

Iin piiri käsittää Iin ja Kiimingin jokilaaksot ja vastaa osaa nykyisestä Oulun rovastikunnasta eli Iin, Kiimingin, Haukiputaan, Pudasjärven, Taivalkosken ja Kuusamon pitäjiä. Tämä alue käsitti 1500-luvulla silloisen Iin pitäjän, lukuunottamatta Maksniemen, Simoniemen ja Simon kyliä nykyisestä Kemin pitäjästä. Itäisimmät osat, Kuusamon sendut y. m. olivat vielä epämääräistä aluetta. Neljänneskuntia oli Simoniemen, Iin, Kellon ja Kiimingin, joka jako ei kuitenkaan ollut pysyväinen. Saman vuosisadan lopussa mainitut nykyiseen Kemin pitäjään kuuluvat kylät eroitet-

---

¹⁾ Vrt. C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne II, siv. 179. Strandbergin ilmoituksen mukaan on Hailuoto jo v. 1573 eroitettu Salosta, lähteissämme tulee ero näkyviin kuitenkin vasta seuraavalla vuosisadalla.

²⁾ Vrt. C. H. Strandberg, Sama teos, siv. 192 ja 200.

tiin Iistä ja liittyivät Kemiin ¹⁾). Asutus oli tässä piirissä 1500-luvulla vielä vähän levinnyt, niin että Karjalan kylä esiintyy verokirjoissa itäisimpänä asuttuna kylänä Iijokivarrella. Mutta nähtävästi oli asutus jo tähän aikaan levinnyt kysymyksessä olevia seutuja idemmäksi, vaikka se vasta seuraavalla vuosisadalla oli niin vakaantunut, että täällä esiintyvät itsenäisinä kylinä Hetejärvi, Pudasjärvi, Sotkajärvi, Tyräjärv, y. m.

Kemin piiri muodostuu Kemijoen ja sen syrjäjoen Ounasjoen alisen juoksun ympärille ja käsitti nykyisen Kemin kaupungin alueen sekä Kemin, Simon, Tervolan, Rovaniemen ja Kemijärven pitäjät. Alue vastasi tutkittavanamme olevana aikana silloista Kemin pitäjää, johon kumminkin Maksniemen, Simoniemen ja Simon kylät liitettiin vasta 1500-luvun lopussa ja epämääräiset itäisimmät osat, Kemijärven seudut, vasta seuraavan vuosisadan alkupuolella. Rovaniemen kylä esiintyy verokirjoissa koko 1500-luvun kuluessa alueen itäisimpänä kylänä ja vasta seuraavan vuosisadan alkupuolella tulevat esiin sellaiset kylät kuin Ounasjoki, Keminhaara ja Kemijärvi ²⁾).

---

¹⁾ Kymmenysluetteloissa luetaan kysymyksessä olevat kylät jo 1500-luvun keskipaikoilla Kemiin, mutta maakirjoissa vasta 1500-luvun lopulla. Seuraavalla vuosisadalla kuuluvat ne sitten pysyväisesti Kemiin, johon me ne koko ajanjakson kuluessa olemme lukeet.

²⁾ Kun eri piirien pinta-alueet laskemme ennen mainitusta Suomenmaan tilastollisesta vuosikirjasta saatavana olevien pinta-alailmoitusten mukaan, niin saamme ne eri piireistä neliökilometreissä seuraaviksi: Kaarlebyyn piiri 5,749, Kalajoen 8,210, Salon 5,064, Limingan 4,913, Iin 25,089 ja Kemin 17,513 eli yhteensä koko alue 66,538 neliökilometriä. Iin ja Kemin piireissä oli suurin osa aluetta koko ajan kuluessa aivan autiona tai sisältyi siihen ainoastaan joku yksinäinen kylä, niin että edellisestä piiristä voimme Pudasjärven ja Taivalkos-

Poikkeamatta liian kauaksi aineestamme, olemme ai-noastaan yleisin piirtein voineet määritellä kysymyksessä olevia piirejä. Jollemme ota lukuun pieniä eroavaisuuksia muutamilla rajaseuduilla, vastaavat useimmat niistä 1500-luvulla tavattavia pitäjiä. Useat sopivat sitäpaitsi yhteen nykyisten rovastikuntien kanssa, josta näemme, että vanhat pitäjien muodostamat alueet ovat nykyisissä rovastikunnissa säilyneet meidän päiviimme saakka. Suuria muutoksia on kumminkin tapahtunut. Samat alueet ovat nykyisin jakautuneina lukuisiin pitäjiin, joita silloin vastasivat vaan vähä-pätöiset kylät. Jo sinäkin aikana, mikä tässä on kysymyksessä, tapahtui tässä suhteessa muutoksia, vaikkei se niin paljon ilmestynytäkään hallinnollisissa rajoissa. Lukuunottamattakaan sitä, että koillisella osalla Pohjanmaata ja pitkin Suomenselän rinnettä olevilla seuduilla säännöllinen asutus vakaantui vasta 1600-luvun alulla, laajeni asutus rannikollakin alituisesti: Entiset suuria alueita käsittävät kylät jakaantuivat pienempiin, samoin kuin uusia ennen viljelemättömille alueille syntyi. On luonnollista, että tällaisissa oloissa eroavaisuuksia asutus- ja viljelysoloissa samassakin piirissä muodostui eri alueiden välille, joka seikka piirien laajuuteen katsoen on vielä enemmän huomattavissa. Lukuisampi piirijako, jota tämä seikka näyttää vaativan, lienee tuskin puol-

---

ken sekä Kuusamon alueen, yhteensä 21,802 km², lukea erilleen saadaksemme piirin pinta-alan enemmän yhtäpitoiseksi viljelyksen ja asutuksen laajuuden kanssa. Silloin jäisi piirin alueeksi ainoastaan 3,287 eli noin 3,300 km². Samoin voimme Kemin piiristä Kemijärven ja Rovaniemen alueen, yhteensä 12,879 km², eroittaa, joten piirin alueeksi jäisi 4,634 eli noin 4,600 km². Koko alueen pinta-ala pienenesi tällä tavoin noin 34,700 neliökilometrillä. Muissa piireissä sopiikin asutuksen ja viljelyksen leveneminen paremmin yhteen pinta-alailmoitusten kanssa. Vrt. Suomenm. tilast. vuosik. 1900.

lustettavissa, sillä on huomattava, paitsi edellä mainittuja lähteistä johtuvia syitä, että asutus ja viljelys ja niistä johdettu varallisuus olivat näissäkin piireissä vielä verrattain vähäiset ja niiden vielä pienempiin osiin jakaminen veisi meidät tapauksiin, jotka kyllä olisivat karakteriseeraavia pitäjille ja niiden osille, mutta eivät koko maakunnalle ja sen eri seuduille, jota seikkaa meidän kumminkin tutkimuksemme on silmällä pidettävä.

Ne lähteet, jotka meillä käsiteltävänämme olevan alueen varallisuusoloja tutkiessamme ovat käytettävänäamme, ovat pääasiallisesti kahta laatua, nimittäin puhtaasti tilastollisia, jotka tekevät mahdolliseksi alueen varallisuuden määräämisen tilastollisissa numeroissa sekä ylimalkaisia tiedonantoja, joita saamme kuninkaiden, maaherrain ja voutien kirjeistä sekä senaikuisista kameralisista asiakirjoista, tilikirjoista y. m.

Näistä lähteistä ovat erityisesti huomattavat ne, joihin tilastolliset tietomme alueen varallisuudentilasta perustuvat. Ne ovat:

*Kustaa Vaasan maakirja alkaen 1550-luvulta ja jatkuen aina vuoteen 1608;*¹⁾

*Hopeaveroluettelo vuodelta 1571;*²⁾

*Juhana Ottenpojan tarkastusluettelo vuodelta 1608;*³⁾

*Karja-, kylvä-, henkilö- ja myllyveroluettelot, useimmat alkaen 1620-luvulta ja jatkuen aina vuoteen 1641;*⁴⁾

---

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa eri numeroita Grönbladin luettelon mukaan.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa Tillägghandlingar 306 sekä n:o 4734, fol. 2—15.

³⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa Tillägghandlingar 309.

⁴⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa Tillägghandlingar 316 sekä n:o

Kymmenysluettelot alkaen 1560-luvulta.¹⁾

Ne tiedot, jotka me näistä lähteistä saamme, koskevat silloisen maataviljelevän väestön varallisuussuhteita, karjaa ja sen lukumäärää, maaomaisuutta, kylvöä ja satoa, väkilukua ynnä muita maalaistalouteen kuuluvia seikkoja.

Kysymyksessä olevat tiedot ovat syntyneet silloisen verotusjärjestelmän vaikutuksesta, joka näiden seikkojen mukaan koetti enemmän tai vähemmän tyydyttävällä tavalla verotettavien maksukykyä määrätä. On luonnollista, että silloinen yleinen kontrollin puute ja epävakaisuus kameralisissa oloissa, on voinut tuottaa niihin erehdyksiä, jotka niiden tilastollista arvoa vähentävät, tai muodostaa ne kaavamaisiksi, joten ne eivät kelpaisi kuvastamaan varallisuuden todellista kehitystä. Meidän on sentähden suurella varovaisuudella niistä saatuja tietoja punnittava, ennenkuin niiden perustukselle päätöksiämme rakennamme. Tutkijan tehtävänä ennen kaikkea onkin vastata kysymykseen, ovatko käytettävänä olevat lähteet sellaisia, että niitä voidaan tutkimuksen hyväksi käyttää ja niiden avulla luoda kuva käsiteltävänä olevan alueen tilasta ja sen kehityksestä kysymyksessä olevana aikana.

Ennenkuin voimme kokonaisuudessaan vastata tähän kysymykseen, on meidän erikseen tarkastettava kustakin lähteestä saatavia tietoja. Kysymykseen on oleva vastauksena koko seuraava tutkimus. Mutta ennenkuin yksityiskohtaiseen tarkastukseen ryhdymme, on meidän huomioon otettava muutamia näkökohtia, jotka ovat useille kysymyk-

---

4962. Vuoden 1634 jälkeiset kysymyksessä olevat luettelot ovat eri nidoksissa erityisessä kokoelmassa.

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa Grönbladin y. m. luetteloja ja eri kokoelmia.

sessä oleville lähteille ja niissä tavattaville eri tiedonannoille yhteisiä ja tärkeitä koko seuraavalle esitykselle.

Mainittakoon ensinnäkin muutamia huomautuksia kysymyksessä olevien lähteitten luotettavuuteen ja niiden tilastolliseen arvoon katsoen.

Lähteissä mahdollisesti löytyvät vaillinaisuudet, jollemme ota lukuun silloisia usein vaillinaisia verotusperusteita, ovat syntyneet joko verotettavien puolelta siten että he jonkun osan omaisuutta verotuksesta salasivat tai veronkantajien puolelta siten että verotettavia suorastaan jätettiin pois tai merkittiin omaisuuden arvo todellista kehitystä seuraamatta. Että myös molemmat näistä tapauksista ovat voineet olla vaikuttamassa, on luonnollista.

Mitä tulee verotettujen puolelta mahdollisesti tapahtuneeseen salaamiseen, niin supistuivat siitä johtuvat vaillinaisuudet epäilemättä varsin vähäisiksi, jos veronkantaja etuaan valvoi. Joskin salaaminen kylvöön ja vuodentuloon nähden oli mahdollista, niin oli se sitävastoin vaikeampi, useimpa mahdotonkin, karjaan, maaomaisuuteen ja väkilukuun nähden, jotka seikat tutkimuksessamme ovat tärkeimmät. Verotusesineet olivat sitä laatua, ettei selonottaminen niistä suinkaan ollut mahdoton. Näin ollen jääkin lähteitten tiedonantojen totuudenmukaisuus pääasiallisesti riippumaan siitä tarkkuudesta, millä veronkantajat tehtävänsä toimittivat.

Tässä suhteessa on huomattava eräs lähteissä tavattava ilmiö, joka väärin käsitettynä voi viedä aivan erehdyttäviin arvosteluihin. Sattuu nimittäin usein ettemme kaikkia niitä kylien nimiä, jotka tapasimme jonkun vuoden luettelossa, löydä seuraavien vuosien, mutta että nämä kylät taas jonkun vuoden päästä tulevat esiin, samoin kuin uusia ennen tuntemattomia kyliä voi yhtäkkiä ilmestyä. Tästä löytyy

esimerkkejä maakirjoissa jo 1500-luvun keskivaiheilta, mutta varsinkin saman vuosisadan lopulta ja seuraavan alulta, sekä myös muissa luetteloissa, erittäinkin jos vertaamme toisiinsa eri lähteitten tässä suhteessa antamia tietoja. Mutta jos tarkastamme näissä eri kylissä löytyviä verotettuja joko nimien mukaan, joka ei kuitenkaan aina syystä että varsinaisia sukunimiä tavataan vaan harvoin ole mahdollista, tai niiden lukumäärän mukaan, niin muuttuu asia toiseksi. Me näemme, että ne kylät, joita kaipasimme, useimmiten löytyvät toisiin kyliin yhdistettyinä, samoin kuin uudet kylät, jotka tulevat esiin, ovat syntyneet tavallisesti siten, että entiset ovat jakautuneet useammiksi uusiksi, ilmiöt, jotka ovat ymmärrettävissä varsinkin tähän aikaan, jolloin asutus ja viljelys olivat alituisesti muuttumassa ¹⁾. Mitä taas silloisten veronkantajien tarkkuuteen ja omantunnonmukaisuuteen yksityiskohdissa tulee, niin antavat ne monet valitukset, mitkä heidän tekemistään vääryyksistä veronkannossa yleensä tavataan, kylläkin syytä epäilyksiin. Tässä suhteessa voivat eri lähteet olla eri arvoisia ja vaativat sentähden yksityiskohtaista tarkastusta. Ne tulokset, joihin me tutkimukssamme eri lähteiden yksityiskohtaisessa tarkastuksessa tulemme, ovat tähän kysymykseen vastauksena.

Kysymyksessä olevien lähteiden tilastollista arvoa arvostellessa on vielä muistissa pidettävä muutamia seikkoja, jotka tässä suhteessa eivät suinkaan ole merkitystä vailia.

---

¹⁾ Esimerkkejä tällaisista tapauksista on kysymyksessä olevissa lähteissä paljonkin tavattavissa. Kuvaavaa on esim. että v. 1602 maakirjassa tapaamme kymmenkunta uutta kylää, Revonlahti, Mankila, Frantsila, Sipola, Piippola, Pulkila y. m., jotka löydämme ennen tavatusta Siikajokisavo(Sijchaiochijsagw)-nimisestä suuresta kylästä, joka nyt on hajaantunut. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,821 ja 4,828.

On nimittäin huomattava, että mainituista lähteistä saatavat tiedonannot tavallisesti toimitettiin useampien henkilöiden avulla, joka seikka vähensi yksityiseltä veronkantajalta, samoin kuin veronmaksajaltakin, tilaisuutta väärennyksiin. Maakirjan, samoin kuin kymmenysluettelojen tiedonantojen kokoomisesta, ei meillä tosin ole lähempiä tietoja, mutta ettei se suinkaan ollut yhden ainoan henkilön toimena, on luonnollista. Hopeaveroa määrättäessä oli, paitsi varsinaisia virallisia toimittajia, apuna kuus- tai kaksitoistamiehinen lautakunta ja sama oli asianlaita karja- ja kylvöverossa, vaikka apumiehet eivät aina olleetkaan niin lukuisat. Siinä tarkastuksessa taas, joka toimitettiin v. 1608, olivat apuna lautakunnat, joiden jäsenluku eri pitäjissä vaihteli, mutta nousi aina 30:neen. Tarkemmin tiedonantojen kokoomisesta saamme vielä alempana puhua.

Se käytännöllinen tarkoitus, jota varten kysymyksessä olevat lähteet ovat syntyneet, on myös niiden tilastolliselle arvolle ollut eduksi, joskin se toiselta puolen on tuonut muassaan haittoja, jotka niiden käyttämistä vaikeuttavat. Koska vero jokaiselta tilalliselta oli kannettava omaisuuden mukaan, oli veronkantaja pakotettu ottamaan selkoa jokaisen varallisuudesta aina yksityiskohtiin saakka. Se seikka, että hän oli työstään tilivelvollinen kruunulle, joka ei suinkaan saatavien suuruutta paljoksunut, vaikutti, että hänellä voi olla vastuunalaisuuden tunne tehtävästään ja siis intressiä sen tarkkaan suorittamiseen ja oli sitä vielä enemmän, jos hän tahoi jonkun osan itselleenkin pidättää. Sitä paitsi oli hän vielä useimmissa tapauksissa mukana olleiden apumiesten ja veronmaksajien kontrollin alaisena. Tässä oli ainakin paljon suurempi mahdollisuus työn perinpohjaiseen suorittamiseen kuin monissa nykyaikaisissa tilastollisissa tiedusteluissa, joiden tarkkuus kulloinkin riippuu pelkästään työn suorittajien

suuremmasta tai vähemmästä teoreettisesta intressistä, johon ei useinkaan voi paljoa perustaa. Että näitä hyvin voinee tässä suhteessa asettaa niiden omaisuustaksoitusten ja maanviljelystilastollisten tiedustelujen rinnalle, joihin nykyaikana tilastolliset tietomme näillä aloilla usein perustuvat, ei liene epäilemistä ¹⁾.

Meillä on ainakin yksi varma osviitta arvostellessamme kysymyksessä olevien lähteitten tilastollista arvoa. Ne huomautukset, joita me tässä suhteessa niiden luotettavuisuutta vastaan voimme tehdä, rajoittuvat pääasiassa siihen, että omaisuuden määrä on niissä ilmoitettu pienemmäksi kuin se oikeastaan oli. Sillä verotettavan intressinä ei suinkaan ollut ilmoittaa omaisuuttaan verotettavaksi suuremmasta määrästä kuin hänellä sitä oli ja ne väärennykset, mitkä veronkantaja mahdollisesti teki, koskevat juuri tätä seikkaa. Käytettävänämmme olevat numerot eivät siis suinkaan kuvasta varallisuudentilaa paremmaksi kuin se todellisuudessa oli. Näin ollen se kuva, jonka käytettävänämmme olevien lähteitten perustuksella saamme tutkimusalueen varallisuudentilasta, ei ole suinkaan käsitettävä liian valoisaksi, pikemmin päinvastoin.

Meidän on vielä huomautettava muutamia seikkoja, jotka koskevat kysymyksessä olevien lähteitten käyttämistä tilastollisina aineksina eli sitä tutkimustapaa, jota on noudatettava määrätessämme niiden perustuksella varallisuuden silloista tilaa.

Huomattava on nimittäin, ettemme perusta päätöksiämme tutkittavanamme olevan varallisuuden kehityksestä mihinkään erityiseen ajankohtaan tai aikayksikköön. Emme saa nimittäin mitään luotettavaa kuvaa asiain todellisesta

---

¹⁾ Vrt. Hannes Gebhard, Maanviljelystilasto meillä ja muualla j. n. e., siv. 29 y. m.

kehityksestä aikakauden kuluessa, jos määräämme sen tilan sinä tai sinä vuonna, sillä ei ole suinkaan sanottu että tutkimuksemme esineeksi sattunut vuosi on normaalin aikakauden kehitykselle. Sentähden täytyykin tarkastaa tietoja useammilta vuosilta pitemmän ajan kuluessa. Tilastolliselta kannalta olisi luonnollista että tarkastuksen pohjaksi asettaisimme esim. viisvuotiskausien keskimäärät. Tämä ei kuitenkaan voi tapahtua syystä ettei tarvittavia tietoja ole säännöllisesti joka vuodelta saatavissa, joten meidän täytyy valita ne yksityisvuodet, joiden parhaiten voi katsoa kehityksen kulkua kuvastavan. Mutta tarkastamalla, missä määrin lähteistä saatavat tiedot näiltä eri vuosilta, pitemmän ajan kuluessa, sopivat toistensa kanssa yhteen sekä niihin tietoihin, mitä meillä muutoin on aikakauden kehityksestä, voimme paremmin arvostella lähteitten antamia tietoja ja toisen vuoden tiedoilla täydentää ja korjata siinä, missä jonkun vuoden tiedot näyttävät olevan erehdyttäviä.

Lähteiden totuudenmukaisuuden tarkastukselle tulee vielä avuksi se tilastollinen piirijako, jonka jo itse käsiteltävänämmä olevien kysymysten kannalta olemme olleet pakoitetut tekemään. Vertaamalla niitä tietoja, mitä lähteitten numerot eri paikkakunnista eri aikoina antavat keskenään ja niihin tietoihin, mitä meillä muutoin on näiden paikkakuntien varallisuudesta, voimme me myös arvostella, missä määrin lähteitten antamiin tietoihin on luottamista ja missä määrin ne kulloinkin kelpaavat kuvastamaan todellista kehitystä.

Mutta ne eroavaisuudet, jotka varallisuudentilassa eri ajanjaksoihin ja eri paikkakuntiin nähden ilmestyvät, eivät ole ainoastaan yleistä laatua. Varallisuuden jakautuminen eri kansankerrosten välille ja ne varallisuussuhteet, missä

nämä elävät, ovat myös alituksen vaihtelun alaisena ja tämä seikka on meidän myös huomioon otettava.

Tässä tulee kysymykseen lähteistä saatujen tietojen vertaileminen eri varallisuusasteiden mukaan. Sillä emme saa mitään täydellistä käsitystä varallisuuden todellisesta tilasta, jos tarkastamme sitä ainoastaan yleisin piirtein, yleisissä keskiarvoissa. Ero rikkaan ja köyhän välillä oli jo kuudennellatoista ja seitsemännellätoista vuosisadalla olemassa yhtä hyvin kuin nykyaikanakin, ja kysymys, missä määrin tämä ero varallisuuden jakautumisessa ilmeni, ei ole suinkaan senaikuisten varallisuussuhteiden ymmärtämiselle vähäarvoinen.

Ne varallisuussuhteet, jotka kysymyksessä olevissa lähteissä tarjoutuvat perustukseksi eri varallisuusluokkia muodostettaessa, ovat maaomaisuusarvaukset ja karjaluku. Sillä kylvöä ja satoa tarkoittavat tiedonannot ovat useinkin niin vähäisiä, että niiden perustuksella tehty varallisuusluokkien jaoitus tuskin vastaisi tarkoitustaan, lukuunottamatta niiden usein silmiin pistävää vaillinaisuutta. Se varallisuusluokitus, jota olemme noudattaneet, perustuu karjalukuun, eroittaen lehmäluvun perustuksella seuraavia varallisuusluokkia eli kategorioita:

I kategoriaan kuuluvat 11 tahi useamman lehmän omistajat;			
II	”	”	7—10 lehmän omistajat;
III	”	”	3—6 ” ”
IV	”	”	1—2 ” ”
V	”	”	ne, joilla on omaisuutta, mutta ei lehmiä;
VI	”	”	periköyhät ¹⁾ .

¹⁾ Niistä perusteista ja näkökohdista, jotka ovat olleet tätä kategoriajakoa määrittämässä vrt. E. G. Palmén, Muinaisen Huittisten taloudellisista oloista j. n. e., siv. 8 ja seur.

Ne tulokset, joihin alempana maaomaisuuden arvausten suhteen alueeltamme olemme tulleet, osoittavat, että myös näiden perustuksella voisimme erottaa eri varallisuusluokkia. Tämä olisi sitä huomattavampi, kun maaomaisuus epäilemättä oli varallisuuden tärkein osa ja vähemmän kuin karjaluku niiden vaihtelujen alainen, mitkä kulloinkin aikojen muutoksista seurasivat. Meillä on kumminkin toisia syitä, jotka pakoittavat asettamaan karjaluvun luokituksen perustukseksi ja noudattamaan yllä mainittua kategoriajakoa. Huomattava on nimittäin, että ne arvaukset, mitä on olemassa maaomaisuudesta, rajoittuvat pääasiallisesti 1500-luvulle ja seuraavan vuosisadan alkuun, joten sen perustuksella emme saisi niin pitkälle ulottuvaa varallisuusjakoa kuin muutoin, samalla kuin meidän täytyisi jättää tältä kannalta käyttämättä useita varallisuuden tilastolle tärkeitä aineksia. Arvaukset 1500-luvulta eivät sitäpaitsi ulotu koko alueelle ja seuraavan vuosisadan alulla on arvaus jo tehty eri perusteiden mukaan. Että nämä seikat suuresti vaikeuttavat maaomaisuusarvausten jakoperusteena käyttämistä, on selvä. Tämä vaikeus käy vielä tuntuvammaksi, jos ajattelemme jakoperusteelle yleisempää käytäntöä, sillä eri osissa maata on maaomaisuus arvosteltu hyvinkin erilaisten perusteiden mukaan, joiden yhdistämisessä vaikeus tuskin olisi voitettavissa, lukuunottamattakaan niitä vaillinaisuuksia, mitkä arvauksessa eri seuduilla ovat tavattavissa. Tällaiseen yleiseen, niin laajoille aloille kuin suinkin kelpaavaan jakoperusteeseen — jollainen on juuri lehmäluku — pyrkiminen on myös tilastolliselta kannalta yhdenmukaisuuteen ja kokonaisuuteen katsoen tärkeä.

Että tällainen eri varallisuusasteisiin perustuva vertailu on erittäin tärkeä, ei ainoastaan selvän ja yksityiskohtaisen kuvan saamiseksi silloisista varallisuusoloista,

vaan myöskin kysymyksessä olevien lähteiden tilastollisten tietojen tutkimiselle ja niiden käytäntöön katsoen, on itsessään selvä. Se antaa nimittäin tilaisuuden numeroiden sisällisen kritiikin avulla paljastaa niitä puutteita, joita lähteiden tiedonannoissa mahdollisesti löytyy ja tekee niiden keskiarvojen avulla, mitkä eri varallisuusluokille saamme, mahdolliseksi arvostella eri varallisuusluokkien relatiivista varallisuudentilaa silloinkin, kun niitä muodostettaessa koko absolutinen määrä ei ole ollut kysymyksessä.

Sitä varallisuudentilaa, minkä kysymyksessä ovat tilastolliset lähteet ilmoittavat, on vielä verrattava niihin puhtaasti historiallisiin tietoihin, mitä meillä muutoin on silloisesta taloudellisesta elämästä ja niistä historiallisista tapauksista, jotka siihen kulloinkin ovat olleet vaikuttamassa. Jos se osoittautuu olevansa yhtäpitoinen niiden taloudellisten elinehtojen ja yleisen varallisuuden kehityksen kanssa, minkä yleisten puhtaasti historiallisten tietojen perustuksella voi katsoa alueella vallinneen, niin on se tärkeänä takeena siitä, että tilastollisten lähteitten antama kuva on ainakin pääpiirteissään oikea.

Tällaisen historiallistilastollisen tutkimuksen laita on samallinen kuin niiden monien muiden tutkimusten, jotka pyrkivät säilyneiden jätteen avulla selvittämään entisaikojen oloja ja kehitystä. Samoin kuin arkeologi säilyneiden muinaistieteellisten jätteen avulla pyrkii paljastamaan entisaikojen kulttuurielämää ja nykyinen kielentutkija säilyneiden kielellisten muistojen avulla valaisemaan kielen varhaisempaa kehitystä, samoin pyrkii tutkija tässä säilyneiden tilastollisten ja historiallisten jätteen avulla selvittämään kysymyksessä olevien aikojen taloudellista elämää ja määrittämään sitä tilastollisissa numeroissa. Se tilastollinen kuva, minkä me käytettävänäme olevien lähteiden perustuksella silloi-

sesta varallisuudentilasta voimme luoda, on tilastotieteen nykyiseltä kannalta katsoen monessa suhteessa vaillinainen. Meidän täytyy jättää käsittelemättä monta maalaistaloudelle tärkeää kysymystä, joihin nykyisen kansatalouden kannalta toivoisimme vastausta tai tyytyä ainoastaan hämäriin viittauksiin. Mutta huomattakoon, että me tässä käsittelemme entisaikojen oloja, joista saatavat tiedonannot eivät ole meidän vallassamme määrätä ja jolloin me voimme pitää tarkoituksemme saavutettuna useasti silloinkin, kun pääsemme vaau todennäköisyyteen siinä, missä meillä nykyisistä oloista on tarjolla täysi varmuus.

II. Karja ja sen lukumäärä.

I. Maakirjan karjalukua koskevat tiedon- annot 1500-luvun kolmannella neljän- neksellä vuoteen 1576.

Tarkastaessamme varallisuuden jakautumista eri varallisuusluokkiin, olemme asettaneet perustukseksi karjaluvun. Se on koko metoodin pohjana ja sen mukaan ryhmittyvät muut käytettävänäimme ovat omaisuusarvaukset. Meidän onkin sentähden ensiksi tarkastettava niitä tietoja, mitä tässä suhteessa on tutkittavanamme olevalta alueelta saatavissa.

Tietomme karjasta, samoin kuin muistakin omaisuus-suhteista, ovat läheisessä yhteydessä Ruotsin verolaitoksen ja sen kehityksen kanssa. Kustaa Vaasaa ja hänen suurta uudistustyötänsä valtakunnan verolaitoksessa on meidän kiittäminen siitä, että kysymyksessä olevista seikoista on tietoja jo näiltä varhaisilta ajoilta. Hänen alituisena silmämäärä-nänsä, kruunun tulojen kartuttamisen ohella, veroasioita järjestäessään oli saada verotus niin paljon kuin mahdollista verotettavien varallisuuden mukaiseksi, jotta sen tuottamat rasitukset kohtaisivat samassa suhteessa kaikkia varallisuusluokkia. Tämän tarkoituksiperän saavuttamiseksi oli entisten summittaisten arvausten sijaan otettava selkoa kunkin vero-

tettavan varallisuudesta ja sen mukaan määrättävä hänen suoritettavansa veromäärä. Tarkastuksen tulokset olivat säännöllisen kirjanpidon aikaansaamiseksi valtakunnan varallisuudentilasta ja sen veronmaksukyvyistä kirjaan pantavat aina yksityiskohtiin saakka, seikka, joka juuri tekee mahdolliseksi näiden verotusta varten koottujen tietojen käyttämisen tilastollisina aineksina muittenkin kuin verokysymysten selvittämisessä ¹⁾).

Samaa verotusperiaatetta ja samaa yksityiskohtiin menevää merkitsemistapaa seurattiin sitten koko Vaasa-kuninkaitten hallitusaikana useimmissa niissä varsinaisissa tai tilapäisissä verotuksissa, jotka tulivat kysymykseen ja olivat suuremmasta merkityksestä. Ja kun karja lähinnä maaomaisuutta oli maataviljelevällä väestöllä, jommoista verotettavat suurimmaksi osaksi olivat, tärkein varallisuusesine, joka verotettavaksi tarjoutui, tuli tämä verotuksessa varsin usein huomioon otetuksi. Se sitäpaitsi parhaiten ilmoitti verotettavan maksukykyä ja oli helpoin verotusesineenä käytettäväksi. Tämänpä tähden onkin meillä karjasta ja sen lukumäärästä arvokkaampia tietoja kuin mistään muista varallisuussuhteista kysymyksessä olevalla ajalla.

Nämä tiedot eivät kuitenkaan ole kaikista osista Suomea samallaisia, eivätkä yhtä lukuisia, riippuen erilaisista viljelysoloista, eri verotusperiaatteista tai kokonaan satunnaisista seikoista, jotka ovat vaikuttaneet niiden syntyymiseen.

Jo 1530-luvun lopulla toimitettiin Pohjanmaalla verollepäno, josta mainitaan, että siellä silloin verotettiin sekä maaomaisuus että karja ja irtaimisto. Mutta mitään tarkempia tietoja maakunnan varallisuudentilasta emme tämän

---

¹⁾ Jo Vadstenan kokouksessa v. 1524 oli tästä päätös tehty, vaikka se vasta myöhemmin pantiin toimeen. Vrt. A. A. Stiernman, Riksdagars och mötens besluth I, siv. 31 ja seur.

verollepanon perustuksella saa. Ei minkäänlaisia varallisuusluetteloja — jos niitä tehtiinkään — eikä edes summittaisia ilmoituksia tässä suhteessa ole säilynyt, ja koko verollepanon tuottama muutos ilmestyy verokirjoissa pääasiallisesti siinä, että entistä veroa, jota oli suoritettu määrätty summa joka pitäjästä, suoritettiin tästä lähtien enemmän kuin ennen¹⁾. Mitään sellaista maakirjaa, kuin esim. Satakunnassa samaan aikaan toimitetun verollepanon perustuksella syntyi ja tämän maakunnan karjatilastolle jo tänä varhaisena aikana antaa arvokkaan perustuksen, ei siis Pohjanmaalta löydy²⁾. Sama on asianlaita muutamiiin muihinkin myöhempiin, muualta Suomesta tavattaviin lähteisiin nähden. Hopeaveroluettelo vuodelta 1571 puuttuu suuresta osasta tätä maakuntaa, samoin kuin sieltä ei lainkaan tavata viidennenkymmenennen rahan luetteloa vuodelta 1600, joka suurimmalle osalle Suomea on tärkeänä apulähteenä varallisuuden tuntemiseen³⁾. Toiselta puolen on meillä lähteitä, jotka ovat kylläkin edullisia Pohjanmaalle, kuten Juhana Ottenpojan tarkastusluettelo, joka on ainoa laatuaan tälle maakunnalle ja kylläkin tärkeä lähde maalaistaloudellisessa suhteessa, ja karjaveroluettelot, jotka, vaikka eivät olekaan yksinomaan tälle maakunnalle ominaisia, ovat täällä kuitenkin siinä suhteessa huomattavia, että

¹⁾ Tästä verollepanosta, joka toimitettiin syksyllä v. 1539, mainitaan vuoden 1542 tilikirjan alussa että „tää bleff skattlaktt både jorden, bönderness leffwand boskap, all lössöre oc innandöme“. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4530 sekä J. W. Rosenborg, Bidrag till jordbeskattningens historia i Finland under medlet af sextonde seklet, Helsingfors 1860, siv. 97.

²⁾ Vrt. E. G. Palmén, Muinaisen Huittisten taloudellisista oloista j. n. e., siv. 15 ja seur.

³⁾ Vrt. K. R. Melander, Muutama tieto apu- eli viidennenkymmenennen rahan verosta Suomessa (Historiallinen arkisto XV, siv. 204—213).

ne sen karjaluvusta antavat tietoja aina parinkymmenen vuoden kuluessa. Kaikissa tapauksissa on meillä Pohjanmaan maakirjoissa, hopeaveroluettelossa, joka tavataan ainoastaan osalta, mutta silloin aivan eri tahoilta tutkimusalueitamme; Juhana Ottenpojan tarkastusluettelossa ja karjaveroluettelossa säilynyt karjasta ja sen lukumäärästä niin arvokkaita tietoja, että me niiden perustuksella voimme seurata ja saada yleisen käsityksen tämän maakunnan karjaluvun kehityksestä tutkittavanamme olevana aikana.

Varhaisimmat niistä tiedoista, mitä tästä maakunnasta on saatavissa, ovat maakirjan antamat tiedot, jotka alkavat 1550-luvulla sen verollepanon johdosta, joka tällä vuosikymmenellä maakunnassa toimitettiin. Ne koskevat ainoastaan lehmälukua, mutta ovat kylläkin huomattavia syystä että lehmäluku on karjan tärkein osa, ja sen kehitys kuvastaa, kuten alempana saamme nähdä, koko karjaluvun kehitystä, lukuunottamattakaan sitä merkitystä, mikä sillä oli koko silloisessa maatalviljelevän väestön varallisuudessa.

Perustuksena maakirjasta saataville tiedonannoille lehmäluvusta on eräs vanha verosuoritus eli n. s. lehmäverovoi (komålsmör). Tämä verosuoritus, joka alkuaan kuului papiston saataviin, peruutettiin 1500-luvun keskipoikailla muutamien muiden papistolle suoritettujen verojen kanssa kruunulle ¹⁾ ja samaan aikaan ruvettiin siitä laatimaan

¹⁾ Vrt. A. I. Arwidsson, *Handlingar till upplysning af Finlands häfder IV*, Stockholm 1851, siv. 241 ja seur. Vielä v. 1558 kuningas kirjeissään ylläpidosta Vöyriin, Kalajoen ja Ilmajoen papeille, joissa hän heille ylläpidoksi antaa kaiken kymmenyksen, mikä mainituista pitäjistä viljassa saatiin, syyksi nimenomaan mainitsee sen, että hän oli heiltä antanut ottaa takaisin (latith igenkalle) sen voin ja hylkeenrasvan (thz smör och thrån), jonka hän ennen oli sallinut heille elatukseksi. Vrt. K. G. Leinberg, *Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet I*, Jyväskylä 1892, siv. 35 ja seur.

erityisiä luetteloja, joihin merkittiin jokaisen veronmaksajan suorittama voimäärä. Koska tämä aina oli lehmälukuun määrättyssä suhteessa, on se tästä helposti saatavissa ja on sen mukaan lähteiden loppusummissa ilmaistakin. Tätä merkitsemistapaa seurataan Pohjois-Pohjanmaan maakirjoissa vuoteen 1572, josta lähtien nimenomaan merkitään kunkin veronmaksajan lehmäluku jatkuen aina vuoteen 1608, jolloin uusi verollepano muutti verosuoritukset toiselle kannalle. Me saamme siis kysymyksessä olevan lähteen perustuksella säännöllisiä tietoja tämän maakunnan lehmäluvun, ja samalla sen karjaluvun, kehityksestä aina viidenkymmen vuoden kuluessa.

Mutta ennenkuin voimme näiden tietojen perustuksella ruveta seuraamaan kysymyksessä olevan alueen karjaluvun kehitystä, on meidän huomautettava muutamia seikkoja, joihin silloisten veromääräysten epämääräisyys antaa aihetta ja jotka tulevat kysymykseen arvostellessamme tietojemme tilastollista arvoa.

Se veroperuste, lehmäluku, jonka mukaan mainittu vero suoritettiin, ei ollut niinkään yksinkertainen kuin ensi silmäyksellä näyttää, tutkijat, jotka ovat asiaa käsitelleet, antavat siitä kylläkin ristiriitaisia tietoja. Tengström, joka tämän verosuorituksen historiaa, sikäli kuin vero oli papiston kannettavana, on erittäin laajasti käsitellyt, arvelee että sitä suoritettiin naula jokaiselta lehmältä ¹⁾. Samaa suoritustapaa pitää tavallisena myös Rosenborg, mainiten kumminkin, että Varsinais-Suomen pohjoisosassa (i norra Finland) suoritettiin se jokaiselta lypsävältä lehmältä, mutta lypsämättömältä ainoastaan puoli naulaa ja myös Satakunnassa helpoituksia nuoriin nautoihin nähden oli olemassa. Muista

---

¹⁾ Vrt. Jac. Tengström, Afhandling om presterliga tjenstgörningen och aflöningen i Åbo erke-stift I, Åbo 1820, siv. 270.

maakunnista, joista Rosenborgilla on tietoja, suoritettiin se tavallisuuden mukaan eli naula jokaiselta lehmältä ¹⁾. Myöhemmät tutkijat antavat taas edellisistä eroavia ja toisiinsa nähden hyviinkin erilaisia tietoja. Niinpä mainitaan Satakunnasta, että siellä „vanhasta lypsylehmästä maksettiin yksi naula, mutta maholehmästä tahi ensi kerran kantaneesta hiehosta puoli naulaa voita vuodessa“. Hämeestä saamme tiedon, että siellä suoritettiin „jokaiselta poikineelta lehmältä 1 naula voita; toisinaan myöskin maholehmältä puoli naulaa voita“ ja Savosta, että siellä maksettiin „joka lypsävältä lehmältä yksi naula, maholta puoli“. Raseborgin lääniä koskeissa asiakirjoissa tapaamme taas määräyksiä, joiden mukaan sitä suoritettiin jokaisesta lehmästä naula, tai myöskin maholehmästä ainoastaan puoli. Porvoon läänissä suoritettiin vanhasta lehmästä naula, mutta mahosta ja ensi kerran kantaneesta hiehosta puoli. Pohjanmaalta on tutkijoilla kolme erilaista tiedonantoa. Yhden mukaan tarkoitti suoritus lypsäviä lehmiä ja laskettiin silloin kaksi mahoa ja kaksi kantanutta hiehoa vastaamaan yhtä sellaista, toisen mukaan suoritettiin voi naula jokaiselta lypsylehmältä, mutta maholehmältä puoli naulaa ja kolmannen mukaan suoritettiin se jokaiselta lehmältä ²⁾.

¹⁾ Vrt. J. W. Rosenborg, *Bidrag till jordbeskattningens historia* j. n. e., siv. 50, 60, 70, 76, 81, 85, 94, 99.

²⁾ Vrt. E. G. Palmén, *Muinaisen Huittisten taloudellisista oloista* j. n. e., siv. 42, K. J. Jalkanen, *Pohjois-Hämeen erämaat, asutus ja olot vuoteen 1620*, Hämeenlinnassa 1892, siv. 89, Hannes Gebhard, *Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571*, Helsingissä 1889, siv. 71, *Suom. valtioarkistossa* 3163 fol. 1, 3133 fol. 2, Anders Allardt, *Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden åren 1539—1571*, Helsingfors 1898, siv. 71, A. G. Fontell, *En blick på Österbottens tillstånd år 1571* j. n. e., siv. 15, A. G. Fontell, *Om svenska och finska rätten*, Helsingfors 1883, siv. 75 ja Santeri Ingman, *Tutkimuksia Pohjois-Suomen historiassa* j. n. e., siv. 69.

Nämä viittaukset ovat jo kylliksi osoittamaan, että mainitun verosuorituksen suhteen on eri näkökantoja olemassa ja että verokirjain määräykset ovat eri maakunnissa erilaisia ja epämääräisiä antaakseen tutkijoille tilaisuutta erilaisiin tulkitsimisiin.

Miten on asian laita todellisuudessa ollut Pohjanmaalla? Suoritettiinko kysymyksessä oleva vero tasaisesti jokaiselta lehmältä tai tehtiinkö siinä eroitus lypsävien, mahojen ja kantaneiden hiehojen välillä tai jätettiinkö jotkut kokonaan huomioon ottamatta? Erilainen suoritustapa vaikuttaa tietysti ensitietoihimme, koska ne ovat juuri tämän verosuorituksen perustuksella syntyneitä. Kysymys on sentähden tutkimukseemme nähden tilastolliselta kannalta kyllin tärkeä vaatiakseen tarkempaa selvitystä.

Vanhin tieto, minkä tämän verosuorituksen suhteen saamme Pohjanmaalta, on jo vuodelta 1335. Siinä kirjeessä, minkä Maunu Eerikinpoika mainittuna vuonna papiston palkkauksesta kirjoittaa Pohjois-Pohjanmaan papistolle ja rahvaalle, mainitaan, että voita oli suoritettava *jokaiselta lehmältä naula* tai sen arvo (aff huarje koo göri ena marck smör eller thess verdh) ¹⁾. Tiedonannoista seuraavalta vuosisadalta on mainittava, että erääseen piispa Conradin kirjeeseen liittyvässä muistiinpanossa Turun tuomiokirkon mustassa kirjassa, joka koskee papiston saatavia juuri Pohjois-Pohjanmaalla, mainitaan myös, että oli suoritettava *voita naula jokaiselta lehmältä* tai joka voinaulalta neljä denariusta („marcam butiri pro qualibet vacca, vel saltem pro qualibet marca butiri 4 denarios“) ²⁾. Kuudennellatoista

¹⁾ Vrt. Jac. Tengström, Afhandling om presterliga tjenstgörningen och aflöningen i Åbo erke-stift j. n. e. I, siv. 95.

²⁾ Vrt. Porthan, Chronicon Episcoporum Finlandensium j. n. e. (Henrici Gabrielis Porthan opera selecta I, Helsingfors 1859), siv.

vuosisadalla on asian laita sama, paitsi että määräys vero-suorituksen korvaamisesta muulla tavalla, rahalla, on jäänyt pois, seikka, joka ei itse asiaan vaikuta. Ne määräykset, jotka Pohjanmaan tilikirjoissa koko tutkittavanamme olevana aikana aina 17:n vuosisadan alkuun asti, jolloin kysymyksessä olevan veron suorittaminen kruunulle uuden verollepanon johdosta lakkasi, tulevat esiin, ilmoittavat tavallisesti että kysymyksessä olevaa veroa suoritettiin *naula jokaiselta lehmältä* (en marck af hvar koo) tai tarkemmin *naula jokaiselta lehmältä, jonka talonpoika omistaa* (en marck utaf hvar koo bonden äger). Nämä kaksi määräystä, jotka sisältöön nähden ovat samoja, vaikka toinen on tarkempi, esiintyvät sitten yhtäpitoina kymmeninä eri vuosina koko kysymyksessä olevan ajan kuluessa, vieläpä eri voutikuntien ja

---

323. Tengström puhuessaan piispa Johannes III vahvistamista oikeuksista Kemin papistolle kysymyksessä olevan veron kanton ja viitattesaan Porthanin julkaiseman Juustenin Chronicon Episcoporum-teoksen 187 sivulle, tarkoittanee tätä todistuskappaletta, sillä viitatulla sivulla ei mitään tällaista asiaa koskevaa kirjettä löydy, emmekä ole muutoinkaan sellaista tavanneet, lukuunottamatta yllämainittua tiedonantoa, joka löytyy saman teoksen Porthanin julkaiseman painoksen 377 sivulla. Mutta nähtävästi on Tengström itse kirjeenkin suhteen erehtynyt omistaessaan sen Johannes III:lle. Porthan liittää sen tosin selityksiinsä puhuessaan Johannes III:sta ja papiston saatavista tähän aikaan, mutta mainitsee siitä samalla nimenomaan: „Serioris quidem ætatis est, sed ad hanc rem illustrandam non minus, quam ad reditus Curatorum atque conditionem terræ in Ostrobotnia, circa finem seculi XV cognoscendam utilis, sequens annotatio, in *Reg. Eccles. Ab.* Fol. 60 reperiunda, literisque Episcopī *Conradi* nuper commemoratis adjuncta.“ Vrt. Tengström, Yllämainittu teos I, siv. 271, Porthanin julkaisema painos Juustenin Chronicon Episcoporum, siv. 187 ja 377 ja edellä mainittu myöhemmin julkaistu painos samasta teoksesta, siv. 323. Vrt. myöskin Reinh. Hausen, Åbo domkyrkas svartbok, Helsingfors 1890.

eri miesten tekemissä tileissä ja yksityisissä muistutuksissa, joten niitä ei mitenkään voine satunnaisuuksiksi lukea.

Että tämä kysymyksessä olevaan verosuoritukseen nähden todellakin oli sääntönä, vahvistavat, lukuunottamattakaan niitä todistuksia, joita saamme muista käyttämistämme lehmälukuilmoituksista, myös ne tiedonannot, mitä meillä samasta verosuorituksesta myöhempiin aikoihin nähden on olemassa. Verosuoritus oli sama, vaikka se oli jälleen papiston kannettavana. Asetuksessa vuodelta 1681, jolla papiston saatavat tarkemmin määrättiin ja useimmissa tapauksissa noudattaen vanhoja käytännössä olleita tapoja, sanotaan, että papille oli suoritettava naula voita jokaisesta lehmästä ¹⁾). Ja erityisessä Pohjanmaan papiston oikeuksia koskevassa asetuksessa vuodelta 1743 määrätään myös, että voikymmenys suoritetaan naulalla jokaisesta lehmästä ²⁾). Vielä valaisevampi on hallituksen vastaus vuodelta 1749 Pohjanmaan rahvaan valitukseen, että myönnettäisiin helpoitus mainitun veron suorittamisesta maholehmästä, seikka joka myös osoittaa, että tällainen tapa oli olemassa. Siinä nimenomaan sanotaan, että kysymyksessä oleva vero on suoritettava myös mahosta, jottei laiminlyömistä papiston oikeuksissa tapahtuisi ja katsoen siihen hyötyyn, mikä omistajalla tällaisesta lehmästä oli ³⁾). Mainittakoon vielä lisäksi, että myös Norrlannissa, jonka viljelysolot suunnilleen vastasivat Pohjanmaalla tavattavia, kysymyksessä oleva vero Forssellin mukaan 1500-luvulla suoritettiin tasaisesti yhdellä naulalla lehmästä ⁴⁾).

---

¹⁾ Vrt. Jac. Tengström, *Afhandling om presterliga tjänstgörningen i Åbo erke-stift* j. n. e. I, siv. 41.

²⁾ Vrt. Jac. Tengström, *Sama teos* I, siv. 116.

³⁾ Vrt. Jac. Tengström, *Sama teos* I, siv. 282.

⁴⁾ Vrt. Hans Forssell, *Sverige 1571, Stockholm 1872*, siv. 49.

Samojen lähteiden antamissa tiedoissa kohtaamme kuitenkin toisia edellä mainituista eroavia määräyksiä, jotka ovat selvitettävät ennenkuin kysymyksen jättämme.

Eräässä Mustasaaren pitäjän papinveroluettelon katkelmassa vuodelta 1555 mainitaan, että kysymyksessä olevaa veroa suoritettiin naula jokaisesta täyskelpoisesta lehmästä (epther hwar gild koo 1 mch smör)¹⁾ ja eräs määräys pohjoisen voutikunnan tileissä vuodelta 1607 ilmoittaa, että sitä suoritettiin naula jokaisesta täyskelpoisesta lehmästä, jonka talonpoika omistaa (effter hwar gilde koo som bondenn äger smör 1 ₧)²⁾. Nämä määräykset eivät kuitenkaan tuo mitään uutta edellisiin, vaan ainoastaan selvittävät niitä, sillä „gilde“, joka muodollisessa suhteessa tulee lisää, ei tässä voine merkitä muuta kuin täyskelpoista eli täysikäistä lehmää eroitukseksi nuoresta karjasta. Ainoa merkitys, mikä sillä muutoin voisi olla, kun näissä määräyksissä ei kerran mitään muuta määrätä ja kun ei ensitiedoistakaan vuoden 1608:n maakirjassa käy selville, että mitään puolenarvoisia lehmiä olisi tullut kysymykseen, olisi että se tarkoittaisi ainoastaan lypsäviä lehmiä. Mutta sellainen oletus on mahdollon, sillä näin suuria helpoituksia ei tämän veron kannossa tietääksemme missään ole tehty ja vielä vähemmän voi tällaista viljelys- ja vero-oloihin katsoen, kuten alempana saamme nähdä, edellyttää Pohjanmaalla. Ja toiselta puolen osoittavat muut alempana käsitellyt määräykset ja seikat, että myös muita lehmäryhmiä on huomioon otettu. Kysymyksessä olevat eroavaisuudet ovat siis ainoastaan muodollisia eivätkä asiaa muuta.

Huomattavimmat ovat eräät toiset määräykset ja tiedonannot, joiden kanssa edellä mainitut näyttävät olevan

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,567, fol. 7.

²⁾ ” ” ” ” 4,860, fol. 6.

ristiriidassa. Pietarsaaren, Kaarlebyyn, Kalajoen ja Salon pitäjien yhteisen maakirjan alussa v. 1560 mainitaan nimitäin, että voita suoritettiin naula jokaisesta lehmästä ja puoli naulaa jokaisesta maholehmästä (een mch effthr hwar koo, halff mch effthr hwar galdh koo)¹⁾. Kemin pitäjistä mainitaan maakirjassa vuodelta 1562, että siellä suoritettiin lehmäverovoita naula jokaisesta täysarvoisesta lehmästä ja puoli naulaa jokaisesta maholehmästä (effther hwar gill koo 1 ₣ än aff hwar gall koo 1/2 ₣)²⁾. Samallaiseen ja vielä suurempaan helpoitukseen, koska kantaneista hiehoistakin olisi suoritettu ainoastaan puoli naulaa, viittaa myös pari ennen mainitsemaamme tiedonantoa Pohjanmaalta. Nämä määräykset eivät kuitenkaan harvoina poikkeuksina edellisten kymmeninä eri vuosina ja eri kohdissa tavattavien määräysten rinnalla oikeuttaisi meitä päätöstä tekemään, kun tiedämme kuinka ristiriitaisia ja usein kirjoittajan vaillinaisten tietojen ja huolettoman merkitsemisen takia epätäydellisiä sen ajan määräykset ovat. Mutta me tapaamme sitaipaitsi tilallisten suorittamaa voimäärää ja lehmälukua koskevissa ilmoituksissa paitsi kokonaisia, joskus myös puolia merkityksi, joka seikka osoittaa, että joistakin lehmistä on suo-

---

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4623, fol. 25. Huomattava on kumminkin, että saman maakirjan alussa löytyvissä tileissä on toisellaan määräys, nimittäin että jokaisesta lehmästä, jonka talonpoika omistaa, suoritetaan vuosittain lehmäverovoita 1 naula (wtaff hwar koo bonden äger wtgiör ärligen komäls smör 1 ₣). Vrt. 4623, fol. 2.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4645 fol. 284. Saman vuoden tilikirjassa ei sitävastoin ole mitään eroitusta tehty (Vrt. 4644 fol. 5). Huomattava on myös kysymyksessä olevan vuoden maakirjasta, ettemme siinä yksityisiä suoritusmääriä verratessamme mitään puolisuorituksia tapaa, joka näyttää osoittavan, etteivät tällaiset suoritukset huolimatta maakirjan määräyksestä ole tulleet kysymykseen.

ritettu ainoastaan puoli naulaa eli että ne ovat luetut puolenarvoisiksi. Tällaisia tapaamme kyllä verrattain harvoin, mutta siksi kumminkin, että ne riittävät osoittamaan, ettei kysymyksessä oleva verosuoritus aina ole tapahtunut tasaisesti yhdellä naulalla lehmästä.

Miten ovat nämä ristiriitaiset määräykset ja tiedonannot sovitettavat siihen tulokseen, mihin edellä kysymyksessä olevan veron suorituksesta tulimme? Niitä emme voi muutoin selittää kuin että tässä on tavallinen kysymys säännön ja käytännön välillä, että vaikka sääntönä olikin suorittaa naula jokaisesta lehmästä, jonka säännön mukaan suoritus tavallisesti näkyy tapahtuneenkin, niin siitä kumminkin joskus asianhaaran mukaan tehtiin poikkeuksia. Sama ilmiö on huomattavana kysymyksessä olevan veron kannossa myös myöhempiin aikoihin nähden. Näemme nimittäin, että tämän vuosisadan alkupuolella, vaikka sääntönä olikin suorittaa se naulalla jokaisesta lehmästä, siitä kumminkin tehtiin poikkeuksia, ilmiö, johon ei esimerkkejä nykyäänkään puutune¹⁾. Me tulemme siis kysymyksessä olevasta verosta tässäkin suhteessa myöhempiin aikoihin nähden samaan tulokseen kuin sen suorituksesta 1500-luvulla ja seuraavan vuosisadan alulla.

Mutta miten on selitettävissä, että Pohjanmaalta kysymyksessä oleva vero kannettiin suhteellisesti ankarammin

---

¹⁾ Vrt. Jac. Tengström, Afhandling om presterliga tjenstgörningen och aflöningen i Åbo erke-stift j. n. e. III, esim. siv. 395, 449. Tällaiset poikkeukset myöhempiin aikoihin nähden ovatkin sitä helpommin ymmärrettävissä, kun kysymyksessä olevan veron kantajina ovat papit, jotka usein yksityisten sopimusten mukaan järjestävät seurakuntalaistensa veronmaksun. Tutkittavamme olevalla ajalla, jolloin kruunu oli veronkantajana, eivät poikkeukset yhtä helposti voineet tulla kysymykseen, vaikka eivät suinkaan olleet mahdottomiakaan.

kuin useista muista Suomen maakunnista, joissa maholehmästä suoritettiin ainoastaan puoli naulaa, vieläpä oli esim. Satakunnassa ja Porvoon läänissä sama helpotus myönnetty myös kantaneihin hiehoihin nähden? Selitys on epäilemättä etsittävä silloisista viljelysloista ja verojärjestelmästä, joka tavallisesti koetti mukaantua viljelyslojen mukaan ja toisessa suhteessa korvata, mitä toisessa puuttui. Pohjanmaalta oli verosaalis viljassa sekä muissa viljelystuotteissa karun luonnon ja usein tapahtuvien katovuosien tähden verrattain vähäinen ja kun karjanhoito oli se elinkeinohaara, joka täällä metsästyksen ja kalastuksen rinnalla parhaiten menestyi, niin olivat vaatimukset tämän suhteen sitä ankarampia. Tämä näkökanta käy esiin jo edellä mainitusta Maunu Eerikinpojan kirjeestä v. 1335, jonka mukaan, koskei täältä voida papiston saatavia suorittaa sen mukaan kuin laki määräsi, varsinkaan mitä peltoon tulee (*besynnerligen i åker*), ne olisivat korvattavat muulla tavoin rahassa, metsänsä riistassa, kalastuksen antamissa tavaroissa tai *karjan tuotteissa*. Verohistoriasta 1500-luvulla tiedämme taas, että karjantuotteet olivat erittäin huomattavana osana niissä maksuparseleissa, joilla vero suoritettiin. Ja vielä niinkin myöhään kuin v. 1736 sanotaan eräässä Pohjanmaan papiston saatavia koskevassa kirjeessä nimenomaan, että karun maan ja myös toimeentulon takia täytyy täällä pitää riittävästi karjaa ja että rahvas on sentähden pitänyt lainmukaisena korvata muussa suhteessa esiintyviä puutteita — verosuorituksissa nimittäin — sillä, mitä karjasta ja metsästä oli saatavana ¹⁾. Huomattava on myös tässä suhteessa, että, kuten edellä huomautettiin, viljelykseensä nähden samanlaatuudessa

---

¹⁾ Vrt. Jac. Tengström, *Afhandling om presterliga tjänstgörningen och aflöningen i Åbo erke-stift j. n. e. I*, siv. 111.

Norrlannissa kysymyksessä oleva vero suoritettiin yhdellä naulalla lehmästä.

Mutta eikö se tulos, mihin olemme tulleet, että Pohjanmaalla oli sääntönä suorittaa kysymyksessä oleva vero tasaisesti yhdellä naulalla jokaisesta lehmästä, lisäyksen kautta, että siitä joskus tehtiin poikkeuksia, kadota merkitystään ja tee niitä numerotietoja, mitä meillä tämän verosuorituksen perustuksella on käytettävänämme, arvottomiksi? Meidän täytyy myöntää, että tämä seikka jossain määrin on vaikuttanut ensitietoihimme, muttei suinkaan niiltä merkitystä kehityksen ilmaisijana poistanut. Että helpoituksia veronkannossa olisi tutkimusalueellamme tehty myös kanta-neihin hiehoihin nähden, emme voi täältä tavattavien määräysten ja numerotietojen emmekä muidenkaan seikkojen perustuksella olettaa, joten tehdyt helpoitukset tulisivat koskemaan ainoastaan maholehmiä. Kuinka suureksi näiden lukumäärä nousi, emme tutkimusalueeltamme saa tietoja, mutta mainittakoon, että esim. Huittisissa, jonka koko lehmäluku v. 1569 teki 1566, oli mahoja 471 eli 30,1 % ja v. 1574 oli koko lehmäluvusta 1550 mahoja 417 eli 26,9 %¹⁾. Suuremmaksi emme ainakaan voi mahojen lukumäärää koko lehmälukuun nähden olettaa. Raseborgin läänin kuuden pitäjän lehmäluvussa v. 1569, joka teki 6,103, oli mahoja ainoastaan 163 eli 2,7 %, ja v. 1558 oli Helsingin pitäjän lehmäluvussa 2,119 mahoja ja hiehoja 63 eli noin 3 %²⁾. Että Poljanmaalla olot tässä suhteessa olisivat suuresti poikenneet muualla tavattavista, ei ole syytä olettaa, joten, kun jokainen maholehmä kuitenkin luettiin puolenarvoiseksi, kysymyksessä olevan helpoituksen tuottama alennus numeroissa olisi tämän mukaan

¹⁾ Vrt. E. G. Palmén, Muinaisen Huittisten taloudellisista oloista j. n. e., siv. 74.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 3,309, fol. 9 ja 3,100, fol. 24.

arvosteltava noin 15,0—1,5 %:ksi, joista edellinen numero kuitenkin epäilemättä on liian korkeaksi arvattu. Ja ettei se Pohjanmaalla aina suinkaan noussut suurimpaan määräänsä, voinee päättää verokirjoissa esiintyvien poikkeustapausten harvalukuisuudesta, samoin kuin täältä ilmoitetun lehmäluvun suuresta määrästä muihin maakuntiin verrattuna, josta alempana enemmän. Ja vaikka emme voikaan sanoa, kuinka tarkalleen ilmoitus kulloinkin on tehty, niin voimme kuitenkin merkille panna vuosia, joina ilmoitusten todenperäisyyttä ei ole syytä epäillä ja numeroista vertailemisen avulla saada kuvan kehityksen yleisestä suunnasta pääpiirteissään kysymyksessä olevana aikana.

Itse tiedonantojen kokoomistapa on tietysti myös hyvinkin paljon voinut vaikuttaa saatavina olevien tietojen luotettavaisuuteen. Siitä, mihin aikaan vuodesta karjan merkitseminen tapahtui, samoin kuin kutka sen kulloinkin toimittivat, ei lähteissä löydy mitään varmoja määräyksiä. Mutta arvattavasti sen toimitti vouti tai hänen valtuuttamansa lautakunnan tai määrättyjen apumiesten avulla. Niitä vaillinaisuuksia, joita tästä syystä mahdollisesti on numeroihin syntynyt, on meidän yksityiskohdissa mahdoton arvoitella. Vastauksena tässä suhteessa on se tulos, mihin numerojen keskinäisen tarkastuksen perustuksella niiden totuudenmukaisuudesta tulemme.

Saatuamme selville, mitä kysymyksessä olevan lähteen ilmoittamalla lehmäluvulla tarkoitetaan ja miltä kannalta sitä on arvosteltava, on meidän ryhdyttävä tarkastamaan itse lähteen antamia numerotietoja. Tehtävämme on tässä, niinkuin muitakin lähteitä tarkastettaessa, kahtalainen. Toiselta puolen on meidän numerojen paikkakunnallisen ja ajanjaksottaisen sekä eri varallisuusasteisiin perustuvan vertailun avulla tarkastettava tiedonantojemme yhtäpitoisuutta eli luo-

tettavaisuutta ja toiselta puolen niiden avulla seurattava karjaluvun vaihteluita ja muodostettava kuva siitä kehityksestä, jonka alaisena se kysymyksessä olevan ajan kuluessa on ollut.

Lähtökohdaksi tarkastuksellemme olemme asettaneet vuoden 1559. Se on ensiksikin ensimmäinen vuosi, jolta koko alueelta täydelliset tiedot käsiteltävänämme oleviin seikkoihin nähden on olemassa, ja toiseksi on silloin vallinnut varallisuuden tila, kuten alempana käy selville, kysymyksessä olevan ajan kehitykselle kuvaava, siinä merkityksessä, ettei sen antama kuva ole liian valoisa, eikä liian synkkä, vaan ikäänkuin jonkunmoista keskiarvoa osoittava. Tämä seikka on erittäin tärkeä, kun tulee kysymykseen sen asettaminen vertaukseksi seuraavan ajan kehitykselle. Tätä on meidän ennen mainituista syistä täytynyt seurata yksityisvuosien tiedonantojen mukaan ja valita tutkimuksen esineiksi ne vuodet, joiden parhaiten on voinut katsoa kehityksen kulkua kuvastavan, valitseminen, joka on tapahtunut niin, että kaikkien niiden vuosien tiedonannot, joilta lähteitä löytyy, olemme asettaneet rinnakkain ja vertauksen perusteella valinneet ne, jotka olemme huomanneet tarkoitukseen sopivimmiksi.

Otamme ensiksi tarkastettavaksemme kysymyksessä olevan maakirjan ilmoittaman lehmäluvun vuoteen 1576 eli sen kehityksen 1500-luvun kolmannella neljänneksellä. Että näiden vuosisataneljännesten vaihteessa todellakin tapahtui käänne alueen varallisuuden kehityksessä, tulemme alempana näkemään.

Ensimmäisenä tulee tarkastuksessamme kysymykseen lehmäluvun absoluuttinen määrä, jota eri piireissä ja koko alueella osoittaa seuraava taulu:

Taulu I a.

Absolutinen lehmäluku 1500-luvun kolmannella
neljänneksellä.

	1559	1563	1568	1573	1576
Kaarlebyyn piiri . . .	2,105	2,111	3,279	1,945	1,963
Kalajoen " . . .	1,187	1,271	2,067	1,632	1,872
Salon " . . .	1,033	973	1,595	1,313	1,517
Limingan " . . .	1,407	1,375	2,076	1,572	1,881
Iin " . . .	504	665	1,057	826	773
Kemin " . . .	701	760	955	770	753
Koko alue	6,937	7,155	11,029	8,058	8,759

Epäilemättä oli alueella vielä joku määrä lehmiä ole-massa, joka ei edellisiin numeroihin sisälly. Tarkoitamme tässä sellaisia omistajia, jotka syystä tai toisesta olivat veron suorituksesta vapautetut, esim. uutisasukkaat tai muista syistä vapautta nauttivat, koskenlaskijat, sotilaat j. n. e., jotka viimeksi mainitut eivät kuitenkaan vielä tähän aikaan katsoen niin paljon tule kysymykseen kuin myöhempiin aikoi-hin nähden. Vapaatiloja tai kuninkaan kartanoita, jotka eivät myöskään verotuksessa olisi tulleet kysymykseen, ei tutki-musalueellamme ollut. Tällaisten tapausten harvalukuisuu-desta — josta alempana enemmän — varsinkin kun kaikkein useimmat niistä olivat juuri vähävaraisia uutistiloja, voimme päättää että sen karjan lukumäärä, joka tästä syystä on merkitsemättä jäänyt, on ollut verrattain vähäinen, niin ettei sillä arvostelumme karjaluvun kehityksestä ole suurempaa vaikutusta.

Yllä olevat numerot osoittavat, etteivät eri vuosien antamat tiedot toisiinsa verrattuina suinkaan ole samallaisia eli kaavamaisia, vaan että ne keskenänsä osoittavat hyvin-

kin suurta vaihtelua. Mutta ilmoittavatko numerot lehmäluvun todellista määrää ja siinä tapahtuneita vaihteluita, vaan ovatko ne tehdyt ilman vastaavaa todellisuutta eli satunnaisia, on kysymys, johon meidän on vastattava, ennenkuin niiden perustuksella voimme päättää karjaluvun kehityksestä. Kysymykseen eivät lähteemme suoranaisesti anna mitään vastausta. Ainoa keino, jolla me tässä suhteessa voimme jotain selvitystä saada, on, että yksityiskohtaisesti tarkastamme käytettävänämmä olevia numeroita ja niissä ilmeneviä vaihteluita: Onko niissä mitään säännöllisyyttä ja yhtäpitoisuutta huomattavissa, vai osoittavatko ne keskenään säännöttömyyttä ja ristiriitaisuuksia, joka pakoittaisi meidät niiden luotettavuisuutta epäilemään?

Kuinka yhtäpitoisia alueen eri osien eli eri piirien tiedonannot toisiinsa katsoen eri vuosina ovat, näemme kun prosenttiluvuissa tarkastamme kysymyksessä olevan lehmäluvun jakautumista eri piirien välille. Se näkyy seuraavasta taulusta:

Taulu I b.

Absolutinen lehmäluku 1500-luvun kolmannella neljänneksellä prosenteissa määrättynä eri piireissä.

	1559	1563	1568	1573	1576
Kaarlebyyn piiri . . .	30,4	29,5	29,7	24,1	22,4
Kalajoen " . . .	17,1	17,8	18,8	20,3	21,4
Salon " . . .	14,9	13,6	14,5	16,3	17,3
Limingan " . . .	20,3	19,2	18,8	19,5	21,5
Iin " . . .	7,2	9,3	9,6	10,2	8,8
Kemin " . . .	10,1	10,6	8,6	9,6	8,6
Koko alue	100	100	100	100	100

Jollemme ota lukuun vuosia 1573 ja 1576, jolloin Kaarlebyyn piirin numerot osoittavat huomattavaa alenemista ja ovat poikkeuksiksi luettavat, joka seikka myös vaikuttaa prosenttimäärien muodostumiseen muissakin piireissä, niin säilyy sama suhde verrattain säännöllisesti kaikilla alueilla. Rikkaimmat ovat Kaarlebyyn piiri, jonka lehmäluku tekee noin 30 %, ja Limingan piiri noin 19—20 %. Niitä seuraavat Kalajoen piiri 17—19 % ja Salon piiri 14—15 %. Viimeisinä järjestyksessä ovat Kemin piiri 9—11 % ja Iin piiri 7—10 %.

Millainen numerojen ilmoittama kehityssuunta kysymyksessä olevan ajan kuluessa on ollut, näemme selvimmin, kun asetamme eri vuosien antamat tiedot määrättyyn suhteeseen alkukohdaksi asetetun vuoden ilmoittamiin tietoihin. Että alkuvuoden silloin tarvitsee olla normaalin kykymyksessä olevan ajan kehitykselle, on luonnollista ja että vuosi 1559 on tällainen, olemme jo ennen huomauttaneet. Kun reduceeraamme alkuvuoden ilmoittamat määrät 100:ksi ja asetamme muilta vuosilta saadut tiedot siihen määrättyyn suhteeseen, saamme näitä suhdelukuja osoittamaan seuraavan taulun:

Taulu I c.

Absolutinen lehmäluku 1500-luvun kolmannella neljänneksellä reduceerattuna suhteeseen 100.

	1559	1563	1568	1573	1576
Kaarlebyyn piiri . . .	100	100	156	92	93
Kalajoen „ . . .	100	107	174	137	158
Salon „ . . .	100	94	154	127	147
Limingan „ . . .	100	98	148	112	134
Iin „ . . .	100	132	210	164	153
Kemin „ . . .	100	108	136	110	107
Koko alue	100	103	159	116	126

Numerot näyttävät, että alkuvuoteen katsoen on kehitys, vaikkapa se eri vuosina erilailla vaihteli, kuitenkin yleensä ollut edistystä. Korkeimmillaan näkyy se olleen 1560-luvun jälkipuoliskolla, jota vuosi 1568 edustaa ja jolloin koko alueen lehmäluvun lisäys teki vuoteen 1559 verraten 59 % ollen erittäin suuri Iin piirissä 110 % ja Kalajoen piirissä 74 %. Kun vertaamme tätä suurta lisääntymistä viimeksimainituissa piireissä välillä olevien vuosien tiedonantoihin pitäen silmällä vuotta 1563, niin näemme ettei lisääntyminen ole suinkaan ainoastaan vuodelle 1568 satunnaista, vaan pitempi aikainen ja vuoteen 1563 verraten suhteellinen muiden piirien kanssa. Salon ja Limingan piirien suhdeluvut vuodelta 1563 osoittavat edelliseen merkittyyen vuoteen verraten muutamien prosenttien alennusta, mutta tämä ei kummastuta, kun otamme huomioon, että korotus, lukuunottamatta Iin piiriä, on muissakin ollut verrattain vähäistä. Vuoden 1568 jälkeisinä vuosina näkyy lukumäärä koko alueella pienenevän ja varsinkin Kaarlebyyn piirissä, jossa numerot molempina kysymyksessä olevina vuosina osoittavat pienempää määrää kuin v. 1559. Mikä tämän piirin huomattavaan alenemiseen on ollut syynä, on vaikea sanoa. Kuitenkin osoittavat numerot 1570-luvun keskipaikoilta eli vuodelta 1576, että varallisuus useimmissa piireissä on ollut edullisempi kuin saman vuosikymmenen alulla eli v. 1573. Alueen suhdeluku, joka v. 1573 on 116, kohoo v. 1576 126:teen.

Kuinka tarkkaan kysymyksessä olevien numeroiden vaihtelu kuvastaa sitä kehitystä, mikä karjaluvussa puheena olevana aikana on tapahtunut, on yksityiskohdissa mahdoton sanoa. Ne verrattain harvat eroavaisuudet, jotka eri piirien numeroissa toisiinsa katsoen tavataan, ovat kuitenkin ymmärrettävissä, kun kysymyksessä ovat niin pienet alueet

kuin verrattavanamme olevat piirit, ja toiselta puolen emme voi kieltää, että eroavaisuuksiin jotkut satunnaiset syyt olisivat voineet vaikuttaa. Eri vuosina ilmeneviä vaihteluita numeroiden ilmoittamisessa määrissä arvosteltaessa on, samoin kuin muitakin muutoksia selitettäessä, muistettava, että tässä on kysymyksessä karjaluku, jossa vaihtelut tapahtuvat hyvin nopeaan ja jossa voi suuria eroavaisuuksia ilmetä lyhyemmälläkin ajalla, seikka, johon nykyajankin olot kyllä tarjoovat esimerkkejä¹⁾. Huomattava on vielä, että niiden väli vuosienkin tiedonannot, joita ei yllä oleviin tauluihin ole merkitty, osoittavat samansuuntaista kehitystä, joten kysymyksessä olevien vuosien tiedonantoja ei ole pidettävä satunnaisina. Me voimme siis pauna merkille, että kysymyksessä olevat numerot eivät vaihteluissaan mitään luonnotto muutta ilmaise ja että alueen eri osista saatavat tiedot ovat keskenään, pieniä poikkeuksia lukuunottamatta, yhtäpitaisia, kaikki seikkoja, jotka puhuvat niiden totuudenmukaisuuden puolesta.

Tarkemmin voimme kysymyksessä olevien tiedonantojen todenperäisyyttä arvostella, kun otamme samalta ajalta huomioon myös puheena olevan alueen ja sen eri osien väestön lukumäärän. Se on sitäpaitsi välttämätön voidaksemme arvostella mainitun karjaluvun merkitystä silloiselle varallisuudentilalle. Sillä kysymys, missä määrin karjaluvun kehitys vastasi väkiluvun kehitystä ja väestön kasvavaa tarvetta, vaatii ennen kaikkea selvitystä.

Väkiluvun edustajaksi tällaisissa vertailuissa eri omaisuussuhteiden ja väestön välillä tarjoutuu silloisissa asiakirjoissa helpoimmin *manttaaliluku*, syystä että tämä savu-

---

¹⁾ Vrt. Hannes Gebhard, Maanviljelystilasto meillä ja muualla j. n. e., siv. 112.

jen, nokkien, jousien y. m. väkilukuarvausten vaihdellessa on kaikkialla, ainakin nimitykseltään, sama ja tavallisesti aina omaisuusarvausten kanssa verokirjoissa ilmoitettu. Sen käyttäminen tällaisissa tapauksissa ei kuitenkaan vastaa tarkoitustaan. Sillä joskin manttaalin varhaisin merkitys oli miesluku ja se olojen alkuperäisinä ollessa vastasi silloista tilallisten lukumäärää ja näin ollen siis kelpaa väkiluvun edustajaksi, niin se muuttuu, sikäli kuin olot kehittyvät, merkitsemään maaomaisuuden määrää tai tilan arvoa eli kokonaan toista kuin se alkuperäisesti oli merkinnyt. Vielä 1500-luvun keskivaiheilla sattuvat manttaaliluku ja tilallisten lukumäärä usein — vaikkei suinkaan aina — yhteen, mutta jo saman vuosisadan lopulla osoittavat ne jo hyvinkin suurta eroa, sillä samalla manttaalilla ei enää asu yksi vaan useampia tilallisia ¹⁾. Manttaaliluvun käyttäminen tällaisissa tapauksissa voi siis viedä kokonaan erehdyttäviin tuloksiin, joten sitä ei voi käyttää väkilukuarvausten edustajana, niin vieroittavalta kuin sen käyttäminen verokirjojen yleissummia käsiteltäessä näyttääkin.

---

¹⁾ Niin oli esim. Limingan pitäjässä v. 1563 287 manttaalia, mutta 289 tilallista. Seuraavina vuosina sopivat manttaali ja tilallisten luku taas useimmiten yhteen, mutta esim. v. 1593 oli saman pitäjän manttaaliluku 292, mutta tilallisten luku 388, vuonna 1598 olivat luvut 267 ja 284, vuonna 1601 olivat ne taas 267 ja 359. Iin pitäjässä oli v. 1563 151 manttaalia ja 152 tilallista, vuonna 1598 124 manttaalia ja 153 tilallista, vuonna 1601 144 manttaalia ja 168 tilallista ja vuonna 1603 163 manttaalia ja 212 tilallista. Kalajoen pitäjässä taas sopivat aikaisempi manttaaliluku ja tilallisten lukumäärä hyvin yhteen, mutta esim. v. 1593 oli manttaaliluku 129 ja tilallisten luku 135, vuonna 1598 olivat luvut 145 ja 191, vuonna 1601 131 ja 153 ja vuonna 1603 122 ja 157. Vrt. Pohjanmaan maakirjoja ja niiden manttaali-ilmoituksia ja verotettujen lukua kysymyksessä olevilta vuosilta Suomen valtioarkistossa.

Jo näistäkin syistä on luonnollista, ettemme käsitellesämme suhdetta väestön ja karjaluvun välillä aseta perustukseksi niitä manttaalilukumääriä, jotka verokirjojen summittaisissa ilmoituksissa omaisuusarvausten kera tavataan. Mutta vielä muistakin syistä. Se tutkimustapa, jota olemme käyttäneet, pakottaa meidän ottamaan huomioon jokaisen verotetun, joka verokirjassa tavataan, kokonaan huolimatta manttaalimäärästä, joten on luonnollista, että jo yleissummia-kin käsiteltäessä asetamme perustukseksi sen verotettujen luvun, joka lähteissämme on merkitty ja jonka mukaan eri varallisuusluokatkin ryhmittyvät. Mutta meidän on silloin olettaa, että jokainen verotettu edustaa yhtä omaisuudenomistajahuonekuntaa ja verotettujen lukumäärä huonekuntien lukumäärää, joka, kun se tietysti aina on määrättyssä suhteessa väestön lukuun, kyllä kelpaa valaisemaan suhdetta sen ja omaisuuden välillä. Mutta kysymys on, pitääkö tämä oletuksemme paikkansa, edustaako jokainen verotettu, joka verokirjoihin on merkitty, yhtä huonekuntaa ja vastaako näiden verotettujen lukumäärä silloista huonekuntalukua? Kysymys on tärkeä ei ainoastaan yleissummia koskevien vertailujen kannalta, vaan myös siihen kategoriajakoon katsoen, jota olemme noudattaneet.

Pysyäksemme siinä maakirjassa, jonka antamat tiedonannot nyt ovat käsiteltävänämme, on huomattava, että siihen on tavallisesti merkitty omaisuuksien omistajat, joilla oli jotain viljelysmaata eli viljelystilaa verotettavaksi suuruuteen katsomatta. Kysymyksessä olevien aikojen alkuperäisistä viljelysoloista ja lähteitten antamista yksityistiedoista voimme me taas päättää, että kukin tällainen maaomaisuuden omistaja tavallisesti yksinään viljeli omaa peltotilkkuunsa eli että kunkin viljelysmaan eli viljelystilan omistajana oli tavallisesti yksi huonekunta. Sillä kun viljelykset vielä oli-

vat pieniä jakautuakseen useammille omistajille ja kun maaomaisuuden hankkiminen tähän aikaan vielä oli verrattain helppoa, oli luonnollista, että viljelykseen kykenevät huonekunnat hankkivat itselleen oman viljelyksensä. Varsinkin voi asian laidan katsoa tällaisen olleen Pohjanmaalla, jossa viljeleminen karun luonnon takia oli vähemmän tuottava ja tilat siitä syystä vähemmän kykeneviä ylläpitämään useampia huonekuntia. Norrlannin, jonka viljelysolot suunnilleen vastasivat Pohjanmaalla tavattavia, verokirjoissa esiintyvän verotettujen luvun katsoo myös Forssell olevan enemmän yhtäpitävän huonekuntaluvun kanssa, kuin muualla Ruotsissa on tavallista. Maakirjan verotettavien luvusta hän kuitenkin huomauttaa, että se tässä suhteessa on vähimmin tarkka, koska maakirjassa pidettiin silmällä ainoastaan itse taloa eikä siihen todennäköisesti merkitty tilalla mahdollisesti asuvan naiseen pojan tai tyttären perhettä. Kymmenysluettelon verotettujen lukua pitää hän sitävastoin tarkempana syystä että kymmenyksen useimmissa paikoin nähtävästi suoritti erikseen jokainen leikkuumies ja samoin on hänen mielestään myös hopeaveroluettelon verotettujen luvun laita, josta alempana ¹⁾. Miten asianlaita yksityiskohdissa on, on vaikea sanoa ja aivan oikein tulee Forssellkin siihen johtopäätökseen, ettei näin ollut aina sääntönä. Ero maakirjan ja kymmenysluetteloiden verotettujen luvun välillä ei tutkimusalueellamme ainakaan tähän aikaan ole suuri. Tätä tulemme vielä alempana kymmenysluetteloja tarkastaessamme lähemmin käsittelemään, mutta mainittakoon nyt muutamia esimerkkejä.

Vuonna 1563 on Kaarlebyyn piirin verotettujen luku kymmenysluettelon mukaan 412, maakirjan mukaan 424.

---

¹⁾ Vrt. Hans Forssell, Sverige 1571 j. n. e., siv. 34 ja seur.

Maakirjan lukumäärä on siis tässä tapauksessa suurempi. Limingan piiristä ovat vastaavat numerot samana vuonna 302 ja 289 ja Kemian piiristä 169 ja 168. Näiden kolmen piiriin yhteinen verotettujen luku mainittuna vuonna on siis kymmenysluettelon mukaan 883 ja maakirjan mukaan 881 eli viimeainittu siis ainoastaan 0,2 % pienempi ¹⁾. Vuonna 1576 oli Kaarlebyyn piiriin verotettujen luku kymmenysluettelon mukaan 450, maakirjan mukaan 432. Limingan piirissä olivat vastaavat numerot 347 ja 331 ja Kemian piirissä 179 ja 171. Yhteisiksi luvuiksi tulevat 976 ja 934 eli siis kymmenysluettelon verotettujen luku 4,5 % suuremmaksi ²⁾. Jokseenkin samaan tulokseen tulemme myös, kuten alempana saamme nähdä, maakirjan ja hopeaveroluettelon verotettavien lukua toisiinsa verrattaessa, seikka, joka tässä suhteessa on vielä suuremmasta merkityksestä. Henkilöveroluetteloista seuraavalla vuosisadalla näemme taas, että tällaiset kysymyksessä olevat perheyhtymiset olivat verrattain harvinaisia, sillä esim. vävyjä on vain aniharvassa perheessä ³⁾. Sen verotettavien luvun, minkä kymmenysluettelon on maakirjassa löytyvää suurempi, ei suinkaan tarvitse merkitä samoja tiloja viljeleviä eri perheitä, jotka eivät

---

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4670. Koska vuoden kymmenysten kaunosta tehdyt kymmenysluettelot joutuivat, kuten monet huomautukset kymmenysluetteloissa osoittavat, vasta seuraavan vuoden tileihin, niin on meidän esim. vuoden 1563 kymmenysluettelot etsittävät vasta v. 1564 asiakirjain joukosta. Sama seikka on huomattava myös muihin vuosiin nähden, joilta kymmenysluettelojen käyttäminen tulee kysymykseen.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4750.

³⁾ Henkilöveroluettelojen yhtäpitoisuudesta karjaveroluettelojen huonekuntaluvun kanssa ja näiden yhtäpitoisuudesta ja liittymisestä maakirjan huonekuntalukuun saamme alempana puhua.

maakirjassa tule näkyviin, vaan saa se epäilemättä, ainakin osaksi, selityksensä siitä tilattomasta väestöstä, jota maakirjaan ei ole merkitty, mutta kymmenyksiä kannettaessa kyllä otettiin huomioon. Ettei samalla tilalla koskaan olisi useampia perheitä asunut, emme voi tietystikään väittää. Itse maakirjakin antaa siitä viittauksia. Siinä tulee nimittäin joskus esiin tapauksia, joista selvään näkyy, että saman viljelyksen omistajana on ollut pari huonekuntaa, mutta huomattava on, että ne ovat nimenomaan silloin erikseen mainitut, joka seikka tekee niiden huomioonottamisen mahdolliseksi ja osoittaa että ne yleisestä säännöstä olivat poikkeuksia. Tämänkin seikka osaltaan ja se, mitä yllä olemme esittäneet, osoittaa siis, että maakirjaan merkityn maaomaisuuden omistajana oli tavallisesti ainoastaan yksi huonekunta, josta mahdollisesti löytyvät poikkeukset olivat verrattain harvoja, niin etteivät ne tuloksiin ainakaan suuremmassa määrässä vaikuta.

Mutta kysymys on, vastaako niiden verotettujen lukumäärä, jonka maakirjan perustuksella saamme, silloista huonekuntalukua eli toisin sanoen, sisältyykö niissä kaikki silloiset huonekunnat, vaan onko niistä joku osa tai ryhmä jätetty pois? Tässä suhteessa tuottaa ensinnäkin vaikeuksia, ettei säteritiloja ja kuninkaan kartanoita ole maakirjoihin merkitty ja ettemme n. s. irtaimen väestön huonekuntaluvusta, joka ei myöskään maakirjassa tullut kysymykseen, saa säännöllisiä tietoja. Sillä tutkimusalueella, mikä meillä on käsiteltävänäamme, ei kumminkaan mitään säteritiloja tai kuninkaan kartanoita löytynyt, joten vaikeudet tässä kohden itsestään poistuvat. Mutta paitsi varsinaisia maaomaisuuden ja karjan omistajia oli paikkakunnalla vielä ainakin joku määrä olemassa n. s. irtainta väestöä, joka huonemiehinä, tilattomina käsityöläisinä j. n. e. paikkakunnalla eleli ja joka myös

varallisuutta arvostellessa on huomioon otettava, sillä yleistä varallisuutta karjaan, yhtävähän kuin muuhunkaan omaisuuteen nähden, ei selvitä ainoastaan suhde karjan ja sen varsinaisten omistajien välillä, vaan sen suhde koko maata viljelevään väestöön, joka karjan tuotantokyvystä oli riippuvainen. Irtainta väestöä ei ole kumminkaan, kuten jo huomautettiin, maakirjaan merkitty, emmekä me sen lukumäärästä muutoinkaan saa mitään säännöllisiä ja yhtenäisiä tietoja, seikka, jota epäilemättä täytyy puutteena pitää. Joitakin arvioimisia voimme sen lukumäärästä kuitenkin tehdä niiden huonemiesluetteloiden avulla, joita tältä ajalta on säilynyt.

Näissä luetteloissa, niissä löytyvistä tiedonannoista päätäten, otettiin kysymykseen ei ainoastaan leskiä ja muita vähävikisiä, jotka toisten suojassa elelivät, vaan myös ammattimiehiä, suutareita, räätäleitä, kalastajia y. m., vieläpä sellaisiakin, joiden viljelys oli niin vähäpätöistä, ettei sitä katsottu voitavan maakirjaan merkitä, pieniä uutisviljelijöitä j. n. e. Mainittakoon muutamia esimerkkejä näiden tiedonannoista niiltä hajanaisilta vuosilta, joilta tällaisia luetteloja löytyy. Niin on näissä luetteloissa esim. v. 1567 merkitty huonemiesiä kysymyksessä olevilta alueilta 35, vuonna 1570 38, vuonna 1572 ainoastaan 28, mutta v. 1575 taas 38¹⁾. Nämä numerot lienevät kuitenkin jossain määrin vaillinaisia, sillä vaikka huonemiesten luku eri pitäjissä onkin varsin vähäinen, niin käy se numeroissa vielä vähemmäksi sen kautta, että joukossa on aina joku pitäjä, josta ei ole mitään merkitty. Oliko tähän sitten syynä se, ettei ollut mitään merkitsemistä tai varsinainen laiminlyöminen, on vaikea päättää. Täydellisin on luettelo v. 1576, jossa löytyvät säännöllisesti kaikki

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4696 fol. 35 ja seur., 4719 fol. 27 ja seur., 4734 fol. 124 ja seur. ja 4742 fol. 89 ja seur.

pitäjät merkittyinä ja yleensä suuremmalla määrällä kuin ennen, seikka, joka ainakin osaksi saa selityksensä tähän aikaan tapahtuneesta varallisuuden vähentymisestä. Tänä vuonna on huonemiehiä kysymyksessä olevalta alueelta merkitty 101¹⁾). Maakirjan verotettujen lukumäärään verraten teki huonemiesluetteloissa esiintyvä määrä tästä siis korkeintaan 6,3 %. Tulos on hiukan suurempi kuin maakirjan ja kymmenysluetteloiden ero, jossa, kuten edellä huomautettiin, jo sisältyi ainakin osa puheena olevaa huonemieslukua. Kuinka tarkasti kysymyksessä olevat prosenttimäärät sitä väestön lukua, joka ei maakirjaan tullut merkityksi, kuvastavat, on vaikea sanoa. Vaikka kymmenysluettelon ja huonemiesluettelon tiedonannot maakirjaan verrattuina ovatkin verrattain yhtäpitaisia, niin epäilemättä saamme niiden ilmoittavaa määrää vielä jonkun verran korottaa. Mutta kovin suureksi emme tilattoman väestön lukumäärää vielä tähän aikaan voi arvoitella²⁾). Että tilatonta väestöä löytyi verrattain vähäisen, saanee selityksensä siitä, että kun oman viljelysalueen hankkiminen ei tähän aikaan suurempia vaikeuksia tuottanut ja kun olot maakunnassa tällä ajanjaksolla olivat verrattain edulliset, niin ettei taloudellisessa kehityksessä suurempia vaurioita tapahtunut, niin ei tilatontakaan väestöä voinut ainakaan suuremmassa määrässä syntyä.

Luonnollista olisi nyt, että myös tämä tilaton väestö otettaisiin numeroissa huomioon arvostellessa suhdetta kysymyksessä olevan karjaluvun ja väestön välillä. Kun tästä ei kuitenkaan löydy tietoja kuin ainoastaan joiltakin satunnaisilta vuosilta, niin täytyy se jo käytännöllisistä

---

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,746, fol. 124 ja seur.

²⁾ Vrt. Hans Forssell, Anteckningar om Sveriges jordbruksnärning i sextonde seklet (Kongl. Vitterh. Hist. och Antiqv. Akademiens handlingar XXIX), siv. 42, 62, 65.

syistä jättää. Se, mitä sen lukumäärästä edellä olemme lausuneet, on numeroita arvostellessa muistissa pidettävä. Sen lisäksi voimme kysymyksessä olevaa epäkohtaa ainakin jossain määrin korjata. Saadaksemme puheena olevan huonekuntaluvun niin tarkaksi kuin mahdollista, olemme ottaneet huomioon ei ainoastaan ne, joilla maakirjoissa on karjaa merkitty, vaan myös ne, jotka syystä tai toisesta köyhyiden tai muun seikan takia olivat tästä verosuorituksesta vapautetut sekä n. s. autiot, *öde*, koska niillä ei suinkaan aina ole ymmärrettävä sellaisia tiloja, jotka olivat kokonaan autioita, vaan myös sellaisia, jotka olivat niin köyhtyneitä, etteivät voineet veroaan suorittaa ja koska niiden asukkaat kumminkin olivat paikkakunnalla juuri huonemiehinä j. n. e. ja käyttivät hyväkseen sitä elatuskykyä, mikä karjassa oli olemassa. Näiden mukaanottaminen korvaa siis osaltaan sitä puutetta, ettei irtaimen väestön huonekuntaluvusta ole säännöllisiä tietoja, ja supistaa numeroissa syntyvän vaillinaisuuden vieläkin pienemmäksi.

Mutta kysymys on vielä, ovatko ne maaomaisuuden ja karjan omistajat, jotka maakirjaa tehdessä tulivat kysymykseen, totuudenmukaisesti merkityt, vaan onko siinä suhteessa mitään suoranaisia laiminlyömiä tai aukkoja olemassa? Kysymys on tärkeä ei ainoastaan huonekuntalukuun, vaan myös käsiteltävänä olevaan lehmälukuun nähden, jonka suuruus yhdeltä puolen riippuu juuri siitä, kuinka tarkkaan karjaa omistavat huonekunnat ovat verolle pannut. Suoranaista vastausta kysymykseen eivät lähtemme tässäkin suhteessa antaa, joten meidän on huonekuntalukumääriä eri vuosilta toisiinsa vertaamalla niiden keskinäisen kriteerion avulla koettava kysymykseen vastausta löytää.

Kun edellä esitettyjä seikkoja silmällä pitämällä maa-
kirjan mukaan laskemme kysymyksessä olevan huonekunta-
luvun, saamme sen eri piireissä ja koko alueella seuraavaksi:

Taulu II a.

Huonekuntaluku 1500-luvun kolmannella neljänneksellä.

	1559	1563	1568	1573	1576
Kaarlebyyn piiri . . .	380	424	432	445	432
Kalajoen " . . .	180	215	273	280	252
Salon " . . .	174	210	228	244	240
Limingan " . . .	260	289	329	343	331
Iin " . . .	114	127	165	169	174
Kemin " . . .	159	168	180	173	171
Koko alue	1,267	1,433	1,607	1,654	1,600

Miten tämä huonekuntaluku eri piirien välille prosen-
teissa määrättynä jakaantui, näemme seuraavasta taulusta:

Taulu II b.

**Huonekuntaluku 1500-luvun kolmannella neljänneksellä
prosentteissa määrättynä eri piireissä.**

	1559	1563	1568	1573	1576
Kaarlebyyn piiri . .	30,0	29,6	26,9	26,9	27,0
Kalajoen " . .	14,2	15,0	17,0	16,9	15,8
Salon " . .	13,7	14,6	14,2	14,8	15,0
Limingan " . .	20,5	20,2	20,5	20,7	20,7
Iin " . .	9,0	8,9	10,2	10,2	10,8
Kemin " . .	12,6	11,7	11,2	10,5	10,7
Koko alue	100	100	100	100	100

Sama suhde kuin karjaluvussa on huomattavissa eri
alueiden välillä huonekuntalukuunkin nähden, vieläpä ovat

numerot siinä suhteessa säännöllisempiä, ettei Kaarlebyyn piirin numeroissa v. 1573 ja 1576 ole samaa poikkeusta olemassa kuin vastaavissa numeroissa karjaluvusta, seikka, joka osoittaa, ettei piirin karjaluvussa ilmenevää epäsäännöllisyyttä ole ainakaan tältä taholta etsittävä. Ensimmäisinä ovat Kaarlebyyn piiri 27—30 % ja Limingan piiri 20—21 %, joita seuraavat Kalajoen piiri 14—17 % ja Salon piiri 14—15 %. Viimeisinä järjestyksessä ovat Kemlin 11—13 % ja Iin 9—11 %. Se pysyväisyys, mikä prosenttimäärissä alueiden välillä eri vuosina vallitsee, osoittaa, että lähteiden antamissa tiedoissa huonekuntaluvusta on tässä suhteessa huomattava yhtäpitoisuus olemassa.

Verrataksemme taas huonekuntaluvun kehitystä yleisin piirtein koko käsiteltävänämme olevan ajanjakson kuluessa, reduseeraamme lähtökohdaksi asetetun vuoden numerot 100:ksi, jolloin muiden vuosien ilmoittamat määrät suhtaantuvat siihen seuraavalla tavalla:

Taulu II c.

Huonekuntaluku 1500-luvun kolmannella neljänneksellä reduseerattuna suhteeseen 100.

	1559	1563	1568	1573	1576
Kaarlebyyn piiri . . .	100	112	114	117	114
Kalajoen „ . . .	100	119	152	156	140
Salon „ . . .	100	121	131	140	138
Limmingan „ . . .	100	111	127	132	127
Iin „ . . .	100	111	145	148	153
Kemlin „ . . .	100	106	113	109	108
Koko alue	100	113	127	131	126

Suhdeluvut osoittavat, että väkiluku eli sitä edustava huonekuntaluku on alkuvuoteen katsoen koko kysymyksessä

olevan ajanjakson kuluessa säännöllisesti ollut kasvamassa. Erittäin huomattavaa on tämä kasvaminen ollut 1560-luvulla aina vuoteen 1568, jolloin alueen huonekuntaluku alkuvuoteen verraten osoittaa 27 % lisäystä, ja samaa kehitystä jatkuu aina vuoteen 1573, jolloin alueen huonekuntaluku kysymyksessä olevan ajanjakson kuluessa on korkeimmillaan. Suhdeluvuksi tulee mainittuna vuonna koko alueen huonekuntaluvulle 131. Seuraavat vuodet osoittavat jo edellisiin verraten taantumista, joka kuitenkin on niin vähäistä, että alueen suhdeluvuksi v. 1576 tulee vielä 126. Kehitys on siis huonekuntaluvussa koko kysymyksessä olevan ajanjakson kuluessa ollut verrattain tasaista, jossa alueen eri osat ovat, kuten jo taulusta II b kävi selville, suhteellisesti yhtäpitäviä. Ettei tässä yhtä suuria vaihteluita tulekaan kysymykseen kuin lehmäluvussa, on luonnollista. Huomattava on että alueen huonekuntaluvun suhdeluku v. 1576 126 on aivan sama kuin vastaava suhdeluku lehmäluvussa samalta vuodelta, seikka, joka osoittaa että kysymyksessä olevan ajanjakson rajavuosiin, v. 1559 ja 1576, katsoen ovat molemmat kehittyneet aivan samassa suhteessa.

Se säännöllisyys, mitä huonekuntaluku koko ajanjakson kehitykseen nähden eri vuosina ja eri piirien välisiin suhteisiin nähden osoittaa, on siis merkille pantava. Me emme voi muuta kuin pitää sitä todistuksena, etteivät numerot suinkaan ole satunnaisesti tai umpimähkään syntyneitä, vaan että niiden on täytynyt perustua todellisuuden pohjalle ja että ne siis todennäköisesti jokseenkin tarkalleen vastaavat sitä maata viljelevän väestön huonekuntalukua, mikä tutkimusalueellamme kysymyksessä olevana aikana oli olemassa.

Tästä seuraa, koska verotettavien merkitseminen on totuudenmukaisesti toimitettu, ettei lehmäluvussakaan tähän katsoen ole aukkoja olemassa — muita mahdollisuuksia

vaillinaisuuksien syntymiseen se ei tietysti vielä poista — ja koska tämä verotettavien eli tässä huonekuntien luku on määrättyssä suhteessa väkilukuun, että sen avulla voimme valaista suhdetta väestön ja karjaluvun välillä.

Kuinka paljon lehmiä kunakin vuonna tuli huonekunnan osalle eri piireissä ja koko alueella kuulumaan, näemme seuraavasta taulusta:

Taulu III.

Keskimääräinen lehmäluku huonekuntaa kohti 1500-luvun kolmannella neljänneksellä.

	1559	1563	1568	1573	1576
Kaarlebyyn piiri . . .	5,5	5,0	7,6	4,4	4,5
Kalajoen ” . . .	6,6	5,9	7,6	5,8	7,4
Salon ” . . .	5,9	4,6	7,0	5,4	6,3
Limingan ” . . .	5,4	4,8	6,3	4,6	5,7
Iin ” . . .	4,4	5,2	6,4	4,9	4,4
Kemin ” . . .	4,4	4,5	5,3	4,5	4,4
Koko alue	5,5	5,0	6,9	4,9	5,5

Keskimääristä käy selville, kun vertaamme niiden vaihtelua eri vuosina lehmäluvun absolutisissa määrissä tapahtuneihin vaihteluihin, että absolutinen luku ja keskimääräinen varallisuus useinkin kulkivat aivan eri suuntia. Suurin varallisuus on nytkin vuonna 1568, jolloin alueen keskimäärä tekee 6,9, mutta ajanjakson lopulla, vuonna 1576, oli se vaan 5,5 eli sama kuin se oli vuonna 1559, seikka, joka on luonnollinen seuraus väkiluvun ja karjaluvun jo ennen huomautetusta yhtäsuhtaisesta kehityksestä. Mutta vuonna 1563 on alueen keskimäärä vaan 5,0 ja vuonna 1573 vieläkin vähempi 4,9. Viimeksi mainitut keskimäärät ovat seurauksena siitä, että väkiluvun kehitys on kysymyk-

sessä olevina vuosina ollut suhteellisesti edullisempi kuin lehmäluvun. Että ne olisivat lähteiden vaillinaisuuden takia syntyneitä, emme uskalla päättää. Sillä jos vertaamme yleensä saamiamme keskimääriä niihin, mitä muista Suomen osista on tiedossa, niin huomaamme, etteivät ne suinkaan ole Pohjanmaalle epäedullisia.

Jollemme nimittäin ota lukuun Kemlin ja Iin piirin keskimääriä vuosilta 1559 ja 1576 ja Kaarlebyyn piirin keskimäärää vuodelta 1573, joista ainakin viimeksi mainittu lieenee jonkunlaiseksi satunnaisuudeksi luettava, niin näemme, että eri piirien keskimäärät kysymyksessä olevan ajanjakson kuluessa täysissä luvuissa määrättyinä vaihtelevat 5 ja 8 välillä. Suurin varallisuus näkyy olleen Kalajoen piirissä, jonka keskimääräinen lehmäluku täysissä luvuissa vaihteli 6—8 ja Kaarlebyyn piirissä 5—8 keskimäärällä. Seuraa sitten Salon piiri keskimäärällä 5—7 ja Limingan piiri keskimäärällä 5—6. Iin piirin keskimäärä vaihteli 4—6 ja Kemlin piiri 4—5. Koko alueen yhteinen keskimääräinen lehmäluku vaihteli kysymyksessä olevan ajanjakson kuluessa 5—7. Eroavaisuuden numeroissa vaikuttaa varsinkin vuosi 1568, jolloin tulee keskimäärin 1—2 lehmää huonekuntaa kohti enemmän kuin muina kysymyksessä olevina vuosina, josta näemme, että se vaikutus, mikä karjaluvun kasvamisella 1560-luvun jälkipuoliskolla oli yleiseen varallisuuden tilaan, on ollut varsin tuntuva.

Kun yllä olevia keskimääriä vertaamme muualta Suomesta saataviin, niin huomaamme, että ne ovat kylläkin korkeita. Niin saamme esimerkiksi Satakunnasta, muinaisesta Huittisten pitäjältä, joka ei suinkaan ollut Suomen köyhempiä seutuja, keskimääräiseksi lehmäluvuksi huonekuntaa kohti v. 1540 maakirjan mukaan 4,9 ja v. 1571 hopeaveroluettelon mukaan vaan 4,5. Hämeestä saamme

saman hopeaveroluettelon mukaan keskimääräksi vaan 2—3. Porvoon läänistä taas saamme kymmenysluetteloiden ja hopeaveroluettelon mukaan keskimääräksi 2—5 ja Savonlinnan läänistä samojen luetteloiden mukaan vaan 1—2¹⁾. Näemme siis, että se keskimääräinen lehmäluku, jonka kysymyksessä olevan lähteen perustuksella olemme tutkimusalueeltamme saaneet, on Suomen muista osista saataviin tietoihin nähden niin korkea, että kun otamme huomioon Pohjanmaan vielä alkuperäiset viljelysolot, voimme päättää, ettei se jo tästäkään syystä voi kovinkaan kaukana todellisuudesta olla.

Mikä merkitys puheena olevilla numeroilla silloisen varallisuudentilan kuvastajina on, onko niiden ilmoittama varallisuus arvosteltava hyväksi, keskiarvoiseksi tai huonoksi, on myös kysymys, johon numeroita tarkastellessamme toivoisimme vastausta. Sillä me emme saa, joskin tunnemme jonkun keskimäärän, mitään selvää käsitystä varallisuudentilasta emmekä voi numeroita johdonmukaisesti arvostella, jollemme kulloinkin voi määrätä keskimäärän yleistä merkitystä varallisuuden ilmoittajana. Eron tekeminen keskimäärien ilmoittamien eri varallisuustilojen välillä on siis niiden ymmärtämiselle ja johdonmukaiselle arvostelemiselle välttämätön.

Vaikeampi on sitä vastoin eri varallisuustilojen määrittäminen. Kuitenkin kun otamme huomioon ne tiedonannot,

¹⁾ Vrt. E. G. Palmén, Muinaisen Huittisten taloudellisista oloista j. n. e., siv. 22 ja 84, K. J. Jalkanen, Pohjois-Hämeen erämaat, asutus ja olot j. n. e., siv. 136, Anders Allardt, Om Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden j. n. e., siv. 137 ja Hannes Gebhard, Savonlinnan läänin oloista j. n. e., siv. 97. Allardtin tutkimuksessa on keskimäärä kymmenyslueteloista laskettu kutakin manttaalia kohti, muissa tutkimuksissa sitävastoin kutakin verotettua taloutta. Kun manttaalimäärä vielä tähän aikaan oli jokseenkin yhtä suuri kuin verotettavien talouksien luku, niin ei mainitulla seikalla keskimääräänkään nähden liene suurempaa vaikutusta.

mitä meillä yleisestä varallisuudesta tässä suhteessa on Suomen muista osista, samoin kuin kysymyksessä olevan ajan vielä alkuperäiset olot ja sen merkityksen, mikä lehmäluvulla silloisessa maalaistaloudessa oli, niin luulemme voivamme numeroiden ilmoittamaa varallisuutta tutkimusalueellamme arvostella:

Hyväksi varall. tilaksi, kun keskim. tulee	6—	eli	5,5—	;
Keskiarvoiseksi	”	”	”	” 4—5 ” 3,5—5,4;
Huonoksi	”	”	”	” 0—3 ” 0—3,4. ¹⁾

Kun tämän mukaan kysymyksessä olevien keskimäärien perustuksella varallisuudentilaa yleisemmältä kannalta arvostelemme, näemme, että koko alueeseen nähden on varallisuudentila 1560-luvun jälkipuoliskolla, jota v. 1568 edustaa, arvosteltava hyväksi, vieläpä erittäin edulliseksi ja että myös puheena olevan ajanjakson rajavuosina, 1559 ja 1576, se on sellaiseksi katsottava, vaikka se silloin onkin keskiarvoista hyvin lähellä. Vuonna 1563 ja 1573 on alueen varallisuudentila keskiarvoinen. Eri piireihin nähden on erittäin huomattava Kalajoen piiri, jossa koko ajanjakson kuluessa varallisuudentila pysyy hyvänä, sitävastoin kuin se Kemin piirissä on ainoastaan keskiarvoinen samoin kuin Iin piirissä, lukuunottamatta vuotta 1568. Muissa kysymyksessä

---

¹⁾ Tämä eri varallisuustilojen määrääminen koskee tietysti etupäässä tutkimusalueitamme eikä ole suinkaan sanottu, että samaa mitta-kaavaa sopii kaikissa Suomen osissa käyttää. Se sopinee ainoastaan seuduilla, joissa karjavarallisuus oli huomattavammin edistynyt. Niistä tiedonannoista, mitä meillä tässä suhteessa muista Suomen osista on, näyttää siltä kuin useissa paikoin täytyisi hyväksi varallisuudentilaksi lukea se, mitä tutkimusalueellamme voi katsoa ainoastaan keskiarvoiseksi j. n. e., ilmiö, joka saa selityksensä siitä, että karjan merkitys tutkimusalueellamme oli suhteellisesti suurempi kuin muualla.

olevissa piireissä on se vuonna 1568 hyvä ja vaihtelee muina vuosina hyvän ja keskiarvoisen välillä.

Saatuamme selville, millä tavoin lehmä- ja huonekuntaluvun absolutinen määrä kysymyksessä olevan ajan kuluessa tutkimusalueellamme vaihteli ja mikä varallisuudentila niiden keskinäisessä suhteessa oli vallitsevana, voimme ryhtyä tarkastamaan, miten varallisuus käsiteltävänämme olevaan karjalukuun nähden jakaantui eri kategoriain eli eri varallisuusluokkien välille.

Kun ennen (siv. 21) määrättyjen perusteiden mukaan ryhmitämme huonekuntien omistamat lehmämäärät eri kategorioihin, muodostuu absolutinen lehmäluku eri kategorioissa seuraavaksi:

Taulu IV.

Kategoriain absolutinen lehmäluku koko alueella 1500-luvun kolmannella neljänneksellä.

	1559	1563	1568	1573	1576
I kategoria	1,554	780	3,980	1,428	1,847
II „	2,199	2,398	3,616	2,453	2,745
III „	2,795	3,524	3,129	3,606	3,786
IV „	389	453	304	571	381
Yhteensä	6,937	7,155	11,029	8,058	8,759

Voidaksemme lähemmin arvostella kysymyksessä olevien numeroiden merkitystä ja eri varallisuusluokkien muodostumista, on meidän huomioon otettava se huonekuntamäärä, mikä kategorijaon perustuksella tuli eri kategorioihin kuulumaan. Se näkyy seuraavasta taulusta:

Taulu V a.

Kategoriain huonekuntaluku koko alueella 1500-luvun
kolmannella neljänneksellä.

	1559	1563	1568	1573	1576
I kategoria	102	55	263	101	131
II „	263	289	431	303	335
III „	652	807	684	857	869
IV „	240	277	173	330	221
V „	10	5	56	60	40
VI „	—	—	—	3	4
Yhteensä	1,267	1,433	1,607	1,654	1,600

Millaisiksi varallisuusluokat muodostuivat prosenteissa koko huonekuntaluvusta määrättyinä, näkyy seuraavasta taulusta, johon vertauksen helpottamiseksi olemme liittäneet myös yleisen keskimääräisen lehmäluvun (vrt. taulu III):

Taulu V b.

Kategoriain huonekuntaluku koko alueella 1500-luvun
kolmannella neljänneksellä prosenteissa
määrättyinä.

	1559	1563	1568	1573	1576
I kategoria	8,1	3,8	16,4	6,1	8,2
II „	20,7	20,2	26,8	18,3	20,9
III „	51,5	56,3	42,5	51,8	54,3
IV „	18,9	19,3	10,8	20,0	13,8
V „	0,8	0,4	3,5	3,6	2,5
VI „	—	—	—	0,2	0,3
Yhteensä	100	100	100	100	100
	5,5	5,0	6,9	4,9	5,5

Huomattava on se huonekuntien lukumäärä, mikä edellisten numerojen perusteella kuului viidenteen ja kuudenteen kategoriaan. Viimemainittuun kuului huonekuntia

ainoastaan parina vuonna, korkein määrä vuonna 1576, mutta silloinkin ainoastaan koko alueen huonekuntaluvusta 0,3 %^o. Viidenteen kategoriaan kuuluvien, joilla kaikilla on maaomaisuutta, vaikutteita karjaa merkitty, lukumäärä vaihteli taas ainoastaan 0,4—3,6 %^o. Näemme siis, että näihin kategorioihin kuuluvien lukumäärä on alueen koko huonekuntalukuun verraten ollut verrattain vähäinen.

Mistä syystä karjamäärä kussakin tapauksessa on merkitsemättä jätetty, ei aina voi saada selville, syystä ettei siinä suhteessa aina ole ilmoituksia tehty. Tavallisesti tapahtui tämä kuitenkin vapautuksen takia, joka johtui joko köyhyydestä tai muista seikoista tai syystä että tilus oli autiona tai, varsinkin myöhemmillä ajoilla, vihollisen hävittäminen. Autiotilain lukumäärä oli tässä tietysti varallisuuden kehitykseen nähden tärkein. Kuten jo viidenteen ja kuudenteen kategoriaan kuuluvien edellä olevasta yleisestä lukumäärästä voi päätellä, ei autiotilainkaan luku tällä ajanjaksoilla suureksi noussut. Vuoden 1568 tilikirjassa on autiotiloja erikseen mainittu 27 ja syyksi ilmoitettu että talonpojat ovat paenneet Venäjälle (bönderne äre iffrån rymde och till Ryslandh)¹⁾. Vuoden 1576 tileissä ei autiotiloja ole erityisesti mainittu, mutta maakirjoista laskien saamme niitä alueelle 26²⁾. Korkein määrä on vuonna 1573, jolloin niiden lukumäärä alueella oli kaikkiaan 54, nimittäin Kaarlebyyn piirissä 9, Kalajoen 13, Salon 14, Limingan 15 ja Iin piirissä 3³⁾. Kemissä ei niitä tänä vuonna nähtä lainkaan

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,701, fol. 25.

²⁾ Vrt. „ „ 4,746.

³⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,735, fol. 12 ja seur. sekä 4,736.

Tässä samoin kuin seuraavassakin autiotilain lukua ilmoitettaessa on tietysti silmällä pidetty ainoastaan piirijakoa, joten ilmoittamiemme tietoja lähteisiin verrattaessa, joissa tiedonannot ovat pitäjittäin, on otettava huomioon ne muutokset, mitkä niissä tässä suhteessa on tehty.

olleen. Korkeintaan muodosti siis autioviljelysten lukumäärä tällä ajanjaksolla ainoastaan noin 3,3 % alueen viljelysosuuskien luvusta, jota huonekuntaluku sen mukaan, mitä ennen olemme esittäneet, edustaa.

Kun prosenttimääriä huonekuntaluvun jakautumisesta eri kategorioihin vertaamme niihin yleisiin keskimääriin, mitkä ennen olemme saaneet alueen lehmäluvusta, huomaamme että ne ovat toisiinsa katsoen merkillä pantavassa pysyväisessä suhteessa. Niin vuosina 1559 ja 1576, jolloin alueen keskimääräiseksi lehmäluvuksi molempina vuosina tulee 5,5, on huonekuntaluvun jakautuminen eri kategorioihin ihan sama, tasoitettuna I—IV, jolloin IV:teen kategoriaan olemme lukeneet myös vähälukuiset V:n ja VI:n, 10, 20, 50, 20. Vuosina 1563 ja 1573, jolloin yleiset keskimäärät olivat edellisten vuosien keskimääriä jokseenkin lähellä, on myös huonekuntaluvun jakautuminen, lukuunottamatta pieniä eroavaisuuksia v. 1563, tasoitetuissa prosenttiluvuissa sama. Vuonna 1568, jolloin yleistä varallisuutta osoittava keskimäärä on suurempi, 6,9, on suhde eri kategoriainkin välillä toinen, johon taas seuraavien aikojen oloissa voimme kyllä löytää vastineita¹⁾. Koska huonekuntaluvun jakautuminen eri kategorioihin tapahtuu juuri eri lehmäryhmien perustuksella, osoittaa huomautettu yhtäpitoisuus, että eri lehmäryhmät ovat eri vuosina säännöllisesti edustettuina. Tällaista pysyvää suhdetta emme voisi toisistaan erillään olevina vuosina olettaa, jos ensitiedot olisivat satunnaisesti ja umpimähkään syntyneitä.

Se seikka että vuosina 1559 ja 1576, joina alueen yleinen varallisuudentila arvosteltiin yleisten keskimäärien perustuksella hyväksi, kategorioihin jakautuminen muodostuu,

---

¹⁾ Vrt. Taulu V liitteissä.

kuten huomaamme, tasoitetuissa luvuissa samallaiseksi kuin niinä vuosina, joina varallisuudentila oli keskiarvoinen, ei kummastuta, kun otamme huomioon, että kysymyksessä olevien vuosien varallisuus on ainoastaan keskimäärän desimaalin koroituksella voitu hyväksi lukea. Näiden vuosien kategorioihin jakautumisessa kuvastuu siis edullinen keskiarvoinen varallisuudentila, samoin kuin muissakin tätä varallisuudentilaa koskevissa numeroissa. Vuoden 1568 kuvastama varallisuudentila on taas edullinen hyvä, kuten keskimäärä 6,9 osoittaa. Näemme siis kysymyksessä olevien numeroiden kategorioihin jakautumisessa kuvastuvan kaksi varallisuudentilaa seuraavalla tavalla:

	Keskiarv. varall. tilan vallitessa:	Hyvän varall. tilan vallitessa:
I kategoriaan kuuluu	10 %	20 %
II " "	20 "	30 "
III " "	50 "	40 "
IV—VI " "	20 "	10 "
	<hr/> Yhteensä 100 %	<hr/> 100 %

eli käyttäkäsemme yleisempiä nimityksiä, edullisen keskiarvoisen varallisuudentilan vallitessa oli rikkaita 10 %, varakkaita 20 %, keskivarallisia 50 % ja köyhälistöä 20 % sekä edullisen hyvän varallisuudentilan vallitessa oli rikkaita 20 %, varakkaita 30 %, keskivarallisia 40 % ja köyhälistöä 10 % alueen koko huonekuntaluvusta.

Tarkastaaksemme, mikä varallisuudentila eri kategorioissa on tyypillisenä pidettävä, on meidän määrättävä se keskimääräinen lehmäluku, mikä kussakin kategoriassa tulee huonekunnan osalle. Nämä keskimäärät näkyvät seuraavasta taulusta:

Taulu VI.

Kategoriain keskimääräinen lehmäluku koko alueella
1500-luvun kolmannella neljänneksellä.

	1559	1563	1568	1573	1576
I kategoria	15,2	14,2	15,1	14,1	14,1
II „	8,4	8,3	8,4	8,1	8,2
III „	4,3	4,4	4,6	4,2	4,4
IV „	1,6	1,6	1,8	1,7	1,7
Yleinen keskimäärä	5,5	5,0	6,9	4,9	5,5

Ettei ylläolevissa eri kategoriain keskimäärissä voi suurempia eroavaisuuksia olla huomattavissa, on luonnollista, koska lehmäluku kussakin kategoriassa vaihteli määrättyjen rajojen sisällä. Säännöllisyys tässä on siis luonnollinen seuraus kategoriajakomme perusteista. Mutta että numerot huolimatta siitä erilaisuudesta, mikä muutoin eri vuosina varallisuudessa karjaan nähden oli olemassa, kuitenkin osoittavat niin tarkkaa säännöllisyyttä, että eri vuosien keskimäärissä ainoastaan joku kymmenesosa tekee eroituksen, on merkille pantava.

Tähän saakka tarkastaessamme eri kategoriain karjaluvun kehitystä, olemme ottaneet huomioon koko alueen ja käsitelleet vaan tämän muodostamia yleissummia. Mutta me voimme seurata numerojen kehitystä myös yksityiskohtaisemmin eri piireissä ja tarkastaa, millä tavoin näiden erilaiset varallisuussuhteet vaikuttivat numerojen muodostumiseen.

Miten eri piirien lehmämäärä ja huonekuntaluku, viime mainittu myös prosenteissa määrättyinä, jakaantui eri kategoriain välille ja miten keskimäärät huonekuntaa kohti eri kategorioissa muodostuivat, näemme seuraavista tauluista:

Taulu VII.

Kategoriain absolutinen lehmäluku eri piireissä
1500-luvun kolmannella neljänneksellä.

Kaarlebyyn piiri.

Kalajoen piiri.

V:na	I	II	III	IV	Yhteensä.	I	II	III	IV	Yhteensä.
1559	409	681	945	70	2,105	325	464	352	46	1,187
1563	150	596	1,279	86	2,111	170	637	409	55	1,271
1568	1,169	1,207	850	53	3,279	1,032	574	414	47	2,067
1573	249	429	1,081	186	1,945	373	677	521	61	1,632
1576	178	523	1,115	147	1,963	609	731	521	11	1,872

Salon piiri.

Limingan piiri.

V:na	I	II	III	IV	Yhteensä.	I	II	III	IV	Yhteensä.
1559	241	377	371	44	1,033	486	292	505	124	1,407
1563	65	324	505	79	973	274	399	563	139	1,375
1568	559	578	429	29	1,595	767	530	682	97	2,076
1573	390	356	486	81	1,313	283	439	707	143	1,572
1576	522	422	530	43	1,517	456	523	825	77	1,881

Iin piiri.

Kemin piiri.

V:na	I	II	III	IV	Yhteensä.	I	II	III	IV	Yhteensä.
1559	55	159	240	50	504	38	226	382	55	701
1563	80	217	335	33	665	41	225	433	61	760
1568	309	351	363	34	1,057	144	376	391	44	955
1573	63	319	393	51	826	70	233	418	49	770
1576	36	253	433	51	773	46	293	362	52	753

Taulu VIII a.

Kategoriain huonekuntaluku eri piireissä 1500-luvun
kolmannella neljänneksellä.

*Kaarlebyyn piiri.**Kalajoen piiri.*

V:na	I	II	III	IV	V	Yhteensä.	I	II	III	IV	V	Yhteensä.
1559	27	85	222	39	7	380	21	56	74	28	1	180
1563	11	72	293	48	—	424	13	76	93	33	—	215
1568	76	143	179	29	5	432	69	67	90	30	17	273
1573	18	53	262	102	10	445	27	81	122	36	14	280
1576	13	64	258	83	14	432	43	89	112	6	2	252

*Salon piiri.**Limingan piiri.*

V:na	I	II	III	IV	V	Yhteensä.	I	II	III	IV	V	Yhteensä.
1559	17	43	86	27	1	174	30	34	120	76	—	260
1563	4	39	115	52	—	210	18	48	133	89	1	289
1568	37	70	94	16	11	228	49	63	155	56	6	329
1573	28	44	108	49	15	244	19	53	170	84	17	343
1576	35	52	122	25	6	240	34	64	185	39	9	331

*Iin piiri.**Kemin piiri.*

V:na	I	II	III	IV	V	Yhteensä.	I	II	III	IV	V	Yhteensä.
1559	4	18	60	32	—	114	3	27	90	38	1	159
1563	6	27	74	20	—	127	3	27	99	35	4	168
1568	23	43	79	19	1	165	9	45	87	23	16	180
1573	5	40	92	29	— ¹⁾	169	4	32	103	30	4	173
1576	3	31	104	33	3	174	3	35	88	35	6 ²⁾	171

¹⁾ VI: 3. ²⁾ VI: 4.

Taulu VIII b.

**Kategoriain huonekuntaluku eri piireissä 1500-luvun
kolmannella neljänneksellä prosenteissa
määrättynä.**

Kaarlebyyn piiri.

Kalajoen piiri.

V:na	I	II	III	IV	V	Yhteensä.	I	II	III	IV	V	Yhteensä.
1559	7,1	22,4	58,4	10,3	1,8	100	11,7	31,1	41,1	15,6	0,5	100
1563	2,6	17,0	69,1	11,3	—	100	6,0	35,3	43,3	15,4	—	100
1568	17,6	33,1	41,4	6,7	1,2	100	25,3	24,5	33,0	11,0	6,2	100
1573	4,0	11,9	58,9	22,9	2,3	100	9,6	28,9	43,6	12,9	5,0	100
1576	3,0	14,8	59,7	19,2	3,3	100	17,1	35,3	44,4	2,4	0,8	100

Salon piiri.

Limingan piiri.

V:na	I	II	III	IV	V	Yhteensä.	I	II	III	IV	V	Yhteensä.
1559	9,3	24,7	49,4	15,5	0,6	100	11,5	13,1	46,2	29,2	—	100
1563	1,9	18,6	54,3	24,7	—	100	6,3	16,6	46,0	30,3	0,3	100
1568	16,2	30,7	41,2	7,0	4,9	100	14,9	19,2	47,1	17,0	1,8	100
1573	11,5	18,0	44,3	20,1	6,1	100	5,5	15,5	49,6	24,5	4,9	100
1576	14,6	21,7	50,3	10,4	2,5	100	10,3	19,3	55,9	11,8	2,7	100

Iin piiri.

Kemin piiri.

V:na	I	II	III	IV	V	Yhteensä.	I	II	III	IV	V	Yhteensä.
1559	3,5	15,8	52,6	28,1	—	100	1,9	17,0	56,6	23,9	0,6	100
1563	4,7	21,3	58,3	15,7	—	100	1,8	16,1	58,9	20,8	2,4	100
1568	13,9	26,1	47,9	11,5	0,6	100	5,0	25,0	48,3	12,3	8,9	100
1573	2,9	23,7	54,4	17,2	— ¹⁾	100	2,3	18,5	59,5	17,4	2,3	100
1576	1,7	17,8	59,8	19,0	1,7	100	1,7	20,5	51,5	20,5	3,5 ²⁾	100

¹⁾ VI: 1,3. ²⁾ VI: 2,3.

Taulu IX.**Kategoriain keskimääräinen lehmäluku eri piireissä
1500-luvun kolmannella neljänneksellä.***Kaarlebyyn piiri.**Kalajoen piiri.*

V:na	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
1559	15,1	8,0	4,3	1,9	5,5	15,5	8,3	4,9	1,6	6,6
1563	13,6	8,3	4,4	1,9	5,0	13,1	8,4	4,4	1,7	5,9
1568	15,4	8,4	4,7	1,9	7,6	15,0	8,6	4,6	1,6	7,6
1573	13,9	8,1	4,1	1,9	4,4	13,9	8,2	4,3	1,7	5,8
1576	13,7	8,2	4,3	1,9	4,5	14,2	8,2	4,7	1,9	7,4

*Salon piiri.**Limingan piiri.*

V:na	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
1559	14,2	8,9	4,3	1,6	5,9	16,2	8,6	4,2	1,6	5,4
1563	16,3	8,3	4,4	1,5	4,6	15,2	8,3	4,2	1,6	4,9
1568	15,1	8,3	4,6	1,9	7,0	15,7	8,4	4,4	1,7	6,3
1573	13,9	8,1	4,5	1,7	5,4	14,9	8,3	4,2	1,7	4,6
1576	14,9	8,1	4,3	1,7	6,3	13,4	8,2	4,5	2,0	5,7

*Iin piiri.**Kemin piiri.*

V:na	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
1559	13,9	8,9	4,0	1,6	4,4	12,7	8,4	4,2	1,4	4,4
1563	13,3	8,0	4,5	1,7	5,2	13,7	8,3	4,4	1,7	4,5
1568	13,4	8,2	4,6	1,7	6,4	16,0	8,4	4,5	1,9	5,3
1573	12,6	8,0	4,3	1,8	4,9	17,5	7,3	4,1	1,6	4,5
1576	12,0	8,2	4,2	1,6	4,4	15,3	8,4	4,1	1,5	4,4

Ne muutammat huonekunnat, jotka v. 1573 ja v. 1576 alueen huonekuntaluvun jakautumista eri kategorioihin tarkastaessamme huomasimme kuuluvan VI:teen kategoriaan, näkyvät, kuten taulusta VIII käy selville, kohdistuvan edellisenä vuonna Iin piiriin, tehden koko piirin huonekuntaluvusta 1,8 %, ja jälkimäisenä Kemini, tehden piirin huonekuntaluvusta 2,3 %. Muissa piireissä ei VI:teen kategoriaan kuuluvia lainkaan tavata. Viidenteen kategoriaan kuuluvien lukumäärä on suurin Kemini piirissä v. 1568, tehden piirin huonekuntaluvusta 8,9 %, ja sen jälkeen Kalajoen piirissä samana vuonna, tehden piirin huonekuntaluvusta 6,2 %, mutta tavallisesti on mainittuun kategoriaan kuuluvien lukumäärä eri piireissä näitä prosenttimääriä paljon pienempi. Koko alueeseen nähden oli sama prosenttimäärä, kuten edellisestä on käynyt selville, korkeimmillaan ollessa eli v. 1573 ainoastaan 3,6 %. Missä määrin autiotiloja V:nen ja VI:nen kategorian lukumäärään sisältyi, olemme jo ennen huomauttaneet.

Kun on kysymyksessä niin pienet alueet kuin puheena olevat piirit, niin on luonnollista, ettei suhde eri varallisuudentiloja osoittavien keskimäärien ja kategorioihin jakautumisen välillä voi olla niin pysyväinen ja säännöllinen kuin suurempia alueita käsiteltäessä, jolloin paikkakunnalliset eroavaisuudet, samoin kuin mahdolliset vaillinaisuudetkin, tasoittuvat. Mutta huomattavaa yhtäpitoisuutta voimme tässä suhteessa eri piireihinkin nähden panna merkille. Niin esim. Kaarlebyyn ja Salon piireissä v. 1568, jolloin niiden varallisuudentila oli edullinen hyvä, — edellisen keskimäärä 7,6, jälkimäisen 7,0 — tapahtuu varallisuuden jakautuminen aivan samassa suhteessa kuin koko alueeseen nähden samalaisen varallisuudentilan vallitessa 20, 30, 40, 10. Kalajoen piirissä, jonka yleinen keskimäärä samana vuonna on myös 7,6, tapahtuu varallisuuden jakautuminen eri katego-

riain välillä osittain erilailla, mutta on siinä suhteessa yhtäpitoinen, että siinäkin, samoin kuin äsken mainituissakin piireissä, kahteen ylempään kategoriaan kuuluu 50 % ja muut alempiin kategorioihin. Kemin piirissä tapahtuu esim. v. 1559, 1563 ja 1573, joina yleiseksi keskimääräksi tulee 4,4 — 4,5 edustaen siis keskinkertaista keskiarvoista varallisuudentilaa, jakautuminen aivan samalla tavalla, nimittäin rikkaita ja varakkaita 20 %, keskivarallisia 60 % ja köyhälistöä 20 %. Myös Iin piirissä, jonka yleinen varallisuudentila, lukuunottamatta v. 1568, on jokseenkin samallinen (4,4 — 5,2), lähenee jakautuminen enemmän tai vähemmän samaa sarjaa.

Eri alueiden erilainen varallisuudentila, joka eri tavalla vaihtelee jo yleisissä keskimäärissä, samoin kuin eri paikkakuntien erilaiset olosuhteet, jotka eivät numeroissa yksityiskohtaisesti tule näkyviin, ovat tietysti varallisuuden jakautumiseenkin voineet vaikuttaa, joten eri piirien ja eri vuosien väliset eroavaisuudet voivat olla ymmärrettävissä. Yleensä voimmekin sanoa, ettei kysymyksessä olevissa numeroissa varallisuuden jakautumisessa eri piireihinkään nähden sellaisia luonnottomuuksia ilmaannu, jotka pakoittaisivat meidät niiden luotettavuisuutta epäilemään.

Niistä kategoriain keskimääristä huonekuntaa kohti, joita taulu IX esittää, ei meillä ole mitään lisättävää siihen, mitä ennen olemme lausuneet samoista keskimääristä koko alueeseen nähden. Satunnaisuutena voi epäilemättä pitää Kemin piirin II:sen kategorian keskimäärää vuodelta 1573, joksi tulee 7,3, sen sijaan että se kaikissa muissa piireissä, samoin kuin koko alueellakin, on vähintään 8,0. Mutta muutoin tulee sama säännöllisyys, mikä koko aluetta koskevissa numeroissa oli huomattavana, esiin myös kysymyksessä olevissa keskimäärissä eri piireistä.

II. Hopeaveroluettelon ilmoittama karjaluku v. 1571.

Meidän on vielä tarkastettava niitä muita karjalukua koskevia tiedonantoja, joita 1500-luvun kolmannelta neljännekseltä on saatavissa, ennenkuin siirrymme tarkastamaan maakirjan ilmoittamaa lehmälukua saman vuosisadan viime neljännekseltä ja seuraavan vuosisadan alulta. Tarkoitamme n. s. hopeaveroluetteloa vuodelta 1571, joka antaa tilaisuuden tarkastaa silloista varallisuutta ei ainoastaan lehmälukuun, mutta myös koko karjalukuun nähden, lukuunottamatta niitä muita omaisuussuhteita, joita samasta luettelosta saatujen tietojen perustuksella voimme valaista.

Kysymyksessä oleva verosuoritus, joka mainittuna vuonna Elfsborgin linnan lunastamiseksi kannettiin koko valtakunnasta, tarkoitti kymmenenueksen suorittamista kruunulle kaiken tärkeimmän irtaimen omaisuuden arvosta. Ne omaisuusosat, joiden veroa kannettaessa piti tulla kysymykseen, olivat rahat ja metallit ja metalleista tehdyt esineet sekä karja, ja näiden lisäksi vielä viljasäätöt, joista veronkantaminen kuitenkin syystä tai toisesta on jäänyt toimeenpanematta. Veronkannosta säilyneiden luettelojen suuresta arvosta varallisuuden ilmoittajina ovat tutkijat olleet yksimielisiä, sillä niiden ensitietojen vertaaminen osoittaa, että veron kantaminen on tapahtunut mahdollisimman tarkasti verotettavien säätyyn ja varallisuuteen katsomatta, niin että köyhäkin omaisuuden omistaja ja pienikin omaisuuden määrä on huomioon otettu ¹⁾).

Pohjanmaalta suoritettiin epäilemättä puheena oleva vero

¹⁾ Vrt. Hans Forssell, Sverige 1571 j. n. e., siv. 11, A. G. Fontell, Finlands sölskattsregister af år 1571, Helsingfors 1892, siv. VI ja seur.

samoin kuin muista Suomen maakunnista, vaikka itse veronkantoa varten laaditut luettelot ovat suuresta osasta tätä maakuntaa hävinneet ¹⁾. Eteläisimmältä Pohjanmaalta tapaamme säännölliset luettelot Mustasaaren, Kyrön ja Vöyrin pitäjistä sekä Ilmajoen kappelista, mutta muista osista ainoastaan muinaisista Kaarlebyyn ja Iin pitäjistä, joten meillä tutkimusalueeseemme nähden ainoastaan näistä kahdesta viimeksi mainitusta pitäjästä on kysymyksessä olevat tiedonannot käytettävänäimme. Ne ovat kuitenkin tärkeitä, sillä me voimme selvittää toisen avulla varsinkin kesken ja toisen pohjoisen Pohjanmaan karjalukua sekä valaista koko tutkimusalueemme karjalukusuhteita. Niiden seutujen varallisuudentila, jotka jäävät kysymyksessä olevien paikkakuntien välille tai niiden pohjoispuolelle, oli tietysti näihin määrä-

¹⁾ Mainittakoon seuraavat muistiinpanot siitä määrästä, minkä tämän tärkeän veron kantaminen tuotti Pohjanmaalta. Mustasaaren, Kyrön, Vöyrin ja Ilmajoen pitäjien tilikirjasta näkyy, että kysymyksessä olevaa hopeaveroa on mainituista pitäjistä saatu „sölff — 9 lödig ƒ 15 lod 1 1/2 quintin, cronor 14 str, daler 14 1/2 str, peningar 11,502 ƒ 11 dgr.“ Pohjoisten pitäjien hopeaveromäärä selviää taas eräästä kuitista vuodelta 1571, jossa ilmoitetaan Pohjanmaan voudilta Niilo Ollinpojalta kannetun,, „thnn hielpe skatt aff thesse effter:ne sochn:r vti Österbothn vtgiordtt ähr N: Pedersör, Karleby, Kaleioki, Salo, Limingo, Iio och K:mi sochn:r Förstt vngerske gyllen 2 st. (st. 20 ƒ), cronor 12 st. (st. 16 ƒ), Kong Gustaffz myntt 246 ƒ, Kong. Martz myntt Femton tusend fyrehunderde ottatije fem ƒ, Kong Erichz myntt 3,635 ƒ 4 ör., sölff 31 ƒ 12 lodh.“ Kuitti on päivätty Tukholmassa lokak. 7 päivänä 1571. Että näillä määrillä hopeaveroa tarkoitetaan, ei liene epäiltävissä, sillä mitään muuta apuveroa, johon nämä voisi sovitaa, ei kysymyksessä olevista pitäjistä suoritettu. Oulunjärven pitäjän asukkaat näkyvät hopeaveron sijasta suorittaneen haukeja „effter atthe Äremarchz böndher icke haffwe hafftt rådñ till sölff eller punr.“, jokainen talonpoika 1 Lß eli yhteensä 184 Lß. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,721, fol. 16, 4,725, fol. 35 ja fol. 30.

tyssä suhteessa ja lähene enemmän tai vähemmän sitä varallisuudentilaa, mikä näissä oli vallitsevana.

Vaikkakin hopeaveroluetteloiden tiedonannot ylimalkaan osoittautuvatkin olevansa luotettavia ja niiden arvo varallisuuden määrääjinä tutkijain puolelta on tunnustettu, eivät ne kuitenkaan ole niin kategorisia, että ne aina semmoisiin kelpaisivat varallisuuden kuvastajiksi ja ettei mitään muistutuksia niitä vastaan voitaisi tehdä. Veronkantajain tarkkuus ja veronmaksajain omantunnonmukaisuus oli eri veronkantopiireissä erilainen ja siitä syystä veronkannon perustuksella syntyneet tiedonannotkin varallisuudentilasta voivat eri alueilla ainakin yksityiskohdissa olla erilaisia. Missä määrin eri alueilta saatavat tiedonannot kulloinkin totuudenmukaisuudesta poikkeavat, on taas tutkijan tehtävänä mahdollisuuden mukaan määrätä.

Näin ollen on meidän yksityiskohtaisesti tarkastaminen myös niitä hopeaverosuorituksesta syntyneitä tiedonantoja, jotka tutkimusalueeltamme ovat saatavissa, kuinka tarkkaan niitä määräyksiä, joiden mukaan vero oli suoritettava, on veronkannossa noudatettu, eli toisin sanoen, missä määrin kysymyksessä oleviin tiedonantoihin on luottamista. Koska meillä nyt on kysymyksessä ainoastaan karjaluku, otamme tällä kertaa tarkastettavaksemme ainoastaan ne tiedonannot, mitkä tässä suhteessa puheena olevasta lähteestä on saatavissa.

Tiedonantojen kokoomistavasta on huomattava, että molemmilla kysymyksessä olevilla alueilla se näkyy toimitetun useampien henkilöiden avulla. Luetteloiden loppuun liitetystä ilmoituksista käy selville, että Iin pitäjässä on ollut niitä toimittamassa, paitsi pappi, ainakin viisi henkilöä ja Kaarlebyyn pitäjässä, paitsi pappia ja nimismiestä, ainakin neljatoista apumiestä, mahdollisesti useampiakin. Keräämis-

ajasta ei Kaarlebyyn pitäjästä ole lähempiä tietoja, mutta Iin pitäjän luettelo on päivätty heinäkuun 29 p:nä ja lienee kerääminen edellisessäkin pitäjässä, samoin kuin Iin pitäjässä ja Etelä-Pohjanmaalla, tapahtunut loppupuoella kesää ¹⁾).

Niissä luetteloissa, mitä tutkimusalueeltamme löytyy, ei ole säilynyt mitään yleisiä määräyksiä siitä, minkä taksan mukaan vero yksityiskohdissa suoritettiin. Etelä-Pohjanmaalta säilyneissä luetteloissa tavataan sitä vastoin säännölliset määräykset, joiden mukaan vero oli kannettava, ja tutkimusalueemme verosuoritusten ensitietojen vertaaminen osoittaa, että täällä on mainitun veron kannossa noudatettu juuri samoja sääntöjä, jotka arvattavasti olivatkin yhteiset koko maakunnalle. Eri eläinlajit arvostellaan ja suoritetaan niistä näiden määräysten mukaan veroa seuraavalla tavalla:

Laskettu arvo: Suoritettava vero:

Täysikasvuinen härkä (gild oxen)	15 markkaa	12 äyriä;
Alamittainen härkä (käflingzoxen)	12 $\frac{1}{2}$ „	10 „
Lehmä	10 „	8 „
4 vuoden mulli (stutth) . . .	7 $\frac{1}{2}$ „	6 „
3 „ „	5 „	4 „
2 „ „	2 $\frac{1}{2}$ „	2 „
1 „ „	1 $\frac{1}{4}$ „	1 „
Pukki ja vuohi	1 $\frac{1}{4}$ „	1 „
Lammas	1 $\frac{1}{4}$ „	1 „
Sika	1 $\frac{1}{4}$ „	1 „

Hevosista ja tammoista suoritettiin kulloinkin niiden arvon mukaan kymmenesosa hintaa (effter som the äre gode till hwar tiende penning) ²⁾).

Jos vertaamme ylläolevia määräyksiä niihin, jotka

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa Tillägghandlingar 305 ja 306 sekä n:o 4,734.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa Tillägghandlingar 305, fol. 1.

hopeaverosta tehdyssä valtiopäiväpäätöksessä on määrätty veron kannossa noudatettaviksi koko valtakunnassa, näemme, että ne ovat juuri samat¹⁾. Mitään sellaisia helpoituksia härkien suhteen kuin esim. Satakunnassa, jossa kaikki härät laskettiin vaan 12 ¹/₂ markan arvoiseksi ja suoritettiin veroa vaan 10 äyriä, siis alamittaisten arvon ja veromäärän mukaan, ei täällä ole säännöissä olemassa eikä asia käytännönsäkään toisin muodostunut, sillä ensitiedoista näemme, että sääntöjä on tässä kohden noudatettu²⁾. Samoin kuin yleisessä määräyksessä puhutaan tässäkin ainoastaan 1—4 vuotisista mulleista (stut), mutta epäilemättä on silloin tarkoitettu myös hiehoja. Seikka käy selville siitäkin, että luetteloissa tavataan mullien sijasta usein merkittyinä 1—4 vuotisia nuoria nautoja (ung nöth), josta voi päättää, että kysymyksessä oleva ryhmä yleensä tarkoittaa nuorta karjaa.

Tarkastaaksemme ensinnäkin niitä määräyksiä, jotka koskevat varsinaista sarvikarjaa, joka meille luonnollisista syistä on tärkein, on huomattava, että ne kyllä tarjosivat tilaisuutta väärinkäytöksiin ja synnyttämään epäluotettavia tiedonantoja karjaluvun silloisista suhteista. Sitä eivät tehneet tosin niin paljon härkiä koskevat veromääräykset, sillä vaikkapa niistä suoritettiin kahden verotaksan mukaan ja mahdollista siis oli, että vähemmän arvoisia eli alamittaisia koetettiin täysikasvuisten kustannuksella saada enemmän kuin niitä todellisuudessa löytyi, niin saamme kuitenkin koko verotettavien härkien luvun, joka meille on pääasia, jättämällä eroituksen lukumäärässä huomioonottamatta. Mutta sen sijaan antavat enemmän aihetta muistutuksiin muuta täysikäistä ja nuorta sarvikarjaa koskevat veromääräykset.

¹⁾ Vrt. Hans Forssell, Sverige 1571 j. n. e., siv. 29.

²⁾ Vrt. E. G. Palmén, Muinaisen Huittisten taloudellisista oloista j. n. e., siv. 69.

Kun härästä ja lehmästä suoritettiin 8—12 äyriä, mutta nuoresta karjasta vaan 1—6, on mahdollista, että veronmaksajat koettivat jälkimäiseen ryhmään täysikäisiäkin elukoitaan lukea, jolleivät veronkantajat kyllin tarkasti etuaan valvoneet. Sen lisäksi on huomautettu, että itse veroperuste, jonka mukaan 3:n ja 4:n vuoden naudat luetaan nuoren karjan lukuun, ei ole oikeudenmukainen, sillä neljän vuoden ikää ei voida katsoa rajaksi nuoren ja täysikasvuisen karjan välillä, vaan olisivat nämä ikäluokat pikemmin luettavat täysikasvaneiden nautojen joukkoon ¹⁾).

Nämä seikat ovatkin vaikuttaneet, että tutkijat käsitellessään hopeaveroluetteloiden antamia tietoja, ovat olleet pakoitettut numeroita korjaamaan päästäkseen totuudenmukaisuutta lähemmäksi. Niin on E. G. Palmén tutkimuksessaan muinaisesta Huittisista tullut päätökseen, että mainitun paikkakunnan hopeaveroluettelon lehmälukua on korotettava 50 %:lla vastatakseen todellista määrää, jonka korotuksen hän 3:n ja 4:n vuoden naudoista edellä huomautetuista syistä on siirtänyt lehmien luokkaan, lukien jällelle jääneet härkien. Se kovin alhainen lehmäluku, mikä muutoin tulisi paikkakunnan osaksi, samoin kuin muista lähteistä saatavat tiedot, osoittavatkin, että toimenpide, ainakin mitä lehmäluvun korotukseen tulee, on ollut täysin oikeutettu ²⁾. Samaan johtopäätökseen, vieläpä suurempaakin korotusta vaativaan, on hopeaveroluettelon lehmäluvun suhteen tullut myös Anders Allardt tutkimuksessaan Porvoon läänin oloista ainakin muutamista osista tutkimusaluettaan ³⁾.

---

¹⁾ E. G. Palmén, Muinaisen Huittisten taloudellisista oloista j. n. e., siv. 70.

²⁾ Vrt. E. G. Palmén, Sama teos, siv. 77 y. m.

³⁾ Vrt. Anders Allardt, Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden j. n. e., siv. 136.

Miten on asian laita niiden hopeaveroluettelon antamien tietojen suhteen, jotka meillä tutkimusalueeltamme ovat käytettävänämmä?

Voidaksemme arvostella, onko se lehmäluku, joka hopeaveroluettelon mukaan tulee niiden alueiden osalle, joilta hopeaveroluettelo tutkimusalueeltamme on säilynyt, todellakin niin alhainen, että se jo siitä syystä vaatisi korotusta, on meidän verrattava siitä saatuja tietoja niihin maakirjan antamiin tietoihin, jotka samalta vuodelta ovat saatavissa. Seuraavat numerot, jotka hopeaveroluettelon tärkeyteen katsoen olemme merkinneet neljänneskunnittain, osoittavat näiden eri lähteiden antamia tietoja kysymyksessä olevista alueista:

Taulu X.

Absoluuttinen lehmäluku hopeaveroluettelon ja maakirjan mukaan v. 1571.

<i>Kaarlebyyn piiri.</i>			<i>Iin piiri.</i>		
Neljännes- kunta.	Hopeavero- luettelo.	Maa- kirja.	Neljännes- kunta.	Hopeavero- luettelo.	Maa- kirja.
Kirkko	643	598	Simoniemi	231	212
Pooras	844	735	Ii	395	359
Ruotsala	695	633	Kello	320	293
Lohtaja	598	531	Kiiminki	116	126
Yhteensä	2,780	2,497	Yhteensä	1,062	990 ¹⁾

¹⁾ Kaarlebyyn piiri vastaa kysymyksessä olevaa hopeaveroluetteloaikin tarkastettaessa sitä aluetta, mitä sillä yleensä olemme koko tutkimuksessamme käsittäneet. Iin piiri sitä vastoin eroaa tätä lähdeä tarkastettaessa siitä, mitä sillä kaikkialla muutoin ymmärrämme, siinä suhteessa, että siihen on luettu myös Maksniemen, Simoniemen ja Simon kylät, jotka muutoin olemme lukeneet Kemiin, syystä että näiden poisjättäminen olisi tätä muutoinkin pientä aluetta vielä supistanut ja vienyt

Numerot näyttävät, että hopeaveroluettelon antamat tiedot säännöllisesti kaikissa neljänneskunnissa ovat korkeampia kuin maakirjan antamat. Koko piirialueeseen katsoen tekee korotus Kaarlebyyn piirissä 11,3 % ja Iin piirissä 7,3 %. Korotukset, vaikka eivät olekaan suuria, osoittavat kaikissa tapauksissa, että hopeaveron antamat tiedot ovat maakirjan antamia tietoja tarkemmat.

Voidaksemme ymmärtää ylläolevien numeroiden merkitystä silloiselle varallisuudentilalle, on meidän tarkastettava niiden suhdetta samoista lähteistä saatavana olevaan huonekuntalukuun. Tämän huonekuntamäärän, lähteisiin merkittyjen verotettujen perustuksella laskettuna, näemme seuraavasta taulusta:

Taulu XI.

Huonekuntaluku hopeaveroluettelon ja maakirjan mukaan 1571.

<i>Kaarlebyyn piiri.</i>			<i>Iin piiri.</i>		
Neljännes- kunta.	Hopeavero- luettelo.	Maa- kirja.	Neljännes- kunta.	Hopeavero- luettelo.	Maa- kirja.
Kirkko	111	107	Simoniemi	45	42
Pooras	116	108	Ii	66	64
Ruotsala	120	116	Kello	58	55
Lohtaja	116	112	Kiiminki	24	24
Yhteensä	463	443	Yhteensä	193	185

Simoniemen neljänneskunnan aivan vähäiseksi. Hopeaveroluettelon tärkeyteen katsoen, varsinkin kun se tutkimusalueeltamme on saatavana ainoastaan kahdesta piiristä, on edullista että käsiteltävänä olevat numerot ovat laajemmilta alueilta verrattavana, koska niiden ilmoittamat suhteet voivat silloin vaatia itselleen suurempaa luotettavuisuutta. Kun kysymyksessä olevan vuoden tiedonannot tarkastetaan aivan erikseen, niin ei tämä seikka asiain käsittelyyn mitään häiriötä tuota.

Samoin kuin lehmäluku, osoittautuu huonekuntalukukin hopeaveroluettelossa maakirjan ilmoittamaa huonekuntalukua tarkemmaksi. Korotus on molemmissa piireissä verrattain säännöllinen, tehden Kaarlebyyn piirissä 4,5 % ja Iin piirissä 4,3 %. Tämä ero kysymyksessä olevien lähteiden välillä saa luonnollisen selityksensä siitä ankarammasta verollepanosta, mitä hopeaveroa kannettaessa huonekuntalukuunkin nähden noudatettiin.

Samat prosenttimäärät antavat meille myös tärkeän todistuksen siihen edellä lausumaamme arveluun, että se huonekuntaluku, mikä ei maakirjoissa sisälly, oli verrattain vähäinen. Sillä kun muistamme, että hopeaveroa kannettaessa otettiin huomioon ei ainoastaan ne, joilla oli maaomaisuutta, vaan myös jokainen, jolla oli vähänkään irtainta omaisuutta, metallitavaraa tai karjaa, huonemiehet, ammattimiehet j. n. e., niin voimme päättää, että se huonekuntaluku, mikä tässä veronkannossa tuli merkityksi, oli jokseenkin tarkalleen todellisuutta vastaava. Ero hopeaveroluettelon ja maakirjan ilmoittaman huonekuntaluvun välillä tekee edellisen mukaan 4,3—4,5 %, joka oli juuri niitä, joilla ei maaomaisuutta ollut tai joita syystä tai toisesta ei oltu maakirjaan merkitty. Näin ollen olisi siis tämän mukaan maakirjan huonekuntaluku koroitettava ainoastaan noin 4—5 % vastatakseen silloista huonekuntalukua.

Huomattava on myös, että hopeaveroluettelon ja kymmenysluettelon tiedonannot pitävät tässä suhteessa yhtä. Hopeaveroluettelon 463 huonekuntaa Kaarlebyyn piirissä vastaa 468 kymmenysluettelossa ja Iin piirin 193 huonekuntaa hopeaveroluettelossa vastaa kymmenysluettelossa 189¹⁾. Ero on mitättömän pieni — seikka, joka kysymyk-

---

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,734.

sessä olevien luettelojen totuudenmukaisuutta arvostellessa on merkille pantava — ja saanee selityksensä joistakin köyhistä huonekunnista, joita molemmissa luetteloissa on eri tavalla käsitelty. Vertaammepa siis maakirjaa kysymyksessä olevassa suhteessa hopeaveroluettelon tai kymmenysluettelojen tiedonantoihin, niin tulemme me samallaiseen tulokseen. Missä suhteessa viimeksi mainittujen luettelojen huonekuntaluku oli taas siihen tilattomaan väestöön, joka ei maakirjassa sisälly, on jo ennen huomautettu.

Se keskimääräinen lehmäluku, mikä kysymyksessä olevien lähteiden mukaan tulee huonekuntaa kohti, muodostuu seuraavaksi:

Taulu XII.

**Keskimääräinen lehmäluku hopeaveroluettelon ja
maakirjan mukaan v. 1571.**

<i>Kaarlebyyn piiri.</i>			<i>Iin piiri.</i>		
Neljännes- kunta.	Hopeavero- luettelo.	Maa- kirja.	Neljännes- kunta.	Hopeavero- luettelo.	Maa- kirja.
Kirkko	5,8	5,8	Simoniemi	5,1	5,0
Pooras	7,3	6,8	Ii	6,0	5,6
Ruotsala	5,8	5,5	Kello	5,5	5,3
Lohtaja	5,2	4,7	Kiiminki	4,8	5,3
Koko piiri	6,0	5,6	Koko piiri	5,5	5,3

Jollemme ota lukuun Kiimingin neljänneskuntaa, joka näyttää olevan aivan yksinäisenä poikkeuksena, ovat hopeaveroluettelon keskimäärät säännöllisesti korkeammat kuin maakirjan mukaan saadut. Ero ei tosin ole suuri, tehden Kaarlebyyn piirin yleisessä keskimäärässä 0,4 ja Iin piirin ainoastaan 0,2, mutta riittää kumminkin osoittamaan, että hopeaveroluettelon ilmoittama lehmäluku on toiseen kysymyksessä olevaan lähteeseen verrattuna tarkempi. Eroa-

vaisuus on kysymyksessä olevien lähteiden välillä kuitenkin niin vähäinen, ettei sillä niiden luotettavuisuuden arvostelulle ole suinkaan epäedullista vaikutusta. Päinvastoin osoittaa se, että molempien lähteiden tiedonannoille on ollut oma arvaus pohjana ja voi sen pikemmin lukea yhtäpitoisuudeksi, kuin eroavaisuudeksi puheena olevien lähteiden totuudenmukaisuutta arvostellessa.

Se lisätodistus, minkä keskimäärien yhtäpitoisuus antaa väitteellemme, että maakirjan lehmäluku on katsottava tarkoittavan kaikkia täyskelpoisia eli täysikäisiä lehmiä, on myös varsin huomattava. Että hopeaveroluettelon lehmäluvulla näitä tarkoitettiin, ei kuten alempanakin näemme, ole epäiltävissä. Että maakirjan lehmäluku tähän katsoen on niin tarkasti yhtäpitoinen kuin yllä olevat numerot näyttävät, osoittaa siis, kuten ennen muiden syiden perustuksella olemme päättäneetkin, että tässäkin on asian laita ollut sama.

Tärkeän todistuksen käytettävänäämme olevan hopeaveroluettelon ilmoittaman lehmäluvun totuudenmukaisuudesta saamme myös, kun vertaamme sitä muista Suomen osista saataviin tietoihin samasta lähteestä. Sillä huomattava on, että esim. Satakunnan Huittisissa tulee hopeaveroluettelon mukaan huonekuntaluvun keskimääräksi ainoastaan 2,⁹, suurimmasta osasta Porvoon lääniä noin 2—3, Hämeestä noin 2—3 ja Savonlinnan läänistä vaan 1—2, joihin verrattuina tutkimusalueeltamme saatavat keskimäärät hopeaveroluettelon mukaan, nimittäin Kaarlebyyn piiristä 6,⁰ ja Iin piiristä 5,⁵ osoittautuvat tavattoman paljon edullisemmiksi ¹⁾. Ko-

¹⁾ Vrt. E. G. Palmén, Muinaisen Huittisten taloudellisista oloista j. n. e., siv. 86, Anders Allardt, Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden j. n. e., siv. 137, K. J. Jalkanen, Pohjois-Hämeen erämaat, asutus ja olot j. n. e., siv. 136 ja Hannes Gebhard, Savonlinnan läänin oloista j. n. e., siv. 98.

vinkaan paljon suurempaa keskimääräistä varallisuutta kuin puheena olevat numerot osoittavat, emme minkään todennäköisyyden perustuksella voi mainittuna aikana näillä alueilla olettaa. Näistä syistä voimmekin päättää, että se lehmäluku, minkä käytettävänäämme oleva hopeaveroluettelo tutkimusalueeltamme ilmoittaa, on todennäköisesti todellisuuden perustuksella ilmoitettu.

Mutta me voimme toiseltakin kannalta valaista käsiteltävänämme olevaa kysymystä, nimittäin tarkastamalla niitä suhteita, mitkä hopeaveroluettelon antamien tietojen mukaan olivat vallitsevina koko sarvikarjassa, lehmien, nuoren karjan ja härkien välillä. Hopeaveroluettelon antamat tiedot tässä suhteessa näkyvät seuraavasta taulusta:

Taulu XIII.

Absolutinen sarvikarjaluku hopeaveroluettelon mukaan v. 1571.

<i>Kaarlebyyn piiri.</i>						<i>Iin piiri.</i>				
	Kirkko	Pooras	Ruotsala	Lohtaja	Yhteensä	Simonieni	Ii	Kello	Kiiminki	Yhteensä
Härkiä	53	12	61	73	199	2	23	24	—	49
Lehmiä	643	844	695	598	2,780	231	395	320	116	1,062
Mulleja ja hiehoja	4 v:n	1	—	1	2	13	39	21	—	73
	3 v:n	42	54	72	9	177	35	74	34	154
	2 v:n	38	58	6	3	105	34	54	43	161
	1 v:n	47	41	13	—	101	34	45	21	114
Yhteensä	824	1,009	847	684	3,364	349	630	463	171	1,613

Tarkastaaksemme ainoastaan molempien piirien yleissummaa, näemme, että Kaarlebyyn piirissä löytyy härkiä 199 eli 5,9 % piirin koko sarvikarjamäärästä 3,364. Lehmiä taas 2,780 eli 82,7 % ja mulleja ja hiehoja eli nuorta karjaa

yhteensä 385 eli 11,4 % Iin piirissä ovat vastaavat numerot pienempiä ja suhteetkin toiset. Härkien luku 49 tekee vaan 3,0 % yhteisestä sarvikarjamäärästä 1613, lehmien luku 1,062 tekee 65,8 % ja mullien ja hiehojen eli nuoren karjan yhteinen lukumäärä 502 taas 31,2 % yhteisestä määrästä.

Saaduissa suhdeluvuissa herättää erittäinkin huomiotamme se erilaisuus, mikä niiden mukaan kysymyksessä olevissa piireissä vallitsee näiden eri sarvikarjaryhmien välillä. Härkien suhdeluvut 5,9 % ja 3,0 % eivät niin paljon herätä huomiota kuin muut, sillä on huomattava, että niiden lukumäärä aina osittain riippui hevosten lukumäärästä ja oli luonnollisista syistä, samoin kuin nykyäänkin, eri seuduilla hyvin vaihteleva, jonka lisäksi tulee, ettei Iin piirin Kiimin-
gin neljänneskunnassa ole härkiä syystä tai toisesta lainkaan merkitty. Suurempaa huomiota herättää sitä vastoin lehmien ja nuoren karjan suhdeluvut, joissa luonnollisista syistä odotaisi suurempaa pysyväisyyttä. Että Iin piirin antamat tiedot ovat luonnollisempia, vahvistaa sekin, että ne hyvin sopivat yhteen niiden suhteiden kanssa, mitä meillä myöhemmiltä ajoilta on samoista seikoista ¹⁾. Jos taas yksityiskohtaisemmin tarkastamme Kaarlebyyn piirin nuoren karjan lukumäärää, näemme että siinä löytyy 4:n vuoden nautoja ainoastaan 2, samoin kuin nuorempienkin nautojen lukumäärä on suhteellisesti hyvin vähäinen. Tämän suhteen emme voi tulla muuhun päätökseen kuin että veronkantajat nuoren karjan

---

¹⁾ Kuten alempana tulemme näkemään, muodosti nuori karja 1600-luvun alkupuolella alueen karjaveroluetteloiden mukaan noin 20—30 %, tarkemmin noin 24—29 %, silloisesta sarvikarjamäärästä. Vielä suurempi prosenttimäärä nuoren karjan eduksi on saatavana esim. Satakunnasta, jossa se 1500-luvun keskipaikoilla muodosti noin 30—40 % silloisesta sarvikarjamäärästä. Vrt. E. G. Palmén, Muinaisen Huitisten taloudellisista oloista j. n. e., siv. 79.

merkitsemisessä ovat Kaarlebyyn piirissä menetelleet hyvin laimeasti. Tosin edellä lehmälukua tarkastaessamme päätimme, että se on verotettu ja merkitty mahdollisimman tarkasti, joten siis osittain tuntuu nurinpäiseltä olettaa, että veronkannossa tehtiin helpoituksia nuoren karjan suhteen, josta suoritettava veromäärä oli paljon pienempi. Mutta toiselta puolen on mahdotonta ajatella, että nuoren karjan vähyys olisi syntynyt siitä, että veronkantajat olisivat tätä muutoinkin jo kyllin raskasta veroa vielä korottaneet ja kantaneet osasta nuoria nautojakin täysikäisten veron, sillä epäilemättä veronmaksajat puolestaan pitävät huolta siitä, ettei veromääräyksistä ainakaan tähän suuntaan poikettu.

Jos nykyajan olojen perustuksella, noudattamalla sitä edellä huomautettua periaatetta, että 3:n ja 4:n vuoden naudat ovat luettavat täysikasvuisten joukkoon, muodostaisimme kysymyksessä olevat numerot sen mukaan, saisimme esim. Iin piirissä lehmien lukumääräksi 1,289, joka tekisi 79,9 % koko sarvikarjamäärästä ja nuoren karjan lukumääräksi ainoastaan 275 eli 17,1 % yhteisestä määrästä. Mutta silloin suhteet lähenisivät samaa tilaa, mikä on huomattavana Kaarlebyyn piirin numeroissa ja kadottaisivat sen luonnollisuuden, mihin edellä viittasimme. Kaarlebyyn piirissä tuottaisi taas muutos lehmien lukumääräksi 2,959 eli 88,0 % koko sarvikarjaluvusta, jolloin nuoren karjan lukumääräksi jäisi ainoastaan 206 eli 6,1 % yhteisestä lukumäärästä. Mutta ne suhteet, jotka silloin saisimme eri sarvikarjaryhmien välille, olisivat epäilemättä myös aivan luonnottomat, sillä emme voi olettaa nuoren karjan muodostavan ainoastaan 6,1 % koko sarvikarjaluvusta. Se seikka, että osan kysymyksessä olevista 3:n ja 4:n vuoden naudoista voisi myös lukea täysikasvuisten härkien ryhmään, ei tätä luonnottomuutta nuoren karjan lukumäärässä millään tavoin muuta eikä muutoinkaan — koska

muutos voitaisiin panna toimeen ainoastaan pitämällä silmällä suhteita härkien ja lehmien lukumäärässä — katsoen härkien pieneen lukumäärään sanottavia muutoksia muissakaan kysymyksessä olevissa suhdeluvuissa tekisi.

Näin ollen, koska tutkimusalueeltamme saatavana olevan hopeaveroluettelon lehmäluku muihin samanaikuisiin lähteisiin ja Suomen muista osista samasta lähteestä saataviin tietoihin nähden on verrattain korkea ja koska 3:n ja 4:n vuoden nautojen siirtäminen täysikäisten luokkaan veisi meidät kokonaan luonnottomiin tuloksiin ja muullainenkin numeroiden tasottaminen mielivaltaisuuksiin, täytyy meidän pitää, että mainitusta luettelosta saatava sarvikarjan lukumäärä erilaisine ryhmineen semmoisenaan parhaiten vastaa sitä lukumäärää ja niitä erilaisia suhteita, jotka tutkimusalueellamme kysymyksessä olevana aikana olivat vallitsevina. Merkille on ainoastaan pantava, että nuori karja on semmoisenaan arvosteltava ikäluokkia katsomatta, koska on vaikea päättää, kuinka tarkkoja määräysten noudattamisessa tässä suhteessa on oltu ja että Kaarlebyyn piiriin nuoren karjan lukumäärä on pidettävä suhteellisesti pienenä, johon tuen siitä, että veronkantajat sitä verotettaessa ovat nähtävästi menettelleet laimeasti.

Tämä tuloksemme täysikäisten ja nuoren sarvikarjan suhteesta toisiinsa lähteemme ilmoittamissa tiedoissa osoittaa siis, ettemme aina nykyajan oloihin nojaten voi 3:n ja 4:n vuoden nautoja täysikäisiksi lukea ¹⁾. Olisivatko siis käsiteltävänämmä olevien aikojen olot tässä suhteessa olleet toisellaiset

---

¹⁾ Toisin on laita esim. Huittisissa, jossa numerot selvään osoittavat, että 3:n ja 4:n vuoden nautoihin sisältyy ainakin osa täysikäisiä nautoja. Vrt. E. G. Palmén, Muinaisen Huittisten taloudellisista oloista j. n. e., siv. 76.

kuin nykyään, on kysymys, jota emme puhtaasti historiallis-tilastolliselta kannalta voine, emmekä yritäkään ratkaista, mutta edellisen tuloksemme valaisemiseksi voimme kumminkin paria näkökohtaa huomauttaa. Forssell on tutkiessaan 1500-luvun tilikirjojen perustuksella nautaeläinten painoja tullut siihen päätökseen, että silloinen lypsylehmä Kustaa Vaasan latakartanoissa oli sen kokoinen, minkä nykyään katsoisimme kohtuulliseksi vuoden vanhalle vasikalle hyvää herraskartanorotua ja että nautakarja, samoin kuin muukin, yleensä oli pienikasvuista, huonosti ruokittua ja huonoa tuotantoon katsoen ¹⁾. Sen lisäksi on huomattava, että tilikirjoissa 1500-luvulta tapaa usein myös 5:n, vieläpä 6:nkin vuotisia nautoja, jotka ovat luetut nuoren karjan lukuun ja että koska veromääräyksissä ja tilikirjoissa tehdään tarkka ero 1—4 vuotisten nautojen ja täysikäisen karjan välillä, se juuri osoittaa, ettei näitä ikäluokkia vielä voitu täyskelpoisiksi lukea. Näihinkin seikkoihin katsoen ei näytä mahdollomalta, että olot tässä suhteessa käsiteltävänämme olevina aikoina olisivat olleet toisellaiset kuin nykyään, johon myös viittaa se tulos, mihin ylempänä tilastolliselta kannalta katsoen tulimme.

Ne sarvikarjaa koskevat veromääräykset, joita edellä olemme käsitelleet, ovat hopeaverosäädöksissä mutkikkaammat ja etenkin väärinkäyttöksiin ja epäluotettaviin tiedonantoihin johtavat. Muusta karjasta ovat ne sitävästoin yksinkertaisemmat ja väärinkäytökset helpommat korjata. Joskin hevosista ja tammoista vero maksettiin kulloinkin niiden arvauksen mukaan ja silloin suoritettiin eri tavalla hyvistä ja huonoista, vanhoista ja nuorista hevosista, niin koskivat

---

¹⁾ Vrt. Hans Forssell, *Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet j. n. e.,* siv. 110 ja seur.

väärinkäytökset enemmän suoritettua verosummaa kuin itse hevosten yhteistä lukumäärää. Lampaista ja sioista oli suoritettava veromäärä aina sama ja niin pieni, että niiden suhteen on vähemmän väärinkäytöksiä edellytettävä. Pukit ja vuohet saamme taas tutkimusalueeseemme nähden jättää kokonaan huomioonottamatta, koska niitä ei täällä löytynyt.

Saatuamme selville ne veromääräykset, joiden mukaan kysymyksessä olevaa veroa on tutkimusalueeltamme kannettu, ja millä tavoin ne ovat vaikuttaneet käytettävänäme olevien numerotietojen syntymiseen ja niiden luotettavuuteen, voimme siirtyä lähemmin tarkastamaan sitä varallisuutta, mitä ne näissä alueissa koko karjaan nähden ilmoittavat.

Kuinka paljon karjaa kysymyksessä olevissa piireissä ja niiden eri neljänneskunnissa puheena olevan lähteen mukaan oli, näkyy seuraavasta:

Taulu XIV.

Absoluutinen karjaluku hopeaveroluettelon mukaan

v. 1571.

	<i>Kaarlebyyn piiri.</i>					<i>Iin piiri.</i>				
	Kirkko.	Poorus.	Ruotsala.	Lohtaja.	Koko piiri.	Simoniemi.	Ii.	Kello.	Kiiminki.	Koko piiri.
Hevosia	95	137	104	84	420	35	50	45	20	150
Härkiä	53	12	61	73	199	2	23	24	—	49
Lehmiä	643	844	695	598	2,780	231	395	320	116	1,062
Nuorta karjaa . . .	128	153	90	13	384	116	212	119	55	502
Lampaita	544	822	510	509	2,385	161	180	235	56	632
Sikoja	63	82	27	7	179	1	15	8	—	24

Numerot molemmissa piireissä ja niiden eri neljänneskunnissa ovat keskenään hyvinkin erilaisia. Voidaksemme

arvostella niiden merkitystä silloiselle varallisuudentilalle on meidän verrattava kysymyksessä olevia karjamääriä niitä omistavaan huonekuntalukuun. Kun yllä olevaan tauluun sovitamme ne numerot, jotka ennen saman hopeaveroluettelon mukaan olemme saaneet silloiselle huonekuntaluvulle (vrt. Taulu XI), muodostuvat keskimäärät kutakin huonekuntaa kohti seuraaviksi:

Taulu XV.

Keskimääräinen karjaluku huonekuntaa kohti hopeaveroluettelon mukaan v. 1571.

	Kaarlebyyn piiri.					Lin piiri.				
	Kirkko.	Pöors.	Ruotsala.	Lohitaja.	Koko piiri.	Simonieni.	Ji.	Kello.	Kliminki.	Koko piiri.
Hevosia	0,9	1,2	0,9	0,7	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Härkiä	0,5	0,1	0,5	0,6	0,4	0,04	0,3	0,4	—	0,3
Lehmiä	5,8	7,3	5,8	5,2	6,0	5,1	6,0	5,5	4,8	5,5
Nuorta karjaa . .	1,2	1,3	0,8	0,1	0,8	2,6	3,2	2,1	2,3	2,6
Lampaista	4,9	7,1	4,3	4,4	5,1	3,1	2,7	4,1	2,3	3,3
Sikoja	0,6	0,7	0,2	0,1	0,4	0,02	0,2	0,1	—	0,1

Verrataksemme molempien piirialueiden yleisiä keskimääriä näemme, että hevosia ja härkiä löytyi molemmissa piireissä suunnilleen yhtä paljon. Ainoastaan yhtä kymmenettä osaa on Kaarlebyyn piiri näissä suhteissa rikkaampi. Lehmien lukumäärässä oli sitävastoin, kuten edellä on huomautettu, ero suurempi, tehden Kaarlebyyn eduksi viisi kymmenettä osaa. Nuoren karjan lukumäärässä on suhde taas päinvastainen, sillä Lin piirin keskimääräksi tulee 2,6, mutta Kaarlebyyn piirin ainoastaan 0,8, joka selvästi osoittaa, että Kaarlebyyn piirin nuoren karjan lukumäärä on, kuten edellä

huomautettiin, liian vähäinen, seikka, jota vahvistavat myös-kin tiedonannot seuraavalta vuosisadalta, josta alempana enemmän. Lampaitten ja sikojen lukumäärästä, joista edellisten keskimääräksi Kaarlebyyn piirissä tulee 5,1 ja jälkimäisten 0,4, kun vastaavat keskimäärät Iin piirissä ovat ainoastaan 3,3 ja 0,1, tekisi mieli väittää, että Iin piirin numerot tässä suhteessa ovat vaillinaisia, mutta mitään perustetta ei meillä sellaiselle otaksumiselle ole. Päinvastoin saamme vielä alempana nähdä, että sama suhde myöhempiinkin aikoihin nähdessä näiden piirien välillä olemassa.

Mitä taas tulee eri neljänneskuntien välisiin suhteisiin puheena olevissa piireissä, niin on huomattava, että suurin varallisuus näkyy Kaarlebyyn piirissä olleen Pooraksen neljänneskunnassa, jonka jälkeen tulee Kirkon neljänneskunta ja viimeisinä Ruotsala ja Lohtaja. Iin piirissä on suurin varallisuus Iin neljänneskunnassa ja sen jälkeen Kellossa ja Simoniemessä, pienin varallisuus Kiimingissä. Eri eläinlajeissa vaihtelevat eroavaisuudet eri tavalla, ollen kuitenkin vähemmän huomattavia hevosten ja härkien lukumäärässä.

Selvemmin voimme arvostella koko kysymyksessä olevan karjaluvun merkitystä silloiselle varallisuudentilalle eri alueilla, jos otamme perustukseksi nautayksikön ja mää-
räämme sen mukaan muiden kotieläinten arvon s. o. tarkas-
tamme yllä olevaa karjalukua n. s. reduceeratuissa nauta-
yksiköissä. Ne perusteet, joiden mukaan Suomen virallinen
tilasto, samoin kuin useiden muidenkin maiden, laskee nauta-
yksiköissä kotieläinten arvon, ovat seuraavat:

Täysikasvuinen hevonen vastaa 2 nautayksikköä;

Nuori hevonen tai varsa   „ $\frac{1}{2}$ „

Sonni, härkä tai lehmä   „   1   „

Mulli, hieho tai vasikka   „ $\frac{1}{2}$ „

Lammas	vastaa	$\frac{1}{8}$	nautayksikköä;
Vuohi	”	$\frac{1}{12}$	”
Sika	”	$\frac{1}{3}$	” ¹⁾

Kuinka suureksi kysymyksessä oleva karjaluku yllä-olevien perusteiden mukaan nautayksiköiksi muutettuna eri alueissa muodostuu, näemme seuraavasta taulusta, johon myös olemme merkinneet, kuinka paljon näitä nautayksiköitä tulee kunkin huonekunnan osalle:

Taulu XVI.

Absolutinen ja keskimääräinen karjaluku nautayksiköissä hopeaveroluettelon mukaan 1571.

<i>Kaarlebyyn piiri.</i>			<i>Iin piiri.</i>		
Neljännes- kunta.	Absoluti- nen luku.	Keski- määrä.	Neljännes- kunta.	Absoluti- nen luku.	Keski- määrä.
Kirkko	1,039	9,4	Simoniemi	381	8,5
Pooras	1,337	11,5	Ii	651	9,9
Ruotsala	1,082	9,0	Kello	526	9,1
Lohtaja	911	7,9	Kiiminki	191	8,0
Koko piiri	4,369	9,4	Koko piiri	1.749	9,1

Samoin kuin edellä verratessamme eri eläinlajeja, näemme tässä selvästi, että Kaarlebyyn piirissä on suurin varallisuus Pooraksen ja Kirkon neljänneskunnissa ja niiden jälkeen Ruotsalan ja Lohtajan. Iin piirissä on taas Iin neljänneskunta etusijassa ja sen jälkeen Kello ja Simoniemi sekä viimeisenä Kiiminki.

¹⁾ Vrt. esim. Suomenmaan virallinen tilasto II, 6, siv. 46 ja K. E. F. Ignatius, Suomen maantiede I, Helsingissä 1880—1890, siv. 543 ja seur.

Ennen tarkastaessamme lehmälukua, samoin kuin koko käyttämässämme kategorijaossa, olemme olettaneet, että se yleensä kuvastaa koko karjaluvun silloista tilaa ja kehitystä. Jos nyt vertaamme nautayksikkökeskimääriä kysymyksessä olevista alueista niihin keskimääriin, mitkä ennen samoille alueille olemme saaneet lehmäluvusta (vrt. Taulu XII), niin näemme että molemmissa yleensä kuvastuu sama varallisuuden suhde. Molempien keskimäärien mukaan on Kaarlebyyn piiri varakkaampi, samoin kuin Pooraksen neljänneskunta Kaarlebyyn piirissä ja Iin neljänneskunta Iin piirissä neljänneskuntiin katsoen rikkain, joita muut taas molempien mukaan seuraavat samassa järjestyksessä. Ainoa poikkeus on lehmäluvun keskimäärissä Kirkon ja Ruotsalan neljänneskuntien välillä, joissa mainittujen keskimäärien mukaan on sama varallisuus, vaikka keskimäärät nautayksiköissä osoittavat, että edellinen oli hiukan rikkaampi. Eroitus on kumminkin ainoastaan 0,4, jonka lisäksi on huomattava, että kun kysymyksessä on niin pienet alueet kuin puheena olevat neljänneskunnat, vaaditaan numeroilta verrattain suurta tarkkuutta ollakseen yhtäpitoisia. Kaikissa tapauksissa ei mainittu poikkeus yksinään ollen voi sitä numeroissa ilmenevää yleistä ilmiötä kumota, että lehmäluku yleensä kuvastaa samoja varallisuussuhteita kuin koko karjalukuun nähden oli olemassa, seikka, johon alempana vielä olemme tilaisuudessa esittämään uusia todistuksia.

Että lehmäluku oli karjan tärkein osa, voi edellisen perustuksella numeroillakin todistaa. Jos nimittäin koko karjan nautayksikköarvosta laskemme siihen sisältyvän lehmäluvun nautayksikköarvon, saamme sille kysymyksessä olevilla eri alueilla seuraavat prosenttimäärät:

Taulu XVII.

Lehmäluku koko karjan nautayksikköarvoon verrattuna
hopeaveroluettelon mukaan v. 1571.

<i>Kaarlebyyn piiri.</i>		<i>Iin piiri.</i>	
Neljänneskunta.	%	Neljänneskunta.	%
Kirkko	61,9	Simoniemi	60,6
Pooras	63,1	Ii	60,7
Ruotsala	64,2	Kello	60,8
Lohtaja	65,6	Kiiminki	60,7
Koko piiri	63,6	Koko piiri	60,7

Numeroista käy selville, että lehmäluku muodosti yli 60 % koko karjan nautayksikköarvosta, seikka, joka selittääkin sen merkityksen koko karjaluvun kehityksen ilmaisijana.

Saatuamme selville, mikä yleinen varallisuudentila kysymyksessä olevan hopeaveroluettelon mukaan karjaan nähden oli olemassa, on meidän tarkastettava, miten asian laita saman luettelon mukaan oli eri varallisuusluokissa. Miten karjaluku kysymyksessä olevissa piireissä eri kategorioihin jakaantui, näemme seuraavasta:

Taulu XVIII.

Kategoriain absolutinen karjaluku hopeaveroluettelon
mukaan v. 1571.

	<i>Kaarlebyyn piiri.</i>					<i>Iin piiri.</i>				
	I	II	III	IV	Xhteensä.	I	II	III	IV	Xhteensä.
Hevosia . . .	68	156	173	23	420	17	48	78	7	150
Härkiä . . .	35	73	85	6	199	9	15	21	4	49
Lehmiä . . .	494	1,111	1,079	96	2,780	139	394	485	44	1,062
Nuorta karjaa	78	165	121	20	384	67	202	222	11	502
Lampaita . .	465	943	878	99	2,385	59	233	313	26 ¹⁾	632
Sikoja . . .	56	76	46	1	179	9	11	4	—	24
Nautayksikköjä	781	1,722	1,696	170	4,369	226	639	813	71	1,749

¹⁾ V: 1.

Yleensä voimme saaduista numeroista tehdä sen huomion, että eri eläinlajien määrät eri kategorioissa muodostuvat toisiinsa katsoen samaan tapaan kuin lehmäluku, joka on jaoituksen perusteena. Tehdäksemme lähempiä vertauksia on meidän tarkastettava yllä olevien numeroiden suhdetta huonekuntalukuun vastaavissa kategorioissa. Minkälaiseksi tämä eri kategorioissa kysymyksessä olevissa piireissä ja niiden eri neljänneskunnissa muodostui, näemme seuraavasta:

Taulu XIX a.

Kategoriain huonekuntaluku hopeaveroluettelon
mukaan v. 1571.

	<i>Kaarlebyyn piiri.</i>					<i>Iin piiri.</i>				
	Kirkko.	Pööras.	Ruotsala.	Lohaja.	Koko piiri.	Simonemi.	Ii.	Kello.	Kiiminki.	Koko piiri.
I kateg.	3	21	6	5	35	2	6	3	—	11
II „	38	37	36	24	135	9	19	14	7	49
III „	59	49	62	68	238	26	33	34	13	106
IV „	9	9	16	18	52	8	7	7	4	26
V „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
VI „	2	—	—	1	3	—	—	—	—	—
Yhteensä	111	116	120	116	463	45	66	58	24	193

Millaiseksi eri kategoriain huonekuntaluku prosenteissa alueiden yhteisestä huonekuntaluvusta määrättynä muodostuu, näemme seuraavasta:

Taulu XIX b.

Kategoriain huonekuntaluku hopeaveroluettelon mukaan
v. 1571 prosentteissa määrättyinä.

	Kaarlebyyn piiri.					Iin piiri.				
	Kirkko.	Pöörä.	Ruotsala.	Lohdaja.	Koko piiri.	Simoniemi.	Il.	Kello.	Kiiminki.	Koko piiri.
I kateg.	2,7	18,1	5,0	4,3	7,6	4,4	9,1	5,2	—	5,7
II „	34,2	31,9	30,0	20,7	29,1	20,0	28,8	24,1	29,2	25,4
III „	53,2	42,2	51,7	58,6	51,4	57,8	50,0	58,6	54,2	54,9
IV „	8,1	7,8	13,3	15,5	11,2	17,8	10,6	12,1	16,6	13,5
V „	—	—	—	—	—	—	1,5	—	—	0,5
VI „	1,8	—	—	0,9	0,7	—	—	—	—	—
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Jos tarkastamme ainoastaan molempien piirien yleisiä prosenttimääriä ja tasoitamme ne täysiksi kymmenlukuiksi, lukien vähälukuiset V:teen ja VI:teen kategoriaan kuuluvat IV:n kanssa yhteen ryhmään, näemme, että molemmissa piireissä oli rikkaita noin 10 %, varakkaita noin 30 %, keskivarallisia noin 50 % ja köyhälistöä noin 10 %. Eri neljänneskuntiin katsoen kuvastuu kategoriajaossakin se ero eri neljänneskuntien välillä, mikä niiden yleisessä varallisuudessa muutoin oli olemassa.

Se suhde, mikä karjaluvun ja huonekuntaluvun välillä eri kategorioissa vallitsi, näkyy seuraavasta taulusta, joka osoittaa, kuinka kysymyksessä oleva karjaluku jakaantui kunkin huonekunnan osalle:

Taulu XX.

Kategoriain keskimääräinen karjaluku hopeaveroluettelon mukaan v. 1571.

	<i>Kaarlebyyn piiri.</i>					<i>Iin piiri.</i>				
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . .	1,9	1,2	0,7	0,4	0,9	1,5	1,0	0,7	0,3	0,8
Härkiä . .	1,0	0,5	0,4	0,1	0,4	0,8	0,3	0,2	0,2	0,3
Lehmiä . .	14,1	8,2	4,5	1,8	6,0	12,6	8,0	4,6	1,7	5,3
Nuorta karjaa	2,2	1,2	0,5	0,4	0,8	6,1	4,1	2,1	0,4	2,6
Lampaita . .	13,3	7,0	3,7	1,9	5,1	5,4	4,8	3,0	1,0	3,3
Sikoja . . .	1,6	0,6	0,2	—	0,4	0,8	0,2	0,04	—	0,1
Nautayksikköjä	22,3	12,8	7,1	3,3	9,4	20,5	13,0	7,7	2,7	9,1

Eri eläinlajeihin nähden näemme, että rikkaimmilla eli ensimmäiseen ja toiseen kategoriaan kuuluvilla tulee hevosia noin 1—2 huonekuntaa kohti, keskivarallisilla ei oikein yhtä ja köyhälistöllä oli hevosia tuskin joka toisella huonekunnalla. Härkiä taas oli ainoastaan rikkailla ja niilläkin tavallisesti yksi, köyhemmillä vaan hyvin harvoilla. Lehmien keskimäärät riippuvat tietysti kategoriajaosta. Nuoren karjan jo ennen huomautetusta lukumäärän pienuudesta Kaarlebyyn piirissä seuraa, että siinä keskimäärät eri kategorioissakin ovat hyvin vähäiset, joka selviää, jos vertaamme niitä vastaaviin keskimääriin Iin piirissä. Lam-
paista näemme, että niiden suhteen on huomattava eroitus molempien piirien välillä, joka varsinkin tulee esiin ylempien kategoriain, ensimmäisen ja toisen, keskimäärissä, sillä Kaarlebyyn piirissä ovat näiden kategoriain keskimäärät 13,3 ja 7,0 ja Iin piirissä 5,4 ja 4,8. Alempienkin kategoriain, kolmannen ja neljännen, keskimäärissä on tämä eroitus myös huomattava.

Kaarlebyyn piirissä ovat keskimäärät 3,7 ja 1,9 ja Iin piirissä 3,0 ja 1,0. Sikoja taas näkyy olleen tavallisesti ainoastaan rikkaimmilla, köyhemmillä hyvin harvoilla.

Yksi seikka on meidän yllä olevissa numeroissa erittäin merkille pantava. Näemme nimittäin, että samallinen asteittainen vähentyminen kuin lehmäluvussa on huomattavana koko karjassa, niin hyvin nautayksiköissä kuin yksityiskohtaisesti eri eläinlajeissa. Tosin tämä ei aina, varsinkaan niissä lajimäärissä, jotka ovat vähemmin edustettuina, tule yhtä selvästi näkyviin, mutta kumminkin kaikissa niin, että voimme huomata numerojen pyrkivän mukaantumaan samaan suuntaan lehmälukua osoittavien keskimäärien kanssa, ilmiö, joka lähteemme luotettavuudelle ja käyttämämme kategorijaon pätevyydelle on tärkeänä todistuksena.

Mutta me voimme vielä yksityiskohtaisemmin tarkastaa lähteemme ilmoittaman varallisuuden jakautumista eri varallisuusluokkiin, nimittäin seuraamalla varallisuudentilaa neljänneskunnittain. Kuinka suuri absolutinen karjamäärä tuli kuhunkin kategoriaan kysymyksessä olevissa neljänneskunnissa kuulumaan ja kuinka suureksi kategoriain keskimäärät näissä eri neljänneskunnissa muodostuivat, näemme seuraavista tauluista:

Taulu XXI.

Kategoriain absolutinen karjaluku Kaarlebyyn piirin
neljänneskunnissa hopeaveroluettelon mukaan
v. 1571.

	<i>Kirkon neljännes.</i>					<i>Pooraksen neljännes.</i>				
	I	II	III	IV	Yhteensä.	I	II	III	IV	Yhteensä.
Hevosia . . .	8	44	40	3	95	41	48	44	4	137
Härkiä . . .	10	21	21	1	53	4	6	1	1	12
Lehmiä . . .	50	305	271	17	643	295	322	210	17	844
Nuorta karjaa.	8	58	54	8	128	54	66	33	—	153
Lampaita . .	46	288	195	15	544	291	287	224	20	822
Sikoja . . .	8	32	22	1	63	37	30	15	—	82
Nautayksikköjä	88	490	431	30	1,039	457	503	349	28	1,337

	<i>Ruotsalan neljännes.</i>					<i>Lohtajan neljännes.</i>				
	I	II	III	IV	Yhteensä.	I	II	III	IV	Yhteensä.
Hevosia . . .	9	40	49	6	104	10	24	40	10	84
Härkiä . . .	9	26	24	2	61	12	20	39	2	73
Lehmiä . . .	86	295	285	29	695	63	189	313	33	598
Nuorta karjaa.	12	40	31	8	91	4	2	3	4	13
Lampaita . .	70	219	197	24	510	58	149	262	40	509
Sikoja . . .	4	14	9	—	27	7	—	—	—	7
Nautayksikköjä	129	453	450	50	1,082	107	276	466	62	911

Taulu XXII.

Kategoriain absolutinen karjaluku Iin piirin neljännes-
kunnissa hopeaveroluettelon mukaan
v. 1571.

*Simoniemen neljännes.**Iin neljännes.*

	I	II	III	IV	Yhteensä.	I	II	III	IV	Yhteensä.
Hevosia . . .	3	9	20	3	35	11	18	19	2	50
Härkiä . . .	—	1	1	—	2	7	4	9	3	23
Lehmiä . . .	27	73	119	12	231	78	153	151	13	395
Nuorta karjaa	10	44	58	4	116	44	74	91	3	212
Lampaista . .	12	47	95	7	161	35	67	72	5 ¹⁾	180
Sikoja . . .	—	—	1	—	1	7	5	3	—	15
Nautayksikköjä	39	120	201	21	381	136	240	253	22	651

*Kellon neljännes.**Kiimingin neljännes.*

	I	II	III	IV	Yhteensä.	I	II	III	IV	Yhteensä.
Hevosia . . .	3	13	29	—	45	—	8	10	2	20
Härkiä . . .	2	10	11	1	24	—	—	—	—	—
Lehmiä . . .	34	114	160	12	320	—	54	55	7	116
Nuorta karjaa.	13	51	51	4	119	—	33	22	—	55
Lampaista . .	12	92	118	13	235	—	27	28	1	56
Sikoja . . .	2	6	—	—	8	—	—	—	—	—
Nautayksikköjä	51	189	269	17	526	—	90	90	11	191

¹⁾ V: 1.

Taulu XXIII.

Kategoriain keskimääräinen karjaluku Kaarlebyyn piirin neljänneskunnissa hopeaveroluettelon mukaan

v. 1571.

<i>Kirkon neljännes.</i>						<i>Pooraksen neljännes.</i>					
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.		I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	2,7	1,2	0,7	0,3	0,9		2,0	1,3	0,9	0,4	1,2
Härkiä . . .	3,3	0,6	0,4	0,1	0,5		0,2	0,2	—	—	0,1
Lehmiä . . .	16,7	8,0	4,6	1,9	5,8		14,0	8,7	4,3	1,9	7,3
Nuorta karjaa.	2,7	1,5	0,9	0,9	1,2		2,6	1,3	0,7	—	1,3
Lampaita . .	15,3	7,6	3,3	1,7	4,9		13,9	7,8	4,6	2,2	7,1
Sikoja . . .	2,7	0,3	0,4	0,1	0,6		1,3	0,3	0,3	—	0,7
Nautayksiköjä	29,3	12,9	7,3	3,3	9,4		21,3	13,6	7,1	3,1	11,5

<i>Ruotsalan neljännes.</i>						<i>Lohtajan neljännes.</i>					
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.		I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	1,5	1,1	0,8	0,4	0,9		2,0	1,0	0,6	0,6	0,7
Härkiä . . .	1,5	0,7	0,4	0,1	0,5		2,4	0,8	0,6	0,1	0,6
Lehmiä . . .	14,3	8,3	4,6	1,8	5,8		12,6	7,9	4,6	1,8	5,2
Nuorta karjaa.	2,0	1,1	0,5	0,5	0,8		0,8	0,1	0,04	0,2	0,1
Lampaita . .	11,7	6,1	3,2	1,5	4,3		11,6	6,2	3,9	2,2	4,4
Sikoja . . .	0,7	0,4	0,1	—	0,2		1,4	—	—	—	0,1
Nautayksiköjä	21,5	12,6	7,3	3,1	9,0		21,4	11,5	6,8	3,4	7,9

Taulu XXIV.

Kategoriain keskimääräinen karjaluku Iin piirin neljänneskunnissa hopeaveroluettelon mukaan

v. 1571.

*Simoniemen neljännes.**Iin neljännes.*

	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	1,5	1,0	0,8	0,4	0,8	1,8	0,9	0,6	0,3	0,8
Härkiä . . .	—	0,1	0,04	—	0,04	1,2	0,2	0,3	0,4	0,3
Lehmiä . . .	13,5	8,1	4,6	1,5	5,1	13,0	8,1	4,6	1,9	6,0
Nuorta karjaa .	5,0	4,9	2,2	0,5	2,6	7,3	3,9	2,8	0,4	3,2
Lampaita . . .	6,0	5,2	3,7	0,9	3,1	5,8	3,5	2,2	0,7	2,7
Sikoja	—	—	0,04	—	0,02	1,2	0,3	0,1	—	0,2
Nautayksikköjä	19,5	13,3	7,7	2,6	8,5	22,7	12,6	7,7	3,1	9,9

*Kellon neljännes.**Kiimingin neljännes.*

	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	1,0	0,9	0,9	—	0,8	—	1,1	0,8	0,5	0,8
Härkiä . . .	0,7	0,7	0,3	0,1	0,4	—	—	—	—	—
Lehmiä . . .	11,3	8,1	4,7	1,7	5,5	—	7,7	4,2	1,8	4,8
Nuorta karjaa .	4,3	3,6	1,5	0,6	2,1	—	4,7	1,7	—	2,3
Lampaita . . .	4,0	6,6	3,5	1,9	4,1	—	3,9	2,2	0,3	2,3
Sikoja	0,7	0,4	—	—	0,1	—	—	—	—	—
Nautayksikköjä	17,0	13,5	7,9	2,4	9,1	—	12,9	6,9	2,8	8,9

Seuratessamme edellä olevien numeroiden vaihtelua eri neljänneskunnissa, voimme niistä yleensä sanoa samaa, mitä ennen olemme lausuneet vastaavista numeroista koko piireihin nähden. Se ero yleisessä varallisuudessa, mikä eri piirien välillä vallitsi, voi tietysti numeroita yksityiskohdissa muuttaa, mutta ei itse pääasiaa muuta, että ne yleensä katsoen osoittautuvat olevansa säännöllisiä, mukautuen kulloinkin paikkakunnan varallisuuden ja samalla kategoriasuhteitten mukaan. Kun kysymyksessä on ainoastaan pienet neljänneskunnat, vaaditaan tietysti numeroilta suurta tarkkuutta, joten siis yksityiset poikkeuksetkin ovat helposti ymmärrettävissä.

Tarkastammepa siis hopeaveroluettelon antamia tietoja karjaluvusta millä tavoin tahansa, osoittautuvat ne, lukuunottamatta vaillinaisuuksia nuoren karjan merkitsemiseen nähden Kaarlebyyn piirissä ja härkien merkitsemiseen nähden Kiimingin neljänneskunnassa, olevansa säännöllisiä ja mukautuvia paikkakunnallisten olosuhteiden mukaan. Kun tällaista säännöllisyyttä ja yhtäpitoisuutta emme voi olettaa numeroissa, jotka ovat umpimähkään tehtyjä ilman vastaavaa todellisuutta, niin emme voi tulla muuhun päätökseen kuin että kysymyksessä olevat tiedonannot perustuvat totuudenmukaiseen arvaukseen ja siis todellakin kuvastavat niitä varallisuussuhteita, jotka kysymyksessä olevilla alueilla karjalukuun nähden olivat vallitsevina.

III. Maakirjan karjalukua koskevat tiedon-
annot 1500-luvun viime neljänneksellä
ja seuraavan vuosisadan alulla
vuoteen 1608.

Tarkastettuumme niitä tiedonantoja, mitä karjaluvusta 1500-luvun kolmannelta neljännekseltä on säilynyt maakirjassa ja hopeaveroluettelossa, voimme ryhtyä seuraamaan niitä tiedonantoja, mitä saman vuosisadan viime neljännekseltä ja seuraavan vuosisadan alulta on saatavana samassa maakirjassa. Tältäkin ajanjaksolta käytettävänä ovat tiedonannot koskevat myös ainoastaan lehmälukua, mutta katsoen sen edellä huomautettuun merkitykseen koko karjalukuun nähden, josta alempana vielä enemmän, voimme nytkin tälläkin ajanjaksolla sen kehityksessä yleisin piirtein seurata koko karjaluvun kehitystä.

Ensiksi tulee tarkastettavaksemme kysymyksessä olevan maakirjan ilmoittama absolutinen lehmäluku. Se näkyy eri piireissä ja koko alueella seuraavasta taulusta:

Taulu XXV a.

**Absolutinen lehmäluku 1500-luvun viime neljänneksellä
ja seuraavan vuosisadan alulla.**

	1583	1588	1593	1598	1603	1608 ¹⁾
Kaarlebyyn piiri .	1,533	2,152	1,914	3,261	976	2,852
Kalajoen „ .	1,543	1,707	1,673	2,866	678	1,813
Salon „ .	1,192	1,165	663	1,203	529	1,346
Limingan „ .	1,181	1,037	182	1,184	519	1,380
Iin „ .	379	435	279	395	247	649
Kemin „ .	421	383	392	387	207	443
Koko alue	6,249	6,879	5,103	9,296	3,156	8,483

¹⁾ Sen maakirjan alussa, josta kysymyksessä olevan vuoden tie-

Jo ensi silmäyksellä näemme, että meillä on tässä tekemistä numeroiden kanssa, jotka keskenään osoittavat paljon suurempaa vaihtelua kuin ennen käsittelemämme vastaavat numerot 1500-luvun kolmannelta neljännekseltä (vrt. Taulu Ia). Niinpä esim. Salon ja Limingan piirien ilmoitetut määrät vuodelta 1593 poikkeavat varsin suuresti sekä edellisten että seuraavien vuosien tiedonannoista ja samoin on numeroiden laita vuodelta 1603 koko alueella. Vaihtelujen jyrkkyys on tällä ajanjaksolla varsin silmiinpistävä.

Selvimmin näemme, kuinka yhtäpitoisia alueen eri osista saatavat tiedonannot eri vuosina toisiinsa nähden ovat, kun tarkastamme eri piirien tiedonantoja prosenttiluvuissa alueen yhteisestä lukumäärästä. Kuinka suureksi eri piirien lukumäärä kulloinkin alueen yhteisestä luvusta muodostui, näkyy seuraavasta:

---

donannot on otettu, on merkitty „Årligha Rentan aff Österbotnen i Norre Prosterijdh för år 1607“ ja samaan maakirjaan liittyvät tilit on tehty juhannuksesta v. 1606 juhannukseen v. 1607. Mutta jos vertaamme kysymyksessä olevasta maakirjasta saatavia tiedonantoja näihin, niin eivät ne pidä yhtä. Sitävastoin sopivat mainitun maakirjan tiedonannot tileihin, jotka on tehty juhannuksesta v. 1607 juhannukseen v. 1608. Tästä samoin kuin siitä, että viimemainittujen tilien autioluettelossa viitataan rinnakkain sekä maakirjan että Juhana Ottenpojan tarkastusluettelon tiedonantoihin, voimme päättää, että kysymyksessä oleva maakirja, samoin kuin tarkastusluettelokin, on vuodelta 1608. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,855, fol. 1, 4,854, fol. 5, 4,860, fol. 5 ja fol. 26.

Taulu XXV b.

Absolutinen lehmäluku 1500-luvun viime neljänneksellä
ja seuraavan vuosisadan alulla prosentteissa
määrättyinä eri piireissä.

	1583	1588	1593	1598	1603	1608
Kaarlebyyn piiri . . .	24,5	31,3	37,5	35,1	30,9	33,6
Kalajoen „ . . .	24,7	24,8	32,8	30,8	21,5	21,4
Salon „ . . .	19,1	16,9	13,0	13,0	16,8	15,8
Limingan „ . . .	18,9	15,1	3,6	12,7	16,4	16,3
Iin „ . . .	6,1	6,3	5,4	4,2	7,8	7,7
Kemin „ . . .	6,7	5,6	7,7	4,2	6,6	5,2
Koko alue	100	100	100	100	100	100

Kysymyksessä olevista prosenttimääristä käy selville, että lehmäluvussa on tähän aikaan tapahtunut muutoksia, jotka ovat hyvin eri tavalla vaikuttaneet eri aikoina ja eri piireissä. Limingan piirin prosenttimäärä esim. vaihtelee 1500-lukua koskevissa numeroissa 3,6—18,9. Seuraavan vuosisadan alulla on kehitys sitävastoin ollut tasaisempi, sillä eri piirien prosenttimäärät pitävät molempina kysymyksessä olevina vuosina yhtä. Huomattava on myös muutos eri piirien välisissä suhteissa. Sen sijaan, että Limingan piiri edellisellä ajanjaksolla yleensä oli toisella sijalla, on se nyt, lukuunottamatta vuoden 1593 tavattoman alhaista prosenttimäärää, siirtynyt neljänneksi.

Tarkastaaksemme numeroita toiselta kannalta asetamme ne taas määrättyyn suhteeseen alkuvuoden antamiin tietoihin, jolloin saamme seuraavan taulun:

Taulu XXV c

Absolutinen lehmäluku 1500-luvun viime neljänneksellä
ja seuraavan vuosisadan alulla reduseerattuna
suhteeseen 100.

	1583	1588	1593	1598	1603	1608
Kaarlebyyn piiri .	73	102	91	155	46	135
Kalajoen „ .	130	144	141	241	57	153
Salon „ .	115	113	64	116	51	130
Limingan „ .	84	74	13	84	37	98
Iin „ .	75	86	55	78	49	129
Kemin „ .	60	55	56	55	30	63
Koko alue	90	99	74	134	45	122

Koko aluetta koskevat suhdeluvut osoittavat, että lehmäluku on suurimmalla osalla 1500-luvun viime neljänneestä ollut alenemassa, kohoten ainoastaan sen viime vuosina, niin että v. 1598 tulee koko alueen suhdeluvuksi 134. Eri piireissä on kehitys kuitenkin ollut erilainen. Huomauttaaksemme vaan numeroissa esiintyviä yleisempiä ilmiöitä, näemme, että pohjoisemmissa piireissä, Kemissä, Iissä ja Limingassa, osoittavat suhdeluvut koko 1500-luvun viime neljänneksen kuluessa vähennystä, joka tietysti eri vuosina erilailla vaihteli, ollen alimmillaan Limingassa ja Iissä 1590-luvun alussa ja Kemissä pysyen 1580-luvun jälkipuoliskolla ja seuraavalla vuosikymmenellä jokseenkin samallaisena. Eteläisimmissä piireissä, Salossa, Kalajoella ja Kaarlebyyssä, osoittavat sitävastoin useimmat suhdeluvut enennystä, joka korkeimmilleen kohoaa kaikissa piireissä 1590-luvun lopussa. Edullisimmassa

asemassa on Kalajoki, jonka suhdeluvuksi v. 1598 tulee 241. Seuraavalta vuosisadalta saadut suhdeluvut osoittavat taas, että 1600-luvun ensi vuosina on alueen lehmäluvussa tapahtunut varsin huomattava vähennys, niin että koko alueen suhdeluvuksi v. 1603 tulee ainoastaan 45, vaihdellen eri piireissä 30—57. Saman vuosikymmenen lopulla on kehitys jo päinvastainen, niin että alueen suhdeluvuksi tulee 122, ollen suurin Kalajoen piirissä eli 153. Limingan ja Kemin piirissä sitävastoin on suhdeluku vieläkin alle sadan, edellisessä 98, jälkimmäisessä 63. Kun vertaamme kysymyksessä olevia suhdelukuja ennen saatuihin samallaisiin suhdelukuihin samoista piireistä (vrt. Taulu I c, siv. 43), näemme, että näissä kolmessa pohjoisimmassa piirissä, lukuunottamatta Iin ja Limingan piirin lukumäärää v. 1608, oli absoluuttinen lehmäluku koko 1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosisadan alulla alhaisempaa kuin se oli ollut yhtenäkkään vuonna 1500-luvun kolmannella neljänneksellä.

Arvostellaksemme tarkemmin kysymyksessä olevien tiedonantojen todenperäisyyttä ja niiden merkitystä silloiselle varallisuudentilalle, on meidän otettava huomioon myös silloisen väestön lukumäärä. Kun asetamme sitä taas edustamaan silloisen huonekuntaluvun ja laskemme sen niiden verotettavien mukaan, jotka maakirjaan ovat merkityt, pitäen silmällä niitä näkökohtia, joita tässä suhteessa jo ennen olemme esittäneet, niin saamme sitä eri piireissä ja koko alueella osoittamaan seuraavat numerot:

Taulu XXVI a.

Huonekuntaluku 1500-luvun viime neljänneksellä ja
seuraavan vuosisadan alulla

	1583	1588	1593	1598	1603	1608
Kaarlebyyn piiri . .	430	437	443	482	461	567
Kalajoen " . .	266	277	287	450	345	487
Salon " . .	250	257	260	224	301	357
Limingan " . .	362	383	388	284	298	551
Iin " . .	178	187	137	129	184	315
Kemin " . .	171	191	161	178	205	318
Koko alue	1,657	1,732	1,676	1,747	1,794	2,595

Kymmenysluettelojen merkityksestä maakirjan huonekuntaluvun merkitsemisen tarkastukselle olemme jo ennen huomauttaneet. Missä määrin puheena olevien luettelojen tiedonannot tässä suhteessa kysymyksessä olevalla ajanjaksoilla toisistaan eroavat, käy selville muutamista esimerkeistä. Niin saamme Kaarlebyyn piirin huonekuntaluvuksi v. 1583 kymmenysluettelon mukaan 452, mutta maakirjan mukaan 430. Limingan piiristä ovat vastaavat numerot 386 ja 362 ja Kemian piiristä 151 ja 171. Kysymyksessä olevien piirien yhteiseksi lukumääräksi tulee siis kymmenysluettelojen mukaan 989 ja maakirjan mukaan 963, joten edellisten luettelojen tiedonannot osoittautuvat noin 2,7 % suuremmiksi ¹⁾. Vuonna 1593 tulee Kaarlebyyn piirin huonekuntaluvuksi kymmenysluettelojen mukaan 458, maakirjan mukaan 443. Limingan piirin vastaavat numerot ovat 316 ja 354 ja Kemian 176 ja 161. Yhteiseksi lukumääräksi tulee 950 ja 958, joten siis maakirjan huonekuntaluku tässä tapauksessa tulee hiukan eli 0,1 % suuremmaksi ²⁾. Epäedullisempi viimeksi mainitulle

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,771.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,806. Ahmasjärven, Oulunniskan

lähteelle on vertailu v. 1603. Kaarlebyyn piirin huonekuntaluvuksi saamme silloin kymmenysluettelon mukaan 457, maakirjan mukaan 461. Mutta Limingan piiristä ovat vastaavat numerot 357 ja 298 ja Kemian piiristä 235 ja 205. Kysymyksessä olevien piirien yhteiset luvut ovat 1,049 ja 964, joten siis kymmenysluettelot ilmoittavat noin 8,8 % suuremman huonekuntaluvun¹⁾. Edellisellä ajanjaksolla oli korkein vastaava prosenttimäärä kymmenysluetteloiden eduksi 4,5, joten se siis puheena olevalla ajanjaksolla on kasvanut lähes kahdenkertaiseksi.

Tässä erossa sisältyi, kuten jo ennen on huomautettu, ainakin osa sitä tilatonta väestöä, joka ei tullut maakirjaan merkityksi. Siitä ei nyt paremmin kuin edelliselläkään ajanjaksolla löydy yhtenäisiä tietoja, mutta merkille voimme kuitenkin panna ne tiedot, mitä siitä säilyneiden huonekuntaluetteloiden perustuksella on saatavissa. Vuonna 1583 oli alueella näiden luetteloiden mukaan 49 huonekuntaa ja v. 1587 47. Vuonna 1593 on lukumäärä jo kasvanut 89 ja v. 1599 tekee se 154²⁾. Kun tätä korkeinta määrää vertaamme alueen esim. vuoden 1598 huonekuntalukuun 1747, näemme, että se tekee siitä noin 8,8 %. Edellisellä

ja Sangijärven kylät Limingan pitäjässä, yhteensä 34 huonekuntaa, jotka olivat venäläisten polttamia eivätkä kymmenysluettelossa sisälly, olemme verratessamme maakirjankin huonekuntaluvusta jättäneet pois.

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,832. Kysymyksessä olevan vuoden kymmenysluettelon huonekuntaluku on laskettu vuoden 1603 kymmenysluettelon mukaan, joka oikeastaan kuvastaa vuoden 1602 kantoa, syystä ettei seuraavalta vuodelta kymmenysluetteloa löydy. Kymmenysluettelon huonekuntamäärästä on Utajärven, Ahmasjärven ja Sangijärven kylät, yhteensä 20 huonekuntaa, jätetty verratessa pois, syystä ettei niitä ole maakirjassa tänä vuonna lainkaan merkitty.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,767, fol. 85, 4,780, fol. 86, 4,801, fol. 85, 4,814, fol. 121.

ajanjaksolla oli korkein prosenttimäärä 6,3. Samoin kuin edellisellä ajanjaksolla, on nytkin puheena oleviin luetteloihin merkitty ei ainoastaan leskiä ja muita vähäväkisiä, mutta myös ammattimiehiä, suutareita, räätäleitä j. n. e., jotka suorittavat ammattinsa harjoittamisesta erityisen ammatti-veron (garningsörer) ¹⁾.

Tämän mukaan sekä siihen tulokseen katsoen, mihin maakirjan ja kymmenysluetteloiden tiedonantojen vertailuista olemme tulleet, muodosti siis se väestön osa, joka ei tullut maakirjaan merkityksi ja joka oli pääasiallisesti juuri köyhää tilatonta väestöä, noin 10 % maakirjaan merkityistä verotetuista. Ainakin tällä määrällä olisi siis maakirjan huonekuntaluku korotettava vastatakseen silloista huonekuntalukua, joka korotus keskittyisi, kuten esitetyistä numeroista selviää, varsinkin ajanjakson loppupuoleen. Seuraavasta kuitenkin näemme, että kysymyksessä oleva korotusprosentti, varsinkin, mitä juuri puheena olevan ajanjakson loppupuoleen tulee, on vielä korkeammaksi arvattava. Ettei korotus puheena olevissa numeroissa voi tiedonantojen hajanaisuuden ja vaillinaisuuden takia tulla kysymykseen, on luonnollista. Jonkunmoisena korvauksena on kuitenkin, että nytkin on mukaan luettu kaikki maakirjaan merkityt, myöskin autiotilat y. m., joilla ainakin joku osa juuri kysymyksessä olevaa tilatonta väestöä asui.

Mutta meidän on tarkastettava, missä määrin numerot itse paljastavat niissä mahdollisesti löytyviä aukkoja ja vaillinaisuuksia.

Prosenteissa määrättyinä muodostuivat eri piirien lukumäärät alueen yhteiseen lukumäärään nähden seuraavalla tavalla:

---

¹⁾ Vrt. kysymyksessä olevien luetteloiden tiedonantoja eri henkilöihin nähden.

Taulu XXVI b.

Huonekuntaluku 1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosisadan alulla prosenteissa määrättynä eri piireissä.

	1583	1588	1593	1598	1603	1608
Kaarlebyyn piiri . . .	25,9	25,2	26,4	27,6	25,7	21,8
Kalajoen " . . .	16,1	16,0	17,1	25,8	19,2	18,8
Salon " . . .	15,1	14,9	15,3	12,8	16,8	13,8
Limingan " . . .	21,8	22,1	23,2	16,2	16,6	21,2
Iin " . . .	10,8	10,8	8,2	7,4	10,2	12,1
Kemin " . . .	10,3	11,9	9,6	10,2	11,5	12,3
Koko alue	100	100	100	100	100	100

Kuten numeroista käy selville, muodostavat muutamien piirien lukumäärät joinakin vuosina huomattavan poikkeuksen muutoin vallitsevasta suhteesta. Kalajoen piirin huonekuntaluku v. 1598 on muihin vuosiin nähden tavattoman korkea, samoin kuin Limingan piirin v. 1598 ja 1603 ja Iin piirin v. 1593 ja 1598 huomattavan alhainen, ilmiöt, jotka kuitenkin ovat selitettävissä. Kalajoen piirin korkean lukumäärän vaikuttaa suurimmaksi osaksi se, että siihen on tänä vuonna luettu nykyisen Pyhäjärven ympäristö eli silloiset Mäkiöiskinkeri, Kolmaskinkeri y. m., joita ei edellisinä vuosina eikä lähinnä seuraavinakaan ole huomioon otettu, arvattavasti syystä, että siellä löytyvät uudisasukkaat vielä olivat niin köyhiä etteivät voineet veroaan suorittaa¹⁾. Limingan piirin alhainen lukumäärä johtuu taas osaksi siitä, ettei siinä mainittuina vuosina ole mitään verotettavia merkitty Utajärven, Sangijärven, Ahmaskosken, Oulunniskan

¹⁾ Kysymyksessä olevat seudut kuuluivat silloin Kalajoen piiriin kuuluvaan Pyhäjoen pitäjään. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,811. fol. 17 ja 18.

y. m. kylistä, syystä että mainitut seudut olivat aivan autioina ¹⁾). Sama seikka on huomattavana myös Iin piiriin nähden mainittuina vuosina 1593 ja 1598, sillä siitä on näinä vuosina suuri osa laajaa Kiimingin kylää jätetty pois, arvattavasti juuri samasta syystä ²⁾). Että nämä säännöttömyydet ovat jossain määrin myös muiden piirien prosenttimäärien muodostumiseen vaikuttaneet, on luonnollista. Mutta muutoin eivät prosenttimäärät, kuten yllä olevasta taulusta selviää, suurempaa säännöttömyyttä ilmaise ja eri piirien välillä säilyy sama suhde kuin 1500-luvun kolmannella neljänneksellä. Suurin huonekuntaluku on Kaarlebyyn piirissä ja Limingassa, joiden jälkeen seuraa Kalajoki ja Salo sekä viimeisinä Kemi ja Ii.

Mutta miten on selitettävissä, etteivät ne epäsäännöllisyydet, jotka ovat huomattavina huonekuntien eli verotettavien luvussa, tule näkyviin myös lehmäluvun vaihteluissa, sillä tämä on tietysti aina riippuvainen myös siitä, kuinka tarkkaan verollepantavat huonekunnat ovat verotuksessa huomioon otetut? Seikka saa epäilemättä selityksensä kysymyksessä olevien huonekuntien varallisuudentilasta. On nimittäin huomattava, että tähän aikaan löytyi, kuten alempana saamme nähdä, kysymyksessä olevalla alueella paljon nudistiloja, joilla oli lehmiä ainoastaan vähäinen määrä tai ei ollenkaan sekä myöskin n. s. autiotiloja, jotka tietysti olivat tässäkin suhteessa perin köyhät. Ne huonekunnat eli verotettavat, jotka eri vuosina tulevat eri piireissä lisäksi tai jäävät pois, olivat pääasiallisesti juuri tällaisia epämääräisiä ja vähävaraisia huonekuntia, joten on luonnollista,

---

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,811, 4833 y. m.

²⁾ „ „ „ 4,801, 4,811 y. m.

etteivät niiden tuottamat vaihtelut huonekuntien lukumäärässä huomattavammin vaikuta itse karjalukuun.

Seurataksemme taas kehitystä yleisin piirtein koko kysymyksessä olevan ajanjakson kuluessa tarkastamme numeroita ennen mainitussa reduseeratussa suhteessa alkuvuoden antamiin tietoihin. Sitä osoittaa seuraava taulu:

Taulu XXVI c.

Huonekuntaluku 1500-luvun viime neljänneksellä ja
seuraavan vuosisadan alulla reduseerattuna
suhteeseen 100.

	1583	1588	1593	1598	1603	1608
Kaarlebyyn piiri . .	113	115	117	127	121	149
Kalajoen „ . .	149	154	159	250	192	271
Salon „ . .	144	148	149	129	173	205
Limingan „ . .	139	147	149	109	115	212
Iin „ . .	156	164	120	113	161	276
Kemin „ . .	108	120	101	112	129	200
Koko alue	131	137	132	138	142	205

Saatuja suhdelukuja arvosteltaessa on otettava huomioon ne edellä huomautetut epäsäännöllisyydet, jotka johtuvat itse verotettavien lähteisiin merkitsemisestä. Numeroista käy selville, että huonekuntaluku on koko kysymyksessä olevan ajan kuluessa ollut kasvamassa, vaikkapa se eri vuosina ja eri piireissä onkin tapahtunut eri tavalla. Erittäin huomattava on tämä kasvaminen ollut 1600-luvun ensi vuosikymmenellä. Vuosien 1603:n ja 1608:n välillä on alueen huonekuntaluku kasvanut 44,6 %. Sen sijaan että alueen korkein suhdeluku edellisen vuosisadan kolmannella neljänneksellä on 131 ja viime neljänneksellä 138, on se v. 1603 142 ja v. 1608 jo 205. Siis on alueen huone-

kuntaluku niiden viidenkymmenen vuoden kuluessa, jotka vuodesta 1559 ovat kuluneet, kasvanut enemmän kuin kaksinkertaiseksi.

Miten on tämä huonekuntaluvun tavaton kasvaminen 1600-luvun ensi vuosikymmenellä selitettävä?

Edellä verratessamme maakirjan ja kymmenysluettelon huonekuntalukua, olemme nähneet, että kymmenysluettelo tavallisesti osoittautuu maakirjaa tarkemmaksi, syystä että siihen sisältyy ainakin joku osa sitä tilatonta väestöä, joka ei maakirjassa tullut kysymykseen. Jos nyt maakirjan huonekuntalukua v. 1608 vertaamme saman vuoden kymmenysluetteloon, niin tulemme aivan päinvastaiseen tulokseen. Niin saamme esim. Kaarlebyyn piirin huonekuntaluvuksi kymmenysluettelon mukaan 490, mutta maakirjan mukaan 567. Limingan piirissä ovat vastaavat numerot 494 ja 551 ja Kemian piirissä 263 ja 318. Kysymyksessä olevien piirien yhteiseksi huonekuntaluvuksi tulee siis kymmenysluettelon mukaan 1,247, mutta maakirjan mukaan 1,436, joten siis viimeainittu osoittautuu edellistä noin 15,2 % suuremmaksi ¹⁾. Jos taas vertaamme samojen piirien kymmenysluettelojen huonekuntalukua 1,049 v. 1603 ja 1,247 v. 1608, niin näemme, että sekin jo on kasvanut noin 18,9 %. Tätäkään kasvamista ei voi luonnollisena pitää, vielä vähemmin sitä, että maakirjan huonekuntaluku on kymmenysluettelon huonekuntalukua kasvanut 15,2 % suuremmaksi. Me emme siis voi tulla muuhun päätökseen kuin joko että 1603 ja sitä edellisten vuosien huonekuntaluku on sekä kymmenysluettelossa että maakirjassa ilmoitettu liian alhaiseksi tai että alueella v. 1603:n jälkeen on tapahtunut äkkinäinen itsenäisten huone-

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa Tillägghandlingar 312.

kuntien lisääntyminen, joka v. 1608:n huonekuntaluvun tavattoman korotuksen on vaikuttanut.

Epäilemättä ovatkin molemmat syyt olleet vaikuttamassa. Niinä levottomina sota-aikoina, jotka 1500-luvun viime neljänneksellä maakuntaa rasittivat ja joita sitten juuri 1600-luvun alussa seurasivat ankarat katovuodet — joista seikoista alempana —, syntyi tietysti alituisen köyhyyden vallitessa sellaisia huonekuntia, jotka olivat niin vähävaraisia, ettei niiden merkitsemisellä kymmenysluetteloon, vielä vähemmän maakirjaan, ollut mitään merkitystä, koska niillä ei mitään verotettavaa ollut. Ne muodostuivat sitä paitsi sellaiseksi epämääräiseksi väestöksi, jota yleisen kontrollin puutteessa oli vaikea silmällä pitää ja saada edes huonekuntaluetteloissa näkyviin, jos olisi tahdottukin¹⁾. Jonkun osan ajoivat sitäpaitsi nämä levottomat ja köyhät ajat maakunnan rajojenkin ulkopuolelle parempaa onnea etsimään. Aivan johdonmukaista oli, että kun ajat paranivat, tällainen köyhälistö pyrki taas vakaantuneisiin oloihin. Tältä kannalta lienee myöskin selitettävä v. 1608 tavaton huonekuntaluvun kasvaminen. Että tänä vuonna näin tapahtui, riippui siitä, että puheena olevan vuosikymmenen keskipaikoilla vuodentulo oli taas käynyt edulliseksi ja juuri tähän aikaan toimitettiin autiotilain y. m. tarkastaminen, jolloin otettiin kysymykseen jo vuosikymmeniä autioina olleet tilat ja näitä koetettiin saada asutetuiksi ja uudistiloja perustaa. Alempana näemmekin, että maakirjan huonekuntaluvussa on noin

¹⁾ Jo v. 1584 tavataan Salon pitäjän kymmenysluettelossa seuraava muistutus, joka osoittaa, että tällaista epämääräistä väestöä jo silloin löytyi, mutta oli vaikea saada kirjoihin vakituisesti merkityksi: Änn aff löst folch och hwsfolch thenn man inthz registerer kan, efter the iche wnder een stadh blifue, men flytio aaff och till“. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,771, fol. 80.

19,3 % sellaisia huonekuntia, joilla ei ole karjaa eikä maaomaisuutta merkitty ja jotka olivat pääasiallisesti juuri vasta perustettuja uudistiloja tai autioviljelyksiä, joita vähävaraisille huonekunnille oli annettu viljeltäviksi.

Tästä täytyy päättää, että se väestön osa, mikä ei maakirjassa v. 1608 tule kysymykseen, on jokseenkin vähäinen. Epäilemättä olikin niin asianlaita. Huonemiehiä on tältä vuodelta mainittu ainoastaan kahdesta pitäjästä, nimittäin Iin ja Kaarlebyyn, edellisestä 26, jälkimäisestä 7. Näistäkin näyttävät viimeainitut olleen jonkunlaisia uudisasukkaita, joka käy selville samassa luettelossa tavattavista muistutuksista ¹⁾). Huonemiesten vähyiden selittääkin samassa tilikirjassa tavattava selitys huonemiesrahain kannosta, jossa mainitaan, ettei niistä ole sanottavasti ollut tuloja, syystä että osa huonemiehiä on viety sotamiehiksi ja suurin osa muista (mestadelen andre) on ottanut autiotiloja viljeltäviksi ²⁾). Jos kysymyksessä olevan maakirjan perustuksella tahtoisimme jonkunmoisia arvioimisia silloisesta tilattomasta väestöstä tehdä, niin voisi siksi lukea ainakin sen, millä mainitussa maakirjassa ei ole karjaa eikä maaomaisuutta merkitty eli ennen mainitut 19,3 %. Nehän olivat juuri tilattomasta väestöstä syntyneitä uudisasukkaita tai autio-tilain viljelijöitä j. n. e. Tätä määrää voisi vielä epäilemättä jollakin prosentilla korottaa, jolloin se, kun otamme huomioon pitämällä silmällä kymmenysluetteloiden tiedonantoja että maakirjan huonekuntaluku v. 1603 on suhteellisesti alhainen,

¹⁾ Kaarlebyyn huonemiesluettelon alussa sanotaan nimittäin: „Thesse efftherne hwsman haffue ährligenn vtgiordtt som besitne ähre, smör 2 & i stadga effther the boo widh landz ryggen“ ja kahdesta lisätään erityisesti että „ähre nybyggere och haffue intzh vtgiordtt“. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,860, fol. 38.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,860, fol. 12.

suurimmaksi osaksi tulisi selittämään sen eron, mikä vuosien 1603 ja 1608 välillä on maakirjan huonekuntaluvussa ole-massa.

Maakirjan huonekuntaluku vuodelta 1608 muodostaa siis erityisen poikkeuksen siitä huonekuntaluvusta, mikä maa-kirjasta muutoin muina vuosina on saatavissa. Se sisältää sen mukaan, mitä yllä olemme esittäneet, jokseenkin tarkal-leen myös silloisen tilattoman eli vähävaraisen väestön, jota vastoin tämä väestön osa muina vuosina tulee maakirjan huonekuntaluvussa näkyviin ainoastaan siinä määrässä, kuin autiotilain y. m. mukaanottaminen sitä korvaa.

Kun nyt kysymyksessä oleville huonekunnille laskemme ennen saadusta lehmäluvusta keskimäärät, muodostuvat nämä seuraaviksi:

Taulu XXVII.

Keskimääräinen lehmäluku huonekuntaa kohti 1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosisadan alulla.

	1583	1588	1593	1598	1603	1608
Kaarlebyyn piiri . . .	3,5	4,9	4,3	6,8	2,1	5,0
Kalajoen „ . . .	5,8	6,2	5,8	6,4	1,9	3,7
Salon „ . . .	4,8	4,5	2,6	5,4	1,8	3,8
Limingan „ . . .	3,3	2,7	0,5	4,2	1,7	2,5
Iin „ . . .	2,1	2,3	2,0	3,1	1,3	2,1
Kemin „ . . .	2,5	2,0	2,4	2,2	1,0	1,4
Koko alue	3,8	4,0	3,0	5,3	1,8	3,3

Saatuja keskimääriä arvosteltaessa on huomioon otettava, paitsi edellä huomautettua tilattoman väestön suhdetta, joka, lukuunottamatta v. 1608, kohdistuu koko ajanjakson nume-roihin, myös ne yksityiset epäsäännöllisyydet, joista edellä

olemme huomauttaneet muutamien piirien huonekuntaluvussa. Ennen mainittujen kyläkuntien luettelematta jättäminen Iin piirissä v. 1593 ja 1598 ja Limingan piirissä v. 1598 ja 1603 on tietysti jossain määrin vaikuttanut, kun mainitut kyläkunnat juuri olivat köyhimpiä, että kysymyksessä olevien piirien keskimäärät mainituilta vuosilta kuvastavat varallisuudentilaa edullisemmaksi kuin se todellisuudessa on ollut. Pääinvastaista taas voimme huomauttaa Kalajoen piirin keskimäärästä v. 1598, jolloin mainittuun piiriin luettiin suuri kyläkunta, jossa varallisuus oli hyvin vähäinen. Suuriksi näistä epäsäännöllisyyksistä johtuneita poikkeuksia ei kuitenkaan voi katsoa ja katoavat ne varsinkin koko alueen keskimäärissä kysymyksessä olevilta vuosilta niin vähäisiksi, etteivät ne yleiseen arvosteluun varallisuudentilasta voi huomattavammin vaikuttaa.

Tarkastellessamme varallisuudentilaa 1500-luvun kolmannella neljänneksellä, näimme, että alueen keskimääräinen lehmäluku silloin vaihteli täysissä luvuissa määrättyä 5—7. Niistä keskimääräistä, mitkä olemme saaneet saman vuosisadan viime neljännekseltä ja seuraavan vuosisadan alulta, näemme, että alueen keskimääräinen lehmäluku silloin taas vaihteli täysissä luvuissa 2—5, joka osoittaa, että se taantuminen, mikä yleisessä varallisuudessa karjalukuun nähden kysymyksessä olevalla ajanjaksolla on tapahtunut, on ollut varsin huomattava. Tarkemmin määrätäksemme vaihteluita eri aikoina, näemme, että 1580-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alkupuoliskolla vaihteli alueen keskimääräinen lehmäluku 3—4, mutta kohosi jo 1590-luvun viime vuosina 5:ksi. Seuraavan vuosisadan ensi vuosikymmenellä vaihteli se 2—3. Eri piireihin katsoen on merkillä pantava, että varallisuuden taantuminen 1580-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alkupuoliskolla keskittyy pääasiallisesti pohjoi-

simpiin piireihin Liminkaan, Iihin ja Kemiin, jota vastoin varallisuuden lisääntyminen saman vuosisadan viime vuosina koskee kaikkia muita paitsi Kemiä. Seuraavan vuosisadan vaihtelut koskevat taas kaikkia piirejä yhteisesti, vaikkakin ne eri piireissä tapahtuivat eri tavalla.

Keskimäärien ilmoittamaa varallisuudentilaa yleisemmältä kannalta arvostellaksemme näemme, että alueen varallisuudentila 1500-luvun viime vuosina ja myöskin, vaikka vähemmässä määrässä, 1580-luvulla, voi kohota siksi, mitä ennen olemme nimittäneet keskiarvoiseksi (vrt. siv. 60). 1590-luvun alkupuolella samoin kuin 1600-luvun ensi vuosikymmenellä näkyy alueen varallisuudentila sitävästoin olleen huono, etenkin v. 1603, jolloin keskimääräksi tulee ainoastaan 1,8. Eri piireihin nähden on suhde tietysti erilainen. Pohjoisemmissa piireissä, Kemissä, Iissä ja Limingassa on varallisuudentila koko ajanjakson kuluessa huono, lukuunottamatta Limingan piirin keskimäärää v. 1598. Eteläisimmissä on suhde sitävästoin parempi, niin että esim. Kalajoen piirin varallisuudentilan voi 1580- ja 1590-luvuilla lukea hyväksi, muissa se taas vaihtelee, lukuunottamatta Salon piirin keskimäärää v. 1593, hyvän ja keskiarvoisen välillä. Seuraavan vuosisadan ensi vuosikymmenen alkupuoliskolla on sitävästoin varallisuus näissäkin huono, mutta kohoo kuitenkin jo saman vuosikymmenen jälkipuoliskolla keskiarvoiseksi ¹⁾.

Meidän on nyt lähinnä tarkastettava, millä tavoin kysymyksessä olevan ajanjakson vaihtelut kuvastuivat eri kate-

---

¹⁾ Tässäkin on kuitenkin muistissa pidettävä se, mitä ennen on huomautettu vuoden 1608 huonekuntaluvusta. Kysymyksessä olevan vuoden keskimäärät kuvastavat, kun nyt, päinvastoin kuin muina vuosina, on huomioon otettu jokseenkin tarkalleen myös vähävarainen tilaton väestö, varallisuudentilan suhteellisesti jossain määrin huonomaksi kuin muina kysymyksessä olevina vuosina.

gorioissa eli eri varallisuusluokissa. Kun ennen mainittujen perusteiden mukaan ryhmitämme lähteitten ilmoittaman lehmäluvun eri kategorioihin, saamme näiden absolutisen määrän koko alueella eri vuosina seuraavaksi:

Taulu XXVIII.

Kategoriain absolutinen lehmäluku koko alueella 1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosisadan alulla.

		1583	1588	1593	1598	1603	1608
I	kategoria .	939	1,296	700	3,030	53	1,614
II	„ .	1,275	1,658	1,396	2,310	167	2,056
III	„ .	3,248	3,255	2,525	3,306	1,590	3,653
IV	„ .	787	670	482	650	1,346	1,160
Yhteensä		6,249	6,879	5,103	9,296	3,156	8,483

Se huonekuntamäärä taas, mikä eri vuosina tuli eri kategorioihin kuulumaan, näkyy seuraavasta taulusta:

Taulu XXIX a.

Kategoriain huonekuntaluku koko alueella 1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosisadan alulla.

		1583	1588	1593	1598	1603	1608
I	kategoria .	66	89	48	192	4	111
II	„ .	154	204	171	276	21	251
III	„ .	790	757	608	784	434	894
IV	„ .	476	400	283	390	868	721
V	„ .	55	111	318	88	435	116
VI	„ .	116	171	248	17	32	502
Yhteensä		1,657	1,732	1,676	1,747	1,794	2,595

Kun prosenttimäärissä laskemme eri kategorioihin kuuluvat määrät alueen koko huonekuntaluvusta, muodostuu kysymyksessä oleva taulu seuraavaksi, johon vertauksen helpottamiseksi olemme liittäneet myös yleisen keskimääräisen lehmäluvun:

Taulu XXIX b.

Kategoriain huonekuntaluku koko alueella 1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosisadan alulla prosenteissa määrättynä.

		1583	1588	1593	1598	1603	1608
I	kategoria	4,0	5,1	2,8	11,0	0,2	4,3
II	”	9,3	11,8	10,2	15,7	1,2	9,7
III	”	47,7	43,7	36,3	44,9	24,2	34,4
IV	”	28,7	23,1	16,9	22,3	48,4	27,8
V	”	3,3	6,4	19,0	5,1	24,2	4,5
VI	”	7,0	9,9	14,8	1,0	1,8	19,3
Yhteensä		100	100	100	100	100	100
		3,8	4,0	3,0	5,3	1,8	3,3

Se seikka, joka meille ennen kaikkea pistää silmään saatuja numeroita tarkastellessa, on lehmiä omistamattomien eli viidenteen ja kuudenteen kategoriaan kuuluvien suuri lukumäärä. Sen sijaan että näihin kategorioihin saman vuosisadan kolmannella neljänneksellä kuului enintään 3,8 % alueen huonekuntaluvusta (vrt. Taulu V b), kuuluu niihin nyt esim. v. 1593, jolloin niihin kuuluvien lukumäärä on suurin, 33,8 % eli noin kolmas osa koko huonekuntaluvusta. Vuonna 1603 teki vastaava määrä 26,0 % ja v. 1608 23,8 %, joten siis noin neljännellä osalla alueen huonekunnista ei ollut näinä vuosina lehmiä verotettavaksi. Pienin oli määrä v. 1598, tehden kumminkin 6,1 %, josta näemme, että lukumäärä hyvinkin eri tavalla vaihteli. Suhde molem-

pien kategoriain välillä oli eri vuosina tietysti erilainen. Erittäin on merkille pantava kuudenteen kategoriaan kuuluvien määrästä, että se 1580-luvulla ja vielä seuraavan vuosikymmenen alkupuoliskolla säännöllisesti kasvaa, mutta vähenee yhtäkkiä vuosisadan viime vuosina ja seuraavan vuosisadan alussa aivan vähäiseksi, lisäytyen kuitenkin jo ennen uuden vuosisadan ensi vuosikymmenen loppua.

Samoin kuin kysymyksessä olevan köyhälistön, V:teen ja VI:teen kategoriaan kuuluvien huonekuntien, vaihtelut yleensä ovat yhteydessä silloisen varallisuudentilan kanssa, niin saa tämänkin kuudenteen kategoriaan kuuluvien lukumäärän vaihtelu selityksensä osittain tästä, osittain tapahtuneesta verotettavien tarkastuksesta. 1500-luvun viime vuosina on tapahtunut yleinen varallisuudentilan kohoaminen ja myös maakirjain uudestaan merkitseminen, jolloin köyhtyneitä huonekuntia ja autiotiloja koetettiin verotuksen alaiseksi saattaa¹⁾. Siitä on seurauksena, ettei maata omistamattomia huonekuntia v. 1598 ole enää niin paljoa olemassa kuin ennen ja samasta syystä saapi myös selityksensä kysymyksessä olevan ryhmän vähäisyys v. 1603 tiedoissa, vaikka yleisen köyhtymisen vaikutuksesta V:teen kategoriaan kuuluvien ryhmä onkin kasvanut. Että VI:teen kategoriaan kuuluvien ryhmä v. 1608 taas niin tavattomasti kasvaa, riip-

---

¹⁾ Huomattava on nimittäin, että v. 1596 ja 1597 ei minkäänlaisia maakirjoja, yhtävähän kuin muitakaan asiakirjoja, ole Pohjanmaalta tavattavissa. Mikä tähän on ollut syynä, on vaikea päättää. Merkille on vaan pantava, että vuoden 1598 maakirja osoittaa huolellista ja monessa suhteessa tarkempaa työtä, josta, samoin kuin tänä vuonna tehdyistä verotettujen lisäyksistä ja karjalukua omistamattomien huonekuntien vähälukuisuudesta voi päättää, että kysymyksessä oleva maakirja on jonkinlaisen, vaikkapa tosin pääasiallisesti muodollisen, uudistuksen alaisena ollut. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,811.

pui siitä verotettävien uudestaan järjestämisestä, joka tähän aikaan tapahtui ja josta jo ennen olemme huomauttaneet.

Missä määrin autiotilain lukumäärä on tällä ajanjaksoilla kasvanut näemme muutamista numeroista. Niin on v. 1583 autiotiloja koko alueella yhteensä 143 eli 8,6 % koko silloisesta viljelysosuuksien luvusta. Eri piirien osalle jakautuu se niin, että Kaarlebyyn osalle tulee 20, Kalajoen 13, Salon 10, Limingan 27, Iin 37, Kemin 36 ¹⁾. Vuonna 1593 on tämä lukumäärä ainoastaan hiukan suurempi, koko alueella 157 eli 9,4 % silloisesta viljelysosuuksien luvusta. Kaarlebyyn piirin osalle tulee tästä 26, Kalajoen 18, Salon 16, Limingan 36, Iin 34 ja Kemin 27 ²⁾. Selittämään sitä suurta määrää, mikä tänä vuonna kuuluu V:teen ja VI:teen kategoriaan, tulevat vielä venäläisten polttamat tilat, joita kysymyksessä olevana vuonna oli esim. Salossa 102, Limingassa 188 ja Kemissä 13 ³⁾. Vuonna 1603 on autiotilain luku tähän aikaan sattuneiden katovuosien johdosta kasvanut jo paljon suuremmaksi. Koko alueelle tulee niitä 295, joka teki noin 16,4 % alueen silloisesta viljelysosuuksien luvusta. Eri piirien välille jakaantuu mainittu määrä niin, että Kaarlebyyn osalle tulee 75, Kalajoen 80, Salon 41, Limingan 26, Iin 46 ja Kemin 27 ⁴⁾. Vuonna 1608 on autioita ja asumattomia tiloja koko alueella 279, joka teki noin 10,8 % silloisesta viljelysosuuksien luvusta ⁵⁾. Näitä annettiin kuitenkin samana vuonna toimitetussa tarkastuksessa määrättyjen vuosien verovapautta vastaan uudestaan viljeltäviksi.

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4766, fol. 25, ja 4,767, fol. 66 y. m.

²⁾ Vrt. „ „ 4799, fol. 18, ja 4,801.

³⁾ Vrt. „ „ 4799, fol. 19.

⁴⁾ Vrt. „ „ 4832, fol. 10, ja 4,833.

⁵⁾ Vrt. „ „ 4860, fol. 31 ja seur.

Se epämääräinen varallisuudentila, mikä jo kävi selville alueen yleisistä keskimääristä eri vuosina, kuvastuu, samoin kuin viidennen ja kuudennen, myös muidenkin kategoriain prosenttiluvuissa. Numerot muodostuvat eri vuosina niin erilaisiksi, ettei tässä voi tulla kysymyksenkään sellainen yleinen tasoittaminen kuin edellisen ajanjakson numeroissa. Kuitenkin kun vertaamme keskenään esim. vuosia 1583 ja 1588, joina alueen keskimääräinen varallisuus oli jokseenkin sama (3,8 ja 4,0), samoin kuin vuosia 1593 ja 1608, joina vuosina asianlaita oli samallinen (3,0 ja 3,3), niin näemme että eri kategorioihin kuuluvat ryhmät pyrkivät jakautumaan jokseenkin samalla tavalla. Suurin eroavaisuus on alemmissa kategorioissa, seikka, joka ajan oloihin katsoen on aivan luonnollinen ¹⁾).

Vuoden 1598 prosenttimäärät ovat erittäin merkille pantavat. Kun vertaamme niitä vuosia edelliseltä ajanjaksolta, joina yleisten keskimäärien kannalta katsoen on samallinen varallisuus, näemme että niissä myös varallisuuden jakautumisessa eri kategorioihin vallitsee verrattain tarkka yhtäpitoisuus. Se prosenttimääräsarja, 10, 20, 50, 20, joka v. 1598 eri kategorioissa, lukuunottamatta erikseen epämääräistä viidettä ja kuudetta ja yhden kymmenennen osan puutetta numeroita tasoitettaessa kolmannessa kategoriassa, tulee vastaamaan yleistä keskimäärää 5,3, sopii hyvin yhteen niiden tasoitettujen vastaavien prosenttimäärien kanssa, jotka saimme vuosille 1559 ja 1576, joina yleinen keskimäärä on 5,3. Tämä numeroissa ilmestyvä yhtäpitoisuus osoittaa, että eri varallisuusluokkiin kuuluvat ovat kysymyksessä olevina vuosina säännöllisesti edustettuina, joka ei suinkaan kumminkaan ole kaavamaista, koska mainitut vuodet ovat toisistaan

¹⁾ Vrt. Taulu V liitteissä.

useita vuosia käsittävien väliaikojen päässä, seikka, joka tiedon-
antojen todenperäisyyttä arvostellessa on muistissa pidettävä.

Eri kategorioihin kuuluvien huonekuntien keskimääräinen
varallisuus kysymyksessä olevaan lehmälukuun nähden
muodostuu seuraavaksi:

Taulu XXX.

Kategoriain keskimääräinen lehmäluku koko alueella
1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosi-
sadan alulla.

	1583	1588	1593	1598	1603	1608
I kategoria	14,2	14,6	14,6	15,8	13,3	14,5
II „	8,3	8,1	8,2	8,4	8,0	8,2
III „	4,1	4,3	4,2	4,2	3,7	4,1
IV „	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6
Yleinen keskimäärä	3,8	4,0	3,0	5,3	1,8	3,3

Jo ennen on huomautettu, että itse kategoriajaosta
seuraa, ettei epäsäännöllisyys voi tulla ainakaan suuremmassa
määrässä näissä keskimäärissä kysymykseen. Niinpä nytkin
eri kategoriain keskimäärät muodostuvat eri vuosina samal-
laiseksi säännölliseksi sarjaksi. Kuitenkin on jossain määrin
huomattavana vuoden 1603 numeroissa se epämääräinen varal-
lisuudentila, joka tämän vuoden muista erottaa.

Mutta me voimme varallisuuden kehitystä eri katego-
rioissa tälläkin ajanjaksolla seurata vielä yksityiskohtaisem-
min, nimittäin eri piireissä. Millä tavoin eri piirien lehmä-
luku ja huonekuntaluku, viimemainittu myös prosenteissa
määrättyinä, jakaantui eri kategorioihin ja millaisiksi huone-
kuntien keskimäärät näissä muodostuvat, näemme seuraa-
vista tauluista:

Taulu XXXI.

Kategoriain absolutinen lehmäluku eri piireissä 1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosisadan alulla.

Kaarlebyyn piiri.

V:na	I	II	III	IV	Yhteensä.
1583	92	275	907	259	1,533
1588	391	498	1,108	155	2,152
1593	210	509	1,044	151	1,914
1598	1,373	823	899	166	3,261
1603	27	93	502	354	976
1608	963	862	899	128	2,852

Kalajoen piiri.

I	II	III	IV	Yhteensä
431	386	682	44	1,543
472	610	592	33	1,707
389	643	598	43	1,673
1,254	761	743	108	2,866
11	34	439	194	678
400	523	698	192	1,813

Salon piiri.

V:na	I	II	III	IV	Yhteensä.
1583	315	284	489	104	1,192
1588	346	253	473	93	1,165
1593	101	194	317	51	663
1598	329	342	446	86	1,203
1603	—	23	212	294	529
1608	198	344	663	141	1,346

Limingan piiri.

I	II	III	IV	Yhteensä
86	244	641	210	1,181
57	218	576	186	1,037
—	7	113	62	182
74	331	680	99	1,184
15	7	279	218	519
53	240	796	291	1,380

Fin piiri.

V:na	I	II	III	IV	Yhteensä.
1583	—	10	286	83	379
1588	30	22	279	104	435
1593	—	7	201	71	279
1598	—	22	324	49	395
1603	—	10	118	119	247
1608	—	72	391	186	649

Kemin piiri.

I	II	III	IV	Yhteensä.
15	76	243	87	421
—	57	227	99	383
—	36	252	104	392
—	31	214	142	387
—	—	40	167	207
—	15	206	222	443

Taulu XXXII a.

Kategoriain huonekuntaluku eri piireissä 1500-luvun
viime neljänneksellä ja seuraavan vuosisadan alulla.

*Kaarlebyyn piiri.**Kalajoen piiri.*

V:nä	I	II	III	IV	V	VI	Yhteensä.	I	II	III	IV	V	VI	Yhteensä.
1583	7	33	222	148	18	2	430	29	46	155	23	10	3	266
1588	28	60	239	80	8	22	437	31	73	134	19	7	13	277
1593	15	63	247	85	7	26	443	26	79	135	26	4	17	287
1598	91	98	200	84	7	2	482	74	87	181	65	36	7	450
1603	2	12	133	219	95	—	461	1	4	120	115	105	—	345
1608	64	105	209	70	43	76	567	27	62	170	113	23	92	487

*Salon piiri.**Limingan piiri.*

V:nä	I	II	III	IV	V	VI	Yhteensä.	I	II	III	IV	V	VI	Yhteensä.
1583	22	34	119	65	10	—	250	7	30	162	132	15	16	362
1588	24	32	112	59	26	4	257	4	29	145	116	59	30	383
1593	7	23	74	30	85	41	260	—	1	29	43	218	97	388
1598	22	42	102	51	7	—	224	5	42	155	71	10	1	284
1603	—	3	57	190	50	1	301	1	1	78	132	86	—	298
1608	16	43	160	81	16	41	357	4	30	204	181	9	123	551

*Iin piiri.**Kemin piiri.*

V:nä	I	II	III	IV	V	VI	Yhteensä.	I	II	III	IV	V	VI	Yhteensä.
1583	—	1	71	48	1	57	178	1	10	61	60	1	38	171
1588	2	3	70	64	3	45	187	—	7	57	62	8	57	191
1593	—	1	57	41	—	38	137	—	4	66	58	4	29	161
1598	—	3	87	26	9	4	129	—	4	59	93	19	3	178
1603	—	1	34	75	44	30	184	—	—	12	137	55	1	205
1608	—	9	98	114	18	76	315	—	2	53	162	7	94	318

Taulu XXXII b.

Kategoriain huonekuntaluku eri piireissä 1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosisadan alulla prosenteissa määrättyinä.

Kaarlebyyn piiri.

Kalajoen piiri.

V:na	I	II	III	IV	V	VI	Yht.	I	II	III	IV	V	VI	Yht.
1583	1,6	7,8	51,8	34,4	4,2	0,4	100	10,9	17,8	58,3	8,6	3,8	1,1	100
1588	6,4	13,7	54,7	18,3	1,8	5,1	100	11,1	26,4	48,4	6,9	2,5	4,7	100
1593	3,4	14,2	55,7	19,2	1,6	5,9	100	9,1	27,5	47,1	9,0	1,4	5,9	100
1598	18,9	20,3	41,5	17,4	1,5	0,4	100	16,5	19,3	40,2	14,4	8,0	1,6	100
1603	0,4	2,6	28,9	47,5	20,6	—	100	0,3	1,2	34,8	33,3	30,4	—	100
1608	11,3	18,6	36,9	12,4	7,6	13,2	100	5,6	12,7	34,9	23,2	4,7	18,9	100

Salon piiri.

Limingan piiri.

V:na	I	II	III	IV	V	VI	Yht.	I	II	III	IV	V	VI	Yht.
1583	8,8	13,6	47,6	26,0	4,0	—	100	1,9	8,3	44,8	36,5	4,1	4,4	100
1588	9,3	12,5	43,6	22,9	10,1	1,6	100	1,0	7,6	37,9	30,3	15,4	7,8	100
1593	2,7	8,8	28,5	11,5	32,7	15,8	100	—	0,2	7,5	11,1	56,2	25,0	100
1598	9,8	18,8	45,5	22,8	3,1	—	100	1,8	14,8	54,6	25,0	3,5	0,3	100
1603	—	1,0	19,0	63,1	16,6	0,3	100	0,3	0,3	26,2	44,3	28,9	—	100
1608	4,5	12,0	44,8	22,7	4,5	11,5	100	0,7	5,5	37,0	32,9	1,6	22,3	100

Iin piiri.

Kemin piiri.

V:na	I	II	III	IV	V	VI	Yht.	I	II	III	IV	V	VI	Yht.
1583	—	0,5	40,0	27,0	0,5	32,0	100	0,6	5,8	35,7	35,1	0,6	22,2	100
1588	1,1	1,6	37,4	34,2	1,6	24,1	100	—	3,7	29,8	32,5	4,2	29,8	100
1593	—	0,7	41,6	30,0	—	27,7	100	—	2,5	41,0	36,0	2,5	18,0	100
1598	—	2,3	67,4	20,2	7,0	3,1	100	—	2,2	33,1	52,3	10,7	1,7	100
1603	—	0,5	18,5	40,8	23,9	16,3	100	—	—	5,9	66,8	26,8	0,5	100
1608	—	2,9	31,1	36,2	5,7	24,1	100	—	0,6	16,7	50,9	2,2	29,6	100

Taulu XXXIII.

Kategoriain keskimääräinen lehmäluku eri piireissä
1500-luvun viime neljänneksellä ja seuraavan vuosi-
sadan alulla.

Kaarlebyyn piiri.

V:na	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
1583	13,1	8,3	4,1	1,8	3,5
1588	14,0	8,3	4,6	1,9	4,9
1593	14,0	8,1	4,2	1,8	4,3
1598	15,1	8,4	4,5	2,0	6,8
1603	13,5	7,8	3,8	1,6	2,1
1608	15,0	8,2	4,3	1,8	5,0

Kalajoen piiri.

I	II	III	IV	Yleinen keskim.
14,9	8,4	4,4	1,9	5,3
15,4	8,4	4,4	1,7	6,2
15,0	8,1	4,4	1,7	5,8
16,9	8,5	4,1	1,7	6,4
(11,0)	8,5	3,7	1,7	1,9
14,8	8,4	4,1	1,7	3,7

Salon piiri.

V:na	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
1583	14,3	8,4	4,1	1,6	4,8
1588	14,4	7,9	4,2	1,6	4,5
1593	14,4	8,4	4,3	1,7	2,6
1598	15,0	8,1	4,4	1,7	5,4
1603	—	7,7	3,7	1,5	1,8
1608	12,4	8,0	4,1	1,7	3,8

Limingan piiri.

I	II	III	IV	Yleinen keskim.
12,3	8,1	4,0	1,6	3,3
14,3	7,5	4,0	1,6	2,7
—	7,0	3,9	1,4	0,5
15,0	8,0	4,4	1,4	4,2
15,0	7,0	3,6	1,7	1,7
13,3	8,0	3,9	1,6	2,5

Iin piiri.

V:na	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
1583	—	10,0	4,0	1,7	2,1
1588	15,0	7,3	4,0	1,6	2,3
1593	—	7,0	3,5	1,7	2,0
1598	—	7,3	3,7	1,9	3,1
1603	—	10,1	3,5	1,6	1,8
1608	—	8,0	4,0	1,6	2,1

Kemin piiri.

I	II	III	IV	Yleinen keskim.
15,0	7,6	4,0	1,5	2,5
—	8,1	4,0	1,6	2,0
—	9,0	3,8	1,8	2,4
—	7,8	3,6	1,5	2,2
—	—	3,8	1,2	1,0
—	7,5	3,9	1,4	1,4

Se viidenteen ja kuudenteen eli lehmii omistamattomiin kategorioihin kuuluvien suuri lukumäärä, joka alueen kategorioihin jakautumisessa tuli näkyviin, näkyy, kuten numeroista käy selville, 1580-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alulla kohdistuvan pääasiallisesti — huomattava myöskin Salon piiri v. 1593 — kolmeen pohjoisimpaan piiriin. Suurin määrä on Limingan piirissä v. 1593, jolloin siinä V:teen kategoriaan kuului 56,2 % ja VI:teen 25,0 %. I:n piirissä vaihtelee esim. VI:n kategorian prosenttiluku 1583—1593 24,1—32,0 % ja Kemin piirissä samalla ajalla 18,0—29,8. Näihin kategorioihin kuuluvien lukumäärän kasvaminen on siis yhteydessä yleisen varallisuudentilan kanssa, sillä kuten näimme, oli varallisuuden tila kolmessa pohjoisimmassa piirissä tähän aikaan alhaisin, syistä, joita alempana saamme käsitellä. Seuraavan vuosisadan alulla kohdistuvat ne ilmiöt, jotka kategorioihin jakautumisessa silloin huomasimme suhteellisesti kaikkiin piireihin, osoittaen siis numerot tässäkin suhteessa sitä yhtäpitoisuutta, mitä edellä muutoinkin 1600-luvulta merkittyjen vuosien numeroissa olemme huomanneet, ilmiö, joka, kuten alempana saamme nähdä, on myös yleisen varallisuudentilan kannalta selitettävissä. Autiotilain lukumäärästä olemme jo ennen huomauttaneet.

Keskimäärien ilmoittaman varallisuudentilan ja kategorioihin jakautumisen välillä voimme nytkin yksityisiä esimerkkejä pysyväisestä suhteesta mainita varsinkin kolmessa eteläisimmässä piirissä, joissa kehitys on ollut tasaisempi. Niin esim. 1598, jolloin Kaarlebyyn piirin keskimääräksi tulee 6,8 ja Kalajoen 6,4 eli siis jokseenkin samallinen varallisuus, on kategorioihin jakautuminen molemmissa piireissä sama, tasoitetuissa kymmenluvuissa ja yhdistämällä neljänteen kaksi viimeistä kategoriaa, 20, 20, 40, 20. Samoin on Kalajoen

piirissä vuosina 1588 ja 1593, joista edellisenä tulee keskimääräksi 6,2 ja jälkimmäisenä 5,8, kategorioihin jakautuminen sama tasoitetuissa prosenttiluvuissa, 10, 30, 50, 10. Salon piirin keskimäärä vuodelta 1598 ja sen kategorioihin jakautuminen sopii aivan hyvin yhteen niiden suhteiden kanssa, mitä ennen samallaiselle varallisuudentilalle koko alueeseen nähden olemme saaneet, nimittäin 10, 20, 50, 20. Mutta yleensä tulee eri piirienkin, ja varsinkin kolmen pohjoisimman, kategorioihin jakautumisessa näkyviin se epämääräinen varallisuudentila, joka on tälle ajanjaksolle ominainen. Kahdessa pohjoisimmassa piirissä ei tule esim. ensimmäiseen kategoriaan kuulumaan koko ajanjakson kuluessa huonekuntia kuin ainoastaan 1580-luvulla yhtenä ainoana vuonna kummassakin piirissä ja silloinkin korkeintaan ainoastaan hiukan yli yhden prosentin. Toiseen kategoriaan kuuluvien määrä on myös hyvin vähäinen, ollen suurin Kemin piirissä v. 1583 5,8 % ja Iin piirissä 1608 tehden kumminkin silloinkin ainoastaan 2,9 %.

Sama epämääräisyys tulee myös näkyviin eri kategoriain keskimääräisessäkin lehmäluvussa, kuten taulu XXXIII osoittaa, vaikka jo metoodin kannalta on luonnollista, etteivät eroavaisuudet voi kovin suuriksi nousta. Enimmät epätasaisuudet keskittyvät tässäkin suhteessa kolmeen pohjoisimpaan piiriin.

Epämääräisyyden kysymyksessä olevan ajanjakson numeroissa täytyy, jos mieli numeroiden luonnollisuutensa säilyttää, katsoa johtuvan joistain satunnaisista seikoista ja vaatii sentähden selityksensä. Se viittaa ennen kaikkea siihen että alueen varallisuudessa on täytynyt tapahtua huomattavia vaihteluita, jolloin taantuminen 1500-luvulla on kohdistunut pääasiallisesti kolmeen pohjoisimpaan piiriin, seuraavan vuosisadan ensi vuosina koko alueelle. Että näi-

hin ilmiöihin onkin luonnolliset selityksensä löydettävissä, tulemme alempana, syitä numeroiden ilmoittamaan alueen varallisuuden vaihteluihin käsitellessämme, osoittamaan.

IV. Karjalukua koskevat tiedonannot Juhana Ottenpojan tarkastusluettelossa v. 1608.

Maakirjan viimeksi käsiteltyihin tiedonantoihin liittyvät läheisesti ne karjalukua koskevat tiedonannot, mitä on säilynyt sitä verollepanoa koskevissa asiakirjoissa, joka v. 1608 toimitettiin Pohjanmaalla eli n. s. Juhana Ottenpojan tarkastusluettelossa. Meillä on siis kysymyksessä olevalta vuodelta, samoin kuin vuodelta 1571, käytettävänäimme kaksi lähdettä, joiden keskinäisellä vertauksella voimme niiden tiedonautojen totuudenmukaisuutta arvostella.

Juhana Ottenpojan tarkastusluettelon varsinainen merkitys on maaomaisuuden ja sen arvon ilmaisijana, joten tulemme sitä tässä suhteessa tarkemmin käsittelemään vasta ensi luvussa, jossa näitä seikkoja esitetään. Karjalukua koskevien tiedonantojen ymmärtämiseksi mainittakoon ainoastaan, että tarkastusluettelon ilmoittamat tiedot ovat syntyneet pitäjittäin Juhana Ottenpojan y. m. tarkastuksenpitäjäin toimesta ja erityisten lautakuntien avulla, joihin eri osista pitäjää kuului aina 24 henkeä. Tarkastus toimitettiin vuoden 1608:n lopulla, jota vastoin v. 1608:n maakirjan tiedonannot ovat saman vuoden alkupuolelta. Sekä maakirjassa että tarkastusluettelossa ovat verotettavat luettelut pienemmillä poikkeuksilla samassa järjestyksessä, seikka, joka osoittaa että edellinen on jälkimäistä tehdessä ollut perustuksena.

Kysymyksessä olevassa tarkastusluettelossa on, paitsi verotettavien maaomaisuutta koskevia ilmoituksia, myös kaksi

karjasareketta, jotka samassa luettelossa löytyvien ilmoitusten mukaan tarkoittavat lehmälukua ja joiden antamia tietoja meidän siis karjalukua käsiteltäessä on tarkastettava.

Minkälaatuista lehmälukua näillä kysymyksessä olevilla sarekkeilla tarkoitetaan, ei käytettävänämmä olevista lähteistä lainkaan käy selville. Huomattava on ainoastaan, että niistä ensimmäinen sareke aina ilmoittaa suuremman tai ainakin yhtä suuren lehmäluvun kuin toinen, josta syntynyt ero onkin selvästi huomattavissa eri alueiden yleissummissa.

Millaiseksi näiden kahden lehmäluvun ja niiden muodostaman eron absolutinen määrä eri piireissä muodostuu, näkyy seuraavasta taulusta, johon olemme vertauksen vuoksi liittäneet myös maakirjan ilmoittaman lehmäluvun samalta vuodelta:

Taulu XXXIV a.

Tarkastusluettelon ja maakirjan ilmoittama absolutinen karjamäärä v. 1608.

	Tarkastusluettelon lehmäluku.			Maakirjan lehmäluku.
	Suurempi	Pienempi	Ero	
Kaarlebyyn piiri	3,810	2,876	934	2,852
Kalajoen „	2,543	1,844	699	1,813
Salon „	1,892	1,264	628	1,346
Limingan „	2,403	1,296	1,107	1,380
Iin „	1,427	666	761	649
Kemin „	465	420	45	443
Koko alue	12,540	8,366	4,174	8,483

Ennenkuin tarkastusluettelon lehmäluvun perustuksella kumminkaan voimme mitään päätöksiä varallisuudentilasta

karjalukuun nähden tehdä, on meidän, koskeivät lähteet itse siitä mitään tietoa anna, muulla tavoin koetettava ottaa selvälle, mitä puheena olevan lähteen eri sarakkeiden ilmoittamalla lehmäluvulla tarkoitetaan.

Erittäin suureksi avuksi tulee tässä suhteessa maakirjan ilmoittama lehmäluku samalta vuodelta. Kun vertaamme tarkastusluettelon pienempää lehmälukua osoittavia ensitietoja niihin, mitä vastaavilla verotettavilla on mainituksessa maakirjassa, niin huomaamme, että nämä ovat useimmissa tapauksissa niin yhtäpitäviä, että tuskin saattaa epäilystäkään syntyä niiden tarkoittavan samanlaatuisten nauttojen. Eroavaisuuksia on kuitenkin jossain määrin olemassa, muttei kuitenkaan enemmän kuin että molempien lähteitten ilmoittama koko aluetta käsittävä yleisempi muodostuu, kuten ylläolevasta taulusta näkyy, maakirjassa 117 lehmäyksikköä eli 1,4 % suuremmaksi kuin kysymyksessä oleva pienempi lehmäluku tarkastusluettelossa.

Yllä olevan taulun numerot kaipaavat kuitenkin muutamissa suhteissa korjausta. Ne ilmoittavat sen absoluutisen määrän, mikä molemmista lähteistä suorastaan, ilman tarkempaa yhteensovitusta, on saatavissa. Mutta kun on kysymyksessä molempien lähteiden vertaaminen niiden tiedonantojen yhtäläisyyteen nähden, on pidettävä huolta, että ainoastaan toisiaan vastaavat lehmäluvut niin ensi tietoihin kuin yleissummiinkin nähden tulevat vertauksen alaisiksi. Tarkastusluettelossa on koko joukko verotettavia, kuten nimismiehiä, lohivoutoja, sotilaita, uudistiloja y. m., joilla päinvastoin kuin maakirjassa ei ole karjaa merkitty, joten edellisen luettelon ylläolevassa taulussa ilmoitettu yleisempi tulee todellisuutta pienemmäksi. Nämä aukot ovat siis maakirjan ilmoittaman lehmäluvun perustuksella täytet-

tävät¹⁾. Samoin ovat jätettävät pois ne verotettavat, joita syystä tai toisesta ei ole molemmissa luetteloissa mainittu.

Kun tällä tavoin täydennämme ja korjaamme kysymyksessä olevien lähteiden tiedonannot, saamme sen lehmäluvun, joka molemmissa lähteissä on toisiaan vastaava, seuraavaksi:

Taulu XXXIV b.

Tarkastusluettelon ja maakirjan ilmoittama absoluuttinen karjamäärä oikaistuna v. 1608.

	Tarkastusluettelon lehmäluku.				Maakirjan lehmäluku.
	Isompi	Pienempi	Ero		
Kaarlebyyn piiri	3,933	2,999	934		2,852
Kalajoen „	2,576	1,877	699		1,809
Salon „	1,928	1,300	628		1,346
Limingan „	2,466	1,359	1,107		1,375
Iin „	1,431	670	761		649
Kemin „	472	427	45		443
Koko alue	12,806	8,632	4,174		8,474

Korotus vaikuttaa, että koko aluetta käsittävien edellä verrattujen yleissummien suhde muodostuu molemmissa lähteissä päinvastaiseksi kuin ennen. Tarkastusluettelon perustuksella saatu alueen pienempi lehmäluku osoittautuu olevan 158 lehmäyksikköä eli 1,9 % suurempi kuin se lehmäluku, mikä on saatavana maakirjasta. Eri piireihin nähden on

¹⁾ Kun maakirjasta on saatavana ainoastaan yhdenlaatuinen lehmäluku, joka, kuten näemme, on yhtäpitoinen tarkastusluettelon pienemmän lehmäluvun kanssa, niin koskisi täydennys oikeastaan ainoastaan tätä. Tarkastusluettelon suuremman lehmäluvun olemme kuitenkin kysymyksessä olevissa tapauksissa täydentäneet saman lehmäluvun mukaan, koska se määrä, minkä suurempi lehmäluku näitten täydennysten kautta tulee todellisuutta pienemmäksi, on niin vähäinen, ettei se yleiseen tulokseen lainkaan vaikuta.

tässä, samoin kuin edellisessäkin taulussa eroavaisuuksia, jotka kuitenkin vaihtelevat verrattain pienten rajojen sisällä. Se eroavaisuus, mikä kysymyksessä olevien lähteiden lehmäluvussa on niin hyvin eri piireihin kuin koko alueeseen nähden, saa selityksensä siitä, että ensitiedot ovat kootut eri aikoina, toisessa vuoden alussa, toisessa vuoden lopussa ja mahdollisesti uudessa tarkastuksessa noudatettu jossain määrin tarkempaa merkitsemistä. Yhtäläisyys molempien lähteiden ilmoittamissa määrissä, niin hyvin ensitietoihin kuin yleissummiinkin nähden, on niin huomattava, ettemme voi tulla muuhun päätökseen, kuin että tarkastusluettelon pienempi lehmäluku ja maakirjan lehmäluku tarkoittavat juuri samanlaisia nautoja.

Voisimme myös ensi katsannolla olettaa, että kysymyksessä olevan tarkastusluettelon pienempi lehmäluku merkitsisi ainoastaan lypsäviä lehmiä ja suurempi lehmälukua yleensä, joten ero tulisi merkitsemään mahoja, taikka ehkä myös, vaikka vähemmän luultavasti, myös ensikerran kantaneita. Mutta koska pienempi lehmäluku on yhtäpitoinen maakirjan lehmäluvun kanssa samalta vuodelta, täytyisi meidän myös tämän olettaa merkitsevän ainoastaan lypsäviä lehmiä, oletus, jota sen mukaan, mitä tässä suhteessa ennen olemme esittäneet, emme voi tehdä. Sitäpaitsi emme voine muutoinkaan olettaa, että ainoastaan noin $\frac{2}{3}$ lehmäluvusta olisi ollut lypsäviä, niin kuin tässä tapauksessa täytyisi tehdä.

Meidän täytyy siis tarkastusluettelon pienemmän lehmäluvun, samoin kuin sen kanssa yhtäpitoinen maakirjan lehmäluvun samalta vuodelta, katsoa tarkoittavan täysikäisiä eli täyskelpoisia lehmiä. Mutta jos nyt mainitun luettelon pienempi lehmäluku tarkoittaa näitä, niin mitä on ymmärrettävä sillä suuremmalla lehmäluvulla, joka löytyy samassa luettelossa?

Koska pienempi lehmäluku jo käsitti varsinaiset täysikäiset eli täyskelpoiset lehmät, niin ei suuremman lehmäluvun osaksi jää sellaisia elukoita, jotka tässä voisivat tulla kysymykseen, muita kuin nuori karja ja mahdollisesti härät taikka sitten koko nauta- eli sarvikarja. Että mainittu lukumäärä tarkoittaisi ainoastaan nuorta karjaa ja härkiä, lienee mahdotonta, sillä ei voine olettaa että nuori karja ja härät olisivat muodostaneet noin $\frac{3}{5}$ koko sarvikarjasta, jonka ne tässä tapauksessa tulisivat tekemään. Emme siis voi tulla muuhun päätökseen kuin että tarkastusluettelon suurempi lehmäluku tarkoittaa koko nauta- eli sarvikarjaa ja että siis ero tämän ja saman luettelon pienemmän lehmäluvun eli n. s. täyskelpoisten nautojen välillä merkitsee nuorta karjaa eli sitä nautakarjan osaa, joka ei vielä ollut täysikäistä eli täyskelpoista.

Eri sarvikarjaryhmien kannalta arvosteltuna ei tuloksemme myöskään ole luonnoton. Tosin numerot eivät tässä suhteessa alueen kaikista osista ole aivan yhtäpitaisia. Iin piirin nuori karja esim. muodostaisi edellisen mukaan 53,2 % piirin sarvikarjaluvusta, seikka, joka täytynee selittää joutuva siitä, että nuori karja lehmäluvun kustannuksella on tässä piirissä liian korkeaksi ilmoitettu. Muissa piireissä ovat suhteet sitävastoin luonnollisemmat. Kaarlebyyn piirissä esim. nuori karja muodosti 23,7 % koko sarvikarjaluvusta ja koko aluetta käsittävässä numeroissa tekee vastaava prosenttimäärä 32,6 %, jotka molemmat lähenevät niitä prosenttimääriä, joita yleensä sen mukaan, mitä jo ennen tässä suhteessa olemme huomauttaneet (vrt. siv. 84), täytynee luonnollisina pitää ¹⁾.

¹⁾ Kysymyksessä olevat prosenttiluvut ovat siinä suhteessa epämääräisiä, ettei härkien lukumäärää ole niissä erityisesti huomioon otettu. Siitä, kumpaan kysymyksessä olevaan ryhmään härät ovat

Mikä merkitys kysymyksessä olevalla nautaluvulla oli silloiselle yleiselle varallisuudentilalle, näemme, kun vertaamme sitä silloiseen huonekuntalukuun. Se huonekuntaluku, mikä molemmista lähteistä suorastaan, ilman yhteensovitusta, on saatavissa sekä molemmille lähteille yhteinen, oikaistu huonekuntaluku, jolloin ne huonekunnat, jotka syystä tai toisesta eivät löydy jommassa kummassa luettelossa, ovat jätetyt pois, näkyvät seuraavasta taulusta:

luettavat tai luettiin niitä kumpaankaan, on kysymys, johon tarkastusluettelosta emme saa mitään vastausta. Arvattavasti tapahtui itse karjan merkitseminen luetteloa laadittaessa siten, että kun kysymyksessä olevassa verollepanossa oli nimenomaisena tarkoituksena saada selville asukkaiden omaisuussuhteet ja veronmaksukyky, niin tarkastettiin myös karja, montako elukkaa oli ja kuinka monta niistä oli täyskelpoista, josta sitten syntyivät kysymyksessä olevat kaksi saraketta luettelossa. Jos tarkastuksessa pidettiin ainoastaan elukkain ikärajaa eli täyskelpoisuutta silmällä, niin on mahdollista että härät jakaantuvat iän mukaan kumpaankin kysymyksessä olevista ryhmistä. Jos taas katsottiin sitä suoranaista hyötyä, mikä asukkailla elukoista oli, niin luettiin silloin arvattavasti lehmät, jotka sekä lypsivät että poikivat, pienempään ryhmään ja härät ja nuori karja, jotka hyödyttivät ainoastaan välillisesti, suurempaan. Kumpikin merkitsemistapa on ollut mahdollinen, jota vastoin vähemmän luultavaa lienee, ettei härkiä lainkaan olisi huomioon otettu. Miten asian laita on ollut, emme tietojen puutteessa voi päättää, joten emme myöskään voi härkiä käsittelyssä sen enempää ottaa huomioon. Kuten hopeaveroluettelon ja karjaveroluetteloiden tiedonannoista alempana selviää, tekivät härät noin 4—10 % koko sarvikarjaryhmästä, seikka, jonka numeroita käsitellessämme voimme muistissa pitää.

Taulu XXXV.

Huonekuntaluku tarkastusluettelon ja maakirjan
mukaan v. 1608.

	Tarkastus- luettelo.	Maakirja.	Ero.	Yhteinen huone- kuntaluku.
Kaarlebyyn piiri	530	567	— 37	523
Kalajoen „	459	487	— 28	458
Salon „	354	357	— 3	352
Limingan „	545	551	— 6	545
Iin „	305	315	— 10	305
Kemin „	317	318	— 1	317
Koko alue	2,510	2,595	— 85	2,500

Se seikka, mikä ylläolevissa numeroissa ennen kaikkea herättää huomiotamme, on maakirjasta saadun huonekuntaluvun suurempi määrä. Erehtyisimme kumminkin, jos tämän perustuksella päättäisimme maakirjan verotettavien merkitsemiseen ja siis tiedonantoihinsa katsoen olevan tarkastusluetteloa tarkemman. Sillä kun tarkemmin yksityiskohtaisesti vertaamme verotettavia molemmissa lähteissä, huomaamme, että erotus on huonekuntaluvun, samoin kuin edellä lehmäluvunkin, suhteen ainoastaan näennäistä laatua.

Ne verotettavat, jotka olivat niin varakkaita, että ne maakirjassa voitiin karjaa omistaviksi merkitä, tavataan säännöllisesti myös tarkastusluettelossa. Poikkeuksen tekevät ainoastaan kolme verotettavaa, omistaen yhteensä 9 lehmäyksikköä, joita joko nimien vaihdon tai jonkun satunnaisen seikan takia emme ole voineet mainitusta luettelosta löytää. Nämät karjaa omistavat muodostivatkin luonnollisesti suurimman osan niistä verotettavista, jotka maakirjaan ovat merkityt. Mutta siinä löytyi sitä paitsi koko joukko

verotettavia — lukuunottamatta niitä, jotka olivat verosta vapaita —, joiden varallisuus oli epävakaisempi ja joilla sentakia ei ole karjaa merkitty, joko syystä että niiden yleinen varallisuus oli niin vähäinen, ettei vähäistä karjaakaan voitu verottaa tai syystä ettei sitä lainkaan löytynyt. Sellaisia olivat ne, jotka tai joiden tilat ovat merkityt olevan köyhtyneitä (utfattige), autioviljelyksiä (optagne af öde) tai kokonaan autioita (öde och obesitne, platt öde)¹⁾. Kun näiden erilaatuisten tilain omistajien merkitsemistä seuraamme tarkastusluettelossa, näemme että esim. n. s. köyhtyneet ovat yleensä säännöllisesti huomioon otetut ja varallisuuteen nähden tarkemmin kuin maakirjassa, sillä useat niistä esiintyvät tarkastusluettelossa useampien nautojen omistajina. Samoin on myös n. s. autioviljelysten laita. Autiotiloista näkyy taas, että niitä, mikäli mahdollista, on annettu vähävaraisille uudestaan viljeltäviksi muutamien vuosien veronvapautta vastaan taikka myöskin joskus yhdistetty toisiin tiloihin²⁾.

Niillä, mitä tämän ajan asiakirjoissa autioiksi (öde) nimitetään, ei suinkaan aina ole ymmärrettävä sellaisia, jotka olivat kokonaan autioina ja asumattomia. Tähän jo ennen lausumaamme väitteeseen saamme uusia todistuksia yksityiskohtaisesti verratessamme autioluetteloa itse maakirjan antamiin tietoihin. Näemme nimittäin, että useat niistä, jotka autioluettelossa on autioiksi mainittu, on maakirjassa merkitty verolle pantaviksi vuoden tai useamman perästä. Tämä osoittaa, etteivät mainitut tilat suinkaan olleet autioina, vaan että niillä asui joku vähävarainen huonekunta, jolla ei ollut omaisuutta niin paljon, että sitä olisi merkinnyt verolle panna, ja jonka viljelys sentähden luettiin

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,860, fol. 26 ja seur. sekä 4,855.

²⁾ Vrt. tässä suhteessa yksityiskohtaisesti Suomen valtioarkistossa 4,860, fol. 26 ja seur. sekä Tilläggs handlingar 309.

autiotilan arvoiseksi ja verotilityksessäkin sellaiseksi merkittiin.

Luonnollista oli, että tällaiset tilat, joissa jo oli olemassa jonkullaista viljelyksen uudistusta, tarkastuksessakin pysytettiin määrätyn ajan veronvapautta nauttivina tai jos tarpeelliseksi huomattiin, annettiin uusilla ehdoilla uusille viljelijöille ja merkittiin sen mukaan myös tarkastusluetteloon. Mutta paitsi näitä, oli n. s. autiotilojen joukossa myös sellaisia, joissa ei ollut viljelystä lainkaan ja jotka sentähden todellakin olivat autioina. Maakirjassa on koko joukko sellaisia, jotka ovat varustetut reunamuistutuksella *öde*, *platt öde*, *slett öde*, *skoggongit* j. n. e., osoittaen, että nämä tilat olivat viljelyksen suhteen kokonaan rappiolla tai kokonaan siihen kelpaamattomia. Niillä voi korkeintaan asua joku köyhtynyt huonekunta, jolla ei mitään viljelyksiä ollut. Tällaisia ei enää tavata tarkastusluettelossa. Siinä merkityt vähävaraisimmat viljelykset ovat tavallisesti *nybyggare*, *op-tagne* j. n. e., harvemmin *öde*. Näemme siis että tarkastusluetteloon merkittiin ainoastaan ne tilat, jotka tavalla tai toisella, esim. niittyviljelyksinä ¹⁾, voivat tulla viljelyksen omiksi ja verotettaviksi, jota vastoin sellaiset autiotilat, jotka jo olivat metsistyneet tai käyneet viljelykseen kelpaamattomiksi, jätettiin pois, syystä että, koskei niitä enää kukaan viljellyt, niillä ei voinut olla mitään merkitystä verotuksessa. Tämä seikka selittääkin suurimmaksi osaksi sen eron, mikä on olemassa maakirjan ja tarkastusluettelon verotettavien absoluutisen määrän välillä.

Se seikka, että ennen epävakaisella kannalla olleet viljelykset tarkastuksessa uudestaan järjestettiin ja koetettiin

¹⁾ Kuten tarkastusluettelosta näkyy, on useista niistä tiloista, jotka siinä on autioiksi merkitty, nimenomaan mainittu että niitä käytetään niityiksi.

saada viljelyksen alaisiksi, myös rappiolle joutuneet ja viljelemättömät tilat sen mukaan kuin viljelyskykyistä väestöä löytyi, on erittäin huomattava. Tarkastuksessa säilynyt luettelo antaa meille nimittäin näin ollen takeita siitä, että sen avulla saamme verrattain tarkan kuvan silloisesta maata-viljelevästä väestöstä s. o. sellaisesta, joka viljelystiluksia omisti ja pystyi niitä hoitamaan. Tällaisten viljelystilusten lukua edustaa se verotettavien luku, joka kysymyksessä olevassa tarkastusluettelossa on merkittynä, sillä jokainen verotettava suorittaa pääveronsa sen tiluksen maa-arvon mukaan, joka oli hänen viljeltävänään. Mutta se edustaa sitäpaitsi samalla, sen mukaan, mitä ennen olemme viljelystilusten ja huonekuntaluvun suhteesta esittäneet ja mitä itse luettelon tiedonannoista voimme tässä suhteessa päättää, sitä huonekuntalukua, mikä muodosti puheena olevan maataviljelevän väestön.

Siitä väestön osasta, joka ei maanviljelyksiä omistanut, eli niin sanotusta irtaimesta eli tilattomasta väestöstä ei tarkastusluettelo, yhtävähän kuin maakirjakaan, sisällä mitään erityisiä tietoja. Niistä viittauksista, mitä tässä suhteessa tavataan kysymyksessä olevan vuoden huonemiesluettelon ja tilikirjan tiedonannoissa, olemme jo ennen huomauttaneet (vrt. siv. 117). Näistä sekä tarkastuksessa tapahtuneesta tilattoman väestön viljelyksiin kiinnittämisestä ja molempien kysymyksessä olevien luetteloiden huonekuntaluvun yhtäpitaisuudesta, voimme kuitenkin nytkin päättää, että se väestön osa, mikä ei puheena olevien luetteloiden huonekuntalukuun sisälly, on ollut verrattain vähäinen. Näin ollen siis puheena olevista luetteloista saatu huonekuntaluku antaa meille verrattain tarkan kuvan ei ainoastaan maanviljelyksiä omistavasta, vaan vieläpä koko silloisesta maalaisväestöstä.

Kuten edellä olevasta huonekuntalukua osoittavasta taulusta näkyy, on tarkastusluettelossa 10 huonekuntaa, joita emme ole voineet löytää maakirjasta ja jotka meidän sentähden on yhteisestä huonekuntaluvusta täytynyt jättää pois. Mikä tähän on ollut syynä, on vaikea sanoa. Mahdollisesti on siihen osaksi vaikuttanut nimien vakaantumattomuusitse luettelossa, niin että ne ovat vaihtuneet, jonkun tilan jakautuminen kahdeksi tai uusien muodostuminen j. n. e. Useimmat kysymyksessä olevista huonekunnista ovat kuitenkin vähävaraisia ja niiden lukumäärä koko aluetta käsittävään summaan nähden niin vähäinen, ettei niillä alueen varallisuuden arvostelemiseen nähden ole suurempaa merkitystä.

Kun kysymyksessä olevan huonekuntaluvun perustuksella käymme valaisemaan suhdetta karjaluvun ja väestön välillä, niin otamme perustukseksi sen huonekuntaluvun, joka on molemmille lähteille yhteinen. Maakirjaan nähden on tämä suhde jo ennen sen huonekuntaluvun perustuksella, joka siitä suorastaan on saatavissa, tullut tarkastetuksi ja tarkastusluetteloon nähden ei, kuten edellä huomautettiin, niiden muutamien huonekuntien pois jättäminen, jotka tässä ovat kysymyksessä, yleisiin tuloksiin vaikuta. Yhteinen huonekuntaluku on tässäkin suhteessa sitä välttämättömpi, kun meidän on sitä käyttäminen myös alempana verotettavia eri kategorioihin ryhmittäessämme. Että meillä karjalukuun nähden on perustuksena myös oikaistu, molemmissa lähteissä toisiaan vastaava lehmäluku, on luonnollista.

Ne keskimäärät, mitkä kysymyksessä olevien lähteiden perustuksella niiden ilmoittamasta sarvikarjaluvusta ja sen eri ryhmistä kunkin huonekunnan osalle saamme, näkyvät seuraavasta taulusta:

Taulu XXXVI.

Keskimääräinen sarvikarjaluku tarkastusluettelon ja
maakirjan mukaan v. 1608.

	Sarvikarjaa yleensä. Täyskelpoisia lehmiä. Nuorta karjaa.			
	Tarkastus- luettelo.	Tarkastus- luettelo.	Maakirja.	Tarkastus- luettelo.
Kaarlebyyn piiri	7,5	5,7	5,3	1,8
Kalajoen	„ 5,6	4,1	3,9	1,5
Salon	„ 5,5	3,7	3,8	1,8
Limingan	„ 4,5	2,5	2,3	2,0
Iin	„ 4,7	2,2	2,1	2,5
Kemin	„ 1,5	1,3	1,4	0,1
Koko alue	5,1	3,5	3,4	1,7

Se ero, mikä tarkastusluettelon pienemmän lehmäluvun ja maakirjan ilmoittaman lehmäluvun absolutisissa määrissä oli olemassa, katoaa keskimäärissä aivan mitättömiin. Koko alueeseen nähden on keskimäärissä eroa ainoastaan yksi kymmenesosa ja niissä eri piirien keskimäärissä, joissa eroa on olemassa, rajoittuu se korkeintaan pariin desimaaliin. Kysymyksessä olevat numerot ovatkin osaltaan tärkeänä todistuksena kysymyksessä olevien tiedonantojen luotettavuudesta, samoin kuin siihen, mitä niiden keskinäisestä suhteesta ennen olemme lausuneet. Sillä mahdotonta olisi näin huomattavan tarkkaa yhtäpitoisuutta olettaa, jolleivät molempien lähteiden ensitiedot olisi syntyneet todellisuuden pohjalla ja tarkoittaisi samanlaatuksia nautoja.

Se varallisuudentila, minkä numerot ilmoittavat, on jo ollut puheena tarkastaessamme samaa vuotta maakirjan perustuksella. Koko alueeseen nähden oli se maakirjan mukaan huono ja kohoa ainoastaan yhdellä desimaalilla tar-

kastusluettelon mukaan keskiarvoiseksi. Pohjoisemmissa piireissä on varallisuudentila molempien lähteiden mukaan keskiarvoinen, vieläpä voi se Kaarlebyyn piirissä kohota hyväksikin, kolmessa eteläisimmässä piirissä on se sitävastoin huono. Kysymyksessä olevat keskimäärät kuvastavat kuitenkin, kuten jo ennen on huomautettu, vähävaraisen huonekuntien tavattoman lisääntymisen takia varallisuudentilan suhteellisesti huonommaksi kuin muiden ennen käsittelemiemme vuosien tiedonannot.

Kun nyt siirrymme tarkastamaan tarkastusluettelon ilmoittaman karjaluvun jakautumista kategorioittain, otamme perusteeksi mainitun luettelon ilmoittaman pienemmän eli täyskelpoisten lehmäluvun. Suurempi nautaluku, vaikkakin omaisuuden ilmoittajana tarkempi, ei siksi sovellu, syystä ettemme voi siihen sisältyviä nuoria nautoja kategorijaossa lukea täysikäisten arvoiksi, samalla kuin sen perusteeksi ottaminen saattaisi luopumaan ennen muissa lähteissä käyttämästämme jakoperusteesta. Maakirjan ilmoittaman lehmäluvun, jonka kategorioihin jakautumista sen omalta kannalta ennen olemme käsitelleet, ryhmitämme myös tämän tarkastusluettelon lehmäluvun mukaan, koska molempien lähteiden tiedonantojen vertaaminen tässäkin suhteessa on niiden keskinäiselle suhteelle varsin valaiseva. Että tässäkin otamme kysymykseen ainoastaan sen lehmäluvun, joka molemmissa lähteissä vastaa toisiaan, on luonnollista.

Miten kysymyksessä olevien lähteiden ilmoittama sarvikarjaluku tämän mukaan tutkimusalueella kategorioihin jakautuu, näemme seuraavasta:

Taulu XXXVII.

**Kategoriain absolutinen sarvikarjaluku koko alueella
tarkastusluettelon ja maakirjan mukaan v. 1808.**

Sarvikarjaa yleensä. Täyskelpoisia lehmiä. Nuorta karjaa.				
	Tarkastus- luettelo.	Tarkastus- luettelo.	Maakirja.	Tarkastus- luettelo.
I kategoria	2,083	1,675	1,616	408
II "	2,857	2,052	1,971	805
III "	5,884	3,806	3,686	2,078
IV "	1,976	1,099	1,201	877
V "	6	—	—	6
Yhteensä	12,806	8,632	8,474	4,174

Se huonekuntaluku taas, mikä kussakin kategoriassa oli tämän kysymyksessä olevan karjaluvun omistajana, näkyy seuraavasta taulusta. Vertauksen vuoksi olemme rinnalle liittäneet myös ne huonekuntamäärät, mitkä tulevat eri kategorioihin kuulumaan, kun ryhmituksen teemme maakirjan ilmoittaman lehmäluvun mukaan. Molemmissa tapauksissa ovat suhteet lasketut myös prosenttiluvuissa.

Taulu XXXVIII.

Kategoriain huonekuntaluku koko alueella tarkastusluettelon ja maakirjan mukaan v. 1608.

	Tarkastusluettelon mukaan.		Maakirjan mukaan.	
	Absolutinen määrä.	Prosentteissa.	Absolutinen määrä.	Prosentteissa.
I kategoria	116	4,6	111	4,4
II „	251	10,1	251	10,1
III „	931	37,2	893	35,7
IV „	695	27,8	719	28,8
V „	479	19,2	95	3,8
VI „	28	1,1	431	17,2
Yhteensä	2,500	100	2,500	100

Se yhtäpitoisuus, mikä yleistä varallisuutta tarkastettaessa oli huomattavana kysymyksessä olevien lähteiden ilmoittamissa tiedoissa, tulee esiin myös kategorijaossa. Neljässä ylemmässä kategoriassa ryhmittyvät niihin kuuluvat huonekunnat molemmissa lähteissä niin tasaisesti, että esim. kolmannessa kategoriassa, jossa ero niiden prosenttimäärissä on suurin, se tekee ainoastaan 1,5 %. Sama on laita myös alempiin kategorioihin, V:teen ja VI:teen, kuuluvien yhteisessä lukumäärässä, sillä tarkastusluettelon mukaan kuului niihin 20,3 % ja maakirjan mukaan 21,0 % alueen yhteisestä huonekuntaluvusta. Mutta niiden keskinäinen suhde on miltei päinvastainen. Maakirjan mukaan kuului kuudenteen kategoriaan 17,2 %, mutta tarkastusluettelon mukaan enää ainoastaan 1,1 %, samoin kuin viidenteen kategoriaan edellisen luettelon mukaan kuului ainoastaan 3,8 %, mutta jälkimmäisen 19,2 %. Näemme siis, että niistä 17,2 %:sta alueen yhteisestä huonekuntaluvusta, jotka maakirjan mukaan VI:teen kategoriaan kuuluivat ja joilla siis ei ole maaomai-

suutta verotettavaksi ollut, uudessa tarkastuksessa 16,1 % siirtyi viidenteen kategoriaan, joten ainoastaan 1,1 % jäi jällelle. Se autiotilain viljeltäväksi antaminen ja uusien viljelystilain muodostaminen, joka uudessa tarkastuksessa tapahtui, oli siis varsin huomattava.

Mitä taas eri kategoriain huonekuntaluvun ja yleistä varallisuutta osoittavien keskimäärien suhteeseen tulee, niin olemme jo ennen samaa varallisuudentilaa tarkastaneet maakirjan mukaan samalta vuodelta. Huomattava on ainoastaan ne vähäiset eroavaisuudet, mitkä uusissa prosenttimäärissä johtuvat siitä, että osa huonekuntia, joita ei tarkastusluettelossa ole enää merkitty, on maakirjan huonekuntaluvusta, sitä toiseen kysymyksessä olevaan lähteeseen verrattaessa, jätetty pois.

Kun tarkastusluettelon mukaan saadun huonekuntaluvun eri kategorioissa sovitamme ennen saatuun vastaavaan karjalukuun, saamme keskimäärät kutakin huonekuntaa kohti seuraaviksi:

Taulu XXXIX.

Kategoriain keskimääräinen sarvikarjaluku koko alueella tarkastusluettelon ja maakirjan mukaan v. 1608.

	Sarvikarjaa yleensä.	Täyskelpoisia lehmiä.	Nuorta karjaa.
	Tarkastusluettelo.	Tarkastusluettelo.	Maakirja. Tarkastusluettelo.
I kategoria	18,0	14,4	13,9 3,5
II „	11,4	8,2	7,5 3,2
III „	6,3	4,1	4,0 2,2
IV „	2,8	1,6	1,7 1,3
V „	—	—	— —
Yleinen keskim.	5,1	3,5	3,4 1,7

Kysymyksessä olevat numerot ovat seurauksena niistä absolutisista määristä, joita ennen olemme tarkastaneet. Säännöllisyys molempien kysymyksessä olevien lähteiden lehmäluvussa tulee tässäkin selvästi näkyviin. Suurin eroitus on toisen kategorian keskimäärässä, joka tarkastusluettelossa on 0,7 suurempi kuin maakirjassa, muissa sitävastoin on eroitus vieläkin vähäisempi.

Kun seuraamme varallisuuden jakautumista kategorioihin eri piireissä, saamme sitä valaisemaan seuraavat taulut:

Taulu XL.

Kategoriain absolutinen sarvikarjaluku tarkastusluettelon
ja maakirjan mukaan eri piireissä v. 1608.

<i>Kaarlebyyn piiri.</i>					<i>Kalajoen piiri.</i>			
	Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiä.	Nuorta karjaa.		Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiä.	Nuorta karjaa.	
	T.	T.	M.	T. ¹⁾	T.	T.	M.	T.
I kategoria	1,186	1,005	956	181	590	447	432	143
II „	1,227	926	867	301	670	492	485	178
III „	1,366	976	931	390	1,078	777	727	301
IV „	154	92	98	62	238	161	165	77
Yhteensä	3,933	2,999	2,852	934	2,576	1,877	1,809	699

<i>Salon piiri.</i>					<i>Limingan piiri.</i>			
	Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiä.	Nuorta karjaa.		Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiä.	Nuorta karjaa.	
	T.	T.	M.	T.	T.	T.	M.	T.
I kategoria	219	159	168	60	88	64	60	24
II „	464	323	317	141	376	234	231	142
III „	1,002	664	690	338	1,436	789	781	647
IV „	243	154	171	89	566	272	303	294
Yhteensä	1,928	1,300	1,346	628	2,466	1,359	1,375	1,107

<i>Iin piiri.</i>					<i>Kemin piiri.</i>			
	Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiä.	Nuorta karjaa.		Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiä.	Nuorta karjaa.	
	T.	T.	M.	T.	T.	T.	M.	T.
I kategoria	—	—	—	—	—	—	—	—
II „	120	77	71	43	—	—	—	—
III „	793	403	362	390	209	197	195	12
IV „	512 ²⁾	190	216	322 ³⁾	263	230	248	33
Yhteensä	1,431	670	649	761	472	427	443	45

¹⁾ T = Tarkastusluettelo, M = Maakirja.

²⁾ V: 6, ³⁾ V: 6.

Taulu XLI a.

Kategoriain huonekuntaluku tarkastusluettelon ja
maakirjan mukaan eri piireissä v. 1608.

Kaarlebyyn piiri. Kalajoen piiri.

	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.
I kategoria	66	64	31	27
II „	112	105	60	62
III „	221	209	191	170
IV „	51	70	92	111
V „	68	40	83	6
VI „	5	35	1	82
Yhteensä	523	523	458	458

Salon piiri. Limingan piiri.

	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.
I kategoria	14	16	5	4
II „	40	43	29	30
III „	161	160	206	203
IV „	87	81	178	181
V „	43	15	123	9
VI „	7	37	4	118
Yhteensä	352	352	545	545

Iin piiri. Kemin piiri.

	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.
I kategoria	—	—	—	—
II „	10	9	—	2
III „	100	98	52	53
IV „	115	114	172	162
V „	72	18	90	7
VI „	8	66	3	93
Yhteensä	305	305	317	317

Taulu XLI b.

Kategoriain huonekuntaluku tarkastusluettelon ja
maakirjan mukaan eri piireissä prosentteissa
määrättynä v. 1608.

Kaarlebyyn piiri. Kalajoen piiri.

	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.
I kategoria	12,6	12,2	6,8	6,0
II „	21,4	20,1	13,1	13,5
III „	42,3	40,0	41,7	37,1
IV „	9,8	13,4	20,1	24,2
V „	13,0	7,6	18,1	1,3
VI „	0,9	6,7	0,2	17,9
Yhteensä	100	100	100	100

Salon piiri. Limingan piiri.

	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.
I kategoria	4,0	4,5	0,9	0,7
II „	11,4	12,2	5,3	5,5
III „	45,7	45,5	37,8	37,2
IV „	24,7	23,0	32,7	33,2
V „	12,2	4,3	22,6	1,7
VI „	2,0	10,5	0,7	21,7
Yhteensä	100	100	100	100

Iin piiri. Kemin piiri.

	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.	Tarkastus- luettelo.	Maa- kirja.
I kategoria	—	—	—	—
II „	3,3	3,0	—	0,6
III „	32,8	32,1	16,4	16,7
IV „	37,7	37,4	54,3	51,1
V „	23,6	5,9	28,4	2,2
VI „	2,6	21,6	0,9	29,4
Yhteensä	100	100	100	100

Taulu XLII.

Kategoriain keskimääräinen sarvikarjaluku tarkastus-
luettelon ja maakirjan mukaan eri piireissä v. 1608.

*Kaarlebyyn piiri.**Kalajoen piiri.*

	Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiä.		Nuorta karjaa.	Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiä.		Nuorta karjaa.
	T.-	T.	M.	T. ¹⁾	T.	T.	M.	T.
I kategoria	18,0	15,2	14,5	2,7	19,0	14,4	13,9	4,6
II „	11,0	8,3	7,7	2,7	11,2	8,2	8,1	3,0
III „	6,2	4,4	4,2	1,3	5,6	4,1	3,3	1,5
IV „	3,0	1,3	1,3	1,2	2,6	1,3	1,3	0,3
Ylein. keskim.	7,5	5,7	5,5	1,3	5,6	4,1	3,9	1,5

*Salon piiri.**Limingan piiri.*

	Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiä.		Nuorta karjaa.	Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiä.		Nuorta karjaa.
	T.	T.	M.	T.	T.	T.	M.	T.
I kategoria	15,6	11,4	12,0	4,3	17,6	12,3	12,0	4,3
II „	11,6	8,1	7,9	3,5	13,0	8,1	8,0	4,9
III „	6,2	4,1	4,3	2,1	7,0	3,3	3,3	3,1
IV „	2,3	1,3	2,0	1,0	3,2	1,5	1,7	1,7
Ylein. keskim.	5,5	3,7	3,3	1,3	4,5	2,5	2,5	2,0

*Iin piiri.**Kemin piiri.*

	Sarvi- karjaa yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiiä.		Nuorta karjaa.	Sarvi- karjaa. yleen- sä.	Täyskelpoisia lehmiiä.		Nuorta karjaa.
	T.	T.	M.	T.	T.	T.	M.	T.
I kategoria	—	—	—	—	—	—	—	—
II „	12,0	7,7	7,1	4,3	—	—	—	—
III „	7,9	4,0	3,6	3,9	4,0	3,3	3,3	0,2
IV „	4,5	1,7	1,9	2,3	1,5	1,3	1,4	0,2
Ylein. keskim.	4,7	2,2	2,1	2,5	1,5	1,3	1,4	0,1

¹⁾ T = Tarkastusluettelo M = Maakirja.

Eri piirien varallisuuden jakautumisessa kategorioihin voimme yleensä nähdä samaa, mitä tässä suhteessa ennen olemme huomauttaneet koko alueeseen nähden. Molempien kysymyksessä olevien lähteiden vastaavat tiedonannot ovat keskenään niin yhtäpitaisia, että neljän ylemmän kategorian huonekuntaluvussa on niiden välillä korkeintaan ainoastaan muutamien prosenttien ero, useissa tapauksissa rajoittuu se ainoastaan desimaaliin (vrt. Taulu XLI). Kahdesta viimeisestä kategoriasta näemme, että suhde niiden välillä on molemmissa lähteissä päinvastainen. Sen sijaan että maakirjassa näihin kategorioihin kuuluvista, lukuunottamatta Kaarlebyyn piiriä, enemmistö, eli 10—30 % koko huonekuntaluvusta, kuuluu VI:teen kategoriaan, on samaan kategoriaan kuuluvien lukumäärä tarkastusluettelossa enää varsin vähäinen, korkein I:n piirissä 2,6 %, samalla kuin V:teen kategoriaan kuuluvien lukumäärä on jokseenkin vastaavilla määrillä kohonnut. Ilmiö johtuu, edellä huomautetusta tarkastuksessa tapahtuneesta viljelysten uudestaan järjestämisestä. Se on, kuten numerot osoittavat, säännöllisesti tapahtunut kaikissa piireissä, vaikkakin eri piireissä eri lailla, riippuen tietysti paikkakunnallisista oloista. Niin on esim. Kaarlebyyn piirissä maakirjan mukaan VI:ssa kategoriassa ainoastaan 6,7 % ja Kemin piirissä 29,4 %, mutta tarkastusluettelon mukaan molemmissa piireissä enää ainoastaan 0,9 %. Kuten yleisen varallisuuden kannalta on odotettavissa, tulee paikkakunnallinen ero näkyviin myös muiden kategoriain molemmissa lähteissä yhtäpitaisissa prosenttimäärissä ja kategoriain karjaluku ja niiden keskimäärät huonekuntaa kohti muodostuvat näiden suhteitten mukaan.

Kysymyksessä olevien lähteiden keskinäinen vertaus näyttää siis, että niiden toisiansa vastaavat tiedonannot osoittavat, molemmissa lähteissä luonnollisuutta ja tarkkaa yhtä-

pitoisuutta, joka ei suinkaan ole kaavamaista. Että tarkastusluettelon tiedonannot, jotka ovat myöhemmät, olisivat tehdyt ainoastaan maakirjan perustuksella ilman todellisuutta silmällä pitämättä, emme voi olettaa, sillä, paitsi V:nen ja VI:nen kategorian keskinäistä suhdetta, todistavat ensitiedot itse lehmäluvusta, samoin kuin tavattavat eroavaisuudet yleisummissa ja keskimäärissä, toista. Nämä eroavaisuudet, samoin kuin toiselta puolen tiedonantojen huomattava yhtäpitoisuus, saavat selityksensä siitä, että molempien lähteiden tiedonannot ovat, kuten edellä huomautettiin, kootut samana vuonna, vaikka eri aikoina. Meidän täytyy siis olettaa, että molempien lähteiden tiedonannot ovat kootut todellisuuden pohjalla ja sitä varallisuuden tilaa silmällä pitäen, mikä karjaan nähden oli tutkimusalueellamme kysymyksessä olevana vuonna olemassa.

V. Karjaveroluettelojen ilmoittama karjaluku 17:n vuosisadan alkupuoliskolla.

Siirrymme nyt tarkastamaan niitä tiedonantoja, mitä karjasta ja sen lukumäärästä on säilynyt n. s. karjaveroluetteloissa 1620- ja 1630-luvuilta sekä seuraavan vuosikymmenen alulta. Nämä tiedonannot ovat sitä tärkeämpiä, kun ne, samalla kuin ovat saatavissa koko tutkimusalueeltamme, koskevat koko karjaa ja antavat siitä tietoja useampana eri vuonna. Karjaveroluetteloita on tutkimusalueeltamme säilynyt niin, että niiden avulla voimme pienemmissä ajanjaksoissa seurata karjaluvun kehitystä aina kahdenkymmenen vuoden kuluessa.

Kysymyksessä oleva karjavero määrättiin Ruotsissa ja siihen kuuluvassa Suomessa suoritettavaksi vuoden 1620 val-

tiopäivillä¹⁾. Se tarkoitti erityisen veron kantamista kusta-
kin karjaan kuuluvasta elukasta sen mukaan kuin erityisessä
koko valtakunnalle veronkantoa varten säädetyssä taksassa
oli määrätty. Karjan lukumäärän selville saamiseksi oli
taas laadittava erityiset luettelot, joihin merkittiin, kuinka
monta lehmää, hevosta, lammasta j. n. e. kullakin verotetta-
valla oli ja sen mukaan oli vero suoritettava. Mainitun
veron kantamista karjaluvun mukaan jatkui sitten eri valtio-
päivien ja kuninkaallisten määräysten mukaan, vaikka eri
vuosina eri tavalla, aina vuoteen 1641. Seuraavan vuoden
valtiopäivillä muutettiin nimittäin puheena oleva vero var-
maksi rahamääräksi kultakin tilalta, joten minkäänlaisten
karjaluetteloiden laatiminen ei enää tullut kysymykseen²⁾.
Siltä ajalta, jolloin mainittuja luetteloja laadittiin, on näitä
eri osista maata säilynyt eri tavalla. Tutkimusalueeltamme
tavattavista olemme tutkimuksemme esineiksi valinneet luet-
telot vuosilta 1622, 1627, 1635 ja 1641, joten, kuten edellä
huomautettiin, niiden avulla voimme seurata karjaluvun kehi-
tystä parinkymmenen vuoden kuluessa eli lähes koko sen
ajan, miltä tällaisia luetteloita on mahdollisuus löytyä³⁾.

¹⁾ Vrt. A. A. Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth
j. n. e. I, siv. 742 ja seur.

²⁾ Vrt. A. A. Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth
j. n. e. II, siv. 1002.

³⁾ Paitsi epätäydellisiä luettelon katkelmia Limingan ja Kemin
pitäjistä, löytyy tutkimusalueeltamme 1620-luvulta vielä vuosilta 1626
ja 1629 täydelliset karjaveroluettelot. Vuoden 1627 luettelon olemme
tutkimuksemme esineeksi valinneet syystä, että se muita kysymyksessä
olevia on huomattavasti tarkempi. Niin saamme esim. Iin pitäjän
lehmäluvuksi vuoden 1626 luettelon mukaan 1,555 ja vuoden 1629 luet-
telon mukaan ainoastaan 1,228, mutta vuoden 1627 luettelon mukaan
1,943. Salon piirin eli Salon pitäjän ja Hailuodon kappelin yhteiseksi
lehmäluvuksi saamme vuoden 1626 luettelon mukaan 1,868 ja vuoden

Mutta ovatko kysymyksessä olevat lähteet sellaisia, että ne todellakin kuvastavat karjaluvun silloista tilaa, vai ovatko ne ainoastaan kaavamaisia tai satunnaisia numeroita ilman vastaavaa todellisuutta? Se on sama kysymys, jonka jo ennen muita lähteitä käsitellessämme olemme tehneet ja johonka meidän nytkin on vastattava, ennenkuin mainittujen tiedonantojen perustuksella mitään karjaluvusta päättämme.

Tarkemman tutkimuksen alaisina eivät kysymyksessä olevat lähteet tässä suhteessa ole olleet ¹⁾. Ingman ja Lindholm esittävät niiden perustuksella tutkimusalueittensa varallisuutta, ryhtymättä tarkemmin itse tiedonantojen toden-

---

1629 luettelon mukaan 1,505, mutta vuoden 1627 luettelon mukaan 1,963. Kalajoen ja Pyhäjoen pitäjiä yhteiseksi lehmäluvuksi tulee vuoden 1626 luettelon mukaan 3,760 ja vuoden 1629 luettelon mukaan 3,345, mutta vuoden 1627 luettelon mukaan 4,007. Ilmoitukset muista eläinlajeista ovat toisiinsa katsoen samansuhtaisia kuin lehmäluku. Seuraavilta vuosikymmeniltä emme tutkimusalueettamme koskevia karjaveroluetteloita valtioarkistossamme ole tavanneet muilta vuosilta kuin v. 1635 ja 1641. Ruotsin valtioarkistossa löytyy sitäpaitsi luettelo vuodelta 1636, jonka mukaan saisimme esim. Kemin pitäjän lehmäluvuksi 1,526, sensijaan että vuoden 1635 luettelon mukaan saamme 1,733. Limingan pitäjältä olisivat vastaavat numerot samojen luetteloiden mukaan 1,490 ja 1,418 ja Kalajoen pitäjältä 1,585 ja 1,551. Kun siis kysymyksessä olevat luettelot ovat perättäin seuraavilta vuosilta eikä Ruotsin valtioarkistossa säilytetty luettelo tiedonannoiltaan toisesta huomattavammin poikkea, niin olemme tutkimuksemme esineeksi valinneet sen, mikä valtioarkistossamme on käytettävänä. Vrt. Suomen valtioarkistossa Tilläggshandlingar 322, 325 ja 327 sekä karjaveroluettelo vuodelta 1635 ja Ruotsin valtioarkistossa karjaveroluettelo vuodelta 1636 kokoelmassa: Finska uppbördshandlingar 259 a.

¹⁾ Lukuunottamatta niitä tutkimuksia, joita professori E. G. Palmén on tehnyt ja jotka eivät vielä ole julkisuuteen tulleet eivätkä käytettävänä.

peräisyyttä tutkimaan ¹⁾). Huomattava on Forssell, joka arvelee, että ensimmäisissä karjaveroluetteloissa on sangen luotettavia ilmoituksia karjamäärästä, mutta lähemmin ei hänkään asiaan ryhdy ²⁾). Varmaa on kuitenkin, ettei kysymyksessä olevan raskaan veron suorittaminen verotettavien puolelta ilman vastenmielisyyttä tapahtunut ja että mahdollisuuksia vaillinaisuuksien syntymiseen karjan merkitsemiseen nähden oli niinhyvin verotettaviin kuin veronkantajiin katsoen aina olemassa.

Kuinka omantunnontarkkaa kussakin yksityisessä tapauksessa karjan merkitseminen on ollut, on mahdoton sanoa, koskei varmoja osviittoja tässä suhteessa ole olemassa. Vastauksena tähän on se, mitä numerojen keskinäisen kriterion avulla voimme selville saada. Mutta jo itse verotustavasta voimme nytkin mainittujen lähteitten luotettavuutta jossain määrin arvostella ja tehdä korjauksia siinä, missä sellaiset käyvät mahdollisiksi.

Oliko tässä verotustavassa sellaisia edellytyksiä, joista vaillinaisuudet olisivat voineet johtua tai autoiko se minikäänlaisia takeita tiedonantojen luotettavuudesta? Vastataksemme tähän kysymykseen on meidän otettava tarkastettavaksemme ennen kaikkea kaksi seikkaa, ensiksi määräykset itse suoritettavasta verosta ja toiseksi karjan merkitsemistapa ja sitä koskevat määräykset.

Veroa koskeviin määräyksiin nähden on ensinnäkin huomattava, että niiden mukaan osa karjan omistajista oli

---

¹⁾ Vrt. Santeri Ingman, Tutkimuksia Pohjois-Suomen historiassa j. n. e., siv. 70 ja seur. ja Artur J. Lindholm, Bidrag till kännedom om Finlands ekonomiska tillstånd under tidskiftet 1634—1654, Helsingfors 1892, siv. 26 ja seur.

²⁾ Vrt. Hans Forssell, Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet j. n. e., siv. 16.

veron suorituksesta vapautettuja, joten joku osa karjaa jo tästä syystä on jäänyt veroluetteloihin merkitsemättä. Määräykset olivat tässä, samoin kuin muissakin suhteissa, eri vuosina erilaiset, riippuen siitä, millä ehdoilla vero kulloinkin oli valtiopäivillä myönnetty ja minkä vuoden valtiopäiväpäätöksiä veronkannossa kulloinkin noudatettiin. Rajoittaaksemme esityksemme ainoastaan niihin vuosiin, joilta meillä on karjaveroluetteloita käytettävänä, on huomattava, että vuonna 1622, joka on tiedonantoihimme nähden ensimmäinen, kaunnettiin mainittu vero saman vuoden valtiopäiväpäätöksen perustuksella yleensä niiden määräysten mukaan, joilla se oli myönnetty ensi kerran eli vuonna 1620 ¹⁾. Veron suorituksesta olivat vapautetut: 1) säterikartanot sekä niiden raja- ja pyykkitalot, jota määräystä tulkittiin niin, että myöskin vapauspénikulman piirissä olevat talot tulivat vapaiksi, 2) papisto, 3) porvaristo, jonka karjavero muutettiin varmaksi kustakin kaupungista suoritettavaksi rahasummaksi, 4) ratsumiehet ja nihdit heidän omaan karjaansa nähden ²⁾.

¹⁾ Vrt. A. A. Stiernman, Alla riksdagars och mötens beslut h. n. e. I, siv. 743, 754. Tarkemmin verosuorituksesta C. G. Styffen toimittamassa Samling af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landt-regeringen i Sverige och Finland, Stockholm 1852, siv. 131 ja seur. sekä K. R. Melander, Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista vuosilta 1617—1634, Hist. Arkisto XIV, siv. 433 ja seur.

²⁾ Rälssitalonpojat, jotka eivät kuuluneet säterikartanoiden alle, maksoivat veroa ainoastaan puolet siitä, mitä vero- ja kruununtalonpojat, jolla seikalla karjan merkitsemiseen nähden ei kuitenkaan ollut mitään merkitystä. Niistä, jotka eivät olleet varsinaisia talonisäntiä, sanotaan v. 1620 valtiopäiväpäätöksessä että „så skole och andre som å landet sittia, fast dhe än icke swara till åhrlige vthlagor, uthan hafwe deel inne medh bondhen, eller och tiena, eller elliest sittia inhyses, och föda sig medh arbete, icke mindre än sielfwe bonden wara

Muihin kysymyksessä oleviin vuosiin nähden oli vapautta nauttivia vähempi. Vuonna 1627, jolloin karjavero suoritettiin saman vuoden ensimmäisten valtiopäiväin päätöksen mukaan samallaisena kuin vuonna 1624, suoritti aatelisto kysymyksessä olevan veron kaikista talonpojistaan ilman erotusta samoin kuin kruunun- ja verotalonpojat. Samalla tavalla suoritti mainitun veron myös papisto ja porvaristo sekä sotaväki ¹⁾). Verosta vapaaksi jäivät siis tänä vuonna, luknunnottamatta myöhemmin myönnettyjä pienempiä lievenyksiä sotaväelle, ainoastaan aateliston säterikartanot ²⁾). Vuonna 1635, jolloin kysymyksessä oleva vero suoritettiin edellisen vuoden valtiopäiväpäätöksen perustuksella samalla tavalla kuin ensi kerralla (effter then värdering, sätt och

förplichtade att nthgöra föresk:ne hielp af deras boskap“, joka, samoin kuin säilyneet luettelot, osoittaa, kuinka tarkkaan tässä köyhimmätkin karjanomistajat otettiin huomioon. V. 1622 kehoittaa kuningas erityisesti valvomaan, etteivät aateliset saa vapauttaa rälssitalonpoikiaan karjaveron suorituksesta. Vrt. A. A. Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth j. n. e. I, siv. 743, Vaarasen kokoelmasta, Excerpter och afskrifter ur Sv. Riksregistraturet 1619—1632, Suomen valtioarkistossa kirjettä Carl Oxenstjernalle ^{26/10} 1622 y. m. sekä K. R. Melander, Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista j. n. e., siv. 440 ja seur.

¹⁾ Vrt. A. A. Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth. j. n. e. I, siv. 762, 789 ja seur. sekä K. R. Melander, Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista j. n. e., siv. 454.

²⁾ Myöhemmin myönnettiin samana vuonna, että sotamiehet jalkaväestä, joilla ei ollut ^{1/8} manttaalia maata, pääsisivät kokonaan vapaaksi karjaveron suorituksesta ja toiset, arvattavasti ne, joilla oli mainittu maaosuus, saivat siitä vapauttaa kaksi lehmää ja yhden lampaan ehdolla, etteivät ottaisi luoksensa muiden karjaa vapauttaakseen sitä. Vrt. K. R. Melander, Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista j. n. e., siv. 455 ja seur. sekä Vaarasen kokoelmasta. Excerpter och afskrifter ur Sv. Riksregistraturet 1619—1632, Suomen valtioarkistossa kirjettä Nils Bjelkelle ^{27/4} 1627.

vijs, säsom han första reesan bewillades), ei vapautuksissa vuoteen 1627 verraten tapahtunut muita muutoksia kuin että aateliset suorittivat talonpojistaan ainoastaan puolet siitä, mitä vero- ja kruununtalonpojat maksoivat ¹⁾. Samalla tavalla kuin v. 1635 suoritettiin mainittu vero yleensä myös vuonna 1641 edellisen vuoden valtiopäiväpäätyksen mukaan ²⁾. Niistä neljästä vuodesta, mitkä meillä on kysymyksessä, koskevat siis vapautukset kolmena viimeksi mainittuna, 1627, 1635 ja 1641, lukuunottamatta sotaväelle annettuja lievennyksiä ³⁾, ainoastaan aatelisia. Aatelistiloja ei taas tutkimus-alueellamme ollut, joten luettelomme kysymyksessä olevilta vuosilta eivät siis vapautusten kautta ole käyneet vaillinaisiksi. Miten taas vapautukset vuonna 1622, samoin kuin lievennykset ja muut satunnaiset vaillinaisuudet, ovat mainitulta vuodelta merkittyyn karjamäärään vaikuttaneet, saamme alempana tarkastaa.

Paitsi varsinaisten vapautusten kautta, antoivat veromääräykset toisessakin suhteessa tilaisuutta vaillinaisuuksien syntymiseen. Tarkoitamme nimittäin sitä taksaa, jonka mukaan vero eri elukoista suoritettiin. Silloin kuin veroa ensi

---

¹⁾ Vrt. A. A. Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth j. n. e. II, siv. 884.

²⁾ Vrt. A. A. Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth j. n. e. II, siv. 969.

³⁾ Sotaväen lievennyksiin v. 1635 ja 1641 emme ole erityistä vahvistuskirjettä tavanneet, joten on vaikea sanoa, koskivatko lievennykset lainkaan näitä vuosia. Itse karjaveroluetteloissa esiintyy sekä sotamiehiä että sotamiesten vaimoja veron suorittajina. Huomattava on että v. 1638 myönnetään Lindholmin mukaan samantapainen lievennys, nimittäin yksi lehmä ja kaksi lammasta vapaaksi. Vrt. Artur J. Lindholm, Bidrag till kännedom om Finlands ekonomiska tillstånd j. n. e., siv. 36. Suurempaa vaikutusta ei tällä seikalla missään tapauksessa ole numerotietoihin ollut.

kerran kannettiin, suoritettiin sitä kustakin elukasta seuraava määrä:

Hevosesta	maksettiin 8 äyriä		
Vanhasta ¹⁾ tammasta	”	4	”
Nuoresta ”	”	2	”
Varsasta	”	2	”
Härästä	”	8	”
Sonnista	”	6	”
Lehmästä	”	4	”
Mullista	”	4	”
Hiehosta	”	2	”
Nuoresta karjasta (ung nöth)	”	2	”
Vanhasta lampaasta	”	$\frac{3}{4}$	”
Nuoresta ”	”	$\frac{1}{2}$	”
Vanhasta siasta	”	1	”
Nuoresta ”	”	$\frac{1}{2}$	” ²⁾

¹⁾ Vanhalla lienee tässä niinkuin muuallakin samallaisissa kohdissa tarkoitettu *täysikäistä*.

²⁾ Vuoden 1620 valtiopäiväpäätöksessä mainitussa taksassa ei puhuta mitään nuorista tammoista ja nuoresta karjasta, mutta seuraavina vuosina, jolloin tähän ensimmäinnettyn verotaksaan vedotaan ja vero sen mukaan määrätään suoritettavaksi, on säilyneissä luetteloissa vero näiden eri nimityksien mukaan kannettu siten kuin yllä olemme merkinneet. Tästä tapahtui kuitenkin eri vuosina ja eri alueilla poikkeuksia, niin että milloin yhdistetään hiehot, mullit ja nuori karja keskenään, milloin taas nuoret tammot ja varsat. Tämän seikan olemmekin, kuten alempana näkyy, korjanneet yhdistämällä nämä eri nimitykset ainoastaan kahteen ryhmään: nuori karja ja varsat. Pukkia ja kuttuja ei tutkimusalueeltamme ole, muutamaa yksityistä poikkeusta lukuunottamatta, merkitty, jonka tähden jätämme ne kokonaan huomioonottamatta. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että näistä suoritettiin, vanhasta pukista $1\frac{1}{2}$ äyriä ja nuoresta 3 ropoa, vanhasta kutusta 3 ropoa ja nuoresta $\frac{1}{2}$ äyriä.

Tämän ensimmäisen taksan mukaan suoritettiin vero, vuosina 1622, 1635 ja 1641. Vuonna 1627 oli taas maksu kaikista kahdenkertainen vuoden 1624 valtiopäiväpäättöksen mukaan, jota mainittuna vuonna tässä suhteessa seurattiin ¹⁾. Suhde eri eläinlajien välillä pysyi sitävästoin kaikkina vuosina samana.

Se seikka, mikä kysymyksessä olevissa eri elukoista suoritettavissa veromäärissä antoi tilaisuutta vaillinaisuuksien syntymiseen, oli, että useista eri ikäisistä samanlaatuista elukoista suoritettiin eri suuri vero. Kun esim. vanhasta tammasta suoritettiin 4, mutta nuoresta ainoastaan 2 äyriä tai vanhasta lampaasta $\frac{3}{4}$, mutta nuoresta ainoastaan $\frac{1}{2}$ äyriä, niin oli luonnollista, että, jollei valvonta veronkantajien puolelta ollut kyllin tarkka, koetettiin alempaan ikäluokkaan lukea elukoita niin paljon kuin mahdollista, koska siten veron tuottamaa räsitusta ainakin jossain määrin voitiin huojentaa. Tämä seikka tekee, ettemme luettelojen ilmoittamaa karjamäärää, mitä elukoiden eri ikäryhmiin ja lajitukseen tulee, voine pitää aina kyllin luotettavana, vaan lienee ylempää ikäryhmää ilmoittama määrä tavallisesti katsottava todellisuutta jossain määrin pienemmäksi, alempaa ikäryhmää ilmoittama määrä taas päinvastoin.

Jo tästä syystä on epäiltävää, onko eri ikäryhmien säilyttämisellä lähteitten ilmoittamissa numeroissa suurempaa merkitystä. Kun sitäpaitsi ikäeroitusta eri ryhmien välillä ei oltu mitenkään tarkemmin määrätty, ²⁾ niin on luonnollista, että vaikei varsinaista vääryyttä olisi harjoitettukaan, nu-

---

¹⁾ Vrt. A. A. Stiernman, Alla riksdagars och mötens beslut h. n. e., siv. 762 ja 790.

²⁾ Lukuunottamatta varsoja, joista v. 1620 valtiopäiväpäättös osoittaa, että tässä oli kysymyksessä vuotta vanhemmat aina 3-vuotisiin saakka.

merot voivat kuitenkin tulla tässä suhteessa enemmän tai vähemmän epäluotettaviksi, lukuunottamattaakaan, oliko tehty erotus ikäluokkien välillä karjatilastollisessa suhteessa lainkaan hyväksyttävä. Olemme sentähden, välttääksemme erehdyksiä ja saadaksemme tilastomme yksinkertaisemmaksi, yhdistäneet saman lajin eri ikäryhmät keskenään. Niin olemme mullit, hiehot ja nuoren karjan lukeneet kaikki nuoreksi karjaksi ¹⁾, samoin kuin vanhat ja nuoret lampaat sekä vanhat ja nuoret siat molemmissa tapauksissa yhteen eläinlajiryhmään. Hevosten suhteen olemme kuitenkin ikäerotuksen säilyttäneet täysikäisten ja varsojen välillä, syystä, että ikäraja oli tässä tarkemmin määrätty 3:ksi vuodeksi, joka nykyiseltäkin kannalta lienee hyväksyttävä, sekä koska erotuksen säilyttäminen tässä suhteessa on kansataloudellissessakin suhteessa puollustettavissa ²⁾. Eri sukupuoliin ja eläinten laatuun katsoen olemme, paitsi edellä huomautettua mullien ja hiehojen suhdetta, tehneet sen muutoksen, että olemme tammät lukeneet hevosten lukuun, samoin kuin sonnit härkien. Nuoret tammät olemme taas lukeneet varsojen lukuun ³⁾. Näillä yhdistämisillä olemme eri eläinlajeihin nähden saaneet yleissummia, jotka kaiken todennäköisyyden perustuksella ovat luotettavampia kuin tarjolla olevat eri ikäryhmiä ja kysymyksessä olevia lajeja osoittavat ja korjaavat siis lähteiden veromääräyksistä johtuneita vaillinai-suuksia. Ja vaikka tilastomme näiden sovittelujen kautta

---

¹⁾ Mikä ikäraja nuoren karjan ja sen eri lajit erotti täysikäisistä ei ole tarkemmin määrätty.

²⁾ Huomattava on nimittäin, että nautayksiköiksi muutettaessa täysikäinen hevonen vastaa 2 nautayksikköä, mutta varsa ainoastaan $\frac{1}{2}$.

³⁾ Salon pitäjän karjaveroluettelossa v. 1627 ovatkin ne yhdistetyt samaan sারেkkeeseen. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,962, fol. 33 ja seur.

yleensä on muodostunut yksinkertaisemmaksi ja yksityisiseikkoihin vähemmän meneväksi, niin lienee se kuitenkin katsottava vastaavan sitä tarkoitusta, mikä tällaisella tutkimuksella yleensä voi olla ¹⁾).

Mitä itse karjan merkitsemiseen tulee, niin on huomattava, että niiden valtiopäivämääräysten mukaan, joiden perustuksella vero ensi kerran kannettiin, se oli papin, nimismiehen ja kirkon kuudennusmiesten tehtävä ²⁾. Vuoden 1622 karjaveron suhteen määrää taas kuningas erityisessä kirjeessään, että karjan kirjoitusta varten oli käskynhaltijain määrättävä muutamia kunnollisia ja luotettavia miehiä, joiden oli se toimitettava ³⁾. Tutkimusalueellamme näkyy tähän toimeen nytkin, kuten ensi kerrallakin, valitun pappi, nimistai neljännesmies ja kirkon kuudennusmiehet taikka myös voudin palvelijoita, joskus myös lautakunta ⁴⁾. Nämä tarkastusmiehet kävivät karjan merkitsemässä joka talonpojan

¹⁾ Huomattava on että tilastomme tässä suhteessa muodostuu aivan samallaiseksi kuin nykyinen karjatilastomme. Vrt. esim. Suomeen virallinen tilasto II, 6, Tauluja siv. 38 ja seur.

²⁾ Vrt. A. A. Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth j. n. e. I, siv. 742.

³⁾ Vrt. Vaarasan kokoelmasta, Excerpter och afskrifter ur Sv. Riksregistraturet 1619—1632, Suomen valtioarkistossa kirjettä Carl Oxenstjernalle ^{26/10} 1622 y. m. sekä K. R. Melander, Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista j. n. e. siv. 440.

⁴⁾ Kuninkaan käskykirje karjan merkitsemisestä erityisten luotettavain miesten avulla on annettu lokakuun lopulla, mutta muutamista luetteloista näkyy, että merkitseminen tutkimusalueellamme toimitettiin osittain jo varemmin touko- ja kesäkuussa, joten kuninkaan määräykset eivät vielä liene olleet tunnettuja ja merkitseminen toimitettiin siis entisellä tavalla. Siitä kuitenkin osittain poikettiin, kuten esim. Limingan ja Kemian luetteloita koskevat tiedonannot osoittavat, joista selviää, että edellisessä on kuudennusmiesten sijalla ollut kaksi voudinmiestä sekä jälkimäisessä kaksitoista valantehnyttä.

luona. Se käy selville m. m. niistä lyhyistä todistuksista, jotka ovat tavallisesti liitetyt luetteloiden loppuun ja jotka, paremmin kuin hallituksen yleiset määräykset, selvittävät karjan merkitsemistapaa juuri tutkimusalueellamme ¹⁾. Loh-tajan pitäjän karjaveroluettelosta esim. mainitaan kysymyksessä olevana vuonna, että se on tehty kirkkoherran, voudin palvelijain ja talonpoikain — joilla arvattavasti tarkoitetaan juuri kirkon kuudennusmiehiä — nutteran ja tunnollisen tarkastuksen mukaan kylä kylältä ja talo talolta ja Iin pitäjän luettelosta, että sen ovat kirkkoherra, voutimies ja kirkon kuudennusmiehet erityisesti tarkastaneet joka talonpojan luona. Limingan pitäjän luettelosta mainitaan, että sen ovat tarkastaneet kirkkoherra, nimismies ja kaksi voudin miestä — joiden kaikkien nimet myös mainitaan — ympäri pitäjää kylä kylältä ja talonpoika talonpojalta. Kemin pitäjän luettelo on taas tehty nimismiehen, neljännesmiesten ja kahdentoista valantehneen, joilla arvattavasti tarkoitetaan lautakuntaa, tarkastuksen mukaan. Muista pitäjistä ovat tiedonannot tässä suhteessa vaillinaisempia, mutta arvattavasti tapahtui kirjoitus niissäkin samaan tapaan kuin edellä mainituissa. Muista kysymyksessä olevista vuosista on merkille pantava, että vuonna 1627 mainitaan esim. Kruunubyyn ja Salon pitäjän luetteloista, että ne on tehty kuudennusmiesten tarkastuksen mukaan ja Pyhäjoen pitäjän, että se on tunnollisesti nimismiehen ja kirkon kuudennusmiesten avulla tarkastettu ja tarkoin merkitty (fiitelighen opptecknath) ²⁾. Kemin pitäjän luettelosta mainitaan samana vuonna, että se on varma ja luotettava kirkkoherran sekä kirkon

¹⁾ Vrt. Karjaluuetteloiden loppuun liittyviä sinetillä varustettuja todistuksia eri pitäjistä kysymyksessä olevilta vuosilta.

²⁾ Tiedonanto on mainitun pitäjän karjaveroluettelon alussa. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,962, fol. 25.

kuudennusmiesten tarkan tarkastuksen mukaan. Karjan merkitseminen näkyy siis, vaikka tiedonannot ovatkin vaillinaisempia, kysymyksessä olevana vuonna tapahtuneen yleensä samaan tapaan kuin vuonna 1622.

Sama näkyy asian laita olleen yleensä myös vuonna 1635, vaikka toimenpiteet, että karja tulisi totuudenmukaisesti merkityksi, olivat osaksi tarkempia. Niin mainitaan Kaarlebyyn pitäjän luettelosta samalta vuodelta, että sen ovat tunnollisesti tarkastaneet kirkon kuudennusmiehet sekä muutamat lautakunnasta tehtyään ensin lakikirjan mukaisen valansa (efter som dhe och å Lagboken sijn liftijs Edh giordt hafve). Limingan pitäjän luettelosta mainitaan, että sen ovat tarkoin (medh flijt) tarkastaneet kirkkoherra ja nimismies sekä kaksi valan tehnyttä miestä ympäri pitäjää kylä kylältä ja talonpoika talonpojalta. Hai-luodosta ja Kemin pitäjästä mainitaan, että sen ovat toimittaneet valantehneet miehet, joita samoja tarkoittavat arvattavasti myös Iin tarkastusmiehet (ransakningzmännen). Jokaisen luettelon lopussa on sitäpaitsi erityinen todistus, että luettelon on vielä tarkastanut lainmukaisen valan tehtyään pitäjän lautakunta. Tällainen erityinen tarkastus näkyy kaikissa pitäjissä kysymyksessä olevana vuonna tapahtuneen. Samoja merkitsemistapoja kuin edellisinä kysymyksessä olevina vuosina, näkyy noudatetun myös vuonna 1641, lukuunottamatta vuoden 1635:n erityistä lisätarkastusta. Kemin pitäjän luettelo on mainittuna vuonna syntynyt, samoin kuin useiden muiden pitäjien, nimismiehen ja kirkon kuudennusmiesten tarkan tarkastuksen mukaan. Limingan pitäjässä ovat sen toimittaneet kirkkoherra, nimismies sekä kolme valantehnyttä miestä kylä kylältä ja talonpoika talonpojalta. Salon pitäjän luettelo on tehty nimismiehen ja lautakunnan utteran tarkastuksen mukaan j. n. e.

Näistä tiedonannoista näkyy siis, että karjan merkitseminen on tutkimusalueellamme kysymyksessä olevina vuosina toimitettu erityisten tarkastusmiesten eli tarkastuslautakuntain avulla, joihin on kuulunut tavallisesti pappi, nimismies ja kirkon kuudennusmiehet tai myös lautakunta, joitakin voudin palvelijoita tai muita luotettavia, valantehneitä miehiä ja jotka sitten kulkivat kylästä kylään ja talosta taloon erityiseen luetteloon merkitsemässä sen karjan, mikä maanviljelijöillä oli hallussaan ja verotettavaksi tarjoutui.

Edellisestä on jo käynyt selville, että tarkastusmiesten edesvastuuntunnetta tehtävänsä tarkkuudesta teroitettiin usein erityisen valan kautta, joka oli tehtävä ennen tarkastusta. Mutta paitsi tätä, käytettiin vielä toistakin keinoa estääkseen vaillinaisuuksien syntymistä ja vääryyden harjoittamista niin hyvin tarkastusmiesten kuin karjan omistajain puolelta. Vuonna 1620, veroa ensi kerran kannettaessa, määrättiin, että jos tarkastusmiehet jättivät tahallansa luetteloista jotain pois, tuli heidän itse maksaa poisjäänyt summa, ja sitäpaitsi vastata uskottomuudestaan oikeudessa. Jos talonpoika, joka karjaa omisti, oli jotain salannut, tuli hänen siitä sakkona suorittaa kahdenkertainen vero ¹⁾. Jo vuonna 1620 Kuningas huomauttaa pappeja tarkkuudesta tämän veron kannossa ²⁾. Ja v. 1623 käskää hän maaherrojen muistuttaa heitä, että tapahtuneet petokset karjan (ja kylvön) kirjoituksessa saat-

¹⁾ Vrt. A. A. Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth j. n. e., siv. 742—743. Nähtävästi on valtiopäiväpäätöksen teksti tarkastusmiesten rangaistuksen suhteen ymmärrettävä yllä mainitulla tavalla eikä että talonpoika siinäkin tapauksessa saisi sakkoa suorittaa. Vrt. K. R. Melander, Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista j. n. e., siv. 434.

²⁾ Vrt. Hallenberg, Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering IV, Stockholm 1794, siv. 839.

toivat heidät häpeälle, vieläpä virkansakin menettämään, jonka lisäksi he saivat kuudennusmiesten kanssa korvata kruunulle tapahtuneen vahingon¹⁾. Vuoden 1625 säännössä karja- ja kylvöveron kantamisesta määrätään, samoin kuin v. 1620, että talonpoika, joka jotain salasi, sai siitä maksaa kahdenkertaisen veron. Kuudennusmies sai kahdella ensi kerralla samallaisesta rikoksesta suorittaa määrätyn sakon ja kolmannella kerralla, paitsi 30:n taalarin sakkoa, kadotti oikeuden todistaa käräjissä, pappi taas sai kahdella ensi kerralla suorittaa 20 taalarin sakon, mutta kolmannella kerralla rangaistiin hän rikoksesta varkaana. Jos veronkirjoittajat joutuivat syypääksi huolimattomuuteen, saivat he korvata kruunulle vahingon sekä suorittaa 5 taalaria sakkoa j. n. e.²⁾. Kuinka tarkasti tutkimusalueeseemme nähden näitä ankaria määräyksiä on noudatettu, on vaikea sanoa, mutta jo se seikka, että tällaisia oli olemassa, osoittaa, kuinka tarkasti

¹⁾ Vrt. K. R. Melander, Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista j. n. e. siv. 446. Hallituksen vähästyksille ja muistutuksille tässä suhteessa emme aina saa kovinkaan suurta painoa panna. Huomattava on nimittäin, että hallitus oli kysymyksessä olevaan aikaan-kin ainaisten sotien y. m. takia alituiseissa rahan puutteessa, joten ne tulot, mitkä verotus tuotti tuntuivat vähäisiltä. Näin ollen oli se valmis syyttämään virkamiehistöä laiminlyömisestä ja huolimattomuudesta veron kannossa, jos veronkannon tulos ei toivomuksia vastaanut. Että sillä useiu oli tähän syytäkin ei voi kieltää, mutta karjaveroluetteloiden ilmoituksiin nähden näyttävät nämä syytökset joskus liioitetuilta, joten yksinomaan niiden perustuksella ei ole suinkaan kysymyksessä olevien numerotietojen tilastollista arvoa arvosteltava. Mutta ne osoittavat joka tapauksessa, millä huolella veron kantoa valvottiin.

²⁾ Vrt. Sääntöä karja- ja kylvöveron kirjoittamisesta ja kantamisesta, kirje $\frac{6}{11}$ 1625 Vaarasan kokoelmassa, Excerpter, och afskrifter ur Sv. Riksregistraturet 1619—1632, Suomen valtioarkistossa, K. R. Melander, Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista j. n. e. siv. 451 ja seur.

karjan merkitsemistä koetettiin valvoa ja pelotti epäilemättä ainakin johonkin määrin asianomaisia petoksia karttamaan.

Se tulos, mihin me siis tarkastaessamme itse verotustapaa ja sitä koskevia määräyksiä tulemme, ei siis suinkaan ole kysymyksessä olevien lähteiden luotettavuudelle epäedullinen. Joskin veromääräykset itse suoritettavasta verosta muutamissa suhteissa, vapautusten ja eri ikäryhmien erilaisen veromäärän kautta, antavat tilaisuutta vaillinaisuuksien syntymiseen, niin ovat ne vapautuksiin nähden tutkimusalueellamme varsin vähäisiä ja sitä laatua, että voimme niiden tuottamat aukot likimäärin arvioida, samoin kuin eri ikäisten veromääräyksistä johtuneet vaillinaisuudet ikärajoitusten poistamisella korjata. Kun karjan merkitseminen on toimitettu erityisten tarkastusmiesten kautta, joiden vastuunalaisuutta tehtävänsä tarkkudesta on sakkomääräyksillä ja myös valan painolla teroitettu ja jotka ovat kylä kylältä ja talo talolta karjan kirjaan merkinneet, niin on silloin käytetty tapaa, jota tarkempaa tilastollisten ensitietojen keräämiselle tuskin voisi löytää. Joskin sekään ei mahdollisuuksia vaillinaisuuksien syntymiselle kokonaan poista, niin antaa se meille kuitenkin suuria takeita kysymyksessä olevien tiedonantojen luotettavuudesta.

Missä määrin vaillinaisuuksia, huolimatta niistä määräyksistä ja toimenpiteistä, joita edellä olemme tarkastaneet, yksityisten petoksien kautta kuitenkin syntyi, on meidän, niin paljon kuin mahdollista, koetettava selvittää numerojen keskinäisen kriteerion avulla, tie, joka tässä suhteessa on ainoa mahdollinen.

Otamme ensiksi erityisesti tarkastettavaksemme kysymyksessä olevien lähteiden ilmoittaman lehmäluvun, syystä, että se, paitsi sitä merkitystä, mikä sillä on jo itse metoodin kannalta, on edellisessä, lukuunottamatta vuotta 1571 ja

osittain myös vuotta 1608, ollut koko esityksemme pohjana ja tarjoo siis tärkeitä vertauskohtia edelliseen esitykseen. Se lehmäluku, mikä puheena olevista lähteistä eri vuosina on saatavissa, näkyy seuraavasta taulusta:

Taulu XLIII a.

Absolutinen lehmäluku karjaveroluettelojen mukaan
vuoteen 1641.

	<i>1622</i>	<i>1627</i>	<i>1635</i>	<i>1641</i>
Kaarlebyyn piiri	5,611	5,528	4,345	4,088
Kalajoen "	4,143	4,007	2,315	2,894
Salon "	<i>2,100</i>	1,963	1,343	1,370
Limingan "	<i>3,719</i>	3,282	2,198	2,748
Iin "	1,615	1,943	1,355	1,246
Kemin "	2,079	1,845	1,733	1,767
Koko alue	19,267	18,568	13,289	14,113

Määritessämme tutkimusalueen ja sen eri piirien karjalukua kysymyksessä olevalla ajanjaksolla, olemme mukaan lukeneet karjaluvun myös niissä kaupungeissa, jotka alueellemme syntyivät puheena olevan vuosisadan alussa, nimittäin Oulu v. 1605 Limingan piirissä ja Kokkola v. 1620 Kaarlebyyn. Vaikkakin kaupunkien taloudellisten olojen käsitteleminen yleensä onkin luonnollisista syistä pidettävä maaseudun oloista erillään, niin emme sitä tässä kuitenkaan ole tehneet, syystä että niiden erottaminen muusta alueesta olisi edellisen esityksen suhteen tuottaneet vaikeuksia, samoin kuin voi pitää epäiltävää, vastaisiko tällainen erottaminen mainittujen kaupunkien suhteen tarkoitustaan. Ne kyläkunnat tai kyläkuntien osat, joista mainitut kaupungit syntyivät, olisivat nimittäin silloin myös edellisessä esityksessä muusta

alueesta erotettavat, jos mieli koko ajan säilyttää yhtä suuret alueet vertauksen esineinä, joka tilastolliselta kannalta katsoen on välttämätön. Näiden kyläkuntien erottaminen koko edellisen ajanjakson kuluessa lienee kuitenkin vähemmän suotava, ja synnyttäisi epäilemättä paljon suurempia vaillinaisuuksia kuin ne, mitkä kaupunkikuntain mukaan ottamisesta seuraavat. Mainitut kaupunkikunnat olivat vielä varsin pieniä ja niiden olot vielä vähemmän poikkeavia ympäristön oloista, niin että niissä löytyvien karjan omistajien mukaan ottamisesta syntyvä epätasaisuus supistuu varsin vähäiseksi ¹⁾).

Kolmelta viimeksi merkityltä vuodelta eli v. 1627, 1635 ja 1641 löytyvät säännöllisesti karjaluettelot molemmista kaupungeista. Vuodelta 1622 ei kysymyksessä olevaa lueteloa löydy, syystä ettei kaupungeista vielä mitään varsinaista karjaveroa suoritettu. Täydentääksemme tämän puutteen Limingan piirin karjaluvussa v. 1622, olemme siihen lehmä- ja koko karjalukua nautayksiköissä käsitellessämme lisänneet Oulun kaupungin karjaluvun v. 1627 luettelon mukaan ²⁾. Tosin kaupungin karjaluku yleisestä kehityk-

¹⁾ Huomattava on, että tässä ei tule mukaan luetuksi koko kaupunkilaisväestö, vaan ainoastaan karjanomistajat, joilla oli karjaa ja myös viljelysmaita kaupungin ympäristöllä ja jotka olivat yleensä jokseenkin samallaisissa taloudellisissa oloissa kuin maatalviljelevä väestö kaupungin lähistöllä. Että tällaisia maanviljelijäkaupunkilaisia oli suuri osa kaupungin väestöstä, on ajan oloihin katsoen luonnollista.

²⁾ Että arvioimisen olemme tässä, samoin kuin muissakin täydennyksissä tehneet ainoastaan lehmä- ja nautayksikköihin nähden, riippuu siitä, että muiden eläinlajien määrä usein oli niin vähäinen ja epämääräinen, että siinä suhteessa olisi vaikea mihinkään varmoihin tuloksiin tulla. Yleisen tuloksen kannalta ei sillä sitäpaitsi olekaan suurempaa merkitystä, koska karjavarallisuuden kehitys kuvastuu jo lehmä- ja nautayksikkösuhteista.

sestä päättäen oli v. 1622 hiukan suurempi kuin v. 1627, mutta erotus oli yleisummaan katsoen niin vähäinen, ettemme ole siinä katsoneet tarpeelliseksi mihinkään arvioimiseen ryhtyä. Kokkolau karjalukua v. 1622 emme ole lainkaan täydentäneet, syystä että nähtävästi suurin osa sen karjamäärästä sisältyy jo v. 1622 luettelossa ¹⁾). Salon piiri lehmäluvun ja alempana myös nautayksiköissä koko karjaluvun v. 1622, kun Salon pitäjän karjaluettelo mainitulta vuodelta syystä tai toisesta on hävinnyt, olemme sitävastoin arvioineet yleisen kehityksen mukaan täysissä sadoissa niin suureksi kuin se yllä olevaan tauluun on merkitty. Se erehdys, mikä tässä arvioimisessa puoleen tai toiseen on mahdollisesti tapahtunut, on epäilemättä niin vähäinen, ettei se tuloksiin lainkaan vaikuta ²⁾).

Vuoden 1622 numeroissa löytyy vielä toisellaisia vaillinaisuuksia, joita emme yhtä helposti voi täyttää. Paitsi porvaristoa, olivat, kuten edellä huomautettiin, mainittuna

---

¹⁾ Seikka saanee selityksensä siitä, että kaupunki vasta parin vuoden ajan oli ollut olemassa, joten olot eivät vielä olleet ennättäneet järjestyä. Jos kaupungin karjaveroluettelon mukaan v. 1627 täydentäisimme v. 1622 tiedot, niin olisi meidän lisättävä niihin 185 lehmää eli koko mainitusta luettelosta saatava karjaluku nautayksiköissä arvatuna 328 nautayksikköä. Mutta v. 1622 luettelossa on jo kaupunkiin kuuluvien karjaa merkitty 110 lehmää eli koko karjaluku nautayksiköissä arvattuna 208 nautayksikköä. Ero on siis verrattain vähäinen ja kun emme voi varmuudella sanoa, missä määrin kaupungin kysymyksessä olevasta luettelosta saatu karjamäärä v. 1627 vastaa sen karjamäärää v. 1622, niin on epäiltävää, vastaisiko kysymyksessä oleva korotus tarkoitustaan ja olisiko vaillinaisuus silloinkaan pienempi. Näin ollen emme ole korotukseen ryhtyneet. Kysymyksessä oleva vaillinaisuus ei missään tapauksessa tulokseen vaikuta.

²⁾ Arvioimisen kautta syntyneet numerot ovat tauluissa merkityt kursiivilla.

vuonna veron suorituksesta vapautetut aateliston säterikartanot ynnä niihin kuuluvat talot sekä papisto ja sotaväki, joista kuiteukin ainoastaan kaksi viimeainittua tulevat kysymykseen tutkimusalueellamme. Näiden tuottamia vaillinaisuuksia emme kuitenkaan saa kovinkaan suureksi arvostella ¹⁾. Vielä vähäisempi on vaillinaisuus vuoden 1635 ja seuraavien vuosien numeroissa niiden lievennysten johdosta, joita tänä vuonna oli myönnetty. Molemmissa tapauksissa ovat vaillinaisuudet niin vähäisiä, että niiden suuruutta on vaikea yksityiskohtaisemmin määrätä, jonka tähden emme ole yllä olevia numeroita niiden johdosta muuttelleet. Mutta ne huomautukset, mitä olemme tehneet, ovat numeroita arvosteltaessa muistissa pidettävät.

Merkille pantava on erotus lehmälukuilmoituksissa viimeksi käsiteltyjen lähteiden ja nyt käsiteltävämme olevien välillä. Vuoden 1622 karjaveroluettelon ilmoittama lehmäluku osoittautuu koko alueeseen nähden olevansa 10,635 eli 123,2 % suurempi kuin vastaava lehmäluku tarkastusluettelossa, vaihdellen eri piireissä eri tavalla. Korotus on varsin huomattava, mutta saa selityksensä karjan omistajien luvun lisääntymisestä ja ennen kaikkea varallisuuden kasvamisesta yleensä, eikä keskimääräiseen varallisuuteen katsoen ja edellisiin ajanjaksoihin verraten, kuten alempaa saamme nähdä, suinkaan ole luonnoton.

¹⁾ Yleensä eivät tällaiset yksityiskohtaiset vaillinaisuudet koko summaan katsoen voi suureksi nousta. Niin näemme esim. että lehmäluku v. 1608 tarkastusluettelossa, josta useammanlaatuista verotettavia, kuten nimismiehiä, lohivoutoja, sotilaita, uudisasukkaita y. m. on jätetty pois, tulee, kun sen maakirjasta saaduilla tiedoilla täydennämme noin 1,9 % maakirjan lehmälukua suuremmaksi, sen sijaan että maakirjan lehmäluku ennen oli sitä 1,4 % suurempi (vrt. edellä siv. 135) ja kuitenkin lienee tässä ollut suurempi vaillinaisuus kysymyksessä kuin puheena olevassa tapauksessa.

Kuinka yhtäpitoisia eri piirejä koskevat tiedonannot toisiinsa* katsoen eri vuosina ovat, näkyy seuraavasta taulusta, jossa eri piirien lukumäärät ovat määrättyt prosenteissa alueen yhteisestä luvusta:

Taulu XLIII b.

Absolutinen lehmäluku karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641 prosenteissa määrättynä eri piireissä.

	1622	1627	1635	1641
Kaarlebyyn piiri	29,1	29,8	32,7	29,0
Kalajoen „	21,5	21,6	17,4	20,5
Salon „	10,9	10,6	10,1	9,7
Limingan „	19,3	17,7	16,5	19,5
Iin „	8,4	10,4	10,2	12,5
Kemin „	10,8	9,9	13,1	8,8
Koko alue	100	100	100	100

Jo ensi silmäyksellä näkee, että kysymyksessä olevat tiedonannot ovat paljon säännöllisempiä kuin viimeisen ajanjakson kuluessa. Huomattavimpina poikkeuksina mainittakoon Kaarlebyyn ja Kalajoen piirin numerot v. 1635 ja Iin piirin numerot v. 1622, joissa, samoin kuin muissakin erilaisuuksissa, erotus muiden vuosien ilmoittamista tiedoista tekee kuitenkin ainoastaan muutamia prosentteja, arvattavasti riippuen jostain satunnaisesta seikasta. Pysyväistä laatua on numeroissa muutos eri piirien välisissä suhteissa. Limingan piiri, joka 1500-luvun kolmannella neljänneksellä oli toisessa sijassa ja seuraavalla ajanjaksolla aleni neljanteen, on nyt kohonnut kolmanneksi järjestyksessä, samalla kuin Kalajoen piiri on säilyttänyt sen toisen aseman, mihin se edellisellä ajanjaksolla, varallisuuden pohjoisimmissa piireissä aletessa, oli kohonnut.

Numerojen ilmoittama kehityksen yleinen suunta ja niiden suhde edellisten aikojen tietoihin käy parhaiten selville, kun entiseen tapaan asetamme ne määrättyyn suhteeseen alkuvuoden eli vuoden 1559 antamiin tietoihin, jotka ovat reduseeratut 100:ksi. Millaisiksi numerot eri piireissä ja koko alueella kysymyksessä olevina vuosina näissä suhdeluvuissa muodostuvat, näkyy seuraavasta taulusta:

Taulu XLIII c.

**Absolutinen lehmäluku karjaveroluettelojen mukaan
vuoteen 1641 reduseerattuna suhteeseen 100.**

		1622	1627	1635	1641
Kaarlebyyn piiri	. . . .	267	263	206	194
Kalajoen	”	349	338	195	244
Salon	”	203	190	130	133
Limingan	”	264	233	156	195
Iin	”	320	389	269	247
Kemin	”	297	263	247	252
Koko alue		278	268	192	203

Korkeimmillaan on alueen lehmäluku ollut vuonna 1622, jolloin suhdeluvuksi tulee 278. Se on siis mainittuna vuonna samoin kuin v. 1627, jolloin suhdeluvuksi tulee 268, lähes kolme kertaa niin suuri kuin lähtökohdaksi asetettuna vuonna 1559. Eri piireihin nähden on korotus huomattavin Kalajoella ja Iissä, joissa se 1620-luvulla osoittautuu olevan enemmän kuin kolme kertaa suurempi. Edellisellä vuosisadalla oli se korkeimmillaan v. 1568, mutta teki alueen suhdeluku silloin ainoastaan 159, joten korotus siihenkin katsoen on varsin huomattava. Vuosien 1608 ja 1622 välisestä alueen lehmäluvun kasvamisesta olemme jo ennen huo-

mauttaneet. 1630-luvulla taas on alueen lehmäluvussa tapahtunut huomattava alennus niin, että suhdeluku v. 1635 tekee ainoastaaa 192. Alimmillaan on se Salon piirissä, jonka suhdeluku mainittuna vuonna on ainoastaan 130. Saman vuosikymmenen lopulla se jo kuitenkin kasvaa niin, että alueen suhdeluku v. 1641 tulee hiukan suuremmaksi eli 203. Lehmäluku on siis kysymyksessä olevalla ajanjaksolla alimmillaankin ollessa kaksi kertaa niin suuri kuin se oli edellisen vuosisadan keskivaiheilla.

Verratessamme edellisiltä ajanjaksoilta saatavina olevia erilaisten lähteiden tietoja, olemme tietysti edellyttäneet, että ne ilmoittavat samanlaatuisen lehmäluvun. Todennäköisesti lieneekin näin asian laita. Tarkastusluettelon pienemmästä lehmäluvusta, joka tässä on kysymyksessä, tulimme siihen päätökseen, että se, samoin kuin maakirjan lehmäluku, tarkoittaa kaikkia täyskelpoisia lehmiä. Samoin lienee vielä suuremmalla syyllä karjaveroluettelojen lehmäluvun laita, koskei tässä, niinkuin maakirjan lehmäluvun suhteen, tullut kysymykseen mikään voinaulan suorittaminen ja siitä johutuva arvoerotus erilaisissa lehmissä. Mikä on taas lehmiä merkittäessä ollut ikärajana täyskelpoisen ja ei-täyskelpoisen välillä, on kysymys, joka on lähteille yhteinen ja johon emme saatavissa olevien tietojen perustuksella suoranaisesti voi vastata.

Yllä olevan lehmäluvun merkitys silloiselle varallisuudentilalle selviää sen suhteesta silloiseen huonekuntalukuun. Kuinka suureksi huonekuntaluku karjaveroluettelojen mukaan mainittuina vuosina eri piireissä ja koko alueella muodostuu, näkyy seuraavasta:

Taulu XLIV a.

Huonekuntaluku karjaveroluetteloiden mukaan
vuoteen 1641.

		1622	1627	1635	1641
Kaarlebyyn piiri	. . . .	581	659	627	566
Kalajoen	”	510	568	476	489
Salon	”	360	399	344	360
Limingan	”	703	719	624	644
Iin	”	324	334	272	287
Kemin	”	331	344	315	288
		2,809	3,023	2,658	2,634

Kaarlebyyn ja Limingan piireissä on tietysti mukaan luettu se karjan omistajien luku, joka löytyi niihin kuuluvissa kaupungeissa, samoin kuin lähteissä löytyvät aukot on arvioimisella täytetty. Oulun kaupungista v. 1622 puuttuvan karjaa omistavien huonekuntien lukumäärän olemme täydentäneet vuoden 1627:n tietojen mukaan ja Salon pitäjän huonekuntaluvun v. 1622 olemme samalla tavoin arvioineet, yleistä kehityssuuntaa silmällä pitäen ¹⁾. Muista vaillinaisuuksista, joita numeroissa vapautusten kautta on ole-

¹⁾ Samoin kuin Kokkolan karjamäärää v. 1622, emme luonnollisesti sen huonekuntalukuakaan samalta vuodelta ole täydentäneet. Tosin erotus kysymyksessä olevien vuosien tiedonannoissa on huonekuntalukuun nähden suurempi, sillä v. 1627 luettelossa tavattavasta 71 huonekunnasta on ainoastaan 17 merkitty vuoden 1622 luettelossa. Mutta tässäkin suhteessa, kun emme voi varmuudella päättää, missä määrin v. 1627 tiedonannot vastaavat suhteita v. 1622, on kysymyksenalaista, vastaisiko täydennys tarkoitus. Huonekuntaluvusta on sitäpaitsi huomattava, että koko kaupunkilaisväestön huonekuntaluku ei missään tapauksessa tule mukaan luetuksi. Vaillinaisuus on joka tapauksessa niin vähäinen, ettei se yleiseen tulokseen suuremmassa määrässä vaikuta.

massa, on yleensä sanottava samaa, mitä jo ennen tässä suhteessa oiemme huomauttaneet lehmäluvusta.

Erittäin on huomattava ero v. 1608:n ja 1622:n tiedonantojen välillä. Sen sijaan että se lehmäluvussa koko alueeseen nähden teki 123,2 %, tekee se huonekuntaluvussa ainoastaan 12,4 %. Suurin ero, 29,0 %, on Limingan piirissä, joka saa osaksi selityksensä siitä, että siihen on lisää tullut kaupunki, joka toi mukanaan joukon sellaisia karjanomistajia, jotka eivät ennen tulleet kysymykseen ja joitta erotus olisi vielä jossain määrin vähäisempi. Mahdollista on myös, että kysymyksessä olevan kaupungin huonekuntaluvun arvioiminen v. 1627:n tiedonantojen mukaan on jossain määrin liian suureksi arvattu. Se kasvaminen, mitä huonekuntaluku mainittujen lähteiden mukaan osoittaa, ei ajan oloihin katsoen ole luonnottomana pidettävä.

Kun otamme huomioon, että karjaveroluetteloita ei ole tehty ainoastaan talottain eli yksinomaan tilallisia huomioon ottamalla, vaan talouksittain eli huonekunnittain, niin että niihin on otettu, kuten käy selville niitten omista ilmoituksista, paitsi tilalliset, myös torpparit, lesket, sotamiehet, huonemiehet, ammattimiehet, suutarit, muurarit j. n. e., niin voimme päättää, ettei se huonekuntamäärä, mikä mahdollisesti jäi pois, voi kovinkaan suureksi nousta. Niiden yhtäpitoisuus samaan aikaan toimitettujen henkilöveroluetteloiden huonekuutamäärän kanssa, on myös tässä suhteessa huomattava ¹⁾. Kymmenysluetteloiden huonekuntalukuun verraten osoittautuvat karjaveroluettelot tarkemmiksi. Niin saamme esim. v. 1622 Kaarlebyyn piirin huonekuntaluvuksi kymmenysluettelon mukaan 546, mutta karjaveroluettelon mukaan

---

¹⁾ Vrt. karjaveroluetteloihin liittyviä henkilöveroluetteloja Suomen valtioarkistossa.

581. Limingan piiristä ovat vastaavat numerot, lukuunottamatta Oulun kaupunkia, 538 ja 568 ja Kemin piiristä 315 ja 331. Kysymyksessä olevien piirien yhteiseksi lukumääräksi tulevat 1,399 ja 1,480, joiden mukaan karjaveroluettelon huonekuntaluku osoittautuu noin 5,8 % tarkemmaksi ¹⁾). Jokseenkin samaan tulokseen tulemme, jos vertaamme karjaveroluetteloiden tietoja saman aikuisen maakirjan tiedonantoihin. Niin saamme esim. v. 1635 Kaarlebyyn piirin huonekuntaluvuksi maakirjan mukaan 564, mutta karjaveroluettelon mukaan 627. Limingan piiristä ovat vastaavat numerot, lukuunottamatta Oulun kaupunkia, 567 ja 624 ja Kemin piiristä 351 ja 315. Kysymyksessä olevien piirien yhteiseksi lukumääräksi tulee siis maakirjan mukaa 1,482 ja karjaveroluettelon mukaan 1,566, joten karjaveroluettelot osoittautuvat 5,7 % tarkemmiksi ²⁾). Tulos on siis miltei aivan sama kuin kymmenysluetteloihin verrattaessa. Me voimme siis päättää, että niihin sisältyy ainakin suurin osa sitä tilatonta, vähävaraista väestöä, mikä paikkakunnalla löytyi ³⁾). Se huomio, minkä karjaveroluetteloiden ja maakirjan v. 1608

---

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,944.

²⁾ Lähteiden puutteen takia on maakirjan tiedot täytynyt ottaa vuoden 1634 maakirjasta, seikka, jolla ei kuitenkaan, kun tässä on kysymyksessä perättäin seuraavat vuodet, lieuee suhteisiin suurempaa vaikutusta. Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,971.

³⁾ Jos vertaamme esim. v. 1622 niitä, jotka ovat merkityt lyhenysluetteloihin käsittäen autiot, varattomat, köyhtyneet j. n. e., niin näemme että useat niistä ovat karjaveroluetteloissa huomioon otetut. Niin esim. Limingan pitäjän Hirvasniemen kylässä on Philippus Simonsson ja Jacob Simonsson merkityt „vthfatig“, mutta karjaveroluettelossa molemmat merkityt 3 lehmän omistajiksi. Saman pitäjän Rantakylässä on Nils Madson merkitty „vthfatigh“, mutta karjaveroluettelossa esiintyy 6 lehmän omistajana. Kaarlebyyn pitäjän Palon kylässä on esim. Hans

sekä tarkastusluettelon huonekuntaluvun välisistä suhteista olemme tehneet, oikeuttaa meidät siis tältäkin kannalta päättämään, ettei viimeainittujenkaan luetteloiden huonekuntaluku voi kovinkaan kaukana todellisuudesta olla.

Kun taas eri piirien tiedonantojen yhtäpitoisuutta eri vuosina tarkastaaksemme laskemme eri piirien lukumäärät prosenteissa alueen yhteisestä luvusta, saamme seuraavan taulun:

Taulu XLIV b.

**Huonekuntaluku karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen
1641 prosenteissa määrättynä eri piireissä.**

		1622	1627	1635	1641
Kaarlebyyn piiri	. . . .	20,7	21,8	23,6	21,5
Kalajoen	„	18,2	18,8	17,9	18,6
Salon	„	12,8	13,2	12,9	13,7
Limingan	„	25,0	23,8	23,5	24,4
Iin	„	11,5	11,0	10,2	10,9
Kemin	„	11,8	11,4	11,9	10,9
Koko alue		100	100	100	100

Kuten numerot näyttävät, ovat eri piirejä koskevat tiedonannot eri vuosina toisiinsa katsoen niin yhtäpitoisia, että suurempaa säännöllisyyttä niiltä tuskin voimme vaatia.

Peersson merkitty „oförmögen hafv intz vthgiordt“, mutta karjaveroluettelossa esiintyy 3 lehmän omistajana. Samallaiset muut esimerkit osoittavat, että karjaveroluetteloa tehdessä tosiaankin meneteltiin paljon ankarammin kuin muita veroja kannettaessa ja otettiin vähävaraisetkin huomioon. Vrt. Afkortningslängder, upptagande öde, oförmögne, utfattige, förmedlade, behållne samt på frihet upptagne hemman och lägenheter i hela Österbotten för år 1622. Suomen valtioarkistossa Tilläggshandlingar 315.

Niitä poikkeuksia, jotka muutamissa piireissä lehmälukuun nähden tavattiin, ei huonekuntalukuun nähden ole huomattavissa. Kehitys on siis tässä suhteessa ollut varsin säännöllistä. Eri piirien välisissä suhteissa on kuitenkin muutosta huomattavissa. Kuten prosenttiluvut osoittavat, on huonekuntaluku useimpina vuosina kysymyksessä olevalla ajanjaksolla lukuisin Limingan piirissä, jota vastoin se ennen on ollut vasta toisessa sijassa. Väkiluvun kohoaminen on siis kysymyksessä olevassa piirissä ollut suhteellisesti huomattavampi kuin muissa.

Millaisiksi numerot muodostuvat alkuvuoden eli v. 1559 antamiin tietoihin verrattuina, jotka ovat reduceerattuna 100:ksi, näkyy seuraavasta:

Taulu XLIV c.

Huonekuntaluku karjaveroluettelojen mukaan vuoteen
1641 reduceerattuna suhteeseen 100.

	1622	1627	1635	1641
Kaarlebyyn piiri	153	173	165	149
Kalajoen „	283	316	264	272
Salon „	207	229	198	207
Limingan „	270	277	240	248
Iin „	284	293	239	252
Kemin „	208	216	198	181
Koko alue	222	239	210	208

Korkeimmillaan näkyy huonekuntaluku olleen vuonna 1627, jolloin suhdeluvuksi tulee 239 ja on siis alueen huonekuntaluku enemmän kuin kaksi kertaa niin suuri kuin v. 1559. Kalajoen piirissä on se enemmän kuin kolme kertaa niin suuri. Edellisellä vuosisadalla oli huonekunta-

luku korkeimmillaan v. 1598, mutta tulee suhdeluvuksi silloin ainoastaan 138. Hiukan pienempi kuin v. 1627 on huonekuntaluku v. 1622, sillä suhdeluvuksi tulee ainoastaan 222. Vuoden 1627:n jälkeisinä, kysymyksessä olevina vuosina on alennus huomattavampi, mutta pysyy huonekuntaluku silloinkin kaksi kertaa niin suurena kuin 1500-luvun keskivaiheilla.

Suhde lehmäluvun ja huonekuntaluvun välillä eli se yleinen, keskimääräinen varallisuus, mikä lehmälukuun nähden kunkin huonekunnan osalle tulee, näkyy seuraavasta taulusta:

Taulu XLV.

Keskimääräinen lehmäluku huonekuntaa kohti karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	1622	1627	1635	1641
Kaarlebyyn piiri	9,7	8,4	6,9	7,2
Kalajoen „	8,1	7,1	4,9	5,9
Salon „	5,8	4,9	3,9	3,8
Limingan „	5,3	4,6	3,5	4,3
Iin „	5,0	5,8	5,0	4,3
Kemin „	6,3	5,4	5,5	6,1
Koko alue	6,9	6,1	5,0	5,4

Kuten kysymyksessä olevasta taulusta käy selville, vaihteli alueen keskimääräinen lehmäluku puheena olevalla ajanjaksolla täysissä luvuissa 5—7 eli siis samojen rajojen sisällä kuin 1500-luvun kolmannella neljänneksellä. Huomatavinen on varallisuus ollut Kaarlebyyn ja Kalajoen piireissä, joista edellisen keskimääräinen lehmäluku vaihtelee 7—10 ja jälkimmäisen 5—8. Muissa piireissä vaihtelee se taas 4 ja 6 välillä.

Karjaveroluetteloiden tiedonantoja olisi meidän syistä, joita itse verotus- ja karjan merkitsemistapaa tarkastaessamme

olemme esittäneet, pidettävä muita edellä käsiteltyjä lähteitä tarkempina. Vertaus vuoden 1608:n ja 1622:n tiedonantojen välillä osoittikin lehmälukuun nähden koko alueella 123,2 % korotusta, joka 14 vuoden kuluessa on varsin tuntuva. Keskimäärien osoittaman yleisen varallisuuden kannalta ei tämä suinkaan ole luonnoton katsoen vuoden 1608 ja sitä lähinnä edellisten vuosien epänormaaliin oloihin. Alueen korkein keskimääräinen varallisuus karjaveroluetteloiden mukaan vuonna 1622 6,9 on aivan sama keskimäärä kuin v. 1568, jolloin varallisuus edellisen vuosisadan kuluessa oli edullisimmillaan. Muiden vuosienkaan keskimääräinen varallisuus karjaveroluetteloiden mukaan, ei suinkaan ole edellä käytettyjen lähteiden ilmoittamalle varallisuudentilalle, kuten edellä huomautettiin, outoa, päinvastoin. Tämä maakirjan ynnä muiden edellä käytettyjen lähteiden yhtäpitoisuus ja luonnollisuus viimeksi käytettyjen kanssa, on niiden luotettavuuteen katsoen varsin tärkeä. Joskin nykyaikaisempi ikärajoitus nuoren karjan ja täyskasvaneiden välillä on karjaveroluetteloiden keskimääriä tehnyt suhteellisesti jossain määrin suuremmiksi — seikka, joka kuitenkin on ainoastaan mahdollisuus — niin on niitä toiselta puolen vähentänyt se seikka, että karjaveroluetteloissa on köyhä tilaton väestö huomioon otettu tarkemmin kuin edellisissä lähteissä.

Arvostellaksemme edellä käyttämämme arvostelutavan mukaan (vrt. siv. 60) yleisemmältä kannalta keskimäärien ilmoittamaa varallisuudentilaa, näemme, että alueen varallisuus 1620-luvulla on arvosteltava hyväksi. Vuosien 1635 ja 1641 ilmoittama alueen varallisuus, on sitävästoin, kuten numerot osoittavat, katsottava keskiarvoiseksi. Eri piireihin nähden on huomattava, että Kaarlebyyn piirissä ja myös Kalajoen, lukuunottamatta keskimäärää vuodelta 1635, on numeroiden osottama varallisuus koko ajanjakson kuluessa

pysynyt hyvänä, vaikkapa se suuruudeltaan onkin vaihdellut. Salon, Limingan ja Iin piireissä on se sitävastoin, lukuunottamatta Salon piirin epämääräistä keskimäärää vuodelta 1622 sekä Iin piirin keskimäärää vuodelta 1627, yleeusä pysynyt keskiarvoisena. Kemin piirissä on se taas, lukuunottamatta v. 1627, ollut hyvä.

Lehmäluvun jakautumista eri kategorioihin voimme seurata lähteiden ilmoittaman koko karjaluvun yhteydessä, jota nyt siirrymme tarkastamaan, saatuaamme yleissilmäyksen lähteiden osoittamasta varallisuudesta lehmälukuun nähden.

Koko alueen karjaluku ryhmitettynä niiden näkökohtien mukaan, joista edellä olemme tehneet selkoa ja reduseeratuna myös ennen käytettyjen perusteiden mukaan nautayksiköiksi, näkyy kysymyksessä olevina vuosina seuraavasta taulusta:

Taulu XLVI.

Absolutinen karjaluku koko alueella karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	1622	1627	1635	1641
Hevosia	1,901	2,389	2,218	2,321
Varsoja	397	678	935	981
Härkiä	2,939	2,430	828	731
Lehmiä	19,267	18,568	13,289	14,113
Nuorta karjaa	7,822	6,653	4,637	4,851
Lampaita	22,035	20,558	11,087	13,235
Sikoja	2,219	1,790	398	409
Nautayksikköjä	33,900	32,608	22,858	24,194

Sitä vaillinaisuutta, mikä vuoden 1622:n numeroissa syntyy siitä, ettei Salon piiristä ja Oulun kaupungista Limin-

gan piirissä ole tietoja karjaluvusta saatavissa, emme ennen huomautetuista syistä muihin eläinlajeihin nähden, paitsi lehmiiin, ole ruvenneet arvioimisen kautta täydentämään. Koko karjaan nähden olemme sen kumminkin tehneet saman vuoden nautayksiköissä, koska siten, vaikkemme yksityiskohdissa, niin kuitenkin yleispiirteissä voimme koko karjaluvun kehityksen yleistä suuntaa arvostella. Se on tapahtunut pääasiallisesti lehmäluvun perustuksella, ja olemme siten saaneet vaillinaisen nautayksikkömäärän 31,311 sijaan arvioidun 33,900. Vielä suuremmalla syyllä olemme arvioimatta jättäneet ne vaillinaisuudet, mitkä saman vuoden sekä muiden vuosien numeroissa syntyivät vapautusten ja lievennysten kautta. Näiden suuruus oli kuitenkin koko summaan katsoen verrattain vähäinen, kuten ennen lehmälukua käsitellessämme olemme huomauttaneet. Se mitä tässä suhteessa silloin olemme lausuneet, sopii yleensä koko karjalukuun.

Samat vaihtelut, mitkä kysymyksessä olevina vuosina olivat huomattavissa lehmäluvussa, tavataan pienemmillä poikkeuksilla myös muussa karjassa. Koko karjaluku tarkastettuna nautayksiköissä osoittaa vuosien 1627 ja 1635 välillä 29,9 % vähennystä, lehmäluku taas 28,4 %. Vuosien 1635 ja 1641 välillä on erotus vieläkin vähäisempi, sillä koko karjaluku nautayksiköissä osoittaa 5,8 % kasvamista lehmäluku taas 6,2 %. Tämäkin yhtäpitoisuus osoittaa osaltaan kuinka tarkka arvonmittaaja lehmäluku koko karjan kehitykseen nähden on.

Todistukseksi siihen, että lehmäluku on karjan tärkein osa, seikka, joka selittää sen merkityksen koko karjaluvun kehityksen ilmaisijana, voimme edellisen lisäksi (vrt. Taulu XVII siv. 94) merkille panna sen suhteen, missä se oli koko karjan nautayksikköarvoon. Kuinka suuren osan lehmäluku

koko karjan nautayksikköarvosta prosenteissa määrättynä tutkimusalueellamme kysymyksessä olevina vuosina muodosti, näkyy seuraavasta taulusta:

Taulu XLVII.

**Lehmäluvun suhde koko karjan nautayksikköarvoon
tutkimusalueella karjaveroluetteloiden mukaan
vuoteen 1641.**

V:na	%
1622	56,8
1627	56,9
1635	58,1
1641	58,3

Näemme siis, että lehmäluku koko alueeseen nähden teki enemmän kuin puolet koko karjan arvosta nautayksiköissä määrättynä.

Kun ennen saadulle huonekuntaluvulle laskemme keskimääräisen karjaluvun kutakin huonekuntaa kohti, saamme sen seuraavaksi:

Taulu XLVIII.

Keskimääräinen karjaluku koko alueella karjaveroluetteloiden mukaan 1641.

	1622	1627	1635	1641
Hevosia	0,8	0,8	0,8	0,9
Varsoja	0,2	0,2	0,4	0,4
Härkiä	1,3	0,8	0,3	0,3
Lehmä	7,3	6,1	5,0	5,4
Nuorta. karjaa	3,4	2,2	1,7	1,8
Lampaita	9,5	6,8	4,2	5,0
Sikoja	1,0	0,6	0,2	0,6
Nautayksiköjä	13,5	10,8	8,6	9,2

Keskimäärät vuosina 1622 ja 1635 ovat lasketut näiden vuosien vaillinaisuuksia lainkaan huomioon ottamatta jo siitäkin syystä, ettemme kaikkien eläinlajien puuttuvaa absolutistakaan summaa ole arvioineet. Lehtiin ja nautayksiköihin nähden, joissa sen olemme tehneet, ei sen mukaan ottamisella keskimääriä laskiessa ole suurempaa merkitystä. Se vaillinaisuus, mikä tämän koko alueeseen nähden vähäisen ryhmän poisjättämisestä keskimääriä laskiessa syntyy, rajoittuneen ainoastaan desimaaliin ja voi tulos silloin myöskin olla varmempi kuin päinvastaisen menettelyn kautta syntynyt.

Varallisuutta hevosiin nähden arvostellessamme, on huomattava, että silloin on aina pidettävä silmällä myös varsojen lukumäärää, koska on voitu jälkimäisten lukumäärää korottaa edellisten kustannuksella. Tällä tavoin arvosteltuna näemme että hevosia, varsat niihin luettuina, tulee koko alueella vähintään yksi huonekuntaa kohti. Härkien keskimäärää tarkastellessamme näemme, että niiden lukumäärä ajanjakson viime vuosina huomattavasti vähenee, mutta että

varsojen ja osittain hevostenkin lukumäärä kasvaa. Saisiko ilmiö jossain määrin selitystä hevosten ja härkien keskinäisestä suhteesta vetovoimana käyttämisestä, on vaikea sanoa. Nuoren karjan, lampaiden ja sikojen huomattava aleneminen kysymyksessä olevalla ajanjaksolla saa tietysti selityksensä tapahtuneesta yleisestä köyhtymisestä. Luonnollista oli, että tämä karjan osa ennen muita varallisuuden vähetessä käytettiin elatustarpeiden tyydyttämiseksi. Samalta kannalta täytynee myös ainakin jossain määrin härkienkin väheneminen selittää.

Että siinä varallisuudentilassa, mikä alueen eri osissa vallitsi, myös muihin eläinlajeihin, samoin kuin lehmiin nähden, joita jo ennen olemme käsitelleet, oli huomattavia eroavaisuuksia olemassa, on luonnollista. Kuinka suuri absolutinen määrä karjan eri piireissä kysymyksessä olevina vuosina oli ja kuinka suureksi keskimäärä kulloinkin huonekunnan osalle tulee, näkyy seuraavista tauluista:

Taulu XLIX.

Absolutinen karjaluku eri piireissä karjaveroluettelojen
mukaan vuoteen 1641.

	<i>Kaarlebyyn piiri.</i>				<i>Kalajoen piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622	1627	1635	1641
Hevosia . . .	617	696	724	697	492	445	347	395
Varsoja . . .	98	99	203	173	130	173	272	245
Härkiä . . .	1,014	755	339	334	787	611	204	185
Lehmiä . . .	5,611	5,528	4,345	4,088	4,143	4,007	2,315	2,894
Nuorta karjaa .	2,657	1,558	1,480	1,425	1,719	1,665	887	950
Lampaita . .	8,296	7,542	5,532	5,093	4,743	3,044	1,600	1,798
Sikoja . . .	893	589	195	94	620	532	116	157
Nautayksikköjä	10,571	9,643	7,730	7,283	7,638	6,985	4,031	4,744

	<i>Salon piiri.</i>				<i>Limingan piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622 ¹⁾	1627	1635	1641
Hevosia . . .	—	233	241	252	448	589	512	500
Varsoja . . .	—	97	114	91	96	168	180	304
Härkiä . . .	—	168	61	31	725	535	114	76
Lehmiä . . .	—	1,963	1,343	1,370	3,519	3,282	2,198	2,748
Nuorta karjaa .	—	996	598	653	2,252	1,424	891	1,065
Lampaita . .	—	2,543	757	1,058	4,958	3,785	638	2,184
Sikoja . . .	—	165	19	13	448	328	31	111
Nautayksikköjä	—	3,516	2,343	2,414	7,083	6,373	3,962	4,819

	<i>Iin piiri.</i>				<i>Kemin piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622	1627	1635	1641
Hevosia . . .	159	229	191	223	185	197	203	254
Varsoja . . .	22	53	90	106	51	88	76	62
Härkiä . . .	217	242	77	49	196	119	33	56
Lehmiä . . .	1,615	1,943	1,355	1,246	2,079	1,845	1,733	1,767
Nuorta karjaa .	440	738	381	367	754	272	400	391
Lampaita . .	2,175	2,675	1,308	1,412	1,863	969	1,252	1,690
Sikoja . . .	78	120	14	11	180	56	23	23
Nautayksikköjä	2,679	3,413	2,218	2,158	3,340	2,678	2,574	2,776

¹⁾ Ilman Oulun kaupunkia.

Taulu L.

Keskimääräinen karjaluku eri piireissä karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	<i>Kaarlebyyn piiri.</i>				<i>Kalajoen piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622	1627	1635	1641
Hevosia	1,1	1,1	1,2	1,2	1,0	0,8	0,7	0,8
Varsoja	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,6	0,5
Härkiä	1,7	1,1	0,5	0,6	1,5	1,1	0,4	0,4
Lehmiä	9,7	8,4	6,9	7,2	8,1	7,1	4,9	5,9
Nuorta karjaa . .	4,6	2,4	2,4	2,5	3,4	2,9	1,9	1,9
Lampaista . . .	14,3	11,4	8,8	9,0	9,3	5,4	3,4	3,7
Sikoja	1,5	0,9	0,3	0,2	1,2	0,9	0,2	0,3
Nautayksikköjä	18,2	14,6	12,3	12,9	15,0	12,3	8,5	9,7
	<i>Salon piiri.</i>				<i>Limingan piiri.</i>			
	1622 ¹⁾	1627	1635	1641	1622	1627	1635	1641
Hevosia	0,5	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8
Varsoja	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,5
Härkiä	1,4	0,4	0,2	0,1	1,3	0,7	0,2	0,1
Lehmiä	5,2	4,9	3,9	3,8	6,2	4,6	3,5	4,3
Nuorta karjaa . .	2,6	2,5	1,7	1,8	4,0	1,9	1,4	1,7
Lampaista . . .	9,6	6,4	2,2	2,9	8,7	5,3	1,0	3,4
Sikoja	0,4	0,4	0,1	0,04	0,8	0,5	0,04	0,2
Nautayksikköjä	10,2	8,8	6,8	6,7	12,5	8,9	6,3	7,5
	<i>Iin piiri.</i>				<i>Kemin piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622	1627	1635	1641
Hevosia	0,5	0,7	0,7	0,8	0,6	0,6	0,6	0,9
Varsoja	0,1	0,2	0,3	0,4	0,2	0,3	0,2	0,2
Härkiä	0,7	0,7	0,3	0,2	0,6	0,3	0,1	0,2
Lehmiä	5,0	5,8	5,0	4,3	6,3	5,4	5,5	6,1
Nuorta karjaa . .	1,4	2,2	1,4	1,3	2,3	0,8	1,3	1,4
Lampaista . . .	6,7	8,0	4,8	4,9	5,6	2,8	4,0	5,9
Sikoja	0,2	0,4	0,1	0,04	0,5	0,2	0,1	0,1
Nautayksikköjä	8,3	10,2	8,2	7,5	10,1	7,3	8,2	9,6

¹⁾ Keskimäärät perustuvat Hailuodosta saatavina oleviin tiedonantoihin, jossa 74 huonekunnalla oli hevosia 33, varsoja 14, härkiä 101, lehmiä 385, nuorta karjaa 192, lampaista 708, sikoja 29 eli yhteensä 753 nautayksikköä.

Sama, mitä ennen koko alueen numeroista puhuessamme olemme huomauttaneet tiedonannoissa löytyvistä vaillinaisuuksista niin hyvin absolutisiin lukuihin kuin keskimääriin nähden, on myös huomioon otettava tarkastellessamme eri piirejä.

Samat kehitysprosessit, mitkä eri piirien varallisuudessa lehmälukua tarkastaessamme huomasimme, toteutuvat myös niiden koko karjaluvussa. Kun sen kehitystä nautayksiköissä eri vuosien välillä seuraamme, näemme, vaikka emme ryhdykään sitä tarkemmin prosenttiluvuissa määräämään, että se aina kulkee yltärintaa lehmäluvun kanssa, vieläpä niissäkin tapauksissa, joissa lehmäluvun kehitys teki poikkeuksen yleisestä suunnasta. Yksityisten eläinlajien suhteen tosin joskus tapaamme poikkeuksia, mutta ne eivät yksityisinä tapauksina yleistä ilmiötä muuta.

Lehmäluku olikin, kuten numeroista käy selville, myös kaikissa piireissä tärkein osa koko karjasta nautayksiköissä määrättynä. Niin teki esim. Kaarlebyyn piirissä lehmäluku v. 1622 53,1 % koko karjan nautayksikköarvosta ja v. 1627 57,3 % sekä seuraavina merkittyinä vuosina, edellisellä 56,2 % ja jälkimmäisellä 56,1 %. Kalajoen piirissä teki se esim. v. 1627 57,4 % ja Salon piirissä samana vuonna 55,8 % sekä Limingan 51,5 %. Pohjoisemmissa piireissä, varsinkin Kemissä, oli sen merkitys vieläkin suurempi. Iissä vaihteli mainittu prosenttimäärä kysymyksessä olevina vuosina 56,9 % — 61,1 % ja Kemissä 62,2 % — 68,9 %. Näemme siis, että lehmäluku yleensä kaikissa piireissä muodosti enemmän kuin puolet eli noin 50—60 % — Kemissä 60—70 % — koko karjan nautayksikköarvosta.

Niihin lähteisiin nähden, joissa ennen eri sarvikarjaryhmät ovat tulleet kysymykseen, on merkille pantava se suhde, mikä kysymyksessä olevien karjaveroluetteloiden mu-

kaan tulee näiden eri ryhmien välille. Kaarlebyyn piirin numeroista näemme, että esim. v. 1622 muodostivat härät 10,9 %, lehmät 60,5 % ja nuori karja 28,6 % koko sarvikarjamäärästä 9,282. Vuonna 1635 ovat vastaavat prosenttimäärät 5,5 %, 70,5 % ja 24,0 % yhteisestä määrästä 6,164. Iin piirissä muodostivat v. 1622 härät 6,5 %, lehmät 68,6 % ja nuori karja 24,9 % yhteisestä määrästä 3,029. Koko alueeseen nähden muodostavat v. 1622, lukuunottamatta Salon pitäjää ja Oulun kaupunkia, joista mainitulta vuodelta tietoja puuttuu, — seikka, joka ei kuitenkaan suhteita muuta — härät 10,6 %, lehmät 61,2 % ja nuori karja 28,2 % alueen yhteisestä sarvikarjamäärästä 27,728. Vuonna 1622 olivat vastaavat luvut 4,4 %, 70,9 % ja 24,7 % alueen koko silloisesta määrästä 18,754. Näemme siis, että härät muodostavat korkeintaan noin 10 %, lehmät noin 60—80 % ja nuori karja noin 20—30 % koko sarvikarjamäärästä, seikka, joka on osaltaan todistuksena siihen, mitä ennen olemme lausuneet Kaarlebyyn ja Iin piirien sarvikarjasuhteita tarkastaessamme hopeaveroluettelon mukaan, samoin kuin karjailmoitusten suhteista vuoden 1608:n tarkastusluettelossa ¹⁾).

Keskimäärien osoittamaa varallisuutta tarkastaes-

---

¹⁾ Nykyajan suhteita verrataksemme mainittakoon, että v. 1864 muodostuivat esim. Salon kihlakunnassa eri sarvikarjaryhmät niin, että härät ja sonnit muodostivat 4,3 %, lehmät 74,8 % ja nuorikarja 20,9 % kihlakunnan sarvikarjamäärästä. Oulun kihlakunnasta olivat vastaavat prosenttimäärät mainittuna vuonna härät ja sonnit 4,3 %, lehmät 77,2 % ja nuori karja 18,5 %. Vuonna 1890 tekivät koko Oulun läänissä härät ja sonnit 4,9 %, lehmät 77,7 % ja nuori karja 17,4 % läänin sarvikarjamäärästä. Prosenttimäärät ovat lasketut Suomen virallisen tilaston tiedonantojen mukaan. Vrt. Suomenmaan virallinen tilasto III, Aineita Suomen maanviljelystilastoon, Tauluja siv. LI ja Suomenmaan virallinen tilasto II, 6, Tauluja siv. 40.

samme, näemme, että siinä, kuten lehmäluvun keskimääristä jo ennen on käynyt selville, eri piirien välillä oli hyvinkin suurta eroa olemassa. Niin tulee v. 1622, jolloin karjaluku kysymyksessä olevalla ajanjaksolla yleensä oli korkeimmillaan, nautayksiköitä Kaarlebyyn piirissä 18,2 ja Kalajoen piirissä 15,0 huonekuntaa kohti. Salon piiristä ei mainitulta vuodelta ole tietoja, mutta Limingan piirin keskimääräksi tulee ainoastaan 12,5. Iin piirin keskimäärä samana vuonna on ainoastaan 8,3, ja lienee katsottava muiden piirien kehityksestä päättäen jonkunlaiseksi poikkeukseksi. Kemn piirin keskimäärä on samana vuonna 10,1. Vuonna 1635, jolloin alueen karjaluku taas oli alimmillaan, tulee Kaarlebyyn piirin keskimääräksi 12,3 ja Kalajoen 8,5, mutta Salon piirissä ainoastaan 6,8 ja Limingan piirissä vieläkin vähemmän 6,3. Iin ja Kemn piireissä tulee molemmissa mainittuna vuonna keskimääräksi 8,2 josta näkyy, että se varallisuuden aleneminen, mikä alueella kysymyksessä olevana vuonna on huomattavissa, ei koko karjalukuun, yhtävähän kuin lehmälukuunkaan nähden, ollut pohjoisimmissa piireissä, Iissä ja Kemissä, läheskään niin tuntuva kuin eteläisemmissä, ja varsinkin keskisissä, Salossa ja Limingassa.

Verratessamme taas, missä määrin eri eläinlajeja eri piireissä käytettiin, on huomattava, että *hevosten* keskimääriä arvostellessamme, on samalla myös pidettävä silmällä, syistä, joista jo edellä olemme huomauttaneet, myös *varsujen*, vieläpä härkienkin keskimääriä. Rikkain tässä suhteessa oli Kaarlebyyn piiri, jossa jo yksistään hevosia tulee enemmän kuin yksi huonekuntaa kohti. Näin ei ole laita missään muussa piirissä, mutta tulee niistäkin Kalajoella, Salossa, lukuunottamatta v. 1627, ja Limingassa, kun varsat otetaan huomioon, keskimäärin yksi hevonen huonekunnan osalle. Iissä toteutuu tämä ainoastaan vuosina 1635 ja 1641 ja Ke-

missä ainoastaan viime mainittuna vuonna, mutta muina vuosina ei tule yhtäkään hevosta, vaikkakin varsat luetaan mukaan. Härkiä näkyy myös eteläisimmissä piireissä yleensä olleen enemmän kuin pohjoisemmissa. Sama ilmiö härkien ja hevosten — varsat mukaan luettuina — keskinäisessä suhteessa, jota jo koko alueen keskimääriä tarkastaessamme huomautimme, nimittäin, että härkien lukumäärä v. 1635 ja 1641 edellisiin merkittyihin vuosiin verraten vähenee, samalla kuin hevosten lukumäärä kasvaa, on myös huomattavana kaikissa piireissä. Lehmien keskimääriä olemme jo ennen tarkastaneet. Nuoren karjan lukumäärä on tietysti riippuvainen lehmäluvusta ja näemmekin, menemättä yksityiskohtiin, vaikkakin erilaisuuksia eri vuosien välillä on olemassa, että varallisuus yleensä tässä suhteessa pyrkii eri piirien välillä mukaantumaan samoin kuin lehmäluvussakin, vaikka väheneminen ajanjakson kuluessa näissä, samoin kuin seuraavissakin eläinlajeissa, useimmiten on suhteellisesti suurempi. Lampaiden keskimäärät vaihtelivat eri piireissä eri vuosina hyvinkin eri lailla. Esim. v. 1622 tulee Kaarlebyyn piirissä keskimääräksi 14,₃, mutta esim. Iin piirissä ainoastaan 6,₇ ja Kemin 5,₆. Vuonna 1635 oli Kaarlebyyn piirin keskimäärä 8,₈ ja Kalajoen 3,₄, mutta Salon piirin 2,₂ ja Limingan ainoastaan 1,₀, joka kuitenkin lieenee pidettävä poikkeustapauksena. Pohjoisimmat piirit, Ii ja Kemi, olivat tässä, samoin kuin muussakin suhteessa, mainittuna vuonna verrattain hyvin edustettuina, edellisessä tulee keskimääräksi 4,₈, jälkimmäisessä 4,₀. Sikoja tulee vuonna 1622 Kaarlebyyn piirissä keskimääräksi 1,₅ ja Kalajoen 1,₂, toisissa piireissä sitävastoin ei yhtä kokonaista. Muina kysymyksessä olevina vuosina oli varallisuus mainittuihin kotieläimiin nähden vieläkin vähäisempi.

Kun vertaamme puheena olevilta vuosilta saatuja karjan nautayksikkökeskimääriä Kaarlebyyn ja Iin piireistä niihin keskimääriin, mitä meillä samoista piireistä on saatavana hopeaveroluettelon mukaan vuodelta 1571 (vrt. siv. 92), niin näemme, että varallisuus koko karjaan nähden on edellisessä piirissä edullisimpana vuonna eli v. 1622 kohonnut lähes kahdenkertaiseksi ja alhaisimmillaankin ollessa kohonnut kolmannella osalla. Jälkimmäisessä piirissä sitävastoin on edullisimpana vuonna eli v. 1627 huomattavana ainoastaan vähäinen kohoaminen, muina vuosina taas on varallisuus vähäisempi kuin v. 1571. Sen sijaan että viimeksi mainittuna vuonna Kaarlebyyn piirissä tulee nautayksiköitä ainoastaan 9,₄ huonekuntaa kohti, tulee niitä v. 1627 18,₂ ja v. 1635, jolloin varallisuus kysymyksessä olevalla ajanjaksolla oli alhaisimmillaan, 12,₃. Iin piirissä vastaa vuoden 1571 keskimäärää 9,₁, korkein määrä v. 1627 10,₂, muina kysymyksessä olevina vuosina 7,₅—8,₃. Tästä päättäen näkyy siis, että varallisuus karjaan nähden on tutkimusalueen eteläisimmissä osissa eli Keski-Pohjanmaalla, jota Kaarlebyyn piiri edustaa, kysymyksessä olevalla ajanjaksolla huomattavasti kohonnut, mutta pohjoisemmissä osissa, joiden edustajana Ii on, on kohoaminen ollut varsin vähäistä, vieläpä on varallisuus useina kysymyksessä olevina vuosina vähäisempi kuin v. 1571.

Eri eläinlajien suhteen on huomattava, että se lisääntyminen, mikä karjaluvussa Kaarlebyyn piirissä on nähtävänä, on ylimalkaan tapahtunut kaikissa eläinlajeissa. Iin piiristä on merkillä pantava lampaitten keskimäärä, joka v. 1571 on ainoastaan 3,₃, mutta kysymyksessä olevalla ajanjaksolla vaihtelee 8,₀—4,₈. Korotus on siis näiden suhteen muusta karjaluvusta huolimatta ollut varsin tuntuva.

Saatuamme selville tutkimusalueellamme vallinneen yleisen varallisuuden, on meidän tarkastettava, millä tavoin varallisuus jakaantui eri varallisuusluokkiin eli eri kategorioihin. Kuinka suuri absolutinen määrä karjaa näihin kunakin kysymyksessä olevana vuonna tuli koko alueella kuulumaan, näkyy, koko karjan arvo samalla myös nautayksiköissä määrättynä, seuraavasta taulusta:

Taulu LI.

**Kategoriain absolutinen karjaluku koko alueella karja-
veroluettelojen mukaan vuoteen 1641.**

	<i>1622</i>						<i>1627</i>					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia	704	633	529	33	2	1,901	615	755	812	195	12	2389
Varsoja	143	130	104	20	—	397	124	210	280	60	4	678
Härkiä	1,203	970	704	60	2	2,939	824	843	658	99	6	2,430
Lehmiä	7,219	5,320	4,041	387	—	16,967	5,888	6,263	5,486	931	—	18,568
Nuorta karj.	3,172	2,440	1,978	226	6	7,822	1,804	2,129	2,277	436	7	6,653
Lampaita	8,880	6,772	5,686	672	25	22,035	6,322	6,816	6,358	1,037	25	20,558
Sikoja	1,000	747	432	37	3	2,219	696	658	405	29	2	1,790
Nautayksik.	12,931	9,936	7,700	732	12	31,311	9,928	10,857	9,977	1,807	39	32,608

	<i>1635</i>						<i>1641</i>					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia	383	574	995	259	7	2,218	424	692	944	242	19	2,321
Varsoja	139	218	415	158	5	935	147	265	414	147	8	981
Härkiä	280	270	256	22	—	828	277	266	180	8	—	731
Lehmiä	2,920	3,904	5,435	1,030	—	13,289	3,244	4,709	5,303	857	—	14,113
Nuorta karj.	981	1,328	1,867	440	21	4,637	972	1,446	1,979	430	24	4,851
Lampaita	3,314	3,565	3,789	413	6	11,087	3,184	4,450	4,819	767	15	13,235
Sikoja	191	121	79	7	—	398	173	119	88	28	1	409
Nautayksik.	5,005	6,581	9,321	1,924	27	22,858	5,385	7,810	9,200	1,743	56	24,194

Kun samalla voidaksemme arvostella ylläolevien numerojen merkitystä ja tehdäksemme eri varallisuusluokkain suhteesta lähempiä vertauksia, otamme huomioon myös alueen silloisen huonekuntaluvun jakautumisen eri kategorioihin, saamme sitä osoittamaan seuraavan taulun:

Taulu LII a.

Kategoriain huonekuntaluku koko alueella karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	1622	1627	1635	1641
I kategoria	478	402	201	234
II ”	637	760	478	570
III ”	903	1,260	1,268	1,196
IV ”	231	564	658	554
V ”	7	24	27	34
VI ”	58	13	26	46
Koko alue	2,314	3,023	2,658	2,634

Eri kategorioihin kuuluvat määrät, prosenttiluvuissa alueen koko huonekuntaluvusta määrättyinä, näkyvät seuraavasta taulusta, johon vertauksen helpottamiseksi olemme liittäneet myös yleisen keskimääräisen lehmäluvun (vrt. Taulu XLV):

Taulu LII b.

Kategoriain huonekuntaluku koko alueella karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641 prosentteissa määrättynä.

	1622	1627	1635	1641
I kategoria	20,6	13,3	7,6	8,9
II „	27,5	25,1	18,0	21,6
III „	39,0	41,7	47,7	45,4
IV „	10,0	18,7	24,7	21,0
V „	0,3	0,8	1,0	1,3
VI „	2,6	0,4	1,0	1,8
Koko alue	100	100	100	100
	6,9	6,1	5,0	5,4

Viidenteen ja kuudenteen kategoriaan kuuluvien määrästä on huomattava, että vuonna 1641, jolloin kysymyksessä olevien kategorioiden kuuluvien määrä on suurin, kuuluu V:teen 1,3 % ja VI:teen 1,8 % eli molempiin kategorioihin yhteensä 3,1 % alueen koko huonekuntaluvusta. Vuonna 1627 oli mainittuihin kategorioihin kuuluvien lukumäärä pienin eli 1,2 %, josta V:teen kategoriaan kuului 0,8 %. Edellä olemme jo huomauttaneet, katsoen siihen tarkkuuteen, millä vähävaraisemmatkin ovat luetteloihin merkityt, ettei niiden lukumäärä, jotka mahdollisesti syystä tai toisesta ovat jääneet luetteloista kokonaan pois, voi olla kovinkaan suuri, joten V:teen ja VI:teen kuuluvien numerot jossain määrin kuvastavat sitä köyhälistöä tai irtainta väestöä, johon kuuluvat eivät olleet voineet kohota yhdenkään lehmän omistajiksi. Saadut numerot osoittavat, että tämä alueen koko huonekuntalukuun verraten oli verrattain vähäinen.

Missä määrin autiotiloja, jotka ennen käsittelemisämme lähteissä tavallisesti V:teen ja VI:teen kategoriaan sisältyivät,

tähän aikaan alueella löytyi, ei tietysti karjaveroluetteloista käy selville. Muutoinkin on niistä vaikea saada säännöllisiä tietoja, sillä säilyneissä luetteloissa ovat ne luetellut yhdessä „oförmögne“, „nybyggare“ ja „förmedhlade“ tilain kanssa, ilman että aina on yksityiskohdissa tehty tarkkaa eroitusta niiden välillä, jonka lisäksi ei tietoja kaikista pitäjistä löydy ¹⁾ Saadaksemme näistä jonkunkaanmoista kuvaa olemme laske-neet autioiksi merkityt tilat vuoden 1634 maakirjasta. Sen mukaan oli autiotiloja kysymyksessä olevalla alueella 443, jakautuen niin, että Kaarlebyyn piirissä oli 41, Kalajoen 108, Salon 71, Limingan 92, Iin 75 ja Kemin 56 ²⁾. Kaarlebyyn, Limingan ja Kemin piirien autiotilain yhteiseksi lukumää-räksi tulee siis 189. Kun vertaamme tätä saman maakirjan yleiseen huonekuntalukuun, samoista piireistä, joka oli 1482, niin näemme että autiotilat muodostivat tästä noin 12,8 %.

Että nämä kaikki autioiksi merkityt eivät nytkään, yhtä-vähän kuin ennenkään, olleet täysin autioita, on luonnollista. Yksityiskohtaisista vertailuista käy selville, että niillä asuvat huonekunnat ovat karjaveroa kannettaessa huomioon otetut.

Se suhde, missä varallisuus jakaantuu eri kategorioihin verrattuna yleistä varallisuutta osoittaviin lehmäluvun keski-määriin, on yllä olevissa numeroissakin, samoin kuin ennen käsitellyissä, huomattava. Vuonna 1568, jolloin lehmäluvun yleiseksi keskimääräksi tulee 6,9, jakautui varallisuus niin että, lukuunottamatta erityisesti V:tta ja VI:tta kategoriaa, joihin kuuluvien lukumäärä on verrattain vähäinen, neljään ylempään kategoriaan kuuluvat huonekunnat muodostavat tasoitetuissa prosenttiluvuissa I—IV sarjan 20, 30, 40, 10. Vuonna 1622, jolloin yleiseksi keskimääräksi tulee 6,9, siis

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa esim. 4,961, 4,947.

²⁾ Vrt. „ „ 4,971.

aivan sama keskimäärä kuin v. 1568, on tämä sarja tasoitetuissa prosenttiluvuissa ihan sama. Vuonna 1559, jolloin yleiseksi keskimääräksi tuli 5,5, muodostui I—IV kategorioihin kuuluvien sarja täysissä kymmenluvuissa 10, 20, 50, 20, joka on ihan sama kuin v. 1641, jolloin yleiseksi, keskimääräksi tulee 5,4. Vuoden 1573:n yleinen keskimäärä 4,9 ja eri kategoriain prosenttimäärien muodostama sarja, joka tasoitetuissa kymmenluvuissa on sama kuin yllämainittu sarja v. 1559, sopivat aivan tarkoin yhteen vuoden 1635 yleisen keskimäärän 5,0 ja sitä vastaavan kategorijaon kanssa. Näemme siis, että kysymyksessä olevissa lähteissä, huolimatta siitä, että ne aikaan katsoen ovat useitten vuosikymmenien päässä toisistaan, yleistä varallisuutta osoittavien keskimäärien ja eri varallisuusluokkien muodostumisen välillä vallitsee tarkka pysyväisyys, seikka, joka lähteiden antamien tietojen totuudenmukaisuuden arvostelemisessa on merkillä pantava.

Kun eri kategoriain huonekuntalukua eri vuosina ilmoittavat numerot sijoitamme vastaaviin tiedonantoihin koko karjaluvusta, saamme eri kategoriain karjaluvun keskimäärät kutakin huonekuntaa kohti. Ne näkyvät seuraavasta:

Taulu LIII.

Kategoriain keskimääräinen karjaluku koko alueella
karjaluettelojen mukaan vuoteen 1641.

	1622						1627					
	I	II	III	IV	V	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	V	Yleinen keskim.
Hevosia	1,5	1,0	0,6	0,1	0,3	0,8	1,5	1,0	0,6	0,3	0,5	0,8
Varsoja	0,3	0,2	0,1	0,1	—	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2
Härkiä	2,5	1,5	0,8	0,3	0,3	1,3	2,1	1,1	0,5	0,2	0,3	0,8
Lehmiä	15,1	8,4	4,5	1,7	—	7,3	14,6	8,2	4,4	1,7	—	6,1
Nuorta karj.	6,6	3,8	2,2	1,0	0,9	3,4	4,5	2,8	1,8	0,8	0,3	2,2
Lampaita	18,6	10,6	6,3	2,9	3,6	9,5	15,7	9,0	5,0	1,8	1,0	6,8
Sikoja	2,1	1,2	0,5	0,2	0,4	1,0	1,7	0,9	0,3	0,1	0,1	0,6
Nautayksik.	27,1	15,6	8,5	3,2	1,7	13,5	24,4	14,3	7,9	3,2	1,6	10,8

	1635						1641					
	I	II	III	IV	V	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	V	Yleinen keskim.
Hevosia	1,9	1,2	0,8	0,4	0,3	0,8	1,8	1,2	0,8	0,4	0,6	0,9
Varsoja	0,7	0,5	0,3	0,2	0,2	0,4	0,6	0,5	0,3	0,3	0,2	0,4
Härkiä	1,4	0,6	0,2	0,03	—	0,3	1,2	0,5	0,2	0,01	—	0,3
Lehmiä	14,5	8,2	4,3	1,6	—	5,0	13,9	8,2	4,4	1,5	—	5,4
Nuorta karj.	4,9	2,8	1,5	0,7	0,3	1,7	4,2	2,5	1,7	0,8	0,7	1,8
Lampaita	16,5	7,5	3,0	0,6	0,2	4,2	13,6	7,8	4,0	1,4	0,4	5,0
Sikoja	1,0	0,3	0,1	0,01	—	0,2	0,7	0,2	0,1	0,1	0,03	0,6
Nautayksik.	24,4	13,8	7,4	2,9	1,0	8,6	23,0	13,7	7,7	3,1	1,6	9,2

Saaduissa keskimäärissä on erittäinkin huomattava, että samallinen asteittainen ero eri kategoriain välillä, mikä lehmäluvussa ja metoodin kannalta katsoen on odotettavissa, tulee näkyviin myös muissa eläinlajeissa. Tosin varsojen keskimäärissä tapaamme joskus kahdessa eri kategoriassa samat keskimäärät, seikka, jolla ei kuitenkaan ole suurempaa merkitystä, varsinkaan kun, syistä, joista jo edellä olemme huomauttaneet, varsojen lukumäärää tarkastamme hevosten kanssa yhdessä. Yhtä vähän merkitystä on myös niillä muistutuksilla, mitä sikojen keskimääristä tässä suhteessa voisimme tehdä. Tarkastaaksemme eri kategoriain keskimääräistä varallisuutta nautayksiköissä, näemme, että ensimmäisen kategorian keskimäärät vaihtelevat kysymyksessä olevan ajanjakson kuluessa täysissä luvuissa 23—27, toisen 14—16 ja kolmannen 7—9. Neljännessä kategoriassa ei ole eri vuosien välillä niin huomattavaa eroa, vaan tulee sen keskimääräksi yleensä 3 ja neljännen taas 1—2. Tämä eri eläinlajien ja koko karjan asteittainen mukaantuminen lehmäluvun mukaan, antaa meille osaltaan tärkeitä viittauksia tiedonantojen todenperäisyydestä, samoin kuin se myös osoittaa, että lehmäluvussa kuvastuu varallisuus koko karjalukuun nähden.

Se ero, mikä eri piirien välillä yleisessä varallisuudessa oli olemassa, vaikutti tietysti eroavaisuuksia myös varallisuuden jakautumisessa eri kategorioihin. Mitenkä eri piirien absolutinen karjamäärä sekä huonekuntaluku eri kategorioihin jakaantui, viimeainittu myös prosentteissa määrätynä, sekä millaiseksi karjan keskimäärä eri kategorioissa kussakin piirissä muodostui, näkyy seuraavista tauluista:

Taulu LIV a.

Kategoriain absolutinen karjaluku Kaarlebyyn piirissä
karjaveroluettelojen mukaan vuoteen 1641.

	1622						1627					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia	317	209	90	1	—	617	328	216	122	27	3	696
Varsoja	54	32	12	—	—	98	39	39	19	2	—	99
Härkiä	516	341	152	4	1	1,014	384	264	98	8	1	755
Lehmiä	3,231	1,697	649	34	—	5,611	2,919	1,726	733	150	—	5,528
Nuorta karj.	1,535	787	312	18	5	2,657	789	517	222	30	—	1,558
Lampaita	4,769	2,465	989	62	11	8,296	4,015	2,370	1,029	128	—	7,542
Sikoja	478	317	93	2	3	893	329	186	67	7	—	589
Nautayksik.	5,931	3,279	1,298	57	6	10,571	4,985	3,058	1,347	246	7	9,643

	1635						1641					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia	236	250	210	27	1	724	238	274	147	31	7	697
Varsoja	67	77	53	6	—	203	46	64	57	6	—	173
Härkiä	162	128	48	1	—	339	143	132	56	3	—	334
Lehmiä	1,687	1,531	1,005	122	—	4,345	1,585	1,577	818	108	—	4,088
Nuorta karj.	605	524	323	27	1	1,480	511	566	308	39	1	1,425
Lampaita	2,494	1,924	1,027	82	5	5,532	2,039	1,999	928	125	2	5,093
Sikoja	107	64	23	1	—	195	56	28	7	3	—	94
Nautayksik.	3,005	2,721	1,797	204	3	7,730	2,756	2,832	1,469	211	15	7,283

Taulu LIV b.

Kategoriain absolutinen karjaluku Kalajoen piirissä
karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	1622						1627					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia	206	137	138	9	2	492	142	153	135	15	—	445
Varsoja	56	39	28	7	—	130	44	59	63	4	3	173
Härkiä	370	205	201	10	1	787	249	213	128	20	1	611
Lehmiä	2,132	1,019	913	79	—	4,143	1,561	1,347	978	121	—	4,007
Nuorta karj.	808	454	430	27	—	1,719	636	581	400	42	6	1,665
Lampaita	2,051	1,286	1,287	116	3	4,743	978	1,115	822	113	16	3,044
Sikoja	289	159	161	11	—	620	208	200	113	11	—	532
Nautayksik.	3,699	1,958	1,834	142	5	7,638	2,625	2,392	1,748	212	8	6,985

	1635						1641					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia	53	92	174	28	—	347	80	125	164	25	1	395
Varsoja	34	45	137	56	—	272	53	76	99	17	—	245
Härkiä	63	55	83	3	—	204	71	64	48	2	—	185
Lehmiä	500	624	1,006	185	—	2,315	775	967	1,001	151	—	2,894
Nuorta karj.	171	219	393	104	—	887	216	310	378	46	—	950
Lampaita	339	340	784	137	—	1,600	396	551	749	102	—	1,798
Sikoja	42	35	39	—	—	116	57	46	53	1	—	157
Nautayksik.	828	1,049	1,813	341	—	4,031	1,209	1,558	1,727	248	2	4,744

Taulu LIV c.

Kategoriain absolutinen karjaluku Salon piirissä karja-
veroluettelojen mukaan vuoteen 1641.

	1622						1627					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia . .	—	—	—	—	—	—	19	76	123	14	1	233
Varsoja . .	—	—	—	—	—	—	6	20	56	15	—	97
Härkiä . .	—	—	—	—	—	—	24	71	64	9	—	168
Lehmiä . .	—	—	—	—	—	—	214	667	950	132	—	1,963
Nuorta karj.	—	—	—	—	—	—	79	306	511	100	—	996
Lampaita .	—	—	—	—	—	—	237	831	1,276	199	—	2,543
Sikoja . .	—	—	—	—	—	—	29	72	63	1	—	165
Nautayksikk.	—	—	—	—	—	—	358	1,181	1,724	251	2	3,516

	1635						1641					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia . .	11	29	168	33	—	241	5	34	172	40	1	252
Varsoja . .	6	19	58	30	1	114	4	10	36	40	1	91
Härkiä . .	5	16	38	2	—	61	5	8	17	1	—	31
Lehmiä . .	67	234	893	149	—	1,343	45	245	901	179	—	1,370
Nuorta karj.	27	103	379	84	5	598	16	124	386	120	7	653
Lampaita .	39	166	510	42	—	757	27	233	690	105	3	1,058
Sikoja . .	7	6	4	2	—	19	4	5	4	—	—	13
Nautayksikk.	118	392	1,550	280	3	2,343	75	419	1,561	353	6	2,414

Taulu LIV d.

Kategoriain absolutinen karjaluku Limingan piirissä
karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	1622 ¹⁾						1627					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia .	117	161	152	18	—	448	65	162	225	130	7	589
Varsoja .	20	35	31	10	—	96	18	51	73	25	1	168
Härkiä .	238	262	187	38	—	725	83	177	228	47	—	535
Lehmiä .	1,127	1,250	984	158	—	3,519	569	1,155	1,181	377	—	3,282
Nuorta k.	585	771	745	150	1	2,252	143	383	696	202	—	1,424
Lampaita	1,403	1,588	1,601	359	7	4,958	639	1,225	1,493	422	6	3,785
Sikoja .	142	164	121	21	—	448	71	130	118	9	—	328
Nautayks.	2,124	2,490	2,104	364	1	7,083	966	2,070	2,469	853	15	6,373

	1635						1641					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia .	30	82	248	146	6	512	57	114	197	122	10	500
Varsoja .	11	19	88	58	4	180	29	74	137	57	7	304
Härkiä .	20	30	51	13	—	114	32	26	17	1	—	76
Lehmiä .	227	501	1,065	405	—	2,198	506	863	1,095	284	—	2,748
Nuorta k.	70	178	422	206	15	891	151	234	498	166	16	1,065
Lampaita	91	166	290	90	1	638	406	624	897	247	10	2,184
Sikoja .	13	7	7	4	—	31	33	32	21	24	1	111
Nautayks.	363	817	1,906	855	21	3,962	804	1,359	1,943	680	33	4,819

¹⁾ Ilman Oulun kaupunkia.

Taulu LIV e.

Kategoriain absolutinen karjaluku Iin piirissä karjaveroluettelojen mukaan vuoteen 1641.

	1622						1627					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia .	7	56	92	4	—	159	27	86	112	4	—	229
Varsoja .	1	8	12	1	—	22	4	22	24	3	—	53
Härkiä .	15	85	112	5	—	217	49	87	96	10	—	242
Lehmiä .	101	619	825	70	—	1,615	273	771	848	51	—	1,943
Nuorta k.	25	170	231	14	—	440	114	270	323	31	—	738
Lampaita	120	765	1,198	88	4	2,175	292	988	1,285	107	3	2,675
Sikoja .	8	42	26	2	—	78	28	54	35	1	2	120
Nautayks.	161	1,015	1,401	102	—	2,679	481	1,317	1,514	100	1	3,413

1635							1641						
	I	II	III	IV	V	Yht.		I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia .	24	52	98	17	—	191	15	50	137	21	—	223	
Varsoja .	8	30	47	5	—	90	7	16	61	22	—	106	
Härkiä .	16	27	31	3	—	77	12	14	22	1	—	49	
Lehmiä .	147	444	674	90	—	1,355	95	318	729	104	—	1,246	
Nuorta k.	35	140	193	13	—	381	23	79	216	49	—	367	
Lampaita	99	528	636	45	—	1,308	82	327	850	153	—	1,412	
Sikoja .	8	3	3	—	—	14	7	3	1	—	—	11	
Nautayks.	248	727	1,101	142	—	2,218	165	521	1,270	202	—	2,158	

Taulu LIV f.

Kategoriain absolutinen karjaluku Kemin piirissä karja-
veroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	1622						1627					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia .	57	70	57	1	—	185	34	62	95	5	1	197
Varsoja .	12	16	21	2	—	51	13	19	45	11	—	88
Härkiä .	64	77	52	3	—	196	35	31	44	5	4	119
Lehmiä .	628	735	670	46	—	2,079	352	597	796	100	—	1,845
Nuorta k.	219	258	260	17	—	754	43	72	125	31	1	272
Lampaita	537	668	611	47	—	1,863	161	287	453	68	—	969
Sikoja .	83	65	31	1	—	180	31	16	9	—	—	56
Nautayks.	1,016	1,194	1,063	67	—	3,340	513	839	1,175	145	6	2,678

	1635						1641					
	I	II	III	IV	V	Yht.	I	II	III	IV	V	Yht.
Hevosia .	29	69	97	8	—	203	29	95	127	3	—	254
Varsoja .	13	28	32	3	—	76	8	25	24	5	—	62
Härkiä .	14	14	5	—	—	33	14	22	20	—	—	56
Lehmiä .	292	570	792	79	—	1,733	238	739	759	31	—	1,767
Nuorta k.	73	164	157	6	—	400	55	133	193	10	—	391
Lampaita	252	441	542	17	—	1,252	234	716	705	35	—	1,690
Sikoja .	14	6	3	—	—	23	16	5	2	—	—	23
Nautayks.	443	875	1,154	102	—	2,574	376	1,121	1,230	49	—	2,776

Taulu LV a.

Kategoriain huonekuntaluku eri piireissä karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	<i>Kaarlebyyn piiri.</i>				<i>Kalajoen piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622	1627	1635	1641
I kategoria	210	195	117	116	136	103	35	55
II ”	200	204	186	188	123	163	76	115
III ”	140	162	224	174	199	220	240	227
IV ”	22	87	83	70	44	77	120	87
V ”	1	5	5	6	3	5	—	1
VI ”	8	6	12	12	5	—	5	4
Yhteensä	581	659	627	566	510	568	476	489

	<i>Salon piiri.</i>				<i>Limingan piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622	1627	1635	1641
I kategoria	—	14	4	3	78	41	15	36
II ”	—	84	30	32	150	139	60	105
III ”	—	221	216	207	227	289	257	248
IV ”	—	79	90	112	94	234	268	204
V ”	—	1	4	3	2	10	18	24
VI ”	—	—	—	3	17	6	6	27
Yhteensä	—	399	344	360	568	719	624	644

	<i>Iin piiri.</i>				<i>Kemin piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622	1627	1635	1641
I kategoria	8	22	10	7	46	27	20	17
II ”	76	95	55	39	88	75	71	91
III ”	185	187	156	177	152	181	175	163
IV ”	43	29	49	64	28	58	48	17
V ”	1	1	—	—	—	2	—	—
VI ”	11	—	2	—	17	1	1	—
Yhteensä	324	334	272	287	331	344	315	288

Taulu LV b.

Kategoriain huonekuntaluku eri piireissä karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641 prosenteissa määrättyinä.

<i>Kaarlebyyn piiri.</i>					<i>Kalajoen piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622	1627	1635	1641
I kategoria	36,1	29,6	18,7	20,5	26,7	18,1	7,3	11,3
II ”	34,4	30,9	29,7	33,2	24,1	28,7	16,0	23,5
III ”	24,1	24,6	35,7	30,7	39,0	38,7	50,4	46,4
IV ”	3,9	13,2	13,2	12,4	8,6	13,6	25,2	17,8
V ”	0,2	0,8	0,8	1,1	0,6	0,9	—	0,2
VI ”	1,4	0,9	1,9	2,1	1,0	—	1,1	0,8
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
	9,7	8,4	6,9	7,2	8,1	7,1	4,9	5,9

<i>Salon piiri.</i>					<i>Limingan piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622 ¹⁾	1627	1635	1641
I kategoria	—	3,5	1,1	0,9	13,7	5,7	2,4	5,6
II ”	—	21,1	8,7	8,9	26,4	19,3	9,6	16,3
III ”	—	55,4	62,9	57,5	40,0	40,2	41,2	38,5
IV ”	—	19,8	26,2	31,1	16,5	32,6	42,9	31,7
V ”	—	0,2	1,2	0,8	0,4	1,4	2,9	3,7
VI ”	—	—	—	0,8	3,0	0,8	1,0	4,2
Yhteensä	—	100	100	100	100	100	100	100
		4,9	3,9	3,8	6,2	4,6	3,5	4,3

<i>Iin piiri.</i>					<i>Kemin piiri.</i>			
	1622	1627	1635	1641	1622	1627	1635	1641
I kategoria	2,5	6,6	3,7	2,4	13,9	7,8	6,4	5,9
II ”	23,4	28,4	20,2	13,6	26,6	21,8	22,5	31,6
III ”	57,1	56,0	57,4	61,7	45,9	52,6	55,6	56,6
IV ”	13,3	8,7	18,0	22,3	8,5	16,9	15,2	5,9
V ”	0,3	0,3	—	—	—	0,6	—	—
VI ”	3,4	—	0,7	—	5,1	0,3	0,3	—
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
	5,0	5,8	5,0	4,3	6,3	5,4	5,5	6,1

¹⁾ Ilman Oulun kaupunkia.

Taulu LVI a.

Kategoriain keskimääräinen karjaluku Kaarlebyyn piirissä
karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	1622					1627				
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	1,5	1,0	0,6	—	1,1	1,7	1,1	0,7	0,3	1,1
Varsoja . . .	0,3	0,2	0,1	—	0,2	0,2	0,2	0,1	—	0,2
Härkiä . . .	2,5	1,7	1,1	0,2	1,7	2,0	1,3	0,6	0,1	1,1
Lehmiä . . .	15,4	8,5	4,6	1,5	9,7	15,0	8,5	4,5	1,7	8,4
Nuorta karjaa .	7,3	3,9	2,2	0,8	4,6	4,0	2,5	1,4	0,3	2,4
Lampaista . .	22,7	12,3	7,1	2,8	14,3	20,6	11,6	6,4	1,5	11,4
Sikoja . . .	2,3	1,6	0,7	0,1	1,5	1,7	0,9	0,4	0,1	0,9
Nautayksikköjä	28,2	16,4	9,3	2,6	18,2	25,6	15,0	8,3	2,8	14,6

	1635					1641				
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	2,0	1,3	0,9	0,3	1,2	2,1	1,5	0,8	0,4	1,2
Varsoja . . .	0,6	0,4	0,2	0,1	0,3	0,4	0,3	0,3	0,1	0,3
Härkiä . . .	1,4	0,7	0,2	—	0,5	1,2	0,7	0,3	—	0,6
Lehmiä . . .	14,4	8,2	4,5	1,5	6,9	13,7	8,4	4,7	1,5	7,2
Nuorta karjaa .	5,2	2,8	1,4	0,3	2,4	4,4	3,0	1,8	0,6	2,5
Lampaista . .	21,3	10,3	4,6	1,0	8,8	17,6	10,6	5,3	1,8	9,0
Sikoja . . .	0,9	0,3	0,1	—	0,3	0,5	0,1	—	—	0,2
Nautayksikköjä	25,7	14,6	8,0	2,5	12,3	23,8	15,1	8,4	3,0	12,9

Taulu LVI b.

Kategoriain keskimääräinen karjaluku Kalajoen piirissä
karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

1622						1627					
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	
Hevosia . . .	1,5	1,1	0,7	0,2	1,0	1,4	0,9	0,6	0,2	0,8	
Varsoja . . .	0,4	0,3	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,1	0,3	
Härkiä . . .	2,7	1,7	1,0	0,2	1,5	2,4	1,3	0,6	0,3	1,1	
Lehmiä . . .	15,7	8,3	4,6	1,8	8,1	15,2	8,3	4,4	1,6	7,1	
Nuorta karjaa .	5,9	3,7	2,2	0,6	3,4	6,2	3,6	1,3	0,5	2,9	
Lampaita . . .	15,1	10,5	6,5	2,6	9,3	9,5	6,8	3,7	1,5	5,4	
Sikoja . . .	2,1	1,3	0,8	0,3	1,2	2,0	1,2	0,5	0,1	0,9	
Nautayksikköjä	27,2	15,9	9,2	3,2	15,0	25,5	14,7	8,0	2,8	12,3	

1635						1641					
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	
Hevosia . . .	1,5	1,2	0,7	0,2	0,7	1,5	1,1	0,7	0,3	0,8	
Varsoja . . .	1,0	0,6	0,6	0,5	0,6	1,0	0,7	0,4	0,2	0,5	
Härkiä . . .	1,8	0,7	0,8	0,03	0,4	1,3	0,6	0,2	0,02	0,4	
Lehmiä . . .	14,3	8,2	4,2	1,5	4,9	14,1	8,4	4,4	1,7	5,9	
Nuorta karjaa .	4,9	2,9	1,6	0,9	1,9	3,9	2,7	1,7	0,5	1,9	
Lampaita . . .	9,7	4,5	3,3	1,1	3,4	7,2	4,8	3,3	1,2	3,7	
Sikoja . . .	1,2	0,5	0,2	—	0,2	1,0	0,4	0,2	0,01	0,3	
Nautayksikköjä	23,7	13,8	7,6	2,8	8,5	22,0	13,5	7,6	2,8	9,7	

Taulu LVI c.

Kategoriain keskimääräinen karjaluku Salon piirissä
karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	1622 ¹⁾					1627				
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	1,2	0,6	0,3	0,3	0,5	1,4	0,9	0,6	0,2	0,6
Varsoja . . .	0,2	0,3	0,2	—	0,2	0,4	0,2	0,3	0,2	0,2
Härkiä . . .	3,8	2,1	1,2	0,5	1,4	1,7	0,8	0,3	0,1	0,4
Lehmiä . . .	16,0	7,9	4,4	1,6	5,2	15,3	7,9	4,3	1,7	4,9
Nuorta karjaa	7,0	2,9	2,4	1,5	2,6	5,6	3,6	2,3	1,3	2,5
Lampaita . .	22,0	11,9	8,7	5,9	9,6	16,9	9,9	5,3	2,5	6,4
Sikoja . . .	2,0	0,6	0,3	—	0,4	2,1	0,9	0,3	0,01	0,4
Nautayksikköjä	28,8	14,4	8,6	4,4	10,2	25,6	14,1	7,8	3,2	8,8

	1635					1641				
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	2,8	1,0	0,8	0,4	0,7	1,7	1,1	0,8	0,4	0,7 $\frac{1}{2}$
Varsoja . . .	1,5	0,6	0,3	0,3	0,3	1,3	0,3	0,2	0,4	0,3
Härkiä . . .	1,3	0,5	0,2	0,02	0,2	1,7	0,3	0,1	0,01	0,1
Lehmiä . . .	16,8	7,8	4,1	1,7	3,9	15,0	7,7	4,4	1,6	3,8
Nuorta karjaa	6,8	3,4	1,8	0,9	1,7	5,3	3,9	1,9	1,1	1,8
Lampaita . .	9,8	5,5	2,4	0,5	2,2	9,0	7,3	3,3	1,0	2,9
Sikoja . . .	1,8	0,2	0,02	0,02	0,1	1,3	0,2	0,02	—	0,04
Nautayksikköjä	29,5	13,1	7,2	3,1	6,8	25,0	13,1	7,5	3,2	6,7

¹⁾ Keskimäärät perustuvat ainoastaan Hailuodosta saatavina oleviin tiedonantoihin.

Taulu LVI d.

Kategoriain keskimääräinen karjaluku Limingan piirissä
karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	1622 ¹⁾					1627				
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	1,5	1,1	0,7	0,2	0,3	1,6	1,2	0,3	0,6	0,3
Varsoja . . .	0,3	0,2	0,1	0,1	0,2	0,4	0,4	0,3	0,1	0,2
Härkiä . . .	3,1	1,3	0,3	0,4	1,3	2,0	1,3	0,3	0,2	0,7
Lehmiä . . .	14,4	8,3	4,3	1,7	6,2	13,9	8,3	4,1	1,6	4,6
Nuorta karjaa .	7,5	5,1	3,3	1,6	4,0	3,5	2,3	2,4	0,9	1,9
Lampaita . . .	18,0	10,6	7,1	3,3	8,7	15,6	8,8	5,2	1,3	5,3
Sikoja . . .	1,3	1,1	0,5	0,2	0,3	1,7	0,9	0,4	0,04	0,5
Nautayksiköjä	27,2	16,6	9,3	3,9	12,5	23,6	14,9	8,5	3,6	8,9

	1635					1641				
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	2,0	1,4	1,0	0,5	0,3	1,6	1,1	0,3	0,6	0,3
Varsoja . . .	0,7	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,7	0,6	0,3	0,5
Härkiä . . .	1,3	0,5	0,2	0,04	0,2	0,9	0,2	0,1	—	0,1
Lehmiä . . .	15,1	8,4	4,1	1,5	3,5	14,1	8,2	4,4	1,4	4,3
Nuorta karjaa .	4,7	3,0	1,6	0,3	1,4	4,2	2,2	2,0	0,3	1,7
Lampaita . . .	6,1	2,3	1,1	0,3	1,0	11,3	5,9	3,6	1,2	3,4
Sikoja . . .	0,9	0,1	0,03	0,01	0,04	0,9	0,3	0,1	0,1	0,2
Nautayksiköjä	24,2	13,6	7,4	3,2	6,3	22,3	12,9	7,3	3,3	7,5

¹⁾ Ilman Oulun kaupunkia.

Taulu LVI e.

Kategoriain keskimääräinen karjaluku Iin piirissä karja-
veroluettelojen mukaan vuoteen 1641.

1622						1627					
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.		I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	0,9	0,7	0,5	0,1	0,5		1,2	0,9	0,6	0,1	0,7
Varsoja . . .	0,1	0,1	0,1	0,02	0,1		0,2	0,2	0,1	0,1	0,2
Härkiä . . .	1,9	1,1	0,6	0,1	0,7		2,2	0,9	0,5	0,3	0,7
Lehmiä . . .	12,6	8,1	4,5	1,6	5,0		12,4	8,1	4,5	1,8	5,8
Nuorta karjaa .	3,1	2,2	1,2	0,3	1,4		5,2	2,8	1,7	1,1	2,2
Lampaita . . .	15,0	10,1	6,5	2,0	6,7		13,3	10,4	6,9	3,7	8,0
Sikoja	1,0	0,6	0,1	0,04	0,2		1,3	0,6	0,2	0,03	0,4
Nautayksikköjä	20,1	13,4	7,6	2,4	8,3		21,9	13,9	8,1	3,4	10,2

1635						1641					
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.		I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	2,4	0,9	0,6	0,3	0,7		2,1	1,3	0,8	0,3	0,8
Varsoja . . .	0,8	0,5	0,3	0,1	0,3		1,0	0,4	0,3	0,3	0,4
Härkiä . . .	1,6	0,5	0,2	0,1	0,3		1,7	0,4	0,1	0,02	0,2
Lehmiä . . .	14,7	8,1	4,3	1,8	5,0		13,6	8,2	4,1	1,6	4,3
Nuorta karjaa .	3,5	2,5	1,2	0,3	1,4		3,3	2,0	1,2	0,8	1,3
Lampaita . . .	9,9	9,6	4,1	0,9	4,8		11,7	8,4	4,8	2,4	4,9
Sikoja	0,8	0,1	0,02	—	0,1		1,0	0,1	—	—	0,04
Nautayksikköjä	24,8	13,2	7,1	2,9	8,2		23,6	13,4	7,2	3,2	7,5

Taulu LVI f.

Kategoriain keskimääräinen karjaluku Kemin piirissä
karjaveroluetteloiden mukaan vuoteen 1641.

	1622					1627				
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	1,2	0,3	0,4	0,04	0,6	1,3	0,3	0,5	0,1	0,6
Varsoja . . .	0,3	0,2	0,1	0,07	0,2	0,5	0,3	0,2	0,2	0,3
Härkiä . . .	1,4	0,9	0,3	0,1	0,6	1,3	0,4	0,2	0,1	0,3
Lehmiä . . .	13,7	8,4	4,4	1,6	6,3	13,0	8,0	4,4	1,7	5,4
Nuorta karjaa .	4,9	2,9	1,7	0,6	2,3	1,6	1,0	0,7	0,5	0,8
Lampaita . .	11,7	7,6	4,0	1,7	5,6	6,0	3,9	2,5	1,2	2,8
Sikoja . . .	1,9	0,7	0,2	0,04	0,5	1,1	0,2	0,1	—	0,2
Nautayksiköjä	22,1	13,6	7,0	2,4	10,1	19,0	11,2	6,5	2,5	7,8

	1635					1641				
	I	II	III	IV	Yleinen keskim.	I	II	III	IV	Yleinen keskim.
Hevosia . . .	1,5	1,0	0,5	0,2	0,6	1,7	1,0	0,8	0,2	0,9
Varsoja . . .	0,7	0,4	0,2	0,1	0,2	0,5	0,3	0,1	0,3	0,2
Härkiä . . .	0,7	0,2	0,03	—	0,1	0,8	0,2	0,1	—	0,2
Lehmiä . . .	14,6	8,0	4,5	1,7	5,5	14,0	8,1	4,7	1,8	6,1
Nuorta karjaa .	3,7	2,3	0,9	0,1	1,3	3,2	1,5	1,2	0,6	1,4
Lampaita . .	12,6	6,2	3,1	0,4	4,0	13,8	7,9	4,3	2,1	5,9
Sikoja . . .	0,7	0,1	0,02	—	0,1	0,9	0,1	0,01	—	0,1
Nautayksiköjä	22,2	12,3	6,6	2,1	8,2	22,1	12,3	7,5	2,9	9,6

Tarkastaaksemme ensinnäkin V:teen ja VI:teen kategorioihin kuuluvien lukumäärää eri piireissä, näemme, että lukuunottamatta Limingan piirin numeroita vuodelta 1641, jolloin viidenteen kategoriaan kuuluu 3,7 % ja kuudenteen 4,2 % sekä Kemin piirin numeroita vuodelta 1622, jolloin kuudenteen kategoriaan kuului 5,1 %, ei kysymyksessä oleviin kategorioihin kuuluvien yhteinen lukumäärä puheena olevalla ajanjaksoilla yleensä nousee neljään prosenttiin. Näemme siis, että se suhde mainittuihin kategorioihin kuuluvan köyhälistön ja varakkaampien varallisuusluokkien välillä, mikä kuvastui koko aluetta käsittävissä numeroissa, toteutuu verrattain tasaisesti eri piireissäkin. Mihin määrään n. s. autiotilain lukumäärä kysymyksessä olevaan aikaan nousi, olemme jo ennen huomauttaneet.

Eri kategorioihin kuuluvien huonekuntien lukumäärä muodostui yleensä eri piireissä niiden varallisuuden mukaan, joten tässä suhteessa piirien välillä luonnollisesti on eroavaisuuksia olemassa. Kun verrattavat alueet ovat niin pieniä kuin kysymyksessä olevat piirit, voi väestön jakautuminen eri varallisuusluokkiin samallaisenkin yleisen varallisuudentilan vallitessa samassa piirissä eri vuosina muodostua enemmän tai vähemmän erilaiseksi. Me emme siis eri piireissä, tarkastaessamme suhdetta yleistä varallisuutta osoittavien keskimäärien ja eri varallisuusluokkiin kuuluvien lukumäärän välillä, voi numeroilta odottaakaan niin tarkkaa pysyväisyyttä kuin koko aluetta käsittäviltä numeroilta, joissa erilaisuudet paremmin tasoittuvat. Huomattavaa pysyväisyyttä on tässä suhteessa kuitenkin nähtävänä eri piirienkin numeroissa. Niin tulee Kaarlebyyn piirissä v. 1635, jolloin lehmluvun yleinen keskimäärä oli 6,9 ja v. 1641, jolloin sama keskimäärä oli 7,2, molempina vuosina ensimmäiseen katego-

riaan kuulumaan täysissä kymmenluvuissa 20 %, toiseen 30 % ja muihin kategorioihin yhteensä 50 % piirin koko huonekuntaluvusta. Saman piirin kategoriain huonekuntaluvun prosenttimäärät vuodelta 1568, jolloin yleinen keskimääräinen varallisuus oli puheena oleviin vuosiin verraten jokseenkin yhtäläinen eli 7,6, pitävät näiden kanssa yhtä (vrt. Taulu VIII b.). Kalajoen piirin yleinen keskimäärien osoittama varallisuus oli kysymyksessä olevalla ajanjaksolla eri vuosina niin erilainen, että on luonnollista, että huonekuntien jakautuminenkin eri kategorioihin muodostuu erilaiseksi. Mutta jos vertaamme Kalajoen piirin kategoriain prosenttimääriä v. 1627, jolloin yleiseksi keskimääräksi tulee 7,1, Kaarlebyyn piirin vastaaviin numeroihin vuodelta 1635, jolloin mainitun piirin yleinen varallisuus oli jokseenkin sama eli 6,9, näemme että prosenttimäärien sarja I—IV kategoriaan muodostuu molemmissa piireissä kysymyksessä olevina vuosina samallaiseksi, täysissä kymmenluvuissa 20, 30, 40, 10. Salon piirissä on vuosina 1635 ja 1641 miltei sama varallisuus, ollen keskimäärä edellisena vuonna 3,9 ja jälkimäisenä 3,8, ja muodostuu eri varallisuusluokkiin kuuluvien prosenttimäärä molempina vuosina aivan samaksi II—IV kategoriaan: 10, 60, 30. Jos taas vertaamme saman piirin numeroita vuosilta 1627 ja 1563 toisiinsa, jolloin niiden yleinen varallisuus oli jokseenkin sama, edellisena keskimäärä 4,9, jälkimäisenä 4,6, niin näemme, että eri varallisuusluokkien muodostuminen tapahtuu molempina vuosina samalla tavalla, sarja II—IV: 20, 60, 20. Limingan piirin huonekuntaluvun eri varallisuusluokkiin jakautuminen vuosina 1627 ja 1641, joina niiden yleinen varallisuus oli suunnilleen sama, keskimäärä edellisena vuonna 4,6, jälkimäisenä 4,3, muodostuu myös aivan samaksi, sarja I—IV kategoriaan

10, 20, 40, 30. Samallaisia esimerkkejä voimme tuoda myös pohjoisimmista piireistä. I:n piirin huonekuntaluku jakaantuu eri kategorioihin vuosina 1622 ja 1635, jolloin niiden yleinen varallisuus oli sama eli 5,0, aivan samalla tavalla II—IV kategoriaan 20, 60, 20. Sama sarja toteutuu myös esim. vuoden 1563 numeroissa, jolloin yleinen varallisuus oli miltei sama, nimittäin 5,2. Kemlin piirin huonekuntaluvun numerot jakaantuvat vuosilta 1627 ja 1635, jolloin niiden yleinen varallisuus oli sama, keskimäärä edellisenä vuonna 5,4, jälkimäisenä 5,5, eri kategorioihin yleensä samalla tavalla. Samaa sarjaa lähestyvät myös vuoden 1568 numerot, jolloin yleisen varallisuuden keskimäärä oli 5,3. Näemme siis, että samallinen pysyväinen suhde, mikä alueen numeroissa vallitsi eri varallisuusluokkien muodostumisen ja yleistä varallisuutta osoittavien keskimäärien välillä, on huomattavana myös eri piirejä koskevissa numeroissa.

Se asteittainen eroavaisuus, mikä eri eläinlajeissa kategoriain kutakin huonekuntaa kohti tulevissa keskimäärissä oli koko aluetta koskevissa numeroissa huomattavissa, ilmenee myös eri piireissä. Vaikkakin joskus niissä eläinlajeissa, jotka ovat vähälukuisimmin edustettuna, tapaamme samana vuonna kahdella eri kategorialla samat keskimäärät, niin ei se kaikissa piireissä esiintyvää yleistä ilmiötä muuta, nimittäin, että eri eläinlajien keskimäärät pyrkivät eri kategorioissa mukaantumaan yleensä samalla tavalla kuin vastaavat numerot lehmäluvussa. Tarkastaaksemme kysymyksessä olevalla ajanjaksolla kategoriain keskimääristä varallisuutta eri piireissä nautayksiköissä, näemme, että esim. Kaarlebyyn piirissä vaihteli I:n kategorian keskimäärä 23,8—28,2, II:n 14,6—16,4, III:n 8,0—9,3 ja IV:n 2,5—3,0. I:n piirissä vaihtelivat mainitut keskimäärät I:ssä kategoriassa 20,1—24,8, II:ssa 13,2—13,9, III:ssa 7,1—8,1 ja IV:ssa 2,4—3,4. Kun

vertaamme näitä keskimääriä niihin vastaaviin numeroihin, mitä meillä on saatavana samoista piireistä vuodelta 1571 (siv. 97), näemme, että Kaarlebyyn piirissä, lukuunottamatta IV:ttä kategoriata, kaikkien muiden keskimääräinen varallisuus alimmillaankin ollessa, on huomattavasti korkeampi, jotavastoin numerot I:n piirissä, varallisuuden alimmillaan ollessa, ilmoittavat yleensä samaa varallisuuden tilaa kuin v. 1571. Elivätkö neljanteen kategoriaan kuuluvat 1620- ja 1630-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alulla Kaarlebyyn piirissä huonommissa varallisuussuhteissa kuin v. 1571, niinkuin keskimäärää aleneminen näyttää viittaavan, emme uskalla päättää, koska meillä 1500-luvulta on verrattavana ainoastaan yksi vuosi. Mitä kategoriain keskimääräiseen varallisuuteen muissa piireissä tulee, niin lähestyvät ne enemmän tai vähemmän, riippuen kunkin piirin yleisestä varallisuudesta, yllä mainittuja keskimääriä, ja mukautuen aina samallaiseen asteittaiseen sarjaan.

Näemme siis, että yleensä samat ilmiöt eri varallisuusluokkain muodostumisessa, mitkä tulivat esiin koko aluetta koskevissa numeroissa, on huomattavana myös eri piirejä koskevissa tiedoissa, ja että siis tiedonannot pitävät keskenään yhtä kaikista alueen osista, seikka, joka osaltaan ennen saatujen todistusten lisäksi antaa takeita sen kuvan luotettavuudesta, minkä kysymyksessä olevien lähteiden perustuksella silloisesta varallisuudentilasta saamme.

VI. Syyt numeroiden ilmoittaman karja- varallisuuden vaihteluihin.

Edellisen esityksemme tehtävänä on ollut saatavina olevien erilaisten lähteiden avulla määrätä ne kehityssuunnat

ja suhteet, mitkä tutkimusalueellamme karjaluvussa kysymyksessä olevan ajanjakson kuluessa olivat vallitsevina. Niihin syihin, jotka muutoksia numeroiden ilmoittamassa varallisuudentilassa vaikuttivat, olemme kajonneet ainoastaan siinä määrässä kuin nämä muutokset ovat eri alueilla olleet satunnaisia vaillinaisuuksia tai poikkeuksia muutoin vallitsevasta yleisestä kehityssuunnasta.

Mutta meidän on vielä koetettava etsiä syyt niihin yleisiin muutoksiin, jotka tutkimusalueemme karjaluvussa saatujen numerojen perustuksella ovat huomattavissa. Se on välttämätöntä ei ainoastaan karjaluvussa ilmenevän varallisuuden kehityksen ymmärtämiseksi, vaan myöskin numeroiden todenperäisyyden arvosteluun nähden. Sillä jos voimme tyydyttävällä tavalla selittää ne vaihtelut, mitkä numerot karjaluvussa tuovat ilmi, niin on se yhtenä tärkeänä todistuksena siitä, että näiden numeroiden perustuksella saatu kuva karjaluvun kehityksestä on ainakin pääpiirteissään oikea.

Kaikkien numeroissa ilmenevien yksityisten vivahdusten selittäminen on tietysti tarpeeton ja mahdotonkin. Mutta kun seuraamme numeroiden ilmoittamia muutoksia kysymyksessä olevan varallisuuden kehityksen sarjassa, niin voimme niissä merkille panna ilmiöitä, joita ei voi yksityistä laatua oleviksi tai satunnaisuuksiksi selittää, vaan täytyy niillä olla omat esityiset syynsä. Numeroiden perustuksella määräämämme diagrammin huomattava kohoaminen niin hyvin absolutiseen kuin keskimääräiseen varallisuuteen nähden 1560-luvulla, saman vuosisadan viime vuosina ja seuraavan vuosisadan toisella vuosikymmenellä, samoin kuin sen laskeutuminen Juhana III:n hallituksen aikana, kuudennentoista vuosisadan ensi vuosina ja 1620- ja 1630-luvuilla ovat ilmiöitä, ei voi selittämättä jättää. Kysymyksessä olevat

ilmiöt ovat olleet niin yleisesti tuntuvaa laatua, että ne ovat huomattavina tutkimusalueemme kaikissa osissa, vaikka muutosten suuruus onkin eri osissa ollut erilainen ¹⁾).

Ne syyt, jotka ovat voineet olla vaikuttamassa kysymyksessä olevan varallisuuden kehitykseen, ovat hyvinkin erilaiset. Suoranainen maanviljelys ja sen tuotannon riittäväisyys asukkaiden elintarpeisiin on mitä läheisimmässä yhteydessä karjaluvun ja sen kehityksen kanssa, lukuunottamattakaan muita elinkeinoelämän ilmiöitä, jotka maalais-taloudellisessakin elämässä tulevat kysymykseen. Hallinnolliset ja yhteiskunnalliset olot, verotus, sen suurempi tai vähempi rasittavuus, virkamiesten toiminta ja siitä mahdollisesti johtuneet epäkohdat, kyytirasitukset, sotaväen otot y. m. ovat myös seikkoja, joiden vaikutus ajan taloudelliseen elämään ja asukkaiden elinehtoihin ei suinkaan ollut vähäinen. Ja myös ovat huomioon otettavat ulkoapäin tulleet satunnaiset seikat ja vauriot. Sotien ja katovuosien vaikutus taloudelliseen elämään voi luonnollisista syistä useinkin olla niin tuntuva, että ne yksinomaan määräävät varallisuuden kehityksen.

Kaikkien niiden taloudellisten ja yhteiskunnallisten kysymysten historiallinen seuraaminen, jotka ajan taloudellisessa elämässä esiintyvät, ei voi tulla kysykseenkään. Meidän on tässäkin ennen kaikkea, pidettävä silmällä se tilastollinen tarkoitus, jota varten kysymyksessä oleva syiden käsitteleminen tapahtuu. Millä tavoin kulloinkin ovat selitettävät ne varallisuusvaihtelut, ne diagrammin nousemiset ja laskeutumiset, joihin edellä viittasimme, on kysymys, johon numeroita tilastolliselta kannalta arvostellessamme kaipaamme vastausta. Ainoastaan tähän kysymykseen vastataksemme

---

¹⁾ Vrt. Taulut I—V liitteissä.

on meidän ajan taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen elämään tunkeuduttava. Sen ilmiöiden käsitteleminen voi siis tulla kysymykseen ainoastaan siinä määrässä kuin on tarpeellista numeroiden ilmoittamien eri varallisuusmuutosten ymmärtämiseksi.

Se tutkimusaika, mikä meillä on kysymyksessä, on siksi pitkä että varallisuuden kehityssuunta on ennättänyt aivan eri tavalla vaihdella, samoin kuin taloudelliset ja yhteiskunnalliset olot olla monellaisten muutosten alaisina, joten niiden vaikutus ajan varallisuudentilaan on eri ajanjaksoilla voinut olla aivan erilainen. Se mikä jollakin vuosikymmenellä on voinut olla päävaikuttimena kysymyksessä olevan karjavarallisuudenkin kehitykseen, voi jo toisella ajanjaksolla olla toisessa sijassa tai ilman sanottavampaa merkitystä. Kullakin varallisuuden muutoksella voi siis olla aivan omat, toisistaan riippumattomat syynsä. Sentähden onkin kukin numeroiden ilmoittamista mainitsemistamme muutoksista varallisuuden kehityksen sarjassa erikseen selitettävä ennenkuin kysymyksessä olevien lähteiden perustuksella luomaamme tilastollista kuvaa karjavarallisuuden kehityksestä voi totuudenmukaiseksi katsoa.

Se ilmiö, mikä ensinnäkin herättää huomiotamme puheena olevissa numeroissa, on karjaluvun kasvaminen 1500-luvun kolmannella neljänneksellä. Se kohdistuu varsinkin 1560-luvulle, ollen korkeimmillaan sen jälkipuoliskolla, jota v. 1568 edustaa. Ilmiö on huomattavana niin hyvin absolutisessa kuin keskimääräisessä lehmäluvussa ja kohdistuu, kuten numeroista käy selville, kaikkiin piireihin ¹⁾.

---

¹⁾ Vrt. paitsi edellistä esitystä, varallisuutta osoittavien diagrammien kohoamista ja varallisuusluokkien muodostumista 1560-luvulla, Taulut I—V liitteissä.

Absolutisen määrän kasvaminen on luonnollisesti osittain selitettävissä siitä huonekuntaluvun eli karjan omistajien luvun lisääntymisestä, mikä on huomattavissa samaan aikaan. Mutta se suhde, mikä näiden eri absolutisten määrien välillä ilmestyy, osoittaa että kasvaminen karjaluvussa on ollut suhteellisesti paljon tuntuvampi. On siis tapahtunut varallisuuden lisääntyminen, joka on vaikuttanut suoranaisesti elinkeinojen parantumiseen. .

Tällaista varallisuuden kehitykselle edullista ilmiötä selitettäessä täytyy tietysti edellyttää, että olot asukkaiden taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä ovat olleet enemmän tai vähemmän edulliset ja ettei ulkoapain tulevia satunnaisia vaurioita, jotka kehityksen suuntaa olisivat muuttaneet, ole tapahtunut. Oliko todellakin näin laita siihen ilmiöön nähden, mikä meillä on kysymyksessä?

Lähinnä käsiteltävänämme olevan karjavarallisuuden kehityksen kanssa yhteydessä olivat tietysti ne muut maalaistaloudellisen elämän ilmiöt, jotka asukkaiden taloudellisessa elämässä tulivat kysymykseen. Suoranaista maanviljelystä, josta karjavarallisuus tietysti läheisimmästi riippui, ja sen tuotantoa saamme seuraavissa luvuissa lähemmin tarkastaa. Nyt riittää ainoastaan muistuttaa, että suurempia vaurioita ei tässäkään suhteessa ole kysymyksessä olevalla ajanjaksoilla tapahtunut. Muissa elinkeinoelämän haaroissa näytävät olot myös olleen verrattain edulliset. Kalastuksen merkitys pohjoisen Pohjanmaan taloudellisessa elämässä oli kysymyksessä olevaan aikaan erittäin tärkeä. Jos saamme päättää niistä tiedoista, mitä meille siitä kysymyksessä olevalta ajanjaksolta on säilynyt, niin on sen tuotanto juuri tähän aikaan ollut varsin suuri¹⁾. Että hyvinkin tuntuvia häiriöitä voi

---

¹⁾ Juuri kysymyksessä olevilta ajoilta löytyy tilikirjoissa erittäin tärkeitä tietoja Pohjanmaan kalastuksesta, jotka osoittavat, ettei sen

tässäkin suhteessa tapahtua, osoittavat olot seuraavilla vuosikymmenillä. Pohjanmaalla oli myös kaupan merkitys monessa suhteessa suurempi kuin usealle muulle Suomen maakunnalle ¹⁾). Ne sodat, mitä tähän aikaan Venäjää ja Tanskaa vastaan käytiin, panivat tietysti kaupalle esteitä ja ehkäisivät sitä, mutta suuremmassa määrässä voinee sodan vaikutuksen tässä suhteessa tuskin katsoa tuntuneen tässä maakunnassa, jonka tuotteet levisivät valtakunnassa laajalle alueelle ja olivat sitä laatua että ne voivat tulla valtakunnan rajojenkin sisällä tarvituiksi ²⁾). Ulkomaiset tuontitavarat olivat taas verrattain harvat.

Se seikka, että Pohjanmaa sai olla vapaana sodan

---

merkitys asukkaiden taloudelliselle elämälle suinkaan ollut vähäinen. Seuraavilta vuosikymmeniltä niitä kokonaan puuttuu tai ovat ne vaillinaisempia, johon osittain olivat syynä sota-aikojen levottomat olot, jotka, kuten alempana tulemme näkemään, kalastukseenkin tuntuivat. Vrt. Pohjanmaan tilikirjoja kysymyksessä olevilta vuosilta Suomen valtioarkistossa.

¹⁾ Pohjanmaan kaupan vilkkaus jo vanhimpina aikoina on tunnettu. Vrt. esim. Yrjö Koskinen, Nuijasota, Helsingissä 1877, siv. 240 ja seur. sekä Kustavi Grotenfelt, Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikoina, Helsingissä 1887, siv. 66 ja seur.

²⁾ Pohjanmaalla kävivät kauppaa tärkeimmät kaupungit sekä Ruotsissa että Suomessa, johon vielä lisäksi tulivat Venäjän karjalaiset, jotka erämaiden halki usein huolimatta valtakunnan eteläosissa suoritetuista sodista maakuntaan kulkivat. Tärkeimmät maakunnasta saadut tavarat olivat kalat ja metsänriista, varsinkin turkikset, jotka viimeainitut jo hallitus erityisten ostajiensa kautta koetti itselleen pidättää. Mitään erityistä seisahdusta maakunnan kaupassa ei sota näytä synnyttäneen. Vrt. Kustavi Grotenfelt, Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikoina j. n. e., siv. 66 ja seur. sekä myös tilikirjain tiedonantoja kaupasta, turkisten ostosta y. m. kysymyksessä olevaan aikaan.

tuottamista kauhuista ja rasituksista, olikin epäilemättä edullisen elinkeinoelämän rinnalla tärkein syy varallisuuden kasvamiseen. Venäjää ja Tanskaa vastaan käydyt sodat suoritettiin ulkopuolella maan rajoja. Ne levottomuudet taas, mitkä Erik XIV:n ja Juhanan riidoista syntyivät, olivat aivan lyhytaikaista laatua ja Pohjanmaa niistä kokonaan syrjässä. Maakunta sai siis olla rauhassa niiltä hävityksiltä, mitkä sotatantareena oleminen olisi sille tuottanut, jonka lisäksi on huomattava, etteivät sodan muutkaan vaikutukset ole täällä huomattavammin tuntuneet. Ne lukuisat palkkasoturitjoukot, joita Erik XIV käytti, kulkivat Ruotsin ja Viron väliä tavallisesti Suomen läpi. Mutta sekin tapahtui tavallisesti Ahvenanmaan kautta, joten Pohjanmaan asukkaiden ei tarvinnut kärsiä niitä vallattomuuksia ja rasituksia, joita sotaväen kulku toi mukanaan. Etteivät sodan vaikutukset myöskään maakunnan elinkeinoelämän rauhallista kehitystä voineet ehkäistä, olemme jo ennen huomauttaneet.

Verotuksessa ja sotaväenotossa sai Pohjanmaakin sitä-vastoin ottaa osansa niihin uhrauksiin, joita tämän aikuinen sota ja valtakunnan tila vaati. Lukuunottamattakaan vakituksia useassa suhteessa kyllä epäjohdonmukaisesti määrättyjä veroja, suoritettiin ylimääräisenä verona milloin hevosia, milloin viljaa tai muita elatustarpeita y. m. Mutta näyttää siltä kuin nämäkään avustukset eivät olisi suurempia rasituksia tuottaneet. Tyytymättömyyttä ei ole ajan asiakirjoissa ainkaan suuremmassa määrässä huomattavissa. Samaa voi sanoa niistä muistakin veroista, mitkä otettiin toisia tarkoituksia varten. Ne olivat verrattain harvat. Ylimääräisiä rahaverojakin esim. suoritettiin koko Erik XIV:n aikana ainoastaan yksi ¹⁾. Kuinka suuri merkitys verokysymyksellä oli osoittavat kyllä olot seuraavalla vuosikymmenellä.

¹⁾ P. E. Bergfalk, Om utomordentliga penningehjälper till

Emme saa myöskään jättää huomioon ottamatta niitä toimenpiteitä, mitä Erik XIV:n aikana tehtiin oikeuden ja yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi. Vaikka ne eivät olekaan suoranaisessa yhteydessä taloudellisen elämän kanssa, niin eivät ne siihen kuitenkaan olleet välillisesti vaikuttamatta. Laittomien kyyditsemisien, jotka olivat talonpoikaisen kansan kiusallisimpia rasituksia, lakkauttaminen, tavernein eli kestkievarein perustaminen ja velvollisuuksien suostaminen tässä tuhteessa n. s. tavernirahain suorittamiseen, joka myös Pohjanmaalla on tapahtunut, oli erittäin tärkeä toimenpide tässä suhteessa ¹⁾. Vaikkei se johtanutkaan toivottuihin ja pysyväisiin tuloksiin, niin on se kuitenkin merkille pantava. Virkamiesten ankarampi silmälläpito ja lailisuuden valvominen tässä suhteessa on myös tärkeä. Erik XIV:n luonteesta riippui että hän epäili kaikkia. Jo tämä seikka saattoi hänet koettamaan ottaa selkoa ja tarkastamaan, missä laittomuuksia tai vilppiä oli tapahtunut ja jos sellaista keksittiin, niin ei suinkaan rangaistusta säästetty ²⁾. Tämä ei koskenut ainoastaan ylempiä virkamiehiä ja kuninkaan omaa persoonaa ja valtaa, sillä huomattava on, että kuningas koetti pitää huolta myös alempien virkamiesten velvollisuuksien täyttämisestä ja valvoa alemman kansan oikeuksia. Kun hän v. 1563 lähettää erityiset tarkastajansa „Suomeen ja Pohjanmaalle“ toimittamaan erityisiä tehtäviä

---

kronan under sekstonde århundradet och början af det sjuttonde, Upsala 1893 (Upsala Universitets årsskift 1894), siv. 4, sekä Pohjanmaan tilikirjoja kysymyksessä olevilta vuosilta Suomen valtioarkistossa.

¹⁾ Vrt. A. A. von Stiernman, Samling utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar etc. Angående Sveriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie j. n. e., siv. 175.

²⁾ Vrt. Hans Forssell, Sveriges inre historia I, Stockholm 1869, siv. 62.

ja pitämään n. s. tarkastuskäräjiä, määrää hän, että heidän on kuulusteltava kaikkia puutteita ja valituksia, mitä alamaisilla on ilmoitettavana ja että jos joku on kärsinyt vääryyttä ja lainvastaista joko laamannien, tuomarien tai voutien y. m. puolelta, niin on heidät asianomaisen oikeuden ja Ruotsin lain suojaan saatettava ¹⁾. Säälimättä rangaistaan rikolliset, kun ne ilmisaadaan. Niin tuomitsee n. s. kuninkaan lautakunta v. 1567 Korsholman voudin Hans Ingessonin ilmitulleista rikoksista hirsipuuhan ²⁾. Etteivät tällaiset toimenpiteet järjestyksen ja oikeuden ylläpitämiseksi voineet kaikkia epäkohtia poistaa, on luonnollista, mutta että ne olivat pelotuksena ja varoittavana esimerkkinä ympäristöönsä vaikuttivat ja ainakin jossain määrin takasivat talonpoikaiselle kansalle lain turvaa virkamiesten mielivaltaisuuksia vastaan, ei liene epäiltävissä.

Jo heti Juhana III:n hallituksen alkupuolella tapahtuu käänne varallisuuden kehityksessä. Diagrammi osoittaa niin hyvin absolutiseen kuin keskimääräiseen varallisuuteen nähden alennusta jo 1570-luvun alussa. Saman vuosikymmenen lopulla se kuitenkin jonkun verran kohoaa, mutta tämän jälkeen alkaa vielä huomattavampi alentuminen, joka eri tavalla vaihdellen jatkuu aina 1590-luvun alkupuoleen eli koko Juhana III:n hallituksen ajan. Eri piireihin nähden kohdistuu se varsinkin pohjoisempiin, Kemiin, Iihin ja etenkin Liminkaan, mutta myöskin Saloon ³⁾.

Huonekuntaluvun eli karjanomistajien lukumäärän kehitys osoittaa samaan aikaan aivan päinvastaista ilmiötä. Sillä jollemme ota lukuun Iin ja Kemien piirin numeroita v.

¹⁾ Vrt. A. I. Arwidsson, *Handlingar* X, siv. 48 ja seur.

²⁾ Vrt. A. I. Arwidsson, *Sama kokoelma* X, siv. 147 ja seur.

³⁾ Vrt. diagrammien vaihtelua Juhana III:n aikana, Taulut I—V liitteissä.

1593, jotka edellisiin verraten osoittavat vähennystä, niin on huonekuntaluku koko kysymyksessä olevan ajan kuluessa ollut kasvamassa. Syyt lehmäluvun alenemiseen eivät siis ole tältä taholta etsittävät.

Missä suhteessa maanviljelys ja sen tuotanto on asukkaiden elintarpeita vastannut, tsemme alempana näkemään. Nyt voimme ainoastaan merkille panna, että vaikka kato-vuosia on ollut, niin eivät niiden vaikutukset kuitenkaan ole olleet niin tuntuva laatua, että varallisuuden vähentymistä voisi niiden kannalta selittää, vaikka ne asukkaiden elin-
ehtoja vaikeuttivatkin.

Syyt varallisuuden vähentymiseen olivatkin toiset. Tärkeimmät ovat epäilemättä etsittävät ajan sotatoimista, siitä taistelusta, jota noin parinkymmenen vuoden eli lähes koko kysymyksessä olevan ajanjakson kuluessa näillä mailla käytiin ja joka veriin ja raunioihin peitti suurimman osan pohjoista Pohjanmaata.

Sodan pauhut, jotka eteläisellä sotatantereella olivat alkaneet jo v. 1571, ennättivät Pohjanmaalle vasta muutamman vuoden kuluttua. Taistelu sai täällä aivan erikoisluonteen, muodostuen hävittäväksi veljessodaksi, jossa kostonhalu ja saaliinhimo useinkin olivat suuremmasta merkityksestä kuin politiset seikat ja joka teki, että seuraukset useinkin olivat kamalimmat kuin mitä järjestetty sodankäynti olisi tuottanut. Ensimmäinen hyökkäys vihollisten puolelta tapahtui v. 1574 kohdistuen Oulun erämaihin eli nykyiseen Kajaanin kihlakuntaan, jossa Saaresmäen kylä joutui raunioiksi, hävitys, joka jo seuraavana vuonna uudistui ja ulottui paljon laajemmalle. Erämaiden 190:stä talosta joutui 60 eli lähes kolmas osa raunioiksi. Samana vuonna tehtiin eteläisellä sotatantereella Suomeen nähden kaksivuotinen välirauha ja pari seuraavaa vuotta näyttävät Pohjanmaankin oloissa, lu-

kuunottamatta joitakin enemmän yksityistä laatua olevia melskeitä, olleen verrattain rauhalliset. 1576 tavataan venäläisiä rauhallisissa kauppatoimissa Oulun satamassa ja v. 1577 solmivat maakunnan asukkaat erityisen rajarauhan venäläisten kanssa, toimenpide, joka ei kuitenkaan voittanut hallituksen kannatusta. Seuraavana vuonna eli v. 1578 leimahtaakin sodanliekki uudestaan ja ulottuu nyt osittain rantaseuduillekin. Kolme neljännestä Oulun erämaiden uudisasutuksista sekä Manamansalon pappila joutuivat raunioiksi ja toinen venäläisten joukko, joka kulki pitkin Kemijokivartta, poltti Rovaniemen ja Korkalan kylät Kemlin pitäjässä. Oulujärven erämaiden hävitystä täydennettiin vielä seuraavana vuonna ja Iin pitäjässä joutui osa Yli-Kiimingin kylää häviön omaksi.

Vuosina 1580—1582 sai Iin pitäjä sekä se osa nykyistä Kemlin pitäjää, mikä silloin vielä Iihin luettiin, nimittäin Maksniemen, Simoniemen ja Simon kylät, rannikkoseudulla olla sotatantereena, lukuunottamattakaan Oulujärven seutuja, joiden läpi vihollinen tavallisesti kulki ja jotka aina olivat sodan jaloissa. V. 1580 hävitettiin ja poltettiin taloja Karjalan, Pirttitörmän ja Iin kylissä sekä Yli- ja Ala-Kiimngillä. Seuraavana vuonna oli hävitys vielä tuntuvampi. Kuivaniemen, Simon, Ohavan, Iin, Pirttitörmän ja Karjalan kylät joutuivat tulen omiksi. Iin satamassa poltettiin kuninkaan kala-aitat sisustoineen ja Iin pappila, lukkarin ja nimismiehen talot hävitettiin ja poltettiin. Näin maa- ja tilikirjain mukaan. Eräässä tarkastuskirjassa tammik. 12 päivältä 1582 mainitaan, että *koko* pitäjä silloin tuli poltetuksi ja samaa vahvistaa myös eräs Iin nimismiehen tiedonanto saman kuun 26 päivältä. Seuraavana vuonna uudistettiin taas hävitys ja kohtasi se pääasiallisesti samoja seutuja kuin edellisenä vuonna.

Muutos tapahtui nyt näiden hävitysten sarjassa rannikkoseudulla, siinä suhteessa nimittäin, että pohjoisimmat pitäjät, Ii ja Kemi, saavat toistaiseksi olla rauhassa, jota vastoin hyökkäykset kohdistuvat eteläisiin, varsinkin Liminka-
kaan. Oulujärven pitäjä on taas yhä edelleen sodan jaloissa ja 1580-luvun keskipaikoilla aivan autiona. Ne aselevot, jotka eteläisellä sotatantereella taistelevien valtojen välillä tehtiin 1583 ja 1586, eivät Pohjanmaan taisteluista lopettaneet. Jo v. 1583 ulottavat viholliset kulkiessaan Oulujärven seuduilla hävityksensä aina Niskanjoelle saakka. Vuosina 1585 ja 1586, ulotetaan hävitys yhä laajemmalle. Taloja poltetaan ja hävitetään raunioiksi Laitasaaressa, Utajärvellä, Ahmaskylässä, Niskajoella ja Sangijärvellä ja aina Siikajoelle saakka ulottuu hävitys. Seuraavana vuonna uudistetaan se taas samoil seuduille ja jos v. 1588 ei yleisempää hyökkäystä, lukuunottamatta pienempää hävitystä Siikajoen tienoilla, tapahtunutkaan, niin sai Limingan pitäjä kuitenkin tuntea vihollisen läsnäoloa, kun sen asukkaita eräällä kalastusretkellä Oulujärvellä surmattiin lähes sata henkeä. Vuosi 1587 oli kauhun vuosi sekä Iin ja Limingan pitäjille. Suuri osa Iin pitäjää hävitettiin ja samoin tapahtui myös Limingassa, jonka taloista noin neljä viidennestä joutui raunioiksi. Iin pitäjän 217 talosta oli nyt vihollisen polttamia ja tyhjiksi jääneitä 118 ja ennestään autioina 57. Limingan pitäjän 383:sta talosta joutui nyt raunioiksi 303 ja ennestään oli 50 autioina. Uusi hävitys kohtasi Limingan pitäjää v. 1592, jolloin se taas laajeni yli koko sen alueen, vieläpä ulottui sama hävitys muuallekin, aina Siikajoelle saakka, hävitys, joka tässä sodassa oli viimeinen ¹⁾.

¹⁾ Tarkemmin kysymyksessä olevasta sodasta katso A. G. Fontell, En blick på Österbottens tillstånd år 1571 samt gränsfejden 1573—1585 (Valan, Album utgifvet af svenske österbottningar, Helsingfors

Nämä vihollisen retkeilyt ja tuhotyöt olivat ainoastaan yksi puoli sodan tuottamista rasituksista. Mutta tämä sotatantereena oleminen tuntui niillä seuduilla, joita se koski, kamalammin kuin mitkään muut. Että karja, samoin kuin muu talonpoikaisen kansan omaisuus, viljasäätöt, useinkin suurella vaivalla kokoonsaadut ja elämiselle välttämättömät, kalastusneuvot y. m. joutuivat vihollisen omiksi, on luonnollista. Niin kertoo kuningas kirjeessään Tuomas Jörens-sonille v. 1582 Iiläisten valittaneen, että vihollinen ei ole ainoastaan polttanut heidän kotejaan, mutta myöskin vienyt heidän karjansa ja omaisuutensa, joten heillä ei ole varaa suorittaa maksamatta jääneitä verojaan ja muita maksuja ¹⁾. Limingan kirkkoherra Henrik Laurentius kertoo kirjeessään sekä v. 1587 että v. 1588, että viholliset ovat retkeillessään anastaneet nuotat ja verkot, lukunnottamattakaan muita hävityksiä ²⁾. Iistä ja Kalajoelta mainitaan v. 1578, että siellä ei ole hauin kalastusta harjoitettu niinkuin ennen, syystä että on pelätty venäläisiä ³⁾. Että pelloinkin usein samasta syystä jäivät kylvämättä, on luonnollista, lukuunottamattakaan että kylvöt, jos niitä oli, joutuivat vihollisten tullessa häviön omaksi. Vihollisten tuhotöitten vaikutus on siis ulottunut talonpoikaisen kansan koko omaisuuteen, samoin kuin se on ehdyttänyt monta apulähdettä sen toimeentulon ehdoista.

Merkille on pantava se yhtäpitaisuus, mitä numeroiden ilmoittamat tiedot osoittavat hävityksen laajuudesta ja suh-

---

1891, siv. 35—70), A. H. Snellman, Oulun kihlakunta, Helsingissä 1887, siv. 160—180, Yrjö Koskinen, Nuijasota, Helsingissä 1877, siv. 245—257 sekä kysymyksessä olevissa teoksissa viitattuja lähteitä.

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,761, fol. 114.

²⁾ ” ” ” 4,780, fol. 137, 4,783, fol. 106.

³⁾ ” ” ” 4,751, fol. 19.

teista muiden tietojen kanssa. Hävitykset eivät koskeneet kahta eteläisintä piiriä, vaan ainoastaan neljää pohjoisinta, joka seikka myös numeroissa ja niiden perustuksella laadituissa diagrammeissa selvästi kuvastuu. Vieläpä voimme tässä suhteessa merkitä panna myös eri piirienkin hävityksen suuruuden. Kuten edellä näimme, kärsi Ii näistä hävityksistä ankarimmin 1580-luvun alkupuolella sekä saman vuosikymmenen viimeisenä vuonna, seikka, joka myös tulee näkyviin numeroiden sarjassa samasta piiristä. Limingan piirissä tuntui hävitys ankarimmin 1580-luvun keskipoikoilla, saman vuosikymmenen viimeisenä vuonna sekä seuraavan vuosikymmenen alussa, seikat, jotka myös kuvastuvat saman piirin numeroista. Kemissä ja Salossa olivat hävitykset vähäisemmät, mutta vihollisen hävitykset tuntuivat niissä samoihin aikoihin kuin niitä rajoittavissa edellä mainituissa piireissä. Numeroiden kehitys kulkeekin Salossa samaan suuntaan kuin Limingassa, Kemissä samaan suuntaan kuin Iissä¹⁾. Ei liene epäilemistäkään, että tärkeimmät syyt niihin vaihteluihin, mitä kysymyksessä oleva lehmäluku tähän aikaan osoittaa, ovat etsittävät niistä vihollisen tekemistä hävityksistä, joihin edellä olemme viitanneet.

Mutta näihin liittyy vielä monia muita, jotka mainittujen tuhotöitten tuottamaa hävitystä lisäsivät, samalla kuin niiden vaikutukset ulottuivat paljoa laueammalle kuin ainoastaan yksityisille paikkakunnille ja synnyttivät sen taloudellisen ja yhteiskunnallisen voipumustilan, mikä on tälle ajanjaksolle yleinen, kaikki seikkoja, jotka eivät myöskään olleet vaikuttamatta karjaluvun kehitykseen.

Kuinka suureksi se verojen taakka nousi, minkä asukkaat saivat tähän aikaan kantaa, emme voi tässä ryhtyä

¹⁾ Vrt. diagrammien keskinäistä suhdetta Tauluissa II ja IV liitteissä.

selvittämään. Vakituista veroista on kuitenkin huomattava, että ne yleensä olivat samat kuin edellisellä ajanjaksolla, joten olot eivät ainakaan tässä suhteessa olleet rasittavammiksi tulleet. Mutta Juhana III:n aikuisesta verohistoriasta on muistettava, että tähän aikaan tulevat vakituisen verojen lisäksi lukuisat ylimääräiset, joita määrättiin mielivaltaisesti miltei joka vuosi, vieläpä useampiakin samana vuonna. Pohjanmaan asukkaat saavat kyllä osansa suorittaa, ei ainoastaan niihin tarpeisiin, mitä maakunnan hallinto- ja sotaoloissa tulivat esiin, mutta myöskin Etelä-Suomen, Viron, Liivin y. m. eteläisellä sotatantereella taistelevien joukkojen ylläpitämiseksi, samoin kuin kuninkaan muitten huonon valtiotalouden synnyttämien rahatarpeiden poistamiseksi ¹⁾. Tuskin erehtynemme, jos luemme yhdeksi tärkeimmäksi syyksi siihen varallisuuden alenemiseen, mikä on huomattavana jo 1570-luvun alussa, sen rasituksen, minkä hopeaveron, kymmenennen osan irtaimen omaisuuden, suorittaminen tuotti. Mutta kaikesta, mitä vaan verotettavilla oli, otti kruunu osansa. Milloin määrättiin viljaa, kalaa, lihaa, leipiä y. m. ruokatavaroita suoritettaviksi, milloin rahaa, hevosia, laivoja, vaatetta, tervaa, kenkiä y. m. Vähemmin huolehdittiin siitä, mitä talonpojille toimeentulokseen jäi, kuin siitä, mitä kruunu sai, vaikkapa kyllä lieventäviä sanoja käytettiin. Niin esim. kirjoittaa kuningas heinäk. 28 p:nä 1580 eräästä apuverosta, että se on kannettava sen mukaan kuin alamaisten varallisuus myöntää, mutta lisää samassa että se, mitä voidaan verottaa, on tehtävä mitä pikemmin, kun talonpojilla vielä on vuodentulosta jotain järellä ²⁾. Määräys on ajan

¹⁾ Vrt. Pohjanmaan tilikirjoja kysymyksessä olevalta ajalta Suomen valtioarkistossa, jotka antavat lukuisia todistuksia ylimääräisten verojen rasittavasta paljoudesta.

²⁾ Vrt. kuninkaan kirjettä Klaus Åkessonille ^{28/} 1580, Registrat.

oloja kuvaava. Kruunu on jo valmiina anastamaan osansa vuodentulosta, ennenkuin talonpoika on ehtinyt sitä korjatuksikaan saada.

Raskaimmat ylimääräisten suoritusten ryhmässä olivat kumminkin ne uhraukset, mitkä omassa maakunnassa vihollisten torjumisesta ja sotaväen elättämisestä johtuivat. Paitsi kotikonnun suojeleminen, jäi usein koko maakunnan puollustuksesta huoltapitäminen asukasten yksinomaiseksi huoleksi. Ne avustukset, mitä valtion puolelta tehtiin, eivät sodankäynnissä maakuntalaisten eduksi ainakaan suuremmassa määrässä — jos ollenkaan — vaikuttaneet eivätkä suinkaan heidän taloudellisista asemaansa parantaneet. Näiden vihollista vastaan tehtyjen retkien ja niiden yhteydessä olevien seikkojen tarkempi selvittäminen kuuluu ajan sotahistoriaan eikä ole tämän esityksen tehtävä. Meille riittää ainoastaan muistuttaa, että ne vaativat väestöltä useinkin sangen tuntuvia uhrauksia. Tähän tuli vielä lisäksi niiden sotajoukkojen ylläpitäminen, jotka kulloinkin pitemmäksi tai lyhemmäksi aikaa maakuntaan sijoitettiin samoin kuin niiden kyyditseminen. Valitukset sotaväen, varsinkin ratsuväen, elättämisestä, linnareiristä ja sen yhteydessä olevista seikoista ovat tähän aikaan aivan yleisiä. Mainittakoon pari esimerkkiä, jotka kuvaavat oloja juuri siinä maakunnassa, mikä tässä on kysymyksessä. Niin kertovat pohjalaiset valituskirjeessään 6 p:ltä huhtikuuta 1590, jossa he pyytävät kuuden kuukauden vapautusta erään maakuntaan sijoitetun ratsujoukon vaatimasta yhdeksän kuukauden muonasta joka kuudelta talonpojalta hevoselle ja miehelle, että he jo ennen suurilla kustannuksilla ovat ylläpitäneet Ångermanlannin ja Vesterbottenin sekä omia miehiään rajapitäjien suojelemi-

seksi, jonka lisäksi he itse mies talosta ovat olleet vihollista vastassa ja mainitsevat, huomautettuaan suuresta hädästä ja viljan puutteesta, että suurin osa siemen viljasta, mitä muutamamat harvat ovat säästäneet, on suoritettu kysymyksessä olevien ratsumiesten kolmikuukautisesta muonasta, niin että pellot enimmäkseen jäävät kylvämättä ja niiden, joilla ei ollut viljaa, on täytynyt myödä ainoat lehmänsä puoleen hintaan saman kolmikuukautisen „linnaleirin“ maksamiseksi. Samassa kirjeessä valitetaan myös sotilasten, varsinkin ratsumiesten, mielivaltaisuuksia ¹⁾. Ja eräässä samanaikuisessa valituksessa valittavat saman maakunnan asukkaat, ettei heillä ole kotirauhaakaan vaan surkeasti heitä hakataan ja piestään sekä tiellä että tienhaarassa, jotta muutamamat makaavat kirkkotarhassa tapettuina, muutamamat oman pöytänsä päässä niin lyötyinä, ettei heistä ikinä tule terveitä miehiä. Sen lisäksi nämä ratsumiehet vaativat heiltä kaksinkertaisen määrän sekä hevoselle että miehelle ja ryöstävät heidän ainoan omaisuutensa linnaleirinsä maksuksi. ²⁾ Valituksissaan linnaleiristä ja veroista mainitsivat Kemin ja Iin pitäjän asukkaat v. 1595 niistä suurista veroista, maksuista ja linnaleiristä, joita he edellisinä vainonvuosina ovat saaneet suorittaa sotamiesten, ratsumiesten ja kulkevan (veghfarande) sotaväen tarpeeksi sekä huomauttavat, että jos he nyt antavat vaikka ainoan lehmänsä maksuksi ratsumiehille tai verosuoritukseksi, niin auttaa se kentiesi vähän tai ei lainkaan ja täytyy heidän, heidän pienten lastensa ja vaimonsa kärsiä köyhyyttä ja nääntyä nälkään ³⁾. Eivätkä nämä ole suinkaan ainoita

¹⁾ Vrt. Edward Grönblad, *Handlingar rörande klubbekriget* III, Helsingfors 1846, siv. 127 ja seur.

²⁾ Vrt. Edward Grönblad, *Sama kokoelma* III, siv. 131 sekä Yrjö Koskinen, *Nuijasota*, Helsingissä 1877, siv. 77.

³⁾ Vrt. Edward Grönblad, *Sama kokoelma* III, siv. 138 ja seur.

niistä valituksista, mitä ajan asiakirjoissa on tässä suhteessa saatavissa.

Huomattava on että tämä verojen ja suoritusten taakka tuli sitä rasittavammaksi kun ei useinkaan tarkempaa jakoa verotettavien maksukykyyn nähden verotuksessa noudatettu, vaan sekä rikkaiden että vähävaraisten täytyi suorituksiin samalla tavalla ottaa osaa. Seuraus oli, että molemmat tulivat ylenmäärin rasitetuiksi. Kun verokuntiin (gärdelag) — vissi määrä talonpoikia, joiden oli suoritettava määrätty vero-suoritus kruunulle — luettiin samanarvoisina sekä köyhiä että rikkaita, niin saivat rikkaimmat, kun köyhillä ei mitään otettavaa ollut, pitää huolen koko verokunnan maksusta. Varakkaammat tästä tietysti valittivat, mutta kun Pohjanmaan vouti Erik Nilsson — kuninkaan vastaus kirjeeseen on vuodelta 1574 — tästä huomauttaa kuninkaalle, niin ei hänellä ole muuta vastattavaa kuin että asia saa olla kuten ennenkin, niin että rikas auttakoon köyhää siksi kunnes tätä ynnä muita alamaisten valituksia saadaan tilaisuus tarkastaa ¹⁾. Tätä tilaisuutta ei näy ainakaan heti tulleen. V. 1580 ilmoittaa kuningas saaneensa tietää, että osa alamaisia on valittanut, että löytyy paljon maaluvun puolesta pieniä ja vähäisiä tiloja, joiden veroissa ja muissa epävarmoissa avustuksissa täytyy olla suurien ja täystilojen vertaisia, ja pyytänyt, että jokainen saisi ottaa osaa veroihin ja suorituksiin sen mukaan kuin hänellä on maata (effter som han haffuer äger till) ²⁾. Valitus tuli siis tällä kertaa vähävaraisten,

¹⁾ Vrt. Kuninkaan vastausta Erik Nilssonille ¹⁸/₃ 1574, Registrat. 1574, fol. 54, Johan III:s registratur 1574—1575 Suomen valtioarkistossa, fol. 42 ja seur.

²⁾ Vrt. Kuninkaan kirjetä valtakunnan voudeille ²⁸/₇ 1580, Registrat. 1580, fol. 119, Johan III:s registratur 1580—1584 Suomen valtioarkistossa, fol. 69.

pienitilallisten puolelta. Vastauksessaan määrää kuningas, siksi kunnes saa tilaisuuden toimituttaa verotasoituksen (skat-iämpningh), että tuomarien ja lautakunnan on valansa painolla tarkastettava pieniä tiloja ja soviteltava, että ne kysymyksessä olevissa verosuorituksissa tulevat vastaamaan puolta tai sen mukaan kuin voivat, kuitenkin ei enemmän kuin kaksi yhtä täystilallista ¹⁾). Ettei tämäkään asian ratkaisu, joka kuitenkin jäi pitkiksi ajoiksi voimaan, asiaa perinpohjaisesti parantanut, on luonnollista. Lukuosat verorästit ja valitukset verojen ylenpalttisesta taakasta ajan tilikirjoissa tutkimusalueeltammekin osoittavat, että vaatimukset tässä suhteessa olivat suuremmat kuin asukasten veronmaksukyky.

Näiden verorasitusten rinnalla on meidän huomautettava kahdesta seikasta, nimittäin kyyditsemisen tuottamista epäkohdista ja virkamiesten harjoittamista vääryyksistä, jotka, kuten ajan asiakirjat osoittavat, ovat olleet asukkaiden kiu-sallisimpia rasituksia eivätkä ole suinkaan olleet taloudellisesti elämässä merkityksettä.

Jo ennen olemme huomauttaneet että Erik XIV:n toimenpiteet kyyditsemisen järjestämiseksi eivät olleet pysyväistä parannusta saaneet aikaan ja sen yleisen vallattomuuden ohessa, mikä Juhana III:n aikana vallitsi, kehittyivät epäkohdat tässäkin yhä räikeämmiksi. Niin kirjoittaa kuningas v. 1581 olevansa huolissaan niistä loppumattomista kyytimatkoista, joilla alamaisia rasittavat ei ainoastaan sotaväki, vaan myös voudit, voudinpalvelijat, papit, papin palvelijat, porvarit ja porvarien palvelijat ja kaikki, niin hyvin naisväki kuin muut, jotka matkustelevat ilman mitään tehtävää ²⁾). Eräässä kirjeessään valtakunnan voudeille samana

¹⁾ Vrt. ennen mainittua kirjettä ²⁶/₇ 1580.

²⁾ Vrt. Kuninkaan kirjettä Klaus Åkessonille ⁴/₁ 1581 Registrat. 1581—1582, fol. 136, Johan III:s registratur 1580—1584 Suomen valtiotarkistossa, fol. 129.

vuonna valittaa hän, ettei hänen antamiaan määräyksiä kyytimatkoista noudateta, vaan että kaikki, jotka matkustavat, olivatpa sitten keitä tahansa, vaativat kyytihevosiä niinkuin ennenkin vieläpä toiset anastavat niitä väkivallalla ¹⁾. Uusia määräyksiä asian järjestämiseksi seuraa sitten voudeille, määräyksiä, joista tuskin lienee ollut sanottavampaa vaikutusta, koska vielä myöhemmin asiasta annetaan uusia käskyjä ²⁾. Että olot Pohjanmaalla olisivat tässä suhteessa olleet toisellaiset, ei ole syytä olettaa. Vuonna 1584 valittavat saman maakunnan asukkaat, että he ovat perin köyhtyneitä maksuista ja apuveroista, joita he pitkiä kyytimatkoja ja kaikellaisilla kustannuksilla ovat kulettaneet sekä Viipuriin että Rääveliin ja siinä menettäneet sekä laivoja että väkeä. He pyytävät päästä vaaditusta kyytirahamaksusta — kun eivät vähävaraisuutensa takia sitä kuitenkaan kykene maksamaan —, mutta lupaavat tehdä edelleenkin kyytiä vastustelematta huomauttaen samalla että heidän täytyy kuitenkin joskus tahtomattaankin tehdä sitä, kun heitä pakoitetaan „iskuilla ja lyönneillä“ (medh hugg och slag); jos he kieltäytyvät, niin kadottavat he terveytensä ja hyvinvointinsa, kuten he usein ylimieliseltä sotaväeltä ovat saaneet kokea ³⁾.

Virkamiesten omavaltaisuus, nylkeminen ja harjoittamat vääryydet ovat tähän aikaan niin yleisiä, että niitä tuskin tarvitsee mainita. Jo v. 1573 valittaa kuningas Henrik

¹⁾ Vrt. Kuninkaan kirjettä valtakunnan routeille ⁹/₁ 1581, Registratur 1581—1582, fol. 128, Johan III:s registratur 1580—1584 Suomen valtioarkistossa, fol. 130.

²⁾ Vrt. A. A. von Stiernman, *Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie* j. n. e. I, siv. 326, 331, 347 y. m.

³⁾ Kirje löytyy Allmogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevassa osassa Ruotsin valtioarkistossa.

Klaunpoika Hornille, joka jo edellisenä vuonna oli saanut tehtäväkseen valvoa voutien toimia Suomessa, voutien ja käskynhaltijain (befallningsmann) uskottomuutta ja harjoittamaa vääryyttä, mainiten, että voutikirjurit eivät merkitse kanetuksi enempää kuin minkä hyväksi näkevät, merkiten muun rästiksi sekä vaativat kaksinkertaisesti ja nelinkertaisesti (tvedubbelt) verosuoritukset käyttäen vielä kantaessaan vääriä mittoja ja painoja j. n. e.¹⁾ Vuonna 1580 mainitsee kuningas kirjeessään Klaus Akenpoika Tottille, että hänen luokseen usein tulee ylenmäärin rahvaanmiehiä Suomesta, jotka mitä katkerimmin valittavat sitä väkivaltaa ja vääryyttä, jota heille tekevät niinhyvin aatelisto, voudit, voutikirjurit, tuomarit, lainlukijat, papit, nimismiehet ja rikkaat talonpojat samoin kuin sotaväki²⁾. Samallaiset valitukset voutien ja muiden virkamiesten harjoittamista mielivaltaisuuksista ja vääryyksistä nudistuvat vielä Juhana III:n hallitusajan lopullakin. Niin valittaa kuningas kirjeessään Aksel Lejonhufvudille v. 1588, että hän joka päivä saa huomata heidän uskottomuuttaan, kuinka he mittoissa ja painoissa ovat varastaneet sekä häneltä että talonpojilta. Sellaista sydämnettömyyttä ovat he osoittaneet talonpoikia kohtaan, että he ovat kaksi ja kolme kertaa kautaneet verot ja sillä saattaneet monen jättämään kotinsa ja nääntymään nälkään. Samoin ovat he pakottaneet talonpoikia rakentamaan heidän

---

¹⁾ Vrt. Kuninkaan antamaa valtuuskirjaa Henrik Klaunpoika Hornille tarkastaa vouteja ja voutikirjureita Suomessa ²⁹/₄ 1573, Registrat. 1573, fol. 90, Johan III:s registratur 1568—1573 Suomen valtioarkistossa, fol. 316.

²⁾ Vrt. Kuninkaan kirjettä Klaus Åkessonille ²¹/₇ 1580, Registrat. 1580, fol. 114, Johan III:s registratur 1580—1584 Suomen valtioarkistossa, fol. 63.

talojaan ja elättämään heidän hevosiaan ja karjaansa j. n. e. ¹⁾ Se kuvaus, minkä talonpojat tunnetussa joukkovalituksessaan v. 1589 virkamiehistöstään antavat, on myös tässä suhteessa kuvaava ²⁾. Kuinka paljon näitä lausuntoja virkamiehistöstä voi yksityiskohdissa Pohjanmaahan sovittaa, on vaikea sanoa, mutta että ne ainakin pääasiassa kuvastavat myös kysymyksessä olevan maakunnan oloja, lienee tuskin epäiltävissä.

Kaupan merkityksestä Pohjanmaan rahvaalle olemme jo ennen huomauttaneet. Sitä estivät kiellot ja mielivaltaiset rajoitukset, joita kruunu tavallisesti omaksi hyväkseen esim. turkisten, viljan y. m. kauppatavarain suhteen sääsi. Voudit tai valtuutetut yksityiset sekaantuivat usein joko hallituksen määräyksestä tai omasta tahdostaan rahvaan kaupan välittäjiksi, jolloin he eivät suinkaan jättäneet omaa etuaan katsomatta ³⁾. Lisäksi tuli vielä rahaolojen sekavuus johtuen hallituksen lukuisista rahaväärennyksistä. Kuinka sekavat rahaolot jo Juhana III:n hallituksen alkupuolella olivat, näkyy eräästä kirjeestä Suomeu voudeille v. 1575, jossa kuningas ilmoittaa antaneensa muuttaa ja parantaa rahaa, niin että neljällä markalla nyt on oikean hyvän taalerin arvo, kuten Kustaa Vaasan viime aikoina. Veroa kannettaessa y. m. on nyt entistä rahaa otettava vastaan, niin että neljää markkaa v. 1575:n rahaa vastaa Kustaa Vaasan rahaa 4 ₣, mutta v. 1569:n rahaa 11 ₣, v. 1570:n rahaa 13 ₣.

¹⁾ Vrt. Kuninkaan kirjettä Aksel Lejonhufvudille $\frac{7}{12}$ 1588, Registrat. 1588, fol. 243, Johan III:s registratur Suomen valtioarkistossa, fol. 411.

²⁾ Vrt. Yrjö Koskinen, Nuijasota. Helsingissä 1877, siv. 72 ja seur.

³⁾ Varsinkin turkisten, mutta myöskin muun tavarain, ostaminen kruunulle jätettiin usein voutien huoleksi, kuten useiden vuosien tilikirjoista käy selville. Vrt. Pohjanmaan tilikirjoja tältä ajalta Suomen valtioarkistossa sekä myös esim. mainittua kirjettä Aksel Lejonhufvudille $\frac{7}{12}$ 1588.

vuosien 1571, 1572 ja 1573 rahaa 26 ₧ ¹⁾. Rahan huonontuminen oli alkanut jo Kustaa Vaasan ja Erik XIV:n aikana, mutta paljon vähemmässä määrässä ²⁾. Samallaiset, epävakaiset olivat rahaolot koko Juhana III:n hallituksen ajan. Erityisillä käskykirjoilla ja kehoituksilla koettaa hän halvennettua rahaa kohottaa leimattuun arvoonsa ja pakoittaa sitä vaihtovälityksenä käyttämään, joilla kehoituksilla ei kuitenkaan näytä olleen tarkoitettua vaikutusta. Vielä v. 1591 näkee hän tarpeelliseksi nimenomaan huomauttaa, ettei kukaan saa rahan vuoksi salata tai kätkeä kauppatavaraansa ei vierailta eikä muilta, jotka sitä haluavat ostaa, samalla kuin hän useilla kirjeillä samana vuonna koetti sen käytäntöä teroittaa ³⁾. Tämä mielivalta kaupan alalla ja sekavuus rahaoloissa ja siitä johtuva epävarmuus ei ollut suinkaan vaikutuksiaan tekemättä myös muilla taloudellisen elämän aloilla, joten se niiden monien muiden epäkohtien lisäksi, mitkä ovat kysymyksessä olevalle ajanjaksolle ominaisia, selittää sitä varallisuuden vähenemistä, mistä tilastolliset lähteemme ilmoittavat.

Omituinen on numeroissa esiintyvä ilmiö kysymyksessä olevan vuosisadan viime vuosikymmenen jälkipuoliskolla. Silloin on karjaluvussa, huolimatta edellisen ajan monista

---

¹⁾ Vrt. Kuninkaan kirjettä Suomen voudeille ¹⁷/₁₀ 1575, Registrat. 1575, fol. 167, Johan III:s registratur 1574—1575 Suomen valtioarkistossa, fol. 342 ja seur.

²⁾ Erik XIV:n aikuinen raha olikin paljon korkeammassa arvossa. Niin tarvittiin 4 markkaa vuoden 1575 rahaa vastaamaan Erik XIV:n aikuista vuosien 1561 ja 1562 rahaa (rundt myntt) 5 ¹/₂ ₧, vuoden 1562 „klippingar“ 6 ₧ ja vuosien 1563, 1564 ja siitä eteenpäin 6 ¹/₂ ₧. Vrt. samaa kirjettä ¹⁷/₁₀ 1575.

³⁾ A. A. von Stiernman, *Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie* j. n. e. I, siv. 366, 367, 376, 378, 381, 386.

epäkohdista tapahtunut huomattava varallisuuden kohoaminen, joka esiintyy niin hyvin absolutisessa kuin keskimääräisessä lehmäluvussa ja kohdistuu kaikkiin muihin piireihin paitsi Kemiin, ollen kuitenkin enimmäin huomattava eteläisissä kuin pohjoisissa piireissä ¹⁾).

Niitä vaihteluita, mitkä numeroissa johtuvat niistä muutoksista, mitä huonekuntaluku samaan aikaan osoittaa, olemme jo ennen käsitelleet. Vaikkakin ne keskimäärien muodostamiseen ovat jossain määrin vaikuttaneet, niin se yleinen ilmiö, että varallisuus on kysymyksessä olevan vuosikymmenen jälkipuoliskolla ollut kohoamassa, ei niiden kautta muutu.

Ne tiedot, mitä meillä on tämän ajanjakson oloista, näyttävät ensi silmäyksellä puheena olevaan ilmiöön nähden olevan hyvinkin ristiriitaisia ja useissa tapauksissa edellyttävän päinvastaista ilmiötä. Huomattava on nimittäin, että useat niistä epäkohdista, mitkä Juhana III:n aikana maakuntaa rasittivat, eivät suinkaan lakanneet hänen kuoltuaan. Verotuksen tuottamista liiallisista rasituksista ja maksamattomista verorästeistä tapaamme tähänkin aikaan valituksia, kuten jo ennen mainitsemastamme Kemin ja Iin pitäjäläisten valituksestakin vuodelta 1595 olemme huomanneet. Ja samana vuonna esim. pyydetään Salon pitäjästä verovapautta, samoin kuin Limingan pitäjäläisille jo ennen oli myönnetty, ja myös päästä vapaiksi maksamattomista verorästeistä ²⁾). Vuonna 1596 näkee Kaarlo herttua tarpeelliseksi lähettää kaikkiin lääneihin Suomessa erityisen suojeluskirjeen, jossa myönnetään vapaus, siksi kunnes kuninkaan tarkastusta pidetään, linnaleiristä, kyytimatkoista ja muista rasituksista, joilla aatelisto, ratsumiehet ja jalkaväki ovat ylenmäärin

---

¹⁾ Vrt. Tauluja I—V liitteissä.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4808, fol. 141.

raskauttaneet ¹⁾. Valituksia sotaväen menettelystä on tähän aikaan kyllin tarjolla, sen vallattomuus onkin nuijasodan historiasta tunnettu. Virkamiehistön jatkuvaa mielivaltaisuutta osoittavat kyllin valitukset Pohjanmaan voutia Tuomas Jörensonia ja tuomari Erkki Olavinpoikaa y. m. vastaan ²⁾. Sama epävarmuus oli epäilemättä vielä rahaoloisakin olemassa kuin ennenkin. Eivätkä katovuodetkaan suinkaan olleet vieraita. Esim. v. 1597, siis juuri edellisenä vuonna kuin numerotietomme, oli ankara kato. Kertoessaan tästä mainitsee Hannu Hannunpoika kirjeessään Kalajoelta jouluk. 16 p:nä 1597, että talonpojilla ei ole mitään, vaan snuri osa on niin köyhtynyt, että he voivat elättää vaimonsa ja lapsensa ainoastaan sammalilla ja puunkuorilla ja ja muilla luonnottomuuksilla, sillä luonnollista ruokaa ei heillä ole ³⁾. Näemme siis, ettei maakunnan tila kaikissa suhteissa suinkaan ollut kehuttava. Sen lisäksi tulevat vielä nuijasodan melskeet, jotka juuri tällä ajanjaksolla maakuntaa rasittivat ja joiden ei suinkaan olisi luullut varallisuutta lisäävän.

Kuitenkin oli huomattavaa eroa tämän ja edellisen ajanjakson välillä paikkakunnan oloissa olemassa. Se mikä edellisellä ajanjaksolla oli kipeimmin tuntunut ja varallisuudessakin enin vähennystä vaikuttanut, oli, että seutu oli saanut olla sotatantoreena ja vihollisen jaloissa, josta seikasta hävitystä ja monenmoisia rasituksia oli johtunut. Niin ei ollut laita enää. Jo kesällä 1592 ryhdyttiin rauhankeskusteluihin ja seuraavan vuoden alussa tehtiin kaksi vuotinen aselepo, jota sitten Täyssinän rauha v. 1595 seurasi.

---

¹⁾ Vrt. Edward Grönblad, *Handlingar rörande klubbekriget* III, siv. 48.

²⁾ Vrt. Edward Grönblad, *Sama kokoelma* III, siv. 141—145.

³⁾ Vrt. Hannu Hannunpojan kirjettä Kaarlo herttualle ¹⁶/₁₂ 1597, Gottlundin kopiokirja Suomen valtioarkistossa, siv. 157.

Kun otamme huomioon sen hävittävän vaikutuksen, mikä näillä veljessodilla edellisellä ajanjaksolla oli ollut, niin voimme käsittää, kuinka suuresta merkityksestä se oli taloudelliselle elämälle, että niistä nyt oltiin vapaana. Joskin rasituksia ei puuttunut, niin pahimmat kaikista, vihollisen miekka, mielivalta ja ryöstämiset, olivat poissa.

Mutta olihan kuitenkin yksi sota olemassa. Nuijasodan veriset melskeet, jotka juuri tässä maakunnassa puhkesivat, ovat juuri kysymyksessä olevien vuosien tapauksia. Mutta huomattava on, että ne hävitykset, mitä nuijasota maakunnalle tuotti, eivät koskeneet pohjoista Pohjanmaata. Taiselut suoritettiin maakunnan eteläisessä osassa tai maakunnan ulkopuolella, joten ne uhraukset, jotka tulivat kysymykseen, eivät tulleet niin tuntuviiksi, kuin jos vihollinen olisi ne omin käsin ottanut. Väkeä ja varallisuutta nieli sota tietysti jonkun verran myös pohjoiselta osalta, mutta nämä uhraukset olivat kuitenkin verrattain vähäiset niihin verraten, mitä eteläinen osa, johon sota keskittyi, sai kärsiä, ja kestiin helpommin. Sodan hävityksistä ja tuottamista rasituksista, jotka olisivat pohjoisella Pohjanmalla vaurioita tuottaneet, ei ajan asiakirjoissa näy jälkeä. Siitä seikasta, että pohjoinen osa Pohjanmaata sai kysymyksessä olevalla ajanjaksolla olla vapaana sodan hävityksistä, onkin epäilemättä etsittävä tärkein syy varallisuuden kasvamiseen.

Mutta sitäpaitsi löytyi muitakin syitä, joiden, vaikka vähemmässä määrässä, niin kuitenkin osaltaan voi katsoa tähän vaikuttaneen. Huomattava on nimittäin että useat niistä epäkohdista, jotka Juhana III:n aikana rasittivat, eivät enää esiinny niin jyrkässä muodossa. Sotaväen elättäminen ja sen y. m. kyyditseminen oli ollut kansan kovimpia rasituksia. Nyt kun venäläissodat olivat loppuneet, oli päästy ainakin niiden joukkojen elättämisestä, jotka sotaa varten

oli täytynyt ylläpitää, samoin kuin niistä rasituksista, mitä sotaväen kulku eteläisille sotatantereille oli tuottanut. Urhoutensa palkaksi olivat Pohjanmaan asukkaat v. 1592 saaneet vapautuksen ratsuväen linnaleiristä ja veroista velvollisuudella elättää ainoastaan ne jalkamiehet, jotka he itse olivat asettaneet maakunnan puollustukseksi ¹⁾. Ja vaikkakin tätä sääntöä Juhana III:n kuoltua uusilla linnaleirirasituksilla siihen määrään rikottiin, että tyytymättömyys puhkesi nuijasodan verisiin melskeisiin, niin näkyy pohjoinen Pohjanmaa kaukaisen asemansa takia tässäkin suhteessa päässeensä paljon vähemmällä. Tästä huomauttaa herttuakin kirjeessään lokak. v. 1595 käskien pohjoisten pitäjien Mustasaarelle ja Vöyrille korvata niiden liiallisia rasituksia linnaleiristä ²⁾. Pohjois-Pohjanmaan miehet ovatkin valituskäynneillä Kaarlo herttuan luona paljon harvemmin edustettuina kuin etelä-pohjalaiset, samoin kuin he vasta myöhemmin nuijasodan melskeisiin sekaantuvat. Sotaväen tuottama rasitus näkyy siis pohjoiselle Pohjanmaalle olleen lievempi kuin eteläiselle, samoin kuin se nyt yleensä oli paljon vähemmän tuntuva kuin Juhana III:n aikana. Verotus taas oli, mitä vakinaisiin veroihin tulee, edelleen samalla kannalla, mutta ylimääräiset verot lienevät nyt olleet vähemmät kuin ennen. Sodan poistaminen tuotti siinäkin suhteessa helpoitusta. Missä määrin olot muissa suhteissa ovat asukasten eduksi muuttuneet, on vaikea sanoa. Harrastusta saada järjestystä ja epäkohtia poistetuksi on hallituksessa kyllä huomattavana ³⁾, mutta seuraavan ajan olot osoittavat, ettei sillä kuitenkaan pysyvistä parannusta vielä oltu saavutettu.

¹⁾ Vrt. Edward Grönblad, *Handlingar rörande klubbekriget* III, siv. 1 sekä Yrjö Koskinen, *Nuijasota*, Helsingissä 1877, siv. 256.

²⁾ Vrt. Edward Grönblad, *Handlingar rörande klubbekriget* III, siv. 51.

³⁾ Vrt. esim. Suomen valtioarkistossa 4808, fol. 141.

Ne varallisuuden vaihtelut, mitkä 1500-luvulla tulevat esiin, eivät ole läheskään niin jyrkkiä kuin ne, mitkä tapahtuvat seuraavalla vuosisadalla. Jo vuosisadan ensi vuosina osoittavat numerot merkillle pantavaa varallisuuden vähentymistä, joka tulee esiin niin hyvin absolutisessa kuin keskimääräisessä lehmäluvussa ja kohdistuu kaikkiin piireihin ollen kuitenkin jyrkemmin huomattavana eteläisissä, vähemmin pohjoisissa ¹⁾).

Huonekuntaluvussa samaan aikaan tapahtuneet vaihtelut, joista jo ennen olemme huomauttaneet, selittävät osaltaan eri piirien numeroissa ilmenevää varallisuutta, mutta eivät kuitenkaan yleistä ilmiötä muuta, nimittäin että varallisuuden vähentyminen on kaikkialla ollut varsin tuntuva.

Tällainen tavaton yhtäkkiä tapahtunut köyhtyminen edellyttää, aivan satunnaisia ja ulkoapäin tulleita syitä, jotka siihen ovat olleet vaikuttamassa. Ja ajan asiakirjoista saatavat tiedot osoittavatkin, että näin on todellakin ollut laita.

Syiden etsiminen kysymyksessä olevaan ilmiöön ei ole vaikea. Se saapi epäilemättä selityksensä siitä kovasta kadosta, mikä tähän aikaan sattui Pohjanmaalla, samoin kuin muuallakin Suomessa, ja keskittyi varsinkin vuoteen 1602. Jo edellisen vuoden sato oli ollut niukka ja samallaisia huonoja viljavuosia jatkui sitten useita. Kadon suuruutta saamme alempana lähemmin tarkastaa. Nyt riittää ainoastaan merkillle panna sitä yleistä köyhtymistä ja asukasten elinehtojen huonontumista, mikä siitä oli seurauksena ja koski niinhyvin karjaa kuin muita taloudellisen toimeentulon välikappaleita.

Selvän kuvan siitä kurjuudesta, mikä tähän aikaan vallitsi, antavat ne valitukset, joissa asukkaat itse hallitukselle surkeuttaan ilmoitavat. Joskin edellyttäisimme, että

¹⁾ Vrt. Tauluja I—V liitteissä.

niissä aina on joku määrä liioittelua, niin jää niistä sittenkin paljon järeälle ja puhuvat ne käytettävänämmä olevien numerotietojen rinnalla selvää kieltä. Niin kertovat Salon, Kalajoen ja Pyhäjoen pitäjien asukkaat eräässä valituksessa, joka on päiväämätön, mutta käsialasta ja sisällyksestä päätäten v. 1602 tai 1603, että heidän täytyy elättää itseään sammalilla ja haavankuorella, jota he keittävät kattiloissa, puristavat (?) siitä veden, sitten kuivaavat ja jauhavat leiväksi ja hienoksi jauhoksi. Mutta ne, joilla ei sellaista ole ollut tai eivät ole sitä valmistaneet elatukseksseen, ne ovat syöneet kaikki karjansa, hevosensa, lampaansa, koonneet niiden luut ja särkeneet ne kivien välissä tai paasia vastaan sekä hienontaneet siksi että ovat voineet ne jauhaa ja laittaa ruuakseen ¹⁾. Parempi ei ollut laita pohjoisimmissakaan pitäjissä, sillä kamalia tapauksia ilmoitetaan täältäkin. Iin pitäjäläiset kertovat v. 1603, että suurimman osan on elatukseksseen täytynyt käyttää sellaista, joka ei ennen koskaan ole tullut kysymykseen. Niin oli eräs vetänyt kotiinsa maantieltä löytämänsä varsan raadon ja sillä sammuttanut vaimonsa ja lastensa nälän. Ahdingossaan on heidän täytynyt myöä lapsiaankin venäläisille ²⁾. Tilikirjassa v. 1604 mainitaan syyksi siihen että voivero sitten vuodesta 1602 oli jäänyt maksamatta se kova kato, mikä tapahtui viimeksi mainittuna vuonna, niin että kansalla ei ollut muuta elatukseksseen kuin sammalta ja olkia, joten sen täytyi syödä lehmänsä ja muu karjansa ³⁾. Eräässä pohjoisen voutikunnan

---

¹⁾ Kirje löytyy Allmogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevassa osassa Ruotsin valtioarkistossa.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4828, fol. 93 sekä J. E. Vaaranen, *Samling af urkunder rörande Finlands historia II*, Helsingfors 1864, siv. 5 ja seur.

³⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4829, fol. 18.

valituksessa mainitulta vuodelta 1603 sanotaan, että v. 1602 ei ollut muuta kuin olkia ruuaksi ja kun nyt ei ole mitään kylvettävääkään, niin ei ole muuta kuin kuolema oven edessä ¹⁾. Ennen mainitsemassamme Salon, Kalajoen ja Pyhäjoen pitäjien valituksessa kerrotaankin, että muutamissa pitäjissä on viisisataa, muutamissa 700—900 henkeä kuollut nälkään tai tautiin ja mainituissa pohjoisen voutikunnan valituksessa ilmoitetaan kuolleitten luku moneksi tuhanneksi. Näitä kurjuuden kertomuksia voisi vielä lisätä, mutta nämätkin riittävät jo osoittamaan, että se köyhyys, mikä katovuosista johtui, oli tosiaankin tuntuva ja että silloin täytyi elatukseksi ottaa, mitä otettavissa oli, jossa, kuten valituksistakin käy selville, ei karja suinkaan jäänyt huomioon ottamatta.

Tämä kadon tuottama kurjuus kävi sitä tuntuvammaksi kun yleinen varallisuus oli niin huono, että se ulottui teemmään esteitä myös muiden elinkeinojen harjoittamisessa. Kalastuksen merkityksestä Pohjanmaalle olemme jo ennen huomauttaneet. Kysymyksessä oleva kato oli niin köyhdyttänyt asukkaat, että kalastustakin täytyi kalastusneuvojen puutteen takia laiminlyödä. Niin valittavat Limingan pitäjäläiset v. 1604, kun heiltä vaaditaan v. 1602 ja 1603 suoriuttamatta jäänyttä kalastusveroa, että heillä on puute ei ainoastaan niistä kalastusneuvoista, joita järvissä käytetään, vaan myös nuotista ja verkoista, kun eivät ole voineet ostaa hamppua ²⁾. Samoin valittavat Kaarlebyyn pitäjäläiset, että heillä on puute kalastusneuvoista, kun ei ole ollut varaa sellaisia tarpeita hankkia ³⁾. Tällaisia valituksia on monesta muustakin pitäjästä. Salolaiset sitä paitsi huomauttavat,

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4828, fol. 34 sekä J. E. Vaaranen, *Samling af urkunder II*, siv. 6 ja seur.

²⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4828, fol. 94.

³⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4828, fol. 99.

etteivät he aina sitten kun venäläiset heitä ryöstivät, ole saaneet hankituksi kuntoon nuottojaan ja muita kalastusneuvoja, joka osoittaa, että vielä edellisenkin ajan hävitykset tuntuivat tänne saakka ¹⁾).

Kuitenkin, vaikka kadon tuottama köyhyys kalastuksenkin tuotannossa taantumista vaikutti, niin voitiin tässä suhteessa aina paremmin pulmasta selviytyä. Epäilemättä onkin kalastuksen merkityksen kannalta pohjoisimmille pitäjille selitettävä se seikka, että näissä, vaikka kadon tuottamat hävitykset tuskin olivat vähemmät, on kuitenkin karjaluvussa huomattava suhteellisesti vähäisempi taantuminen kuin eteläisemmissä. Kalastuksen tuotanto vaikutti, ettei asukkaiden elatustarpeen puutteessa tarvinnut niin paljon turvautua karjan antamaan apuun kuin etelämpänä asuvien, jossa kalastus oli suhteellisesti vähemmästä merkityksestä.

Asukasten tilaa huonontivat vielä verorasitukset. Se epätasainen verojaotus, joka ennenkin oli painanut, kävi nyt vielä tuntuvammaksi, kun vähävaraisemmat tilalliset kadon johdosta yhä enemmän köyhtyivät ja heidän siitä huolimatta täytyi varakkaampien rinnalla maksaa täydet veronsa. Jo v. 1600 näkyvät Pohjanmaan asukkaat pyytäneen, että vähävaraisia tiloja luettaisiin kaksi yhteen ²⁾ ja vielä v. 1604 pyytävät pohjoisen voutikunnan asukkaat, että kuningas panisi Pohjanmaalla toimeen manttaalitasoituksen ja sovituksen, jotta he tietäisivät, kuinka monta punnanmaata luetaan täystilaan, sillä maakunnassa oli paljon vähävaraisia ja köyhtyneitä tiloja ³⁾. Luonnollista olikin, etteivät asukkaat suinkaan aina voineet hallituksen vaati-

¹⁾ Vrt. J. E. Vaaranen, *Samling af urkunder II*, siv. 127.

²⁾ J. E. Vaaranen, *Sama kokoelma I*, siv. 27.

³⁾ Vrt. *Allmogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevaa osaa Ruotsin valtioarkistossa.*

muksia täyttää ja että useita valituksia ja pyyntöjä on tältä ajalta verorasituksista tavattavana. Kuitenkin on hallituksen kunniaksi luettava, että se tässä suhteessa koetti huomioon ottaa kansan kärsimyksiä ja veromaksukykyä ja sovitteilla pahempia rasituksia poistaa ¹⁾). Mutta sittenkin jäi tässäkin suhteessa jällelle rasituksia — vakituiset verosuorituksetkin olivat vielä samat kuin ennenkin —, jotka katovuoden tuottamien rasiusten rinnalla tekivät kansan taloudellisen elämän vaikeaksi ja sen varallisuutta vähensivät.

Sen lisäksi useat niistä muista rasituksista, jotka jo edellisellä vuosisadalla olivat talonpoikaisen kansan kiusana olleet, olivat vielä jällellä. Sotaväen tuottamat rasitukset ja virkamiesten harjoittama mielivalta olivat näistä pahimmat. Tosin Kaarle IX tässäkin suhteessa koettaa kansan kärsimyksiä huojentaa, mutta hänen parannuksensa eivät vielä olleet ehtineet ainakaan suuremmassa määrässä vaikuttaa. Niin kertovat pohjoisen voutikunnan asukkaat ennen mainitussa valituksessaan v. 1604 siitä väkivallasta ja vääryydestä, mitä he saavat sietämättömässä linnaleirissä, muonituksessa (monadskost) ja kyytimatkoissa ynnä monessa muussa suhteessa sotamiesten puolelta kokea. He huomauttavat, että nämä ovat aivan omia herrojaan kaikkine kohtuuttomuuksineen ja niskoittelevat kuninkaallisia käskynhaltijoita ja kaikkea kristillistä järjestystä vastaan tahtoen olla aivan laista piittaamatta. Valittajat pyytävät kuningasta ottamaan heitä suojelukseensa, jottei heitä ahdistettaisi kodeistaan niinkuin koiria paljaan taivaan alle ²⁾). Siitä huolimatta täytyi

¹⁾ Vrt. esim. J. E. Vaaranen, *Samling af urkunder I*, siv. 294 ja seur., 343 ja seur.

²⁾ Vrt. *Allmogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevaa osaa Ruotsin valtioarkistossa.*

heidän sotaväen hyväksi usein antaa ainoat elintarpeensakin. Valituksessaan v. 1603 valittavat pohjoisen voutikunnan asukkaat, että heidän täytyy se vilja, jonka ovat säästäneet kylvöä varten, antaa sotilasten ja laivaväen linnaleiriksi ja samassa valituksessa myöhemmin sanotaan, että saman linnaleirin takia on tapahtunut, kun heidän ainoa kylvöviljansa on heiltä riistetty, että heidän on täytynyt jättää kontunsa ja kotinsa ¹⁾). Virkamiesten harjoittamat vääryydet eivät myöskään olleet tuntemattomia. Kuvaavaa tässä suhteessa on, että Pohjanmaan asukkaat v. 1600 pyytävät, että he itse saisivat maksaa suorituksensa Tukholmaan ja etteivät he enää saisi voudeiksi ja tuomareiksi suomalaisia vaan ruotsalaisia ²⁾). Kuningas itse valittaa v. 1602, että voudit merkitsevät tileihinsä talonpojille paljon rästiksi, jonka he kuitenkin kantavat, ja pettävät sillä tavoin kruunua ja kiskovat ja nylkevät alamaisia ³⁾). Pohjanmaan papistosta ja kirkonpalvelijoista valitetaan v. 1601, että pappi isännän tai emännän kuollessa, vaikka lapsia on jäänyt tupa täyteen, anastaa, jos talossa on kaksi lehmää, niistä toisen ja lukkari ottaa täysikäisen lampaan ⁴⁾).

Nämä taloudellisista ja yhteiskunnallisista oloista johtuvat epäkohdat olivat kuitenkin katovuosien tuottamien tuhojen rinnalla vähemmästä merkityksestä, mutta lisäsivät kuitenkin sitä kärsimysten taakkaa, mikä asukkailla oli kes-tettävänä ja selittävät osaltaan numeroissa ilmenevää taantunista.

On aivan luonnollista, että tällaisen taantumisajan jälkeen on sitä suurempi kehityksen mahdollisuus eikä ole sen-

---

¹⁾ J. E. Vaaranen, *Sammling af urkunder* II, siv. 6 ja seur.

²⁾ J. E. Vaaranen, *Sama kokoelma* I, siv. 27.

³⁾ J. E. Vaaranen, *Sama kokoelma* I, siv. 343.

⁴⁾ J. E. Vaaranen, *Sama kokoelma* I, siv. 113 ja seur.

tähden ihmeteltävää, että varallisuus senjälkeen kasvaa. Mutta numeroissamme on tämä kasvaminen merkille pantava, syystä että se edelliseen ajanjaksoon verraten on varsin suuri ja samalla pitempiaikaista laatua, alkaen jo 1600-luvun ensimmäisen vuosikymmenen jälkipuoliskolta ja jatkuen seuraavalla vuosikymmenellä ja vielä 1620-luvulla. Se on huomattava varsinkin absolutisessa, mutta myöskin keskimääräisessä lehmäluvussa tullen esiin poikkeuksetta kaikissa piireissä.

Niistä näkökohdista, mitkä numeroita arvosteltaessa huonekuntalukuun nähden on otettava huomioon, syystä että tässä on kysymyksessä kaksi eri lähdettä, samoin kuin itse korotuksen laadusta on jo ennen huomautettu. Numerot osoittavat joka tapauksessa että varallisuuden kasvaminen on ollut varsin tuntuva ¹⁾).

Tässä täytyy meidän edellyttää, jos mieli numeroiden luonnollisuutensa säilyttää, etteivät ne ulkoapäin tulleet satunnaiset seikat ja vauriot, jotka edellisellä ajanjaksolla kehityksen tasaista kulkua olivat ehkäisseet, enää olleet vaikuttamassa ja että yleiset taloudelliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet antoivat maalaistaloudellisenkin varallisuuden kehitykselle suurempia mahdollisuuksia kuin ennen. Onko todellakin näin ollut laita?

Ne kaksi seikkaa, jotka edellisen kehityksen kulkuun tuntuvimmin olivat vaikuttaneet, olivat kadot ja sodan tuottamat hävitykset. Nyt voimme merkille panna, että molemmat niistä olivat poissa. Ne katovuodet, jotka 1600-luvun ensi vuosina asukkaita nälännyttivät, jatkuivat saman vuosisadan ensi vuosikymmenen puoli väliin, mutta sitten seurasi tässäkin suhteessa onnellisempi aika. Tosin niukat sadot eivät suinkaan olleet harvinaisia ja näyttääpä tässä suhteessa esim. v. 1609 ja 1620 kovempikin onnettomuus

¹⁾ Vrt. Tauluja I—V liitteissä.

kohdanneen, jonka lisäksi asukkaat viimeainittuna vuonna näkyvät menettäneen jonkun määrän karjaa petoeläinten ja taudin takia ¹⁾, mutta yleensä näyttävät nämä vaikeudet olleen helpommat kestää. Vuonna 1622, jolta juuri ensimmäinen karjaveroluettelomme on, näyttää sitä paitsi ainakin osiin valtakuntaa tulleen tavallista runsaampi sato, niin että kuningas näkee hyväksi voivansa peräyttää ennen antamansa viljanvienti-kieltonsa ²⁾. Me voimme siis yhtenä tärkeänä syynä panna merkille, että maanviljelyksen tuotanto on kysymyksessä olevalla ajanjaksolla edelliseen verraten huomattavasti parantunut.

Sodan suoranaisia rasituksia ei Pohjanmaan myöskään tällä ajanjaksolla tarvinnut tuntuvammin kärsiä. Tosin rajakinastuksia Ruotsin ja Venäjän välillä nytkin 1610-luvun alkupuolella oli, ja talonpoikain täytyi useinkin olla niissä mukana, jonka lisäksi vielä sotaväen majailu ja kulku maakuntaa tuntuvasti rasitti, mutta nämä rasitukset olivat niihin, mitä sodan suoranaiset hävitykset olisivat tuottaneet, verrattain helpot ja ylimenevää laatua. Ainoastaan kerran, nimittäin kesällä v. 1611, tekevät viholliset tuntuvamman hyökkäyksen maakuntaan. Kemissä hävitettiin ja poltettiin 12 savua, Iissä 60, Salon ja Oulun pitäjässä kummassakin 9, sekä sen lisäksi Oulunjärven pitäjässä 88, joista 80 uudisasukasten ³⁾. Mutta hävitykset olivat varsinkin rantaseudulla verrattain vähäisiä ja kun hävitys oli ainoa laatuaan, niin

---

¹⁾ Vrt. Vaarasen kokoelmasta, Excerpter och afskrifter ur Sv. Riksregistraturet 1619—1632 Suomen valtioarkistossa pohjalaisten valituskirjettä v. 1620 kirjeiden joukossa.

²⁾ Vrt. Vaarasen kokoelmasta, Excerpter och afskrifter ur Sv. Riksregistraturet 1619—1632, Suomen valtioarkistossa kirjettä Sven Månssonille ⁹/₈ 1622.

³⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,874, fol. 11.

ei se voinut tuntuvampaa taantumista varallisuuden kehityksessä vaikuttaa.

Mutta tämän lisäksi tulevat vielä ne monet parannukset ja uudistukset, mitkä tähän aikaan saivat alkunsa eivätkä suinkaan olleet vaikuttamatta taloudellisen elämän eduksi. Seitsemännentoista vuosisadan ensi vuosikymmenet ovatkin Ruotsin ja isänmaamme historiassa monessa suhteessa merkillinen uudistuksen aika. Valtiollisessa suhteessa kypsyy Ruotsi niihin suuriin tehtäviin, jotka sen mahtavuuden ajan perustavat, ja taloudellisella y. m. aloilla tehdään sisällisissä oloissa muutoksia ja parannuksia, joilla on perustava merkitys koko seuraavan ajan kehitykselle. Vaikkakin usein näyttää siltä kuin samat väärinkäytökset, laittomuus ja valttomuus vielä rehoittaisivat entisessä loistossaan, niin ei kuitenkaan voi olla huomaamatta merkkejä siitä, että uusi aika, joka alamaiselle hankkii edullisempia oloja, parempaa lain turvaa ja suurempaa yhteiskunnallista varmuutta ja tämän kautta heidän elinehtojaankin parantaa, on syntymässä ¹⁾.

Verotuksesta johtuneiden räsitusten, jotka tähänkin aikaan ovat ennen kaikkea huomattavat, voi tuskin katsoa olleen helpommat kuin ennenkään, sillä lukuisat ylimääräiset verot, joita usein aivan mielivaltaisesti, kansan verokykyä tiedustelematta, määrättiin, rasittivat nytkin kansaa. Elfsborgin monivuotinen lunastusvero y. m. ylimääräiset suoritukset koettelivat kylläkin kansan varallisuutta. Mutta siitä huolimatta on vero-oloissakin huomattavana uudistuksia, jotka ainakin jossain määrin täytyy katsoa saaneen parannusta aikaan. Edellisen ajan pahimpia epäkohtia tässä suhteessa oli ollut, että kun manttaaliluku ei ollut tarkemmin tai ainoastaan ylimalkaisesti määrätty, niin tulivat sekä köyhät

¹⁾ Vrt. K. R. Melander, Kuvaus Suomen oloista vuosilta 1617—1634 I, Helsingissä 1887, siv. 33 ja seur.

että rikkaat ylenmäärin räsitetuiksi. Edelliset saivat suorittaa yli voimainsa, jälkimäiset taas, jos ei aina yli voimainsa, niin kumminkin liiallisesti, saadessaan suorittaa edelistenkin veron. Juhana Ottenpojan verollepano v. 1608 koettaa Pohjanmaalla luoda parempia oloja tässä suhteessa, samalla kuin koko verojärjestelmä muuttuu. Maat mitataan ja arvioidaan erityisten lautakuntain avulla ja sen mukaan uusi manttaalitasoitus toimitetaan, jonka mukaan uusi vakinainen vero määrätään, samoin kuin sitä noudatetaan myös useissa ylimääräisissä veroissa. Mallikelpoista ei tämä uusi verollepano ollut, mutta ettei se olisi parannusta saanut aikaan, ei ole syytä olettaa, vielä vähemmin, että se olisi ollut entistä huonompi. Tosin rahvaan puolelta myöhemmin uutta verollepanoa pyydetään, mutta sen seikan perusteella emme sitä yksinään saa tuomita, sillä tyytymättömyyttä tällaisessa laajaperäisessä ja vaikeassa tasoittelemistyössä tuskin voi koskaan välttää, seikka, jota seuraavassa luvussa saamme lähemmin tarkastaa. Paitsi edullisempaa manttaalijakoa, on tästä verollepanosta huomattava vähävoipien tilain yhdisteleminen ja autiotilain antaminen viljeltäviksi ¹⁾. Se tapahtui, kuten edellä on huomautettu, useampivuotista verovapautta vastaan. Että tämä seikka vähävaraisten asemaa paransi ja köyhälistön lukumäärää vähensi ja sen kautta edullisesti varallisuusoloihin vaikutti, on luonnollista ²⁾.

Sitäpaitsi tuskin erehtynemme, jos väitämme, että lievämpi, enemmän oikeutta ja kohtuutta silmällä pitävä katsantokanta kuin ennen, oli verovaatimuksissakin päässyt

¹⁾ Autiotilain tarkastusta ja verotuksen tasoitusta tässä suhteessa oli jo ennenkin tätä verollepanoa toimitettu. Vrt. esim. J. E. Vaaranen, *Samling af urkunder II*, siv. 216 ja seur.

²⁾ Vrt. edellä siv. 148.

vallalle. Niin huomauttaa kuningas v. 1615, jolloin hän kieltää Pohjanmaalta verorästejä toistaiseksi vaatimasta kauemmas kuin v. 1612, että voutien on niitä vaadittava kohtuullisesti sen mukaan kuin alamaiset voivat kestää. He eivät saa ryöstää (pantta) alamaisia oman tahtonsa mukaan, vaan jos talonpojalla on jotain vastaan sanomista, niin kuulusteltakoon häntä oikeuden edessä, ja maksakoon, tai vaadittakoon vasta tai ulosmitattakoon sen mukaan kuin laki määrää. Ja samassa kirjeessä velvoitetaan maaherraa pitämään huolta, ettei kenellekään tapahdu väkivaltaa ja vääryyttä missään suhteessa erittäinkin väkivaltaiseen majailuun y. m. nähden niinkuin ennen on tapahtunut¹⁾. Eikä tämä suinkaan ollut ainoa tapaus, jolloin alamaisten oikeutta tällaisten velvollisuuksien suoritukseen nähden koetetaan turvata.

Se perustus, minkä tunnettu sääntö voutien toiminnasta v. 1602 parannuksille hallinnollisissa oloissa laskee, on aina muistettava. Voutien ja kantomiesten velvollisuudet, sota-väen kirjoitus- ja ylläpitotapa, tuomarien palkat, aateliston vapautukset y. m. tärkeät seikat tulivat sen kautta tarkemmin määräytyiksi. Tosin eivät epäkohdat tällä yhdellä iskulla olleet poispyhityt, mutta se oli kuitenkin alkuna vastaisille tehokkaammille parannuksille. Veronkannossa tehdyt parannukset, jossa suhteessa virkamiesten mielivalta, mittojen ja painojen väärennyksyt ja verojen monenkertainen kiskominen olivat asukkaiden kipeimpiä rasituksia, on meidän erittäin merkille pantava. Vuonna 1607 saavat erityiset tarkastusmiehet toimekseen tarkastaa mitat ja painot y. m. seikkoja Pohjanmaalla ja valtuutetaan heidät vetämään voudit ja voudin kirjurit lailliseen edesvastaukseen tehdyistä

---

¹⁾ Vrt. Suomen valtioarkistossa 4,903, fol. 71.

vääryyksistä ¹⁾). Suuremmasta merkityksestä oli vielä se määräys voutien ja voutikirjurien toiminnasta Suomessa, mikä julaistiin v. 1614. Sen mukaan piti kaikkien voutien ja voutikirjurien kuolemanrangaistuksen uhalla omakätisesti kuittata talonpojille, kuinka paljon he kulloinkin olivat kantaneet, eikä kenenkään talonpojan tarvinnut mitään suorittaa ilman sellaista kuittia. Uskotuita miehiä lähetettiin kesikesän aikana niitä kokoomaan ja vertaamaan tilien kanssa. Tätä määräystä painettiin Tukholmassa ja useita satoja jaettiin sitä Suomessakin rahvaalle ²⁾). Voutien tilintekoa järjestetään ja niiden omantunnontarkkuutta ja oikeudenmukaisuutta teroitetaan vielä myöhemmissäkin määräyksissä, ja laiminlyömisistä määrätään ankarat rangaistukset ³⁾). Eri-tyisten käskynhaltijain asettaminen tapahtui myös juuri tähän aikaan eikä se suurempi kontrolli, mikä tämän kautta virkakoneistoon tuli lisäksi, ollut vaikuttamatta ⁴⁾). Kuinka paljon nämä uudistukset epäkohtia poistivat ja alamaisten tilaa paransivat, on vaikea sanoa. Kaikkia mielivaltaisuuksia ja vääryyksiä eivät ne tietystikään voineet poistaa. Valitusten huomattava vähentyminen osoittaa kuitenkin, etteivät ne vaikutuksetta jääneet ⁵⁾).

---

¹⁾ Vrt. J. E. Vaaranen, *Samling af urkunder* II, siv. 329 ja seur.

²⁾ Vrt. J. E. Vaaranen, *Landtdagen i Helsingfors 1616 och Finlands dāvarande tillstånd*, Helsingfors 1862, siv. 16.

³⁾ Vrt. J. E. Vaaranen, *Sama teos*, siv. 17.

⁴⁾ Käskynhaltijain velvollisuuksista ja tehtävistä tarkemmin K. R. Melander, *Kuvaus Suomen oloista vuosilta 1617—1634 j. n. e. I*, siv. 35 ja seur.

⁵⁾ Vrt. J. E. Vaaranen, *Landtdagen i Helsingfors 1616 och Finlands dāvarande tillstånd*, j. n. e., siv. 16 ja seur.

Emme myöskään saa unhottaa uudistuksia kyyditsemisen järjestämiseksi. V. 1604 määrätään kestikievareita määrättyjen matkojen, aina kuuden penikulman päähän perustettavaksi, vapaan kyydin vaatiminen kielletään ja kulkijat velvoitetaan suorittamaan maksu sekä kyydistään että majailustaan. Sen sijaan on jokaisen talonpojan, kun he nyt olivat päässeet vapaiksi kyytirasituksista, suoritettava kruunulle kaksi markkaa kyytiveroa¹⁾. Ei ole ihmettelemistäkään, ettei heti voitu luopua siitä mielivaltaisuudesta, mikä ennen oli vallinnut, ja että laittomuuksia kulkijain puolelta talonpojille nytkin tapahtui. Niin valittavat Kemin, Iin ja Limingan pitäjiä asukkaat v. 1607, että vaikkapa he säännönmukaisesti suorittavatkin määrätty kyytiverorahat, niin heidän sittenkin täytyy kyyditä ja kuljettaa matkustajia maksutta. Vastauksessaan valtuuttaa kuningas talonpojat naapuriansa avulla ottamaan kiinni ja jättämään käskynhaltijan haltuun laillisesti rangaistavaksi jokaisen, joka tästä lähtien maksutta vaatii heiltä kyyditsemistä. Ja jos käskynhaltijat laiminlyövät velvollisuutensa, niin luvataan heitä rangaista²⁾. Tuskin voimme olettaa, että talonpojat, vaikka he eivät aina päässeetkään toiveittensa perille, olisivat jättäneet oikeuksiaan käyttämättä. Väärinkäytöksiä näkyy kuitenkin jatkuneen, joiden johdosta julkaistaan v. 1614 uusi järjestys majailuista ja kestikievareista³⁾. Vielä yksityiskohtaisemmin määrätään kyytiolot siinä kyytijärjestyksessä, joka julkaistiin seuraavana vuonna eli v. 1615 ja erittäin ankarat rangaistukset säädetään laiminlyömisistä. Jos sota-

¹⁾ Vrt. J. E. Vaaranen, *Samling af urkunder* II, siv. 117 ja seur.

²⁾ Vrt. J. E. Vaaranen, *Sama kokoelma* II, siv. 279 ja seur.

³⁾ Vrt. A. A. von Stiernman, *Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie* j. n. e. I, siv. 587.

väki — yksityiset sotamiehet eivät enää saaneet kyytihevoisia — järjestystä rikkoo ja tavataan itse teossa, niin rangaistaan kuolemalla. Voudit ja päämiehet (höfvidsmän) rangaistaan laiminlyömisestään samoin kuin asianomaiset rikolliset. Kaikellainen väkivaltainen majailu rangaistaan kuninkaan kaaren 26 ja 27 luv. mukaan kuolemalla, vankeudella tai sakoilla j. n. e.¹⁾). Määräykset olivat kyllin ankarat. Helsingin maapäivillä 1616 kiittävätkin edustajat kuningasta edellisenä vuonna julkaistusta kyytiasetuksesta, joka heidän mielestään, jos sitä vaan noudatetaan, on terveellinen ja hyödyllinen. He pyytävät kuningasta maaherrainsa ja käskynhaltijainsa kautta pitämään huolta, että niin tapahtuisi ja lupaavat itse puolestaan noudattaa samaa järjestystä ja huolehtia, ettei sitä rikota²⁾).

Uudistuksiin kaupan alalla täytyy meidän myöskin viitata. Kauppasäädökset vuosilta 1614 ja 1617 ovat tunnetut eikä niiden tarkempi esittäminen kuulu tähän. Meille riittää ainoastaan muistuttaa, että uusia kaupunkeja syntyy, Oulu v. 1605 sekä Vaasa 1606 ja Kokkola ja Uusikaarleby v. 1620, sekä vapaamarkkina-paikkoja, joissa Tukholman, Turun ja Porin porvarit saivat käydä kauppaa tekemässä, perustettiin Saloon ja ja Pietarsaareen³⁾). Tosin ahdasmieliset, rajoittavat kauppasäädökset, kaupunkien keskinäinen kateus, rahan puute y. m. olivat kaupan kehitykselle kaikkea munta paitsi eduksi, mutta siitä huolimatta oli uudistuksilla hyväkin puolensa. Edellisellä vuosisadalla olivat

---

¹⁾ Vrt. A. A. von Stiernman, *Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie* j. n. e. I, siv. 635 ja seur.

²⁾ Vrt. J. E. Vaaranen, *Landtdagen i Helsingfors 1616 och Finlands dåvarande tillstånd* j. n. e., siv. 67 ja seur.

³⁾ Vrt. J. E. Vaaranen, *Samling af urkunder* V, siv. 91.

voudit ja muut virkamiehet harjoittaneet hyvinkin laajaa kauppaa rahvaan kanssa ja etteivät he suinkaan tässäkään suhteessa jättäneet virkamahtiaan käyttämättä ja rahvasta nylkemättä, on jo ennen huomautettu. Nyt sitävastoin tuli heidän kauppansa kielletyksi, ja talonpojat saivat myöä tavaransa sille, joka siitä edullisimmin maksoi. Epäkohta oli kuitenkin, että kullakin kaupungilla oli määrätty alueensa ja rahvaalla määrätty kaupunkinsa, jossa kaupan piti tapahtua. Mutta tässäkin tapahtui muutoksia rahvaan eduksi. Vuonna 1621 pyytävät nimittäin eteläisen ja pohjoisen voutikunnan asukkaat, että he saisivat harjoittaa kauppaa missä kaupungissa tahansa, yksinomaan niissä „joissa he parhaiten ja kalleimman hinnan mukaan saavat vaihtaa tavaransa, joita heillä oli myötävänä“. Tähän pyyntöönsä saavatkin he myöntävän vastauksen, seikka, joka ei suinkaan ollut heidän tavarainsa vaihdolle vähästä arvosta ¹⁾. Näyttää siltä kuin ne epäkohdat, mitkä tämän ajan kauppaoloissa olivat, vasta seuraavilla vuosikymmenillä olisivat tulleet kipeimmin tuntuviksi.

Me voimme vielä mainita uudistuksia ja parannuksia hallinnollisella, oikeudellisella y. m. aloilla, toimenpiteitä, joita alamaisten hyväksi tehtiin y. m., ja joiden voi katsoa yleistä taloudellistakin tilaa edistäneen, samoin kuin toiselta puolen epäkohtia, sotaväenottoja, kulkevan sotaväen vallattomuutta, virkamiesten mielivaltaa, verorasituksia, onnettomuuksia, tulipaloja, vesitulvia y. m., joilla taas oli päinvastainen vaikutus, mutta tyydymme jo näihin viittauksiin.

---

¹⁾ Vrt. Vaarasan kokoelmasta, Excerpter och afskrifter ur Sv. Riksregistraturet 1619—1632, Suomen valtioarkistossa kirjettä pohjoisen ja eteläisen voutikunnan asukkaille ²/₆ 1621.

Jo edellä huomautimme, että kysymyksessä olevilla parannuspuuhilla ei suinkaan aina saavutettu toivottua tulosta. Mutta epäilemättä tekisimme väärin, jos väittäisimme, ettei niillä ollut mitään vaikutusta. Olkoon, että ne vaikuttivat ainoastaan puolinaisesti, ainoastaan osaksi, niin ne kuitenkin loivat suurempaa varmuutta yhteiskunnallisiin oloihin, auttoivat ainakin jossain määrin taloupoikaista kansaa vapautumaan mielivaltaisuuksista ja saamaan oikeuden turvaa. Jo sekin on kylliksi, kun maakunta sai ulkoapäin tulevista vaurioista, sodista ja katovuosista olla vapaana, saamaan parempia oloja aikaan ja synnyttämään edistystä myös taloudellisella alalla.

Mutta jo 1620-luvun lopulla muuttuu kehityssuunta toiseksi ja alkaa huomattava varallisuuden taantuminen, keskittyen varsinkin 1630-luvun keskivaiheille. Se on huomattavana niin hyvin absolutisessa kuin keskimääräisessä karjaluvussa ja kohdistuu alueen kaikkiin piireihin.

Huonekuntaluvussa samaan aikaan tapahtunut vähentyminen selittää ainoastaan osaksi lehmäluvun absolutisen määrän vähentymistä. Vähentyminen karjaluvussa on ollut huomattavasti tuntuvampi, joten siis on tapahtunut suoranainen varallisuuden taantuminen, joka vaatii oman selityksensä.

Tämäkin varallisuuden vähentyminen saa epäilemättä pääasiallisimman selityksensä vuodentulosta ja siitä johtuneesta köyhyydestä, joskin siihenkin lisäksi tulee muitakin vaikuttimia. 1630-luvun alkupuoliskolla ja sen keskivaiheilla, jolloin varallisuus numeroidenkin mukaan on alimmillaan, on merkeille pantava useita kovia katovuosia, jotka perin köyhdyttivät silloisen väestön. Näitä jatkui vielä saman vuosikymmenen lopulla. Kamala on se vaikutus, mikä niillä asukkaiden elinehtoihin on ollut. Se kuvaus, minkä Kemini pitä-

jän asukkaat valituksessaan elokuun 23 p. v. 1633 toimeentulostaan antavat, osoittaa, että jo silloin on näiden pohjoisten seutujen tila ollut varsin huono. He valittavat että heiltä on otettu heidän jokapäiväinen leipänsä ja ruumiin ylläpidon välikappaleet sekä maan että veden antimiin nähdän (både å land och vatten). Sittenkuin karja nälänhädässä oli syöty — joka sekin kuitenkin suurimmaksi osaksi kuoli — on heidän täytynyt, Jumala paratkoon, käyttää tavatonta ja luonnotonta ruokaa elämänsä ylläpidoksi. Esi-merkkinä mainitaan rapaa, puun kuorta, olkia, heiniä y. m. ja lisätään: vieläpä sellaistaikin, jota luonto inhoo, haisevia hevosraatoja ja sellaista, jota ei kehtaa kertoa. Tästä luonnottomasta ruuasta on ollut seurauksena kauhea tauti, niin että koko ruumis on paisunut ja moni menettänyt henkensä. Sen lisäksi ovat pellot kylvämättä, muutamain paikoin kaikki, enimmäksi osaksi puoleksi ja se vähä, mitä on kylvetty, on vielä kypsymätöntä ja jälleen suurimmaksi osaksi hallan turmelemaa ¹⁾. Parempi tuskin oli tila muuallakaan, kuten käy selville koko pohjoisen voutikunnan valituksesta seuraavan vuoden toukokuun alussa, jossa sanotaan, että he kerassaan kuolevat nälkään, jolleivät saa kylvöviljan apua oikeaan aikaan. Jos Jumala ei siunaa maata vuodentulolla, niin ovat he kokonaan lopussa, sillä kaksi katovuotta on nyt ollut ja jos kolmas tulee, niin ei ole mitään toivoa heidän tointumisestaan ²⁾. Samallinen kurja tila näyttää vallinneen myös Etelä-Pohjanmaalla, kuten Vöyrin pitäjäläisten valitus samalta vuodelta osoittaa ²⁾. Heikko näyttää sato olleen myöskin v. 1635. Seuraavat vuodet olivat parempia,

---

¹⁾ Vrt. Allmogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevaa osaa Ruotsin valtioarkistossa.

²⁾ Vrt. Sama kokoelma.

mutta jo v. 1637 valittavat Pohjanmaan asukkaat sitä suurta katoa, minkä he viljan suhteen ovat kärsineet, kun suurimman osan ovat ylenpalttiset suuret sateet ja vesi kokonaan turmelleet ¹⁾). Hyviä eivät olleet seuraavtkaan vuodet. Vuonna 1641 viittaavat Kalajoen ja Pyhäjoen pitäjien asukkaat valituksessaan siihen suureen kurjuuteen, mihin he ovat joutuneet sen kautta että kaikkivaltias Jumala on heitä muutamina edellisinä vuosina rangaissut kadolla ja nälällä. Sen lisäksi olivat nyt ei ainoastaan ruohot ja heinät maassa ylenpalttisen sateen takia lahonneet ja käyneet kelvottomiksi, mutta myöskin ruis ja ohra kylmän ja pakkasen kautta suurimmaksi osaksi turmeltuneet ²⁾). Haikeasti valittavat myös Kemin, Iin, Oulun, Hailuodon ja Kajaanin pitäjien asukkaat mainittuna vuonna kohdannutta katoa ja erittäinkin heinän puutetta, kuinka heidän täytyy rehun puutteessa tappaa karjansa ruuakseen ja menettää se ravintoapu mikä heillä siitä maidossa oli puunkuoren ja oljen rinnalla ollut, samoin kuin he vetojuhtien puutteessa eivät enää voineet viljaa muualta, Venäjältä, Savonmaasta ja muualta hakea, kuten he ennen hätätilassa olivat tehneet ³⁾). Nämä valitukset v. 1641 ovat kirjoitetut saman vuoden syyskuussa. Itse numerotiedot mainitulta vuodelta ovat kuitenkin nähtävästi kootut jo ennen, niin että vuoden onnettomuuksien tuskin voi katsoa niihin ainakaan suuremmassa määrin vaikuttaneen. Pohjoisten pitäjien valitus on kuitenkin kuvaava, kuinka vaikeaan asemaan asukkaat vilja- ja heinäkadon sattuesssa joutuivat.

Että näissä valituksissa on joku määrä liioiteltua, on tietysti mahdollisuus, jota ei voi kieltää. Mutta löytyy toi-

---

¹⁾ Vrt. Allmogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevaa osaa Ruotsin valtioarkistossa.

²⁾ Vrt. Sama kokoelma.

³⁾ Vrt. Sama kokoelma.

selta puolen maaherrain kirjeitä, jotka kuvastavat samaa kurjuutta ja osoittavat, että kysymyksessä olevat valitukset ainakin pääasiassa perustuvat todellisuuteen. Mainittakoon muutamia esimerkkejä. Vuonna 1634 huomauttaa Pohjanmaan maaherra Ernst Creutz, että löytyy monta antiota ja asumatonta tilaa, joilta asukkaat ovat kuolleet nälkään ja että monta ihmistä joka päivä kaatuu tielle ja missä milloinkin ovat ¹⁾). Kirjeessään v. 1637 sanoo maaherra Melker Werensted saamansa määräyksen mukaan tarkastaneensa pohjoisessa voutikunnassa voudin, lainlukijan ja kirkkoheran läsnäollessa niitä, jotka eivät neljään vuoteen kylmyyden ja kadon tähden ole saaneet mitään viljaa. Sellaisia on hänen ilmoituksensa mukaan mainitussa voutikunnassa ollut 483 ²⁾). Vuonna 1639 huomauttaa sama maaherra, puhuessaan nostetun sotaväen varustamisesta matkalle, että sen on mahdoton maakunnan puolelta tapahtua, sillä rahvaalla ei ole muuta ravinnokseen kuin olkia, heiniä, pelkuja, puunkuoria j. n. e. syödä ja vettä juoda. Kun on niin kova aika, valitus ja parku, suurempi kuin kirjoittaa voi, ettei kansalla itsellään ole muuta ravinnokseen kuin mitä edellä on mainittu, niin on vielä vähemmän annettavana sotaväen varustamiseksi ³⁾). Tiedonannot maaherrain kirjeissä ja kansan valituksissa pitävät siis yhtä, joten viimeMAINITTujenkaan kuvaus siitä köyhtymisestä ja kurjuudesta, minkä katovuodet olivat vaikuttaneet, ei ole epäiltävissä.

---

¹⁾ Vrt. Ernst Creutzin kirjettä ²⁶/₄ 1634, kirjekokoelma Ruotsin kamariarkistossa.

²⁾ Vrt. Melker Werenstedin kirjoitusta ⁴/₄ 1635, kirjekokoelma Ruotsin kamariarkistossa, sekä myös Artur J. Lindholm, Bidrag till kännedom om Finlands ekonomiska tillstånd j. n. e., siv. 9 ja seur.

³⁾ Vrt. Melker Werenstedin kirjettä Kristinalle ⁴/₃ 1639, Maaherrain kirjoituksia (Österbottens Län 1639—85) Ruotsin valtioarkistossa.

Mutta tähän liittyi vielä monia muita rasituksia, jotka asukasten taloudellista tilaa huonontivat ja näiden vaikuttamaksi täytynee meidän sen lisäksi selittää se varallisuuden vähentyminen, joka on huomattavana jo 1620-luvulla, syystä ettei tähän aikaan ole, kuten seuraavalla vuosikymmenellä, ainakaan huomattavampia katovuosia sattunut, joista ilmiö saisi selityksensä.

Kipeimpiä epäkohtia oli epäilemättä verotaakan raskaus. Pitkälliset sodat ja ainainen rahanpuute vaikuttivat, että valtion täytyi alamaisia usein yli heidän voimainsa veromaksuilla rasittaa. Lukuunnottamattakaan vakituksia veroja, muodostuivat ylimääräiset verot, joista useat, kuten juuri kysymyksessä oleva karjavero, myllyvero y. m. olivat kyläkin raskaat, valtiolle erittäin tärkeäksi apulähteeksi, jota aina tarpeen vaatiessa käytettiin. Lukuksia valituksia ja huojoennuspyyntöjä liiallisesta verotaakasta on nähtävänä tämän ajan asiakirjoissa. Niin pyytävät Pohjanmaan asukkaat v. 1637 kohtuullista huojoennusta veroissaan, koska heillä on pienet tilat ja ovat omaisuudestaan aivan ylenmäärin veroitettut. He huomauttavat, että jos ei heitä armahdeta, niin täytyy monen köyhän jättää sekä kotinsa että kontunsa epätasaisen verollepanon takia¹⁾. Mutta ne useat huojoennukset ja verotasoitukset, joita valtio ajan köyhyys takia oli pakoitettu tekemään, saattoivat vero-olot ajan pitkään usein vieläkin mutkallisemmiksi ja sekavammiksi. Niin valittavakin Oulun maaherrakunnan asukkaat Kristiina-kuningattarelle eräässä päiväämättömässä valituksessa, joka nähtävästi on kirjoitettu jonkun verran kysymyksessä olevien katovuosien jälkeen, köyhyyttään ja vähävaraisuuttaan, joka osaksi

---

¹⁾ Vrt. Allmogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevaa osaa Ruotsin valtioarkistossa.

on syntynyt sen verotasoituksen kautta, joka on tapahtunut edesmenneinä kovina vuosina, kun osalta on $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{5}$ ja $\frac{1}{6}$ veroa j. n. e. vähennetty ja toisille lisätty, niin että suurin osa ei tiedä oikeaa veroaan, mikä heillä Juhana Ottenpojan verollepanon mukaan on maksettavana. He pyytävät sentähden tarkastusta ja maanmittailua, jotta jokainen saisi tietää varman veronsa eikä tulisi epävarmuudella verotetuksi ja sen kautta kokonaan köyhtyisi ¹⁾.

Itse veronkannossa oli sitäpaitsi useinkin tuntuvia epäkohtia olemassa. Kymmenysten tarkastajaa vastaan valittavat Pohjanmaan talonpojat v. 1637, että hän ei ole luvannut kenenkään kantaa jyvääkään pellosta omaksi hyödykseen, ennenkuin hän on sen laillisesti verottanut. Valittajat huomauttavat, että sitä on mahdoton noudattaa, kun enin osa pitäjistä on yli 30 penikulmaa pitkiä ²⁾. Vuonna 1626 huomauttaa kuningas, kuinka kaikkialla Suomessa on suuri valitus ollut siitä, että talonpojat tulevat kovin rasitetuiksi, köyhtyvät ja ovat pakoitettut jättämään tilansa sentähden että heidät pakoitetaan samalla kertaa suorittamaan vanhat ja monivuotiset rästinsä ³⁾. Tällaisia esimerkkejä epäviisaasta veronkannosta voisi kyllä lisätä. Että näinä köyhinä aikoina raskaan verotaakan painaessa lukuisat verorästit jäivät tulevaisuuden maksettaviksi, oli luonnollista. Vuonna 1641 valittavat Kemin, Iin, Oulun, Hailuodon ja Kajaanin pitäjien asukkaat, että heillä ei ainoastaan ylenmäärin suuret rästit vuosilta 1638, 1639 ja 1640 ole maksamatta, mutta että he

¹⁾ Vrt. Almogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevaa osaa Ruotsin valtioarkistossa.

²⁾ Vrt. Sama kokoelma.

³⁾ Vrt. Vaarasan kokoelmasta, Excerpter och afskrifter ur Sv. Riksregistraturet 1617—1632, Suomen valtioarkistossa kirjettä Nils Bjelkelle $\frac{16}{3}$ 1626.

suuren nälänhädän ja kovan köyhyyden takia eivät voi kysymyksessä olevan vuodekaan veroja suorittaa. Muuta ei heillä ole otettavaa kuin ainoa lehmänsä ja hevosensa, mutta he lisäävät, huomautettuaan karjain merkitystä toimeentulokseen, että jos se heiltä otetaan, niin on kuolema oven edessä ¹⁾).

Se kunnia ja sotamaine, mitä Ruotsin ja Suomen sotijat juuri tähän aikaan sotatantereilla hankkivat, kysyi myöskin kotona olevien puolelta kalliita uhrauksia. Paitsi raskaita verosuorituksia, täytyi kansan useimmiten uhrata parhaat voimansa, työkykyisimmät miehensä sodan pauhuihin ja sen voittojen saavuttamiseksi, jotka useinkin tuntuivat huonolta korvaukselta siitä, mitä oli menetetty. Alituiset sotaväen kirjoitukset nielivät joukottain myös puheena olevan köyhän maakunnan parhainta väkeä ja ne, jotka jäivät jällelle, pakenivat sotamiehiksi joutumisen tai kotona uhkaavan nälän pelosta muualta onneaan etsimään. Niin kertovat pohjoisen voutikunnan asukkaat valituksessaan v. 1639, pyytäessään vapautusta mainitun vuoden sotaväen kirjoituksesta, että nuoriväki, joka johonkin kykenee, on kovien aikojen ja nälänhädän takia paennut ja mennyt eri seuduille, missä se voi hakea ja saada ruokansa ja ylläpitonsa, niin että kotona maakunnassa on löydettävissä harvoja, jotka kelpaavat sotamiehiksi ²⁾. Iin pitäjän asukkaat pyytävät v. 1641, että he sotaväen kirjoituksen sijasta saisivat suorittaa sopivan määrän rahaa ja kuivaa kalaa ja mainitsevat pyyntönsä syyksien, että ne, jotka sotamiehiksi olisivat kirjoitettavat, pakenivat sen huomattuaan ikäänkuin petoeläimet rajan yli Venäjälle, jossa he ovat turvassa, ja asettuvat sinne asumaan.

---

¹⁾ Vrt. Allmogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevaa osaa Ruotsin valtioarkistossa.

²⁾ Vrt. Sama kokoelma.

Vieläpä ovat he niin sokaistuja, että omistavat venäläisten uskonnonkin. Toiset, jotka heidän sijaansa pannaan, tekevät samoin ja kun sitten ainoakin talonpoika otetaan, niin jää seutu viimein autioksi ja kokonaan asumattomaksi. Mutta jos he saisivat sotaväen kirjoituksen rahassa korvata, niin jäisivät ne maahan, vieläpä entisetkin palaisivat ¹⁾. Samantapaisen pyynnön ja samallaisen huomautuksen sotamiehiksi kirjoitettavien pahenemisesta tekevät Kajaanin pitäjän asukkaat jo v. 1633 ²⁾. Sota, sotapalveluksen pelko ja toimeentulon puute riistivät siis maakunnalta useinkin sen parhaimmat työvoimat juuri sen väestön osan, joka parhaiten olisi pystynyt kotiseudun viljelystä edistämään.

Emme saa myöskään unhoittaa, että ne ahtaat kauppajajoitukset, jotka maakunnan liikettä rasittivat, vaikuttivat myös maalaisväestön elämään. Se seikka, että Pohjanmaan kaupungit eivät saaneet purjehtia muualle kuin Tukholmaan ja Turkuun, rajoitti itse porvarien toimintaa ja saattoi heidät riippuvaisiksi mainittujen kaupunkien porvariston mielivalta. Vuonna 1634 valittavat pohjoisen voutikunnan asukkaat sietämättömän (olijdeliga) kallista suolan ja hampun hintaa, jotka tavarat, kuten he huomauttavat, ovat heidän elinehdoilleen aivan välttämättömät. Syyksi ilmoittavat he juuri edellä mainitun epäkohdan ja pyytävät, että kysymyksessä olevien kaupunkien porvareille myönnettäisiin oikeus käydä kauppaa sopivilla seuduilla sekä koti- että ulkomailla, jotta ne voisivat tuoda heille tarpeellisia talonpoikaistavaroita maaseudulle sopivaan hintaan ³⁾. Toiselta puolen tulivat

---

¹⁾ Vrt. Allmogens besvär-kokoelman Pojanmaata koskevaa osaa Ruotsin valtioarkistossa.

²⁾ Vrt. Sama kokoelma.

³⁾ Vrt. Sama kokoelma.

talonpojat olojen pakosta usein riippumaan omien kaupunkiensä porvarien mielivallasta. Se määräys v. 1621, että talonpojat saivat tavaroitaan kaupita kaikissa maakuntansa kaupungeissa, missä luulivat parhaimman hinnan saavansa, oli talonpojille tietysti suureksi eduksi ¹⁾. Ja joskus näkyy heille myönnetyn oikeus tavaroineen ja tuotteineen keväisin ja syksyisin mennä, minne tahtovat ja hyväksi näkevät, vaihtamaan viljaa kotitarpeeksi. Sellaisesta oikeudesta kiittävät Limingan pitäjän asukkaat hallitusta valituksessaan v. 1642 ja pyytävät samallaista oikeutta vielä mainitukseksi vuodeksi ²⁾. Mutta nämä etuudet kadottivat ainakin osaksi merkitystään, pitkien, vaivalloisesti kuljettavien matkojen, vieläpä porvariston suoranaisten väkivaltaisen pakon kautta. Niin kertovat Limingan pitäjän asukkaat samassa valituksessaan v. 1642 porvareista, että ne hävittävät heidän venheensä, sitovat kiinni heidät kuin varkaat maaseudulla ja ottavat rahat ennenkuin päästävät. He etsivät tavaran niiltä, jotka tahtovat mennä Ruotsiin ostamaan itselleen elintarpeita sillä vähäisellä tavaralla, mitä heillä on. Toisilla voi olla voita, leiviskä tai pari, toisilla tynnyri tervaa, toisilla kotitarpeita, pyssyjä, jousia, ketunsankoja, kirveitä, viikatteita ja muuta, vaatteita ja joku kattila. Kauppiaat pidättävät heitä, kuten nytkin — valitus on nimittäin kirjoitettu syyskuun 5 p:nä —, purjeitten panttaamisella myöhäiseen syksyyn ³⁾.

Näihin liittyi vielä monia muita epäkohtia. Luonnonlista oli, että porvaristo koetti valvoa, ettei maakauppaa

---

¹⁾ Vrt. Karl Tigerstedt, *Handlingar rörande Finlands historia kring medlet af 17:de århundradet*, Helsingfors 1849—1850, siv. 345 ja seur.

²⁾ Vrt. Allmogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevaa osaa Ruotsin valtioarkistossa.

³⁾ Vrt. Sama kokoelma.

saatu missään muodossa harjoittaa, jota myöskin hallitus puolestaan ankarasti valvoi; vieläpä estävät he talonpoikia kulkemasta työansioillakin toisissa pitäjissä. Vuonna 1639 valittavat Liminkalaiset tästä, että vaikka he tähän saakka lain mukaan ovat saaneet etsiä itselleen elintarpeita naapuri-pitäjistä ja kulkea niissä työansioilla. sillan rakennuksissa, ojan kaivuussa, padonteossa y. m., niin nyt on porvaristo sen heiltä kieltänyt. He huomauttavat, etteivät he kuljeta mitään kauppamiestavaroita, vaatteita, suolaa, silliä j. n. e., joita kauppamiehellä on myytävänä, vaan ainoastaan joitakin leivisköitä leipää. Valituksen tuloksena oli, että heidän kyllä sallitaan kulkea mainituilla työansioilla, mutta eivät saa kuljettaa mukanaan minkäänlaista tavaraa ¹⁾. Tällaisissa oloissa joutui talonpoika tietysti porvariston nylkemiselle alttiiksi. Vuonna 1641 valittavat Liminkalaiset, että heidän täytyy Oulun porvareille yhdestä suolatynnyristä antaa kahdeksan ja yhdeksänkin tynnyriä tervaa, sensijaan että talonpojat maan muissa osissa ja muiden kaupunkien alueeseen kuuluvat voivat saada suolatynnyrin neljällä tai viidellä tynnyrillä tervaa. He ottavat heiltä tynnyrin viljaa kymmenellä markalla tai korkeintaan kolmella taalarilla kuparirahaa, mutta takaisin täytyy heidän se ostaa kalliista ²⁾. Rahivaan velkaantuminen näin ollen olikin luonnollinen asia. Ennen mainitussa valituksessaan v. 1642 huomauttavatkin Liminkalaiset puhuessaan kruunulle suorittamatta olevista verorästeistä, joiden he huomauttivat tekevän monta tuhatta taalaria, myös porvaristolle tulevasta velasta, jonka he sanovat olevan paljon korkeamman kuin kruunulle tulevan.

¹⁾ Vrt. Allmogens besvär-kokoelman Pohjanmaata koskevaa osaa Ruotsin valtiaoarkistossa.

²⁾ Vrt. Sama kokoelma.

Voisimme vielä tältäkin ajanjaksolta lisätä epäkohtia, jotka talonpoikaista kansaa rasittivat, kyytirasituksia, eläintauteja, vesitulvia y. m., mutta kun niillä käsiteltävänämme olevaan kysymykseen nähden ei ollut sanottavampaa vaikutusta ja useat olivat sitäpaitsi suuremmassa tai vähemmässä määrässä yksityistä laatua, viin voimme ne jättää. Viittauksemme epäkohdat jo riittävät selittämään sen varallisuuden vähentymisen, mikä kysymyksessä olevalla ajanjaksolla on karjaluvussakin huomattavana.

Edellisestä esityksestä on käynyt selville, että numeroissa esiintyvät ilmiöt ovat aina suuremmassa tai vähemmässä yhteydessä taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä tapahtuneiden vaihtelujen ja samallaista kehitystä edellyttävien vaikutinten kanssa, ovatpa ne sitten olleet ulkoapäin tulevaa satunnaista laatua tai suoranaisesti taloudellisten ja yhteiskunnallisten olojen muodostamia. Vaikuttavat syyt ovat kuitenkin olleet hyvin erilaisia, samoin kuin niiden arvo ja merkitys ilmiöiden selittämisessä eri ajanjaksoilla erilainen.

Maalaistaloudellisen elämän toinen pääilmiö, suoranainen maanviljelys ja sen tuotannon riittäväisyys asukkaiden elintarpeisiin, samoin kuin sodat ja vihollisen suoranaiset hävitykset, ovat epäilemättä olleet ne syyt, joiden vaikutukset ovat olleet ratkaisevimmat. Kaikkien niiden taantumisilmiöiden selittämiseen, mitä numerot varallisuudentilassa ilmoittavat, ovat niistä johtuneet vauriot olleet huomattavimmat vaikuttimet. Katovuosien tuottamien vaurioiden kannalta oli etupäässä selitettävä suuri köyhtyminen 1600-luvun ensi vuosina, samoin kuin 1630-luvulla. Juhana III:n aikana tapahtunut varallisuuden vähentyminen sai taas pää-

asiallisimman selityksensä niistä verisistä veljessodista ja vihollisen hävityksistä, mitkä tähän aikaan maakuntaa rasittivat, mutta myös suoranaيسessa maalaistaloudellisessa elämässä tapahtuneilla vaurioilla on siinä ollut osansa. Kaikina niinä aikoina taas, jolloin varallisuus osoittaa edistystä, on etupäässä ollut pantava merkille, että maanviljelyksen tuotannossa ei ole suurempia vaurioita tapahtunut ja että asukkaat ovat vihollisen suoranaيسista hävityksistä saaneet olla vapaina. Niin on ollut laita 1560-luvulla, niin saman vuosisadan loppuvuosina, samoinkuin 1600-luvun ensi neljänneksen kehitykseen nähden.

Mutta näiden ilmiöiden taustana ovat aina olleet taloudellisen ja yhteiskunnallisen elämän vaihtelut, jotka usein ovat olleet hyvinkin kirjavvia, mutta kuitenkin niissä voi sellaisia piirteitä erottaa, joiden voi katsoa olleen yhteydessä numeroissa ilmenevien kehityssuuntien kanssa. Näiden taloudellisten ja yhteiskunnallisten olojen edullisista tai epäedullisista suhteista on riippunut, millä tavoin kulloinkin sotien ja katovuosien tuottamat rasitukset kestettiin tai jollei näitä ollut, niin onko niiden muodostama yleinen varallisuustila ollut sellainen, että se oli omiaan vaikuttamaan joko edistystä tai taantumista asukkaiden taloudellisessa elämässä. Karjaluku oli siksi herkkä arvon mittaa ja maalaistaloudellisen elämän kehityksessä, että ne parannukset tai uudistukset, edistykset tai taantumiset, mitkä yleisessä taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä tapahtuivat, eivät olleet siihen vaikuttamatta.

Niin voimmekin panna merkille, että Juhana III:n hallituksen aikana ja 1620- ja 1630-luvuilla, jolloin varallisuudessa vähentyminen on huomattavissa, myös verotuksen tuottamat rasitukset, varsinkin lukuisten ylimääräisten verojen ja epätasaisen verojakoperusteen takia, olivat kipeimmät.

Juhana III:n aikaan kohdistuvat myös virkamiesten ja sota-väen aikaansaamat vallattomuudet, kyytirasitukset y. m. epäkohdat, jotka kaikki talonpoikaisen kansan elinehtoja vaikeuttivat. 1620- ja 1630-luvuilla olivat taas, paitsi kato-vuosia ja verorasituksia, parhaimman työkykyisen väestön poistuminen, ahtaat kauppajaoitukset ja siitä johtunut talonpoikaisen kansan velkaantuminen vaikuttavimpia syitä. Useat näistä epäkohdista ovat suuremmassa tai vähemmässä määrässä olleet vaikuttamassa myös 1600-luvun ensi vuosina tapahtuneessa varallisuuden alentumisessa. Sitävastoin 1560-luvulla, jolloin varallisuus kasvaa, ei tällaisia rasituksia ole huomattavissa ja 1600-luvun ensi neljänneksellä tehdään juuri siihen aikaan, jolloin varallisuuden kehitys osoittaa edistystä, hallinnollisissa ja yhteiskunnallisissa oloissa lukuisia uudistuksia ja parannuksia, joiden ei voi katsoa olleen vaikuttamatta myös maalaistaloudelliseen elämään. 1500-luvun lopussa tapahtunutta varallisuuden lisääntymistä emme voi niin paljon näistä syistä selittää, mutta sekin saa luonnollisen selityksensä niistä edullisemmista oloista, mitkä Juhana III:n melskeisen ja taloudellisesti epävakaisen hallitusajan loputtua maakunnalle koittivat.

Meidän täytyy siis kysymyksessä olevien numerotietojen arvoa varallisuuden kehityksen kuvastajina tältäkin kannalta, vertaamalla niitä puhtaasti historiallisiin tietoihin aikakauden ja sen eri ajanjaksojen yleisestä taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta tilasta, arvostellessa tulla niille edulliseen tulokseen. Ajan taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä tapahtuneiden vaihtelujen ja muutosten emme voisi edellyttää olevan yhtäpitoisia numeroissa ilmenevien kehitysuuntien kanssa, jos kysymyksessä olevat numerotiedot olisivat satunnaisesti tai umpimähkään syntyneitä ilman vastaavaa todellisuutta. Tähän katsoen, samoin kuin siihen tulok-

seen, mihin edellä numeroita sisällisen kriteerion perustuksella tarkastaessamme olemme tulleet, emme voi tulla muuhun päätökseen kuin että se kuva, minkä ne puheena olevan varallisuuden kehityksestä antavat, on todellisuuden pohjalla syntynyt ja pääpiirteissään oikealla tavalla kuvastaa niitä varallisuussuhteita, jotka kysymyksessä olevaan aikaan olivat vallitsevina.

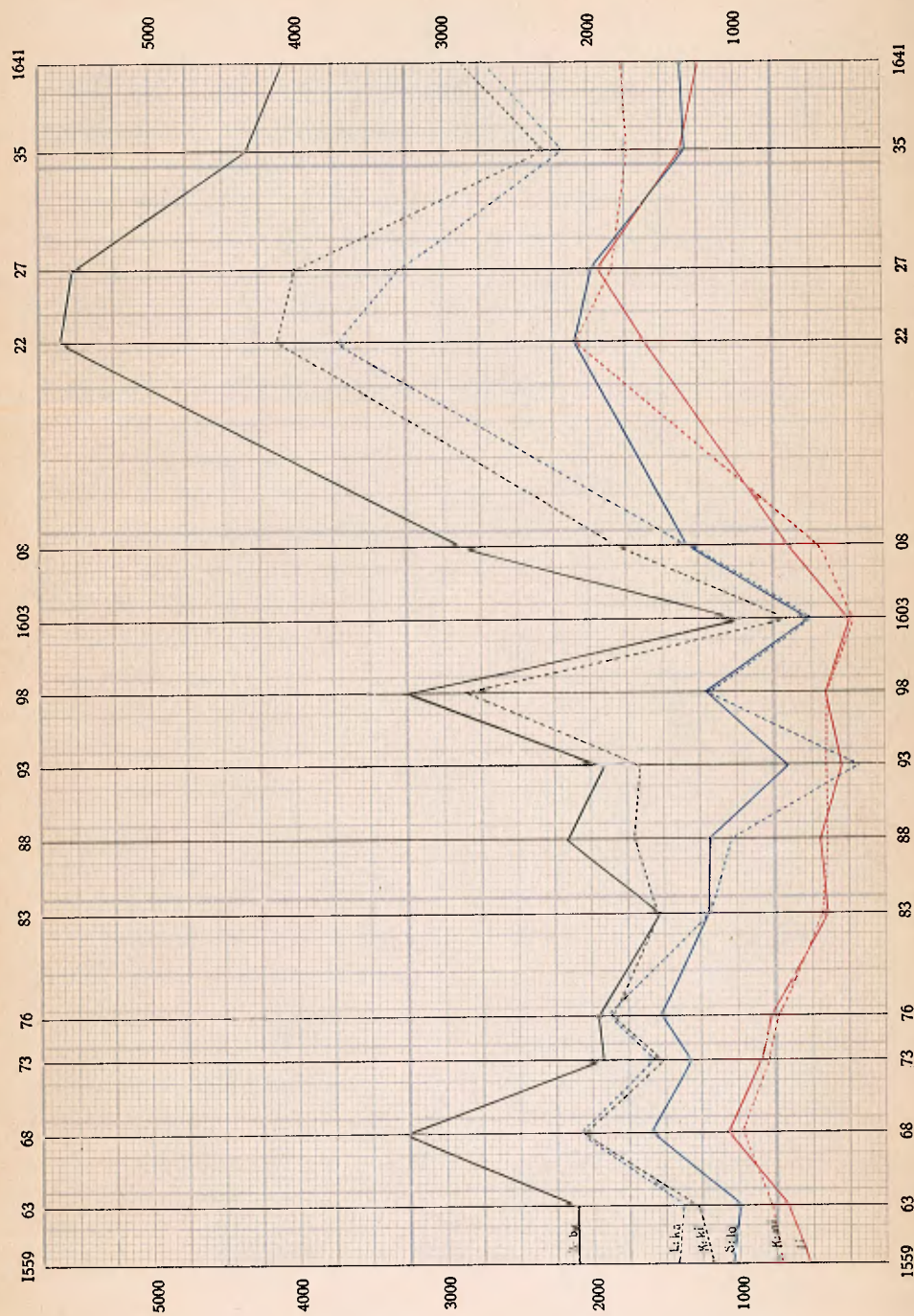

Taulu I. Tutkimusalueen karjavarallisuuden kehitys lehmäluvussa ja väkiluvun kehitys huonekuntaluvussa ilmoitettuna.

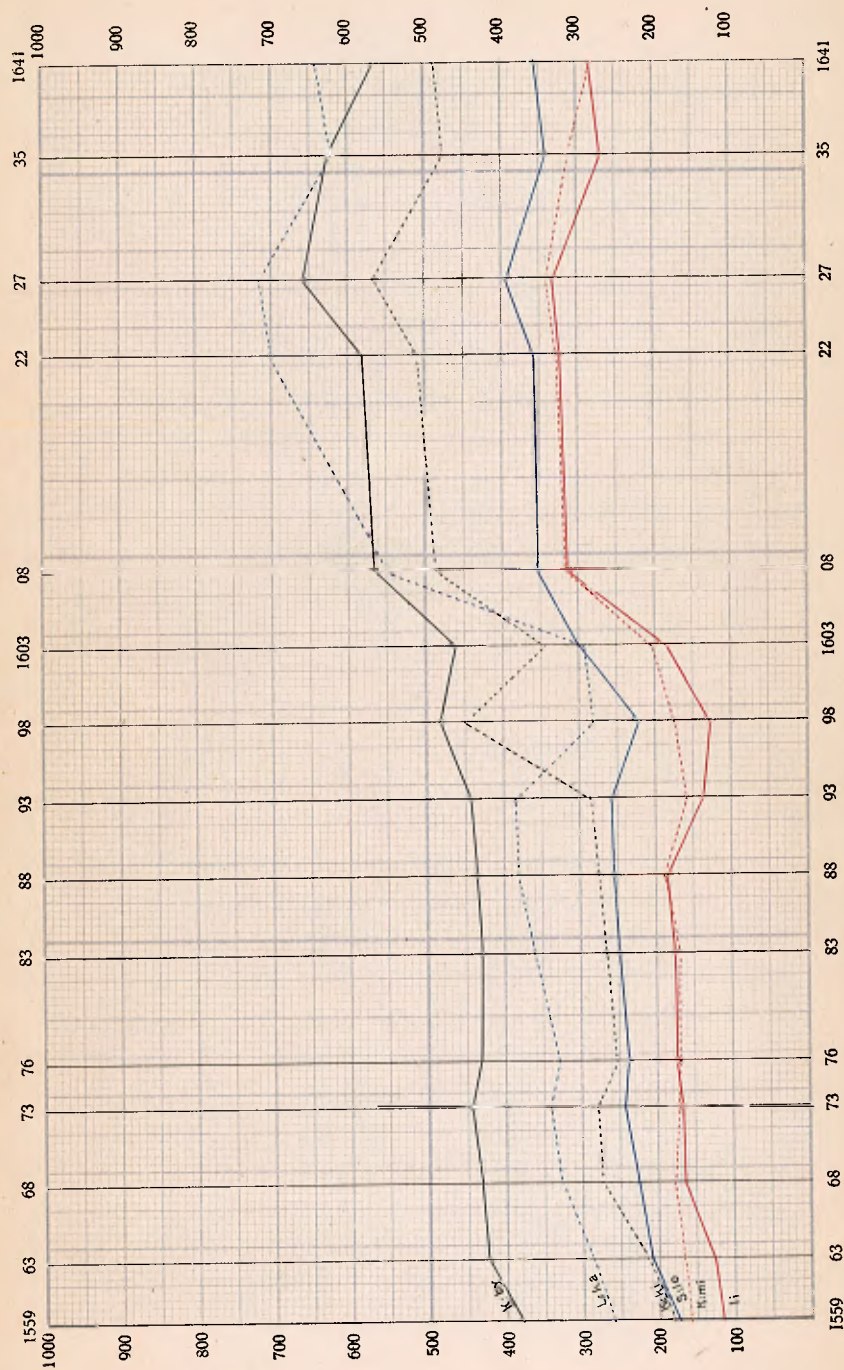
A == Vaihdelu prosentteissa. B == Absol. lehmäluku. C == Huonekuntaluku. D == Keskim. lehmäluku huonekuntaa kohti.

Taulu II. Kariivarallisuuden kehitys eri piireissä lehmäluvussa ilmoitettuna. Absolutinen lehmäluku.

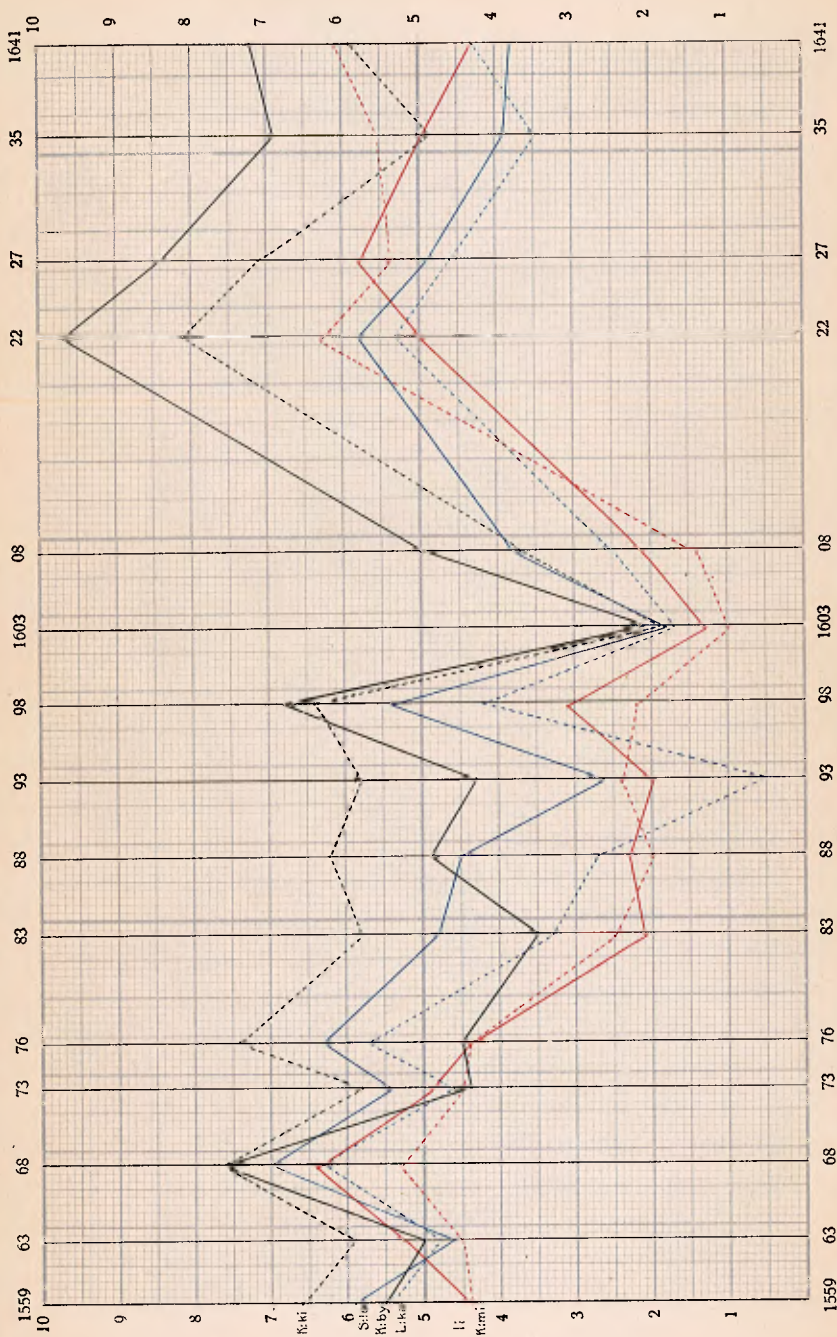

Taulu III. Väkiluvun kehitys eri piireissä huonekuntaluvussa ilmoitettuna.

Taulu IV. Karjavarallisuuden kehitys eri piireissä lehmäluvussa ilmoitettuna. Keskimääräinen lehmäluku huonekuntaa kohti.

Taulu V. Tutkimusalueen väestön jakautuminen eri varallisuusluokkiin.

